

สายลับกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Confidential Informants and Narcotics Crime Investigation and Suppression in
Thailand

Mr. Kittiphop Buaklee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Criminology and Criminal Justice

Department of Sociology and Anthropology

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Chulalongkorn University

Academic Year 2021

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	สายลับกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดใน ประเทศไทย
โดย	นายกิตติภพ บัวคลี่
สาขาวิชา	อาชญาวิทยาและงานยุติธรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิตียา เพชรมณี

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิตียา เพชรมณี)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.นันทิ จิตสว่าง)	

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

กิตติภาพ บัณฑิต : สายลับกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย. (Confidential Informants and Narcotics Crime Investigation and Suppression in Thailand) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.ฐิติยา เพชรมณี

วิทยานิพนธ์เรื่องสายลับกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและบทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย พร้อมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับบุคคลที่เป็นสายลับในการทำงานปราบปรามยาเสพติด เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่รัฐ สายลับ และบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม จำนวนทั้งสิ้น 27 ท่าน

ผลการศึกษาพบว่า สายลับเป็นกลวิธีในการหาข่าวที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยบรรพกาล ครอบคลุมกระทั่งสังคมมีพัฒนาการทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา วิธีการใช้สายลับจึงได้ถูกนำมาปรับใช้ในการทำงานสืบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งมีภารกิจรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐและการควบคุมอาชญากรรม บทบาทที่คาดหวังของสายลับคือ การกระทำใด ๆ ที่ตอบสนองต่อภารกิจการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการ ซึ่งเป็นงานที่เจ้าหน้าที่ไม่อาจกระทำได้โดยฐานะของเจ้าหน้าที่เองหรืออาจต้องใช้ระยะเวลาาน บทบาทความสำคัญของสายลับส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับมุมมองของเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นอัตวิสัย รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับบุคคลที่เป็นสายลับจะแตกต่างกันไปในแต่ละคู่สัมพันธ์ การใช้สายลับได้ก่อให้เกิดผลกระทบในหลายด้าน เป็นต้นว่า สายลับต้องอยู่ในวัฏจักรของการกระทำความผิดและมีโอกาสกลับไปกระทำความผิดซ้ำ และด้วยลักษณะที่เป็นความลับทำให้การตรวจสอบความโปร่งใสของการทำงานเป็นได้ยากอันส่งผลกระทบต่อสังคมและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาหลายประการ แนวทางพัฒนาการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยจึงควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2550 หมวด 1 ว่าด้วยการสืบสวน โดยให้ระบุดังกล่าวโดยวิธีใช้สายลับ พัฒนาระบบงานยุติธรรมทางอาญาให้ทุกฝ่ายยึดหลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา และสร้างมาตรการกำกับดูแลให้ดียิ่งขึ้น

สาขาวิชา อาชญาวิทยาและงานยุติธรรม
ปีการศึกษา 2564

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6380010724 : MAJOR CRIMINOLOGY AND CRIMINAL JUSTICE

KEYWORD: confidential informant, investigation, suppression, narcotics crime

Kittiphop Buaklee : Confidential Informants and Narcotics Crime Investigation and Suppression in Thailand. Advisor: Asst. Prof. THITIYA PETMUNEE, Ph.D.

The subject of thesis is about confidential informant on Drug Crime Investigation in Thailand. The purpose of this thesis is studying the background and role of informant in drug crime investigations in Thailand and studying the relationship between investigators and informant in drug enforcement work to analyze the impact of using informant in drug crime investigations. It is a qualitative study with documented research and in-depth interviews from key informants. It consists of 27 government officials, informant, and justice personnel.

Studies have shown that spy are a tactic of finding evidence since ancient time until society developed legal and criminal justice. The method of using informant has therefore been deployed in the investigative work of police officers, whose missions maintain order within the state and criminal control. The expected role of the informant is any action that responds to the drug enforcement investigation mission as the authority's desire. This is a task that the officer cannot do as an officer himself or may require a long period of time. The role of an informant it will be classify as an importance role depending on the subjective perspective of the individual officer. The pattern of relationships between investigators and individuals' informant varies depending on the partner style. The use of informant has had an impact in many ways, for example: informant must be in a cycle of offenses and can return to repeat offenses and given its confidential nature, it is difficult to monitor the transparency of work that affects many societies and criminal justice processes. The approach to improving investigations by using informant that fit the context of Thailand should therefore amend the Drug Prosecution Procedure Act B.E. 2550 (2007), Section 1. Identifying investigations by using informant, developing a criminal justice system for all parties to adhere to the principles of finding truth in the material and creating better regulatory measures.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

Field of Study: Criminology and Criminal Justice Student's Signature

Academic Year: 2021 Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าก้าวเข้ามาสู่แวดวงการทำงานลับและใช้ชีวิตในโลกของความลับเป็นระยะเวลาานานพอที่จะรู้ว่าโลกใบนั้นอันตรายและน่าหวาดกลัว หลักการรักษาความลับทำให้เราไม่อาจตั้งคำถามและหาคำตอบอะไรได้มากนัก วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นความพยายามของข้าพเจ้าเท่าที่พอจะมีกำลังร่างกายและสติปัญญาเพื่อนำเสนอความจริงของโลกแห่งความลับออกมา ข้าพเจ้าหวังเพียงให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นเอกสารชิ้นหนึ่งที่จะจุดประกายแก่ผู้ที่สนใจนำไปศึกษาต่อไป

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิติยา เพชรมุณี ซึ่งกรุณารับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ท่านคอยรับฟังความคิดที่เต็มไปด้วยความสับสนของข้าพเจ้าตลอดมา กรุณาให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางการศึกษาวิจัยจนกระทั่งวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วง ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ดร.นที จิตสว่าง และรองศาสตราจารย์ ดร.สุมนทิพย์ จิตสว่าง ที่กรุณาเปิดกว้างทางวิชาการให้ข้าพเจ้าอาจหาญที่จะคิดและเขียนงานชิ้นนี้ขึ้นมา และขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่กรุณาสละเวลาให้สัมภาษณ์ ตลอดจนผู้เขียนงานวิชาการทุกท่านที่ข้าพเจ้าได้ค้นคว้ามาประกอบการจัดทำวิทยานิพนธ์

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณพ่อชัยยุทธ แม่กนกวรรณ และแม่กัญญา ที่เลี้ยงดูฟูมฟักและส่งเสริมให้ข้าพเจ้าได้รับการศึกษามาตั้งแต่เยาว์ ขอขอบคุณภรรยาและครอบครัวที่ยืนเคียงข้างและให้กำลังใจ ขอขอบคุณพี่สุวิชัย รักษรตนกร ซึ่งเป็นผู้แนะนำให้ข้าพเจ้ามาเรียนหนังสือที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งขอขอบพระคุณผู้มีอุปการะคุณอีกหลายท่านที่อยู่เบื้องหลังคอยสนับสนุนสิ่งละอันพันละน้อยช่วยให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้

ท้ายนี้ หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีส่วนดีอยู่บ้าง ข้าพเจ้าขอมอบให้เป็นส่วนหนึ่งของมหาภาพยการแก้ไขปัญหาเสพตติชของประเทศไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....ค	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ง	ง
กิตติกรรมประกาศ.....จ	จ
สารบัญ.....ฉ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ..... 1	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1	1
1.2 คำถามวิจัย..... 9	9
1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา..... 9	9
1.4 ขอบเขตของการศึกษา..... 9	9
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย..... 10	10
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... 11	11
1.7 ระเบียบวิธีวิจัย..... 11	11
1.8 จริยธรรมการวิจัย..... 16	16
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสายลับ..... 19	19
2.1 นิยามหรือความหมายของสายลับ..... 19	19
2.1.1 ความหมายทั่วไป..... 20	20
2.1.2 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับในทางการทหาร..... 21	21
2.1.3 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับของตำรวจ..... 25	25
2.1.4 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับของของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและ ปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.)..... 29	29
2.1.5 ความหมายของสายลับในเอกสารวิชาการของต่างประเทศ..... 32	32

2.1.6 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับในเอกสารวิชาการของไทย.....	34
2.1.7 การกำหนดนิยามความหมายของสายลับในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.....	37
2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา	39
2.2.1 ทฤษฎีตัวแบบของกระบวนการทางอาญา (Two model of the Criminal Process)	39
2.2.2 ทฤษฎีการลงโทษ.....	42
2.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.....	43
2.2.4 อำนาจการสืบสวนคดีอาญาของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ	50
2.2.5 แนวคิดตำรวจทางปกครอง (Police administrative).....	51
2.3 แนวคิดการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย.....	54
2.3.1 ยาเสพติด พฤติกรรมเบี่ยงเบนและอาชญากรรม.....	54
2.3.2 นโยบายปราบปรามยาเสพติดของประเทศไทย.....	60
2.3.3 ระบบงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย	62
2.4 บทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด.....	67
2.4.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory).....	68
2.4.2 เหตุผลและความจำเป็นของการใช้สายลับ	70
2.4.3 การสรรหาและการจัดประเภทของสายลับ (Recruitment and Classifying)	75
2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับ.....	88
2.5.1 ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relations Theory).....	89
2.5.2 ทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์ (Social Penetration Theory).....	90
2.6 ผลกระทบจากการใช้สายลับ.....	97
2.6.1 ผลกระทบด้านสายลับ	98
2.6.2 ผลกระทบด้านเจ้าหน้าที่	100
2.6.3 ผลกระทบด้านกฎหมาย	104

2.6.4 ผลกระทบด้านจริยธรรม สังคมและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.....	107
2.7 การศึกษากฎหมายและแนวทางการใช้สายลับของต่างประเทศ	112
2.7.1 กฎหมายของราเชล (Rachel's Law).....	112
2.7.2 แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้สายลับของสมาคมผู้นำตำรวจสากล (IACP).....	114
2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	121
บทที่ 3 ความเป็นมาของการใช้สายลับ	122
3.1 ความเป็นมาของสายลับในหน้าประวัติศาสตร์.....	122
3.1.1 สายลับในวรรณกรรมตะวันตก	124
3.1.2 สายลับในวรรณกรรมตะวันออก.....	130
3.2 พัฒนาการของการใช้สายลับในการบังคับใช้กฎหมาย	137
3.3 จุดเริ่มต้นของการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับในปัจจุบัน.....	144
3.3.1 ลักษณะงานที่เป็นความลับ.....	144
3.3.2 การฝึกอบรมจากหน่วยงาน	146
3.3.3 การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นพี่.....	147
3.3.4 การเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง	147
บทที่ 4 ผลการศึกษาและการอภิปรายผลการศึกษา.....	150
4.1 บทบาทความสำคัญของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด	150
4.1.1 คำจำกัดความของสายลับ.....	150
4.1.2 การก้าวเข้ามาเป็นสายลับคดียาเสพติด	156
4.1.3 ประเภทของสายลับ.....	163
4.1.4 งานของสายลับ.....	166
4.1.5 คุณลักษณะของสายลับ	170
4.1.6 มุมมองของเจ้าหน้าที่ต่อสายลับ	172
4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ	175

4.2.1 การสรรหาสายลับ	175
4.2.2 รูปแบบความสัมพันธ์กับสายลับ	179
4.2.3 การควบคุม	182
4.2.4 ข้อพึงระวังในการทำงานกับสายลับ	184
4.2.5 คุณลักษณะของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับ	187
4.3 การวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด	189
4.3.1 ด้านสายลับ	189
4.3.2 ด้านเจ้าหน้าที่	197
4.3.3 ด้านสังคม	200
4.3.4 ด้านกฎหมาย	207
4.3.5 ด้านจริยธรรม	212
4.3.6 ด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญา	215
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	224
5.1 บทสรุป	224
5.2 ข้อเสนอแนะ	233
5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	233
5.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ	237
5.2.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ	238
บรรณานุกรม	239
ภาคผนวก	251
ประวัติผู้เขียน	254

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 Maslow's hierarchy of needs.....	76
ภาพที่ 2 Survey of the Literature: Common Motivation Attribute to Informants.....	80
ภาพที่ 3 แผนภูมิอนุกรมระดับการมีส่วนร่วมทางอาญา.....	84
ภาพที่ 4 การจัดกลุ่มของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างพลเมืองและตำรวจ	84
ภาพที่ 5 แบบจำลองทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์.....	91
ภาพที่ 6 Clinton-Lewinsky Betrayal Scale.....	108
ภาพที่ 7 กรอบแนวคิดการวิจัย	121

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“It is impossible...to prevent Being watch'd by Spies.”

Benjamin Franklin (Michael, 2012)

ตอนที่ผู้วิจัยเริ่มรับราชการในตำแหน่งเจ้าหน้าที่สืบสวนสอบสวน เคยได้ยินคำกล่าวจากเจ้าหน้าที่สืบสวนรุ่นพี่ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาว่า “งานปราบปรามยาเสพติดก็เหมือนการทำความสะดวกสบายของเรา ในขณะที่กำลังทำความสะอาदनั้น เนื้อตัวเสื้อผ้าของเราอาจสกปรกไปบ้าง เมื่อบ้านของเราสะอาดแล้ว เราก็ชำระล้างร่างกายให้สะอาด” เป็นคำกล่าวในหลายวาระเมื่อพูดถึงสภาพการทำงานปราบปรามยาเสพติด สะท้อนสภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่สืบสวนที่ต้องเข้าไปเกลือกกลั้วกับผู้กระทำผิดกฎหมาย อาจต้องเผชิญปัญหานานัปการกว่าที่งานจะบรรลุผลสำเร็จเพราะเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สืบสวนที่ต้องกระทำ เมื่อใดก็ตามที่เกิดการกระทำผิดตามกฎหมายที่มีโทษทางอาญา เจ้าหน้าที่สืบสวนมีหน้าที่นำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษผ่านขั้นตอนตามกฎหมายที่เรียกโดยรวมว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญา ในอาชญากรรมที่มีผู้เสียหายกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอาจเริ่มต้นเมื่อการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้ว เจ้าหน้าที่สืบสวนทราบถึงอาชญากรรมนั้นผ่านการร้องทุกข์ การกล่าวโทษหรือด้วยวิธีการใดๆ เจ้าหน้าที่สืบสวนจะแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพื่อทราบรายละเอียดของความผิด และติดตามจับกุมตัวผู้กระทำความผิดนั้นมาลงโทษซึ่งเป็นการทำงานภายหลังการเกิดเหตุ จุดเริ่มต้นของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะแตกต่างไปหากเป็นอาชญากรรมประเภทที่ไม่มีผู้เสียหาย (Victimless crime) หรืออาชญากรรมที่รัฐเป็นผู้เสียหาย โดยเหตุที่ปัญหาอาชญากรรมมีผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตและร่างกายสมาชิกของสังคม กระบวนการป้องกันปัญหาอาชญากรรมจึงถือเป็นกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และเป็นหน้าที่ของรัฐในการคุ้มครองสมาชิกหรือประชาชนในรัฐ (กัมพล อรุณพลอด, 2535) ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่สืบสวนในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมไม่ให้เกิดการกระทำที่ฝ่าฝืนต่อกฎหมายอาญา และติดตามจับกุมตัวผู้กระทำความผิดมาดำเนินคดีตามกฎหมายอันเป็นการทำงานทั้งก่อนเกิดเหตุและภายหลังเกิดเหตุ การทำงานดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารงานยุติธรรมทางอาญาเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน

ที่ประกอบด้วย ปัจจัยเหตุ (input) คืออาชญากรรม กระบวนการ (process) คือ กระบวนการทำงานของเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และผลที่ได้ออกมา (output) คือ การลดอาชญากรรมในสังคม (Alan R. Coffey อ้างถึงใน สุพจน์ สุโรจน์, 2563) อาจกล่าวได้ว่าเจ้าหน้าที่สืบสวนเป็นบุคคลที่ยืนอยู่บนต้นทางของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา หากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาคือสายพานลำเลียงผู้กระทำความผิดไปสู่การลงโทษทางอาญา เจ้าหน้าที่สืบสวนก็เปรียบเสมือนเป็นผู้ทำหน้าที่แสวงหาวัตถุดิบป้อนเข้าสู่สายพานนั้น ไม่ว่าจะการลงโทษนั้นจะมีจุดมุ่งหมายอย่างไร

คำกล่าวข้างต้นยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดการควบคุมอาชญากรรม (Crime control) ที่ฝังรากลึกอยู่ในเจตคติหรือค่านิยมของเจ้าหน้าที่สืบสวนหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สืบสวนมุ่งเน้นประสิทธิภาพสูงสุดในการกำจัดอาชญากรรมให้หมดสิ้นไปหรือควบคุมอาชญากรรมเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยส่วนรวม มากกว่าการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายของปัจเจกชน มุ่งเน้นการนำตัวผู้กระทำความผิดมาดำเนินคดีให้ได้ ไม่ว่าจะใช้เทคนิคหรือวิธีการที่ถูกกฎหมายหรือไม่ถูกกฎหมายก็ได้ โดยเน้นประสิทธิภาพในการจับกุมผู้กระทำความผิดและการแสวงหาพยานหลักฐานจากผู้ถูกจับกุมให้ได้ (สุพจน์ สุโรจน์, 2556) เสมือนหนึ่งว่าเจ้าหน้าที่ยืนอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับผู้กระทำความผิด อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานนั้นต้องอยู่ภายใต้กรอบกติกาของกฎหมาย มิฉะนั้นแล้วเจ้าหน้าที่สืบสวนอาจตกเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายเสียเอง แม้จะได้กระทำไปด้วยเจตนาที่ดีก็ตาม

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้กำหนดวิธีการในการดำเนินคดีอาญาต่อผู้กระทำความผิดไว้ กระบวนการทั้งหมดสอดประสานสืบเนื่องกันไปตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิด เป็นที่น่าสังเกตว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติขั้นตอนเกี่ยวกับการสอบสวนและการฟ้องคดีไว้โดยละเอียด แต่สำหรับการสืบสวนคดีอาญานั้นกฎหมายบัญญัติเพียงว่า “การสืบสวน” หมายความว่า การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด โดยมีได้ระบุนายละเอียดของวิธีการในการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานไว้ หากจะถือว่าการค้น การจับ และการควบคุมตัวเป็นส่วนหนึ่งของการสืบสวน ก็อาจพิจารณาได้ว่า กฎหมายประสงคฺจะกำหนดวิธีการสืบสวนเฉพาะเรื่องที่จะกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเท่านั้น การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานวิธีการอื่น ๆ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไม่ได้จำกัดวิธีการปฏิบัติไว้ นับว่าเป็นการเปิดกว้างให้เจ้าหน้าที่สืบสวนสามารถใช้ดุลพินิจในการปฏิบัติงานตามอำนาจและหน้าที่ได้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม กฎหมายระดับพระราชบัญญัติอาจมีการบัญญัติวิธีการสืบสวนสำหรับการดำเนินคดีความผิดตาม

กฎหมายนั้น ๆ ไว้เป็นการเฉพาะ เช่น ประมวลกฎหมายยาเสพติด พระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ. 2547 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการมีส่วนร่วมในองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ พ.ศ. 2556 เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะมีกฎหมายบัญญัติวิธีการไว้หรือไม่ การสืบสวนคดีอาญาก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิธีพิจารณาความอาญา และมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอยู่เสมอไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม เพราะบุคคลอาจจะถูกติดตามความเคลื่อนไหวในกรณีที่ถูกสงสัยว่าเขาเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งเป็นความจำเป็นที่รัฐจะต้องกระทำเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม (กัมพล อรุณพลอด, 2535)

ด้วยแนวคิดการควบคุมอาชญากรรมประกอบกับกฎหมายที่เปิดกว้างในเรื่องการสืบสวน ทำให้เจ้าหน้าที่สืบสวนมีอิสระพอสมควรที่จะใช้ดุลพินิจของตนในการปฏิบัติงานภายใต้ภารกิจที่ได้รับมอบหมาย ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่สืบสวนมักจะเลือกใช้เทคนิควิธีการทำงานที่หลากหลาย เพื่อให้เท่าทันต่อการกระทำความผิดที่พัฒนารูปแบบอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชญากรรมที่มีผู้ร่วมกระทำความผิดหลายคนในรูปขบวนการหรือองค์กรอาชญากรรม หรืออาชญากรรมคอปกขาว ซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นผู้มีความรู้ ดังเช่น อาชญากรรมยาเสพติดที่มีความลับซับซ้อน ปกปิดวิธีดำเนินการและมีผลประโยชน์สูง การสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมประเภทนี้เจ้าหน้าที่สืบสวนยากที่จะสังเกตเห็นและยากที่จะได้รับเบาะแสจากประชาชนหรือผู้เกี่ยวข้อง วิธีการสืบสวนอย่างหนึ่งคือการแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากผู้กระทำความผิดด้วยกัน หรือส่งคนของเจ้าหน้าที่เข้าไปแทรกซึมในกลุ่มของผู้กระทำความผิดอันเป็นวิธีการปฏิบัติที่มีมาช้านาน

การใช้สายลับ (Use of informants) เป็นแนวทางปฏิบัติที่เจ้าหน้าที่สืบสวนนิยมใช้กันในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเจ้าหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นเกี่ยวกับกรรมวิธีในการแสวงหาข้อเท็จจริงดังกล่าว โดยอาศัยบุคคลที่เรียกว่า “แหล่งข่าวหรือสายลับ” เป็นผู้ให้ข่าวสารเกี่ยวกับผู้กระทำความผิด หรือแจ้งข่าวให้ทราบล่วงหน้าว่าจะมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น เจ้าหน้าที่สืบสวนก็จะนำข่าวสารนั้นไปวางแผนการสืบสวนเพื่อหาโอกาสในการจับกุมตัวผู้กระทำความผิด การสืบสวนด้วยวิธีการดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ปฏิบัติกันโดยทั่วไปในการสืบสวนความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด เหตุผลประการหนึ่งคือความผิดดังกล่าวเป็นอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย ทุกการกระทำเป็นเรื่องปิดลับที่รู้จักกันแต่เฉพาะกลุ่มผู้กระทำความผิด จุดเริ่มต้นของการสืบสวนหาข่าวเกี่ยวกับผู้กระทำความผิดนั้น เจ้าหน้าที่สืบสวนมักใช้บุคคลผู้มีส่วนรู้เห็นหรืออยู่ในวงการยาเสพติดด้วยกันเข้ามามีบทบาทเป็นผู้แจ้งข่าวสารหรือให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่ หรือชักนำให้เจ้าหน้าที่อำพรางหรือแฝงตัวเข้าไปติดต่อกับผู้กระทำความผิดโดยตรง เพื่อให้เจ้าหน้าที่จะทำการจับกุมผู้กระทำความผิดพร้อมยาเสพติดของกลางซึ่งจะเป็นพยานหลักฐานสำคัญในการดำเนินคดีหากบุคคลดังกล่าวอยู่ร่วมในองค์กรอาชญากรรมยาเสพติดเดียวกันหรือมีความใกล้ชิดกับผู้กระทำ

ความผิดมากเท่าใด ก็ยังมีความแม่นยำในการให้ข่าวสารมากเท่านั้น การได้มาซึ่งสายลับในคดี ยาเสพติดส่วนใหญ่จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการชักชวนผู้ที่มีพฤติการณ์เกี่ยวข้องกับยาเสพติดไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง

การใช้สายลับเป็นเทคนิควิธีการหรือแนวปฏิบัติที่เจ้าหน้าที่สืบสวนใช้กันในระบบ การปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจในการการแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐาน เพื่อรักษาความสงบ เรียบร้อยของประชาชนและเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด ตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(10) และมาตรา 17 แต่ในส่วนของการใช้สายลับไม่มีกฎหมาย บัญญัติให้คำนิยามหรือรับรองการกระทำของสายลับไว้อย่างชัดเจน การใช้สายลับเป็นคุณละ ความหมายกับการปฏิบัติการอำพรางหรือการแฝงตัว (Undercover) เนื่องจากพระราชบัญญัติวิธี พิจารณาคดียาเสพติด พ.ศ. 2550 และกฎกระทรวงว่าด้วยการปฏิบัติการอำพรางเพื่อการสืบสวน ความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. 2555 ที่ว่าด้วยการปฏิบัติการอำพรางใช้บังคับกับ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติการอำพรางเท่านั้น เพราะกฎหมายได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า เจ้าพนักงาน ผู้ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือเท่านั้นที่สามารถปฏิบัติการอำพรางได้ กรณีจึงไม่อาจถือว่าบทบัญญัติ ที่กำหนดไว้จะสามารถใช้บังคับกับสายลับได้ (ปัทมา วรรณทร์, 2554) และยังไม่อาจถือว่า สายลับเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษเฉพาะในเรื่องหนึ่งเรื่องใด ในอันที่เจ้าพนักงาน จะร้องขอให้เป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติการอำพรางตามพระราชบัญญัติดังกล่าวดังเช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านการเงินหรือการธนาคาร (บันดล สุยะเพียง, 2562) ดังนั้น ระบบการสืบสวน ปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทยจึงไม่มีคำนิยามศัพท์ คำว่า “สายลับ” ไว้นอกกฎหมายที่ชัดเจนและไม่มีขั้นตอนในการปฏิบัติต่อสายลับที่เป็นทางการ หน่วยงานภาครัฐ ที่มีหน้าที่ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดต่างก็ให้ความหมายของคำว่า “สายลับ” แตกต่างกันไป ซึ่งรวมไปถึงการจัดแบ่งประเภทและแนวทางปฏิบัติต่อสายลับด้วย

ก่อนที่จะไปพิจารณาถึงประเด็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปัญหาความไม่ชัดเจนของสายลับ ในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย อันเป็นการตั้งคำถาม ว่า สายลับคือใครและมีบทบาทอย่างไร อาจเริ่มต้นที่การตั้งคำถามว่า สายลับเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่ จริงหรือไม่ หรือสายลับเป็นเพียงตัวละครสมมุติที่เจ้าหน้าที่สืบสวนอุปลักษณ์ขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ บางอย่างเท่านั้น เป็นต้นว่าเพื่อปกปิดแหล่งที่มาของข่าวสารอันนำมาสู่การจับกุม หรือเพื่อปกปิด วิธีการสืบสวนของเจ้าหน้าที่ไม่ให้ผู้กระทำผิดล่วงรู้ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีข้อสงสัยว่า สายลับอาจถูกสมมุติ ขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการเบิกจ่ายงบประมาณด้านยาเสพติดที่เจ้าหน้าที่จำเป็นต้องใช้ในการทำงาน รวมถึงเงินสินบนรางวัลที่จ่ายให้แก่ผู้แจ้งความนำจับในคดียาเสพติด ประเด็นเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหา ความคลุมเครือที่ยังไม่มีการหยิบยกขึ้นมาศึกษากันอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม แม้ไม่มีการบัญญัติคำว่าสายลับไว้อย่างเป็นทางการในดับทกฎหมาย แต่หลักกฎหมายว่าด้วยลักษณะพยานหลักฐานก็เปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ที่สามารถสืบสวนโดยวิธีการ ใช้สายลับ และศาลก็รับฟังพยานหลักฐานอันเกิดขึ้นจากการสืบสวนโดยวิธีดังกล่าว ปราบกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226 ที่มีหลักการว่า พยานบุคคลซึ่งน่าจะพิสูจนได้ว่าจำเลย มีความผิดหรือบริสุทธิ์ให้อ้างเป็นพยานหลักฐานได้ เพียงแต่มีข้อยกเว้นว่าต้องเป็นพยานหลักฐาน ที่มีได้เกิดขึ้นจากการจงใจ มีคำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวงหรือโดยมิชอบประการอื่น ตรงจุดนี้เอง อาจเป็นข้อจำกัดที่ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่นำตัวสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิดด้วยกันมาเข้าสู่กระบวนการ ยุติธรรมทางอาญา เนื่องจากสายลับในคดีอาเสพติดอาจเป็นพยานหลักฐานที่มีข้อบกพร่อง ด้านความน่าเชื่อถือตามมาตราดังกล่าว ซึ่งในทางปฏิบัติการสืบสวนสอบสวนคดีอาเสพติดจะไม่มี การเปิดเผยชื่อสายลับ และในชั้นพิจารณาคดีของศาล โฉทก์มักจะไม่นำตัวบุคคลที่เป็นสายลับมา เบิกความต่อหน้าจำเลย ด้วยข้ออ้างด้านความปลอดภัยของสายลับ และเหตุผลที่เจ้าหน้าที่ยังคง ต้องใช้งานสายลับคนนั้นในการปฏิบัติงานให้แก่ราชการต่อไป (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5515/2543, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7592/2554)

แนวคำพิพากษาศาลฎีกาคดีอาเสพติดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันได้ยอมรับถึงการมีอยู่จริง และบทบาทของ “สายลับ” ในกระบวนการสืบสวนความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด คำพิพากษาของศาล หลายคดีได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นหรือเหตุแห่งการสืบสวนของเจ้าหน้าที่ว่าได้รับการแจ้งข่าวจากสายลับ หรือสายลับยืนยันถึงพฤติการณ์ในการกระทำความผิดของจำเลย บางกรณีสายลับไม่เพียงแต่เป็น ผู้แจ้งข่าวเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในการสืบสวนความผิดของจำเลยอีกด้วย เช่น การล่อซื้อยาเสพติด เป็นต้น (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3795/2562, คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 7526/2561) แม้สายลับจะเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริงและมีความสำคัญในกระบวนการยุติธรรม ทางอาญา แต่การที่สายลับจะต้องปรากฏตัวมาเบิกความในชั้นพิจารณาคดีของศาลหรือไม่นั้น ก็ไม่ได้ มีหลักเกณฑ์ที่แน่ชัดแต่อย่างใดขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงเป็นกรณีไป อาจพิจารณาว่าโจทก์มีพยานหลักฐานอื่น เพียงพอรับฟังให้ศาลลงโทษจำเลยหรือไม่ หากศาลเห็นว่าพยานหลักฐานโจทก์ มีน้ำหนักรับฟังได้ว่า จำเลยกระทำความผิดตามฟ้องจริงก็พิพากษาลงโทษจำเลยได้ แม้โจทก์มิได้นำตัวสายลับ มาเบิกความเป็นพยานในชั้นพิจารณา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8609/2544, คำพิพากษา ศาลฎีกาที่ 5515/2543, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8941/2561 , คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7592/2554)

กรณีจึงเห็นได้ว่า การปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดตั้งแต่ขั้นสืบสวนสอบสวนไปจนถึง ชั้นพิจารณาของศาล ไม่มีบทบาทเกี่ยวกับตัวสายลับ เสมือนว่าสายลับไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของ กระบวนการยุติธรรมทางอาญา เป็นวิธีการทำงานภายในของเจ้าหน้าที่สืบสวนก่อนที่จะมีการจับกุม

ผู้กระทำความผิดมาดำเนินคดี การที่กฎหมายมีบทบัญญัติตรวจสอบควบคุมเฉพาะการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ แต่ไม่มีหลักเกณฑ์ที่สามารถนำมาใช้บังคับหรือตรวจสอบควบคุมการใช้สายลับในคดียาเสพติด จึงอาจทำให้เจ้าหน้าที่ใช้วิธีเลี่ยงการปฏิบัติที่ตกอยู่ในบังคับของกฎหมายมาสู่การใช้สายลับซึ่งไม่มีการควบคุมหรือตรวจสอบที่ชัดเจน ทำให้การปฏิบัติการณ์ในแต่ละครั้งอาจเกิดช่องว่างและความไม่โปร่งใสขึ้นในระหว่างการปฏิบัติการณ์ของตัวสายลับ เช่น การล่อให้ผู้อื่นกระทำความผิด หรือการที่ตัวสายลับกระทำความผิดขึ้นเอง (นวกร จันทร์บรรจง, 2562)

อาชญากรรมยาเสพติดเป็นอาชญากรรมที่มีผลประโยชน์ตอบแทนสูง ผู้ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนสนับสนุนไม่ว่าในขั้นตอนใดตั้งแต่การผลิต นำเข้า ขนลำเลียง เก็บพักไปจนถึงการจำหน่ายยาเสพติดจะมีรายได้ผลกำไรที่คุ้มค่าความเสี่ยง ผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่ว่าจะเป็นผู้เสพ ครอบครอง หรือผู้ค้า ต่างก็ได้รับความพึงพอใจจากการกระทำความผิดจึงไม่มีการแจ้งเบาะแสหรือร้องทุกข์กล่าวโทษต่อเจ้าหน้าที่ ประการสำคัญ ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดมีอัตราโทษสูง การกระทำทุกขั้นตอนจึงต้องปกปิดเป็นความลับที่รู้กันแต่เฉพาะในหมู่ผู้กระทำความผิดด้วยกัน อาศัยความไว้นี้เชื่อใจซึ่งกันและกัน กรณีจึงเป็นไปได้ยากที่ประชาชนทั่วไปหรือพลเมืองดีจะสามารถล่วงรู้ข่าวสารเกี่ยวกับตัวยาเสพติดจนสามารถแจ้งเบาะแสหรือให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่นำไปสู่การจับกุมผู้กระทำความผิด ดังนั้น จึงมีแนวโน้มสูงที่บุคคลที่เป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ก็คือผู้กระทำความผิดด้วยกันที่ต้องการผลประโยชน์หรือข้อแลกเปลี่ยนบางอย่าง

เมื่อไม่มีกฎหมายระบุรับรองสถานะของสายลับในคดียาเสพติดไว้เช่นนี้ กรณีจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า สายลับมีความเป็นมาและบทบาทความสำคัญอย่างไรต่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรม วิธีการสรรหาหรือการได้มาซึ่งสายลับของเจ้าหน้าที่สืบสวนเป็นอย่างไร ปัจจัยใดที่ทำให้บุคคลทั้งสองฝ่ายมาร่วมงานกันได้ กระบวนการเปลี่ยนแปลงสถานภาพจากบุคคลธรรมดาหรือผู้กระทำความผิดมาเป็นสายลับเป็นอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น การที่เจ้าหน้าที่สืบสวนซึ่งมีค่านิยมหลักในการบังคับใช้กฎหมายอย่างเด็ดขาดตามหน้าที่และอำนาจที่ได้รับมอบหมาย จำเป็นต้องมาร่วมงานกับบุคคลที่เป็นผู้กระทำความผิดเพื่อจัดการกับผู้กระทำความผิดรายอื่น ปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายเป็นอย่างไรในสถานการณ์ที่ไม่มีบทบังคับของกฎหมายหรือกฎระเบียบควบคุมเช่นนั้น

แม้ในปัจจุบันด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้เจ้าหน้าที่มีเทคนิควิธีการสืบสวนคดียาเสพติดที่ทันสมัยหลากหลายวิธี แต่เจ้าหน้าที่สืบสวนส่วนใหญ่ก็ยังคุ้นเคยกับการสืบสวนหาข่าวด้วยวิธีการดังกล่าวอันเป็นวิธีการที่เชื่อกันว่ามีประสิทธิภาพสูง ประหยัดเวลาของเจ้าหน้าที่และประหยัดงบประมาณหรือค่าใช้จ่ายของหน่วยงานมากที่สุด แม้เทคนิคการใช้สายลับเป็นวิธีการทั่วไปในการสืบสวนคดีอาญา แต่การที่เจ้าหน้าที่เข้าไปมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้มีพฤติการณ์กระทำความผิด

เกี่ยวกับยาเสพติด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะใช้งานบุคคลผู้กระทำความผิดด้วยกันเป็นสายลับเพื่อมุ่งหวังผลสำเร็จในการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด หากไม่มีหลักเกณฑ์ปฏิบัติหรือระบบการตรวจสอบถ่วงดุลที่ดีพอ อาจนำไปสู่ผลลัพธ์หรือผลกระทบอันไม่พึงประสงค์ตามมาหลายประการ กล่าวคือ

ด้านตัวสายลับ

ในการปฏิบัติตัวเพื่อให้ได้รับความไว้วางใจจากผู้กระทำความผิด ในบางครั้งตัวสายลับอาจจะต้องกระทำความผิดหรือร่วมกระทำกิจกรรมที่ผิดกฎหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งข่าวสารและพยานหลักฐานที่จำเป็นต่าง ๆ หรืออาจต้องกระทำผิดตามกฎหมายเพื่อรักษาความลับเกี่ยวกับตัวตนของสายลับ ซึ่งประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายคุ้มครองการกระทำความผิดของสายลับ (นวกร จันทรบรรจง, 2562) นอกจากนี้การที่สายลับทรยศหักหลังองค์กรอาชญากรรมหรือพวกเดียวกันเอง อาจนำมาซึ่งความเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตและครอบครัว แม้เจ้าหน้าที่จะไม่เปิดเผยตัวสายลับในกระบวนการดำเนินคดีอาญา แต่ก็ไม่เหลือวิสัยที่ผู้กระทำความผิดจะสามารถทราบได้ ดังที่ปรากฏข่าวสารคดีฆาตกรรม ทำร้ายร่างกายหรือข่มขู่ที่มีมูลเหตุจากการที่ผู้เสียหายเป็นสายลับในคดียาเสพติดอยู่เสมอ ๆ ตัวอย่างเช่นเมื่อปี 2560 กรณีคดีหนุ่มสายลับของตำรวจชุดปราบปรามยาเสพติด ถูกฆาตกรรมแล้วทิ้งศพไว้ในท่อระบายน้ำที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งต่อมาเจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถจับกุมผู้ต้องสงสัยไว้ได้ (ข่าวสดออนไลน์, 2560; Gimyong.News, 2560) และในปี 2563 กรณีที่เจ้าหน้าที่ตำรวจใช้สายลับล่อซื้อยาบ้าที่บ้านหลังหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ แต่คนร้ายไหวตัวทันและยิงสายลับของเจ้าหน้าที่ตำรวจถึง 4 นัด จนบาดเจ็บสาหัส ก่อนที่จะหลบหนีไป (มติชนออนไลน์, 2563; ไทยรัฐออนไลน์, 2563)

ด้านเจ้าหน้าที่

ด้วยอาชญากรรมยาเสพติดมีผลประโยชน์ตอบแทนสูง สามารถสร้างเม็ดเงินให้แก่ผู้เกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการกระทำความผิด การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายเข้าไปคบหาสมาคมกับผู้ที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด หากขาดรั้วซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมทรัพย์สินเงินทองหรือผลประโยชน์เหล่านั้นอาจเป็นสิ่งล่อใจให้เจ้าหน้าที่กล้าตัวเข้าไปพัวพันเสียเอง แม้กระทั่งการเสพยาเสพติด รวมถึงการสมคบคิดกับสายลับกระทำการที่มีชอบอื่น ๆ โดยอาศัยช่องว่างที่ตนเองมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย เห็นได้จากข่าวการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจผู้ถูกกล่าวหาว่าประพฤตินิชอบจากการทำงานสืบสวนคดียาเสพติด กรณีสาวสายลับเป็นนักร้อง 20 ปี ออกโรงแฉยับ หลังถูกหักหลังยึดข้อหา สร้างผลงาน (มติชน, 2565)

ด้านระบบงานยุติธรรมทางอาญา

โดยเหตุที่ใช้สายลับยังไม่มีวิธีการตรวจสอบถ่วงดุลที่ชัดเจน โดยสภาพความเป็นจริงที่เจ้าหน้าที่สืบสวนและสายลับต่างมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน เจ้าหน้าที่สืบสวนจำเป็นต้องใช้งานสายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดหรือใกล้ชิดกับองค์กรอาชญากรรมยาเสพติดมุ่งหวังที่จะดำเนินการต่อผู้กระทำรายอื่นในลักษณะ “นักจับโจร (thief taker)” (Kruisbergen , E. W. และคณะ อ้างถึงใน ภาณุรุจ สุวรรณรัตน์, 2557) เพื่อประโยชน์ของทางราชการมากกว่าที่จะดำเนินคดีกับสายลับ แต่หากพิจารณาในแง่ที่ว่าบุคคลที่เป็นสายลับเป็นผู้มีทักษะในการหลอกลวงและหักหลังพวกเดียวกันเอง เมื่อได้มาเรียนรู้วิธีการทำงานสืบสวนของเจ้าหน้าที่จึงสังเกตเห็นได้ว่าสายลับอาจเป็นอาชญากรที่เก่งกาจกว่าอาชญากรทั่วไปหากประสงค์จะกระทำความผิด และไม่มีหลักประกันใดที่จะรับรองได้ว่าสายลับจะไม่กระทำความผิดเสียเอง ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดที่มีผู้เสพและผู้จำหน่ายรายย่อยจำนวนมากทั่วทุกพื้นที่ในประเทศไทย ลักษณะดังนี้อาจก่อให้เกิดทัศนคติเชิงลบของประชาชนต่อระบบงานยุติธรรมทางอาญา ประชาชนอาจมองว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการไม่เหมาะสมเกี่ยวกับการสืบสวนคดียาเสพติด ดังเช่นที่ปรากฏข่าวสารเผยแพร่ในสื่อมวลชนเมื่อปี พ.ศ. 2557 ชมรมช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมได้โพสต์ข้อความตีแผ่ข้อมูลเรื่องร้องเรียนจากผู้ต้องหาคดียาเสพติดจำนวนหลายรายในช่วงหลายปีที่ผ่านมา โดยเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของตำรวจบางนายเกี่ยวกับการจับกุมและสืบสวนคดียาเสพติด ทั้งพฤติกรรมฝ่าฝืนกฎหมาย ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เรียกรับผลประโยชน์ มีส่วนร่วมในการค้ายาเสพติดเสียเอง รวมทั้งสนับสนุนการค้ายาเสพติดด้วย (กรุงเทพธุรกิจ, 2557)

หลายทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยประสบกับปัญหายาเสพติดมาอย่างยาวนาน รัฐบาลได้ทุ่มเททรัพยากรจำนวนมากในการปราบปรามยาเสพติดทั้งการเพิ่มอัตรากำลัง งบประมาณ ค่าตอบแทน ออกกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ มากมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่เจ้าหน้าที่ในการปราบปรามยาเสพติด จนอาจกล่าวได้ว่าหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติงานด้านปราบปรามยาเสพติดก็ได้รับค่าตอบแทนที่สูงกว่าการปราบปรามอาชญากรรมประเภทอื่น ในขณะที่มาตรการว่าด้วยการสืบสวนคดียาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับในประเทศไทยยังมีช่องว่างอยู่ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทุกฝ่ายให้ความสำคัญมุ่งเน้นไปที่การปราบปรามยาเสพติดให้เกิดผลงานเป็นรูปธรรม ทำให้มองข้ามประเด็นปัญหาที่ซ่อนอยู่ในระบบการสืบสวนปราบปรามโดยวิธีการใช้สายลับ อาจเป็นที่มาของการแสวงหาผลประโยชน์จากปัญหาเสพติด ปัญหาความคลุมเครือในเรื่องนี้ยังก่อให้เกิดทัศนคติเชิงลบของผู้บังคับบัญชาและเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ตลอดจนทัศนคติของประชาชนที่มีต่อสายลับและเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมหรือเกี่ยวข้องกับสายลับ ซึ่งถูกมองว่าสายลับเป็นอาชญากรและพร้อมที่จะกระทำความผิด

โดยลำพังตนเอง และเจ้าหน้าที่ที่มีผลประโยชน์ร่วมกันกับสายลับในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด หรือได้รับประโยชน์จากระบบการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับ นำไปสู่ผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมในภาพรวม และความเป็นธรรมทางสังคมในที่สุด

มีงานศึกษาวิจัยหลายฉบับที่ว่าด้วยเหตุผลและความจำเป็นที่ต้องนำเทคนิคการใช้สายลับ มาใช้ในการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ทำอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมอาชญากรรม แต่ยังคงขาดการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายกับสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิด อาจเพราะประเด็นดังกล่าวมีลักษณะเป็นวิธีปฏิบัติภายในของหน่วยงานราชการที่รับรู้กันอยู่เฉพาะในแวดวงของเจ้าหน้าที่สืบสวนที่บุคคลภายนอกยากที่จะเข้าถึงข้อมูล วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาบทบาทของสายลับและผลกระทบในทุกแง่มุมของการใช้สายลับในคดียาเสพติด เพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาวิธีการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยการใช้สายลับต่อไป

1.2 คำถามวิจัย

สายลับมีความเป็นมาและบทบาทอย่างไรในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับเป็นอย่างไร และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.3.1 เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและบทบาทของสายลับในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย

1.3.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับบุคคลที่เป็นสายลับในการทำงานปราบปรามยาเสพติด

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะอธิบายความเป็นมาและบทบาทของสายลับในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย ประกอบกับอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับบุคคลที่เป็นสายลับในการทำงานปราบปรามยาเสพติด และวิเคราะห์

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด อันจะนำไปสู่การเสนอแนวทางการพัฒนาการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับที่เหมาะสมกับบริบทการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย

1.4.2 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มที่ 1 : เจ้าหน้าที่รัฐและอดีตเจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีบทบาทหรือภารกิจเกี่ยวกับสืบสวนหาข่าวเกี่ยวกับยาเสพติดโดยใช้สายลับ สังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ กองบัญชาการกองทัพไทย และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด

กลุ่มที่ 2 : บุคคลที่สมัครใจยอมรับว่าเคยเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐในคดียาเสพติด

กลุ่มที่ 3 : บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม ประกอบด้วย ผู้พิพากษา พนักงานอัยการ นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และนักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายและการแปลความหมายของการศึกษาให้ตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดนิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยไว้ดังนี้

สายลับ (Confidential Informant) หมายถึง บุคคลที่ให้ข้อมูลข่าวสารหรือกระทำการภายใต้การกำกับของเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติด ทั้งโดยความสมัครใจหรือไม่สมัครใจก็ได้ โดยมุ่งหวังข้อแลกเปลี่ยนหรือประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่ในเรื่องนั้น และเจ้าหน้าที่ของรัฐประสงค์จะปกปิดสถานะของบุคคลนั้นเป็นความลับ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไม่รวมถึงกรณีเจ้าหน้าที่ที่กล่าวอ้างถึงสายลับเพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่นโดยที่สายลับไม่ได้มีตัวตนอยู่จริง

อาชญากรรม หมายถึง การกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายที่มีโทษในทางอาญา

ระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด หมายถึง ระบบงานบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด อันประกอบด้วย การสืบสวน การจับกุม การสอบสวน การฟ้องร้องดำเนินคดี การพิจารณาพิพากษาคดี การลงโทษและการแก้ไขฟื้นฟู โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยการบังคับใช้กฎหมายแก่ผู้กระทำความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด

การสืบสวน หมายถึง การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด

ข่าวสาร หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ สถานการณ์หรือสิ่งที่ไม่รู้ต่าง ๆ

การหาข่าวยาเสพติด หมายถึง การแสวงหารวบรวมข้อเท็จจริง พฤติการณ์รายละเอียดของเป้าหมายบุคคลหรือเป้าหมายพื้นที่ เอกสาร วัตถุ หรือทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด

เจ้าหน้าที่สืบสวน หมายถึง เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีภารกิจในการหาข่าวหรือแสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการกระทำความผิดตามกฎหมาย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและบทบาทของสายลับในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย

1.6.2 ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับ

1.6.3 ทำให้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด

1.6.4 ทำให้ทราบถึงแนวทางการพัฒนาการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับที่เหมาะสมกับบริบทการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

1.7.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ จะใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยแบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

1.7.1.1 วิธีการศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) อันเป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย กฎหมาย หนังสือ วารสาร จุลสาร สิ่งตีพิมพ์ ตำรา บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารประกอบการฝึกอบรมของหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตด้วยอีกทางหนึ่ง

1.7.1.2 วิธีการศึกษาวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) อันเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเป้าหมาย

1.7.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่จำกัด มีคุณสมบัติเฉพาะตัว โดยผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามเกณฑ์การคัดเลือก ซึ่งจะแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1.7.2.1 กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ

เจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีบทบาทหรือภารกิจเกี่ยวกับสืบสวนปราบปรามยาเสพติด โดยใช้สายลับ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ทั้งประเด็นความเป็นมาและบทบาทของสายลับกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนและสายลับ ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด ซึ่งจะรวมไปถึงอดีตเจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานดังกล่าวที่มีประสบการณ์ทำงานเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 30 ปี ด้วยพิจารณาว่า อดีตเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเกษียณอายุราชการแล้วได้ผ่านการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดมาหลายยุคสมัย เผชิญกับปัญหาอุปสรรคของการทำงานและรูปแบบของอาชญากรรมที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถอธิบายเปรียบเทียบวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันได้ในหลายแง่มุม กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ จำนวนรวมทั้งสิ้น 15 ท่าน ประกอบด้วย

(1) เจ้าหน้าที่รัฐสังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.) ด้วยพิจารณาว่า เจ้าหน้าที่งานตำรวจเป็นผู้ที่มีภารกิจเกี่ยวข้องโดยตรงในการบังคับใช้กฎหมายต่อผู้กระทำความผิดกฎหมายที่มีโทษอาญา อันเป็นการปราบปรามอาชญากรรมไม่ให้เกิดขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย หรือหากอาชญากรรมเกิดขึ้นแล้วก็มีหน้าที่ดำเนินการนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผิดที่รัฐเป็นผู้เสียหายดังเช่น ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ดังนั้น เจ้าหน้าที่งานตำรวจจึงเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการใช้วิธีการสืบสวนคดีอาญาซึ่งรวมไปถึงการใช้สายลับ

(2) เจ้าหน้าที่รัฐสังกัดศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย (ศรภ.) ด้วยพิจารณาว่า ศูนย์รักษาความปลอดภัยเป็นหน่วยงานทางทหารที่มีความเชี่ยวชาญด้านการข่าวปฏิบัติการข่าวกรองและต่อต้านข่าวกรอง รวมทั้งการฝึกอบรมด้านข่าวกรอง มุ่งเน้นการรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญและการรักษาความปลอดภัยทางทหาร ซึ่งรวมทั้งภารกิจดำเนินการสืบสวนป้องกันและปราบปรามยาเสพติดและปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ โดยปฏิบัติการกิจร่วมกับหน่วยงานตำรวจและพลเรือน เจ้าหน้าที่ทหารสังกัดศูนย์รักษาความปลอดภัยที่ได้รับแต่งตั้ง

เป็นเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. ยังมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในการสืบสวนปราบปรามผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด จึงมีความรู้และประสบการณ์ในการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับเช่นกัน

(3) เจ้าหน้าที่รัฐสังกัดสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) ด้วยพิจารณาว่า สำนักงาน ป.ป.ส. เป็นหน่วยงานกลางด้านการแก้ไขปัญหาเสพติดของประเทศไทย มีหน้าที่และอำนาจควบคุม เร่งรัด และประสานงานในการปฏิบัติงานของทุกหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่และอำนาจในการสืบสวน สอบสวน ปราบปราม และการบังคับโทษตามกฎหมายยาเสพติด และมีภารกิจในการบังคับใช้กฎหมายต่อผู้กระทำความผิดในฐานะเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. จึงเป็นหน่วยงานที่มีความรู้เกี่ยวกับสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับ

โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐจะให้มีทั้งระดับผู้บังคับบัญชา และระดับปฏิบัติการ กล่าวคือ

(ก) เจ้าหน้าที่รัฐระดับผู้ปฏิบัติการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีบทบาทหรือภารกิจเกี่ยวกับสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยใช้สายลับ ซึ่งมีภารกิจหน้าที่หรือความรับผิดชอบเกี่ยวกับการสืบสวน การหาข่าว หรือการจับกุมผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ด้วยพิจารณาว่า เจ้าหน้าที่ดังกล่าวเป็นผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการสืบสวนโดยใช้เทคนิคการสืบสวนต่าง ๆ รวมทั้งการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับ สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าวทั้งของตนเองหรือเพื่อนร่วมงานอันจะตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ได้

(ข) เจ้าหน้าที่รัฐระดับผู้บังคับบัญชา ได้แก่ ข้าราชการตำรวจระดับผู้กำกับการขึ้นไป ข้าราชการทหารระดับผู้บังคับกองพันหรือเทียบเท่าขึ้นไป หรือข้าราชการพลเรือนตำแหน่งประเภทวิชาการระดับชำนาญการพิเศษขึ้นไป ด้วยพิจารณาว่า เจ้าหน้าที่ดังกล่าวเป็นผู้ที่มีหน้าที่กำกับดูแลการปฏิบัติงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดของผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการอย่างใกล้ชิดในฐานะหัวหน้างาน เพื่อให้งานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามกฎหมายและระเบียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับ ทั้งต้องปฏิบัติตามนโยบายของหน่วยงานและผู้บังคับบัญชาระดับสูงหรือผู้บริหาร จึงเป็นบุคคลที่ต้องใช้ดุลพินิจหรือการตัดสินใจดำเนินการให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และรักษาสมดุลระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงและระดับปฏิบัติการ

1.7.2.2 กลุ่มสายลับ

บุคคลที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐซึ่งยอมรับว่าเคยทำหน้าที่เป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐในการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติด โดยมีคุณสมบัติคือ สามารถสื่อสารด้วยการพูดเป็นภาษาไทย ได้ มีความสมัครใจที่จะเข้าร่วมวิจัยครั้งนี้ มีประสบการณ์เคยเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐจนสามารถ

นำไปสู่การจับกุมคดียาเสพติดได้เป็นผลสำเร็จ โดยมีคำรับรองจากเจ้าหน้าที่รัฐหรือสามารถระบุคดียาเสพติดที่เป็นผลงานหรือผลสืบเนื่องจากการปฏิบัติงานดังกล่าวได้ จำนวนรวมทั้งสิ้น 8 ท่าน

1.7.2.3 กลุ่มบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม

ด้วยพิจารณาว่า การศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด นอกจากมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับแล้ว สมควรที่จะได้รับทราบมุมมองและความคิดเห็นจากบุคคลซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางวิชาการด้านกฎหมาย และมีประสบการณ์ในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาทั้งผลกระทบทางกฎหมาย จริยธรรม สังคม และกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ผู้วิจัยจึงกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม ประกอบด้วย ผู้พิพากษา พนักงานอัยการ นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม และนักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน จำนวนรวมทั้งสิ้น 4 ท่าน

1.7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยทั้งสิ้น 2 วิธี ดังนี้

1.7.3.1 การศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ประกอบไปด้วย กฎหมาย หนังสือ วารสาร จุลสาร สิ่งตีพิมพ์ ตำรา บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารประกอบการฝึกอบรมของหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

1.7.3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวคำถามสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างเพื่อใช้ในการหาคำตอบ เทปบันทึกเสียง และแบบบันทึกภาคสนาม การใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) เนื่องจากคำถามแบบนี้สามารถยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนแนวคำถามได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ทั้งในด้านถ้อยคำในการสนทนาและลำดับการใช้คำถามก่อนหลัง และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับผู้ให้ข้อมูล

สำหรับแนวคำถามสัมภาษณ์ได้พัฒนาขึ้นโดยอาศัยความรู้ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตามที่ได้ทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิดการวิจัยนำมาสร้างประเด็นคำถามด้วยการตั้งคำถามปลายเปิด (Open-end Questions) และตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผ่านการพิจารณาจากอาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกก่อน

เพื่อให้ประเด็นคำถามและข้อคำถามเกิดความถูกต้อง ครบถ้วน ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ และทำการปรับแนวคำถามสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง

1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยก่อนที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินการวิจัย สอบถามถึงความสมัครใจ และให้เซ็นใบยินยอม เข้าร่วมการวิจัย โดยข้อมูลต่าง ๆ จะเก็บไว้เป็นความลับ ใช้นามสมมุติแทนชื่อจริง และจะรายงานผลวิจัยในภาพรวมเท่านั้น หลังจากนั้นผู้วิจัยขออนุญาตสัมภาษณ์และขออนุญาตบันทึกเสียงสนทนา ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนละ 1 - 2 ครั้ง ใช้เวลาในการสัมภาษณ์ครั้งละ 45 นาที ถึง 120 นาที และขอสัมภาษณ์เพิ่มเติมบางรายในกรณีที่มีข้อมูลไม่เพียงพอ ทั้งโดยการสัมภาษณ์แบบพบปะต่อหน้า และการสัมภาษณ์ทางไกลผ่านแอปพลิเคชันที่เห็นภาพและเสียง เช่น WebEx หรือ Line video call

1.7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเทปบันทึกเสียงการสัมภาษณ์เชิงลึกมาถอดความแบบคำต่อคำ (Verbatim) เพื่อทำการวิเคราะห์เนื้อหาและบริบท (Content & Context Analysis) จากนั้นจึงนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องด้วยการอ่านบทสัมภาษณ์ที่ถอดความเป็นตัวอักษร (Script) แล้วเปรียบเทียบกับเสียงที่บันทึกเพื่อตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง จากนั้นผู้วิจัยอ่านบทสนทนาบทสัมภาษณ์ที่เป็นตัวอักษรหลายๆครั้งเพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลทั้งหมดในภาพรวม โดยดึงข้อความหรือประโยคที่สำคัญในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ความคิด ความรู้สึกจากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลแต่ละบุคคลแล้วนำรหัสที่ได้มารวบรวมเชื่อมโยงสร้างเป็นประเด็นหลัก(Theme) โดยนำข้อความหรือประโยคสำคัญที่มีลักษณะร่วมกันหรือมีความหมายเหมือนกันมารวมไว้ด้วยกัน หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงนำข้อมูลที่ได้จัดเป็นประเด็นหลักมาหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ แล้วจึงสร้างข้อสรุปจากประเด็นหลักทั้งหมดเพื่อให้เห็นภาพรวมของความรู้และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาช่วยตรวจสอบและให้ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์ และขั้นตอนสุดท้ายผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ โดยนำเสนอข้อมูลการวิจัยในรูปแบบของการบรรยาย รวมทั้งจัดทำเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ ต่อไป

1.7.6 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ

ผู้วิจัยตระหนักดีว่าหัวข้อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ข้อมูลหรือข้อค้นพบ (Finding) มีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงลึกหรือกรณีศึกษาซึ่งมาจากแหล่งที่มาและมุมมองที่แตกต่างกัน ดังนั้นความน่าเชื่อถือและความถูกต้อง

จึงมีความสำคัญ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Triangulation) เพื่อเป็นหลักประกันได้ว่าการออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลนั้นจะทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง (ชาย โปธิสิตา, 2562) ดังนี้

1.7.6.1 ผู้วิจัยใช้ข้อมูลหลายประเภท (Data Triangulation) และใช้วิธีเก็บข้อมูลหลายแบบ (Methodological Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธีการ ทั้งการศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กล่าวคือ ผู้วิจัยค้นคว้าวรรณกรรมและงานวิชาการ (Review literature) ของต่างประเทศซึ่งได้มีการศึกษามาแล้วก่อนที่จะนำความรู้นั้นมากำหนดประเด็นคำถามสัมภาษณ์ เมื่อได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่ออภิปรายผลการศึกษาว่าข้อค้นพบมีความสอดคล้องกับวรรณกรรมและงานวิชาการดังกล่าวมากน้อยเพียงใด

1.7.6.2 ผู้วิจัยกำหนดวิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มสายลับ และกลุ่มบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้ได้รับทราบข้อมูลประสบการณ์ชีวิต องค์ความรู้และความคิดเห็นที่หลากหลาย สำหรับกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐนั้นผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก 3 หน่วยงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐสังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.) เจ้าหน้าที่รัฐสังกัดศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย (ศรภ.) และเจ้าหน้าที่รัฐสังกัดสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) หากได้รับข้อมูลตรงกันย่อมมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ การสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง เมื่อได้รับข้อมูลหรือข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรายหนึ่ง ผู้วิจัยก็จะนำข้อค้นพบส่วนนั้นมาสอบถามแก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกรายหนึ่งเพื่อเป็นการสอบยืนยันความถูกต้อง (Cross check) และนัยหนึ่งเป็นการเปรียบเทียบข้อมูล

1.8 จริยธรรมการวิจัย

จริยธรรมการวิจัย (Research Ethics) เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพื่อให้การดำเนินงานวิจัยตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมและหลักวิชาการที่เหมาะสม ผู้วิจัยยึดถือความมีคุณธรรมและความสามารถของผู้วิจัยในการปฏิบัติตามระเบียบวิธีวิจัย จุดมุ่งหมายของการเก็บข้อมูลและการวิจัยคือการถ่ายทอดข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะเป็นทางบวกหรือทางลบ ผู้วิจัยมีพื้นฐานความรู้ในหัวข้อที่ทำวิจัยเนื่องจากผู้วิจัยเคยเป็นเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด การที่ผู้วิจัยมีประสบการณ์โดยตรงเกี่ยวกับหัวข้อวิจัยมาก่อนเช่นนี้ถึงแม้ด้านหนึ่งผู้วิจัยอาจจะสามารถชี้แนะหรือวิเคราะห์ข้อมูลไปตามความคิดเห็นส่วนตนได้ แต่ในอีก

ด้านหนึ่งเนื่องจากหัวข้อที่ทำวิจัยครั้งนี้เป็นเรื่องในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่สืบสวนปราบปรามยาเสพติด โดยเฉพาะ ฉะนั้น เมื่อผู้วิจัยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำงานด้านนี้มาก่อนจึงสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและข้อมูลเชิงลึกได้ สามารถตั้งคำถามต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อตั้งประสบการณ์และความคิดเห็นตลอดจนอภิปรายวิเคราะห์ผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเช่นนี้ได้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยยึดถือจุดยืนของนักวิจัย (Stand Point) เป็นสำคัญ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยปราศจากอคติส่วนตัวหรือความลำเอียงทางวิชาการ ผู้วิจัยซื่อสัตย์ต่อตนเอง ถ่ายทอดข้อค้นพบที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง และไม่บิดเบือนข้อมูลไปตามความคิดเห็นส่วนตัว

ด้วยลักษณะที่ละเอียดอ่อนของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งมีลักษณะการทำงานที่ต้องปกปิดเป็นความลับ และบุคคลที่เคยเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐในคดียาเสพติด ซึ่งอาจมีภูมิหลังเคยเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายอาญา ชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญชื่อหน่วยงานและสถานที่ตั้งแต่ละแห่งจึงถูกยกเลิกการระบุตัวตนเพื่อรักษาความลับ และจะไม่มีกระบวนการปฏิบัติหรือขั้นตอนของแต่ละบุคคล แม้ว่าข้อมูลจะถูกเปิดเผยต่อสาธารณะผ่านทางอินเทอร์เน็ต แต่เพื่อประโยชน์ของความรับผิดชอบทางจริยธรรม การยกเลิกการระบุตัวตนเป็นวิธีที่ดีที่สุด การศึกษาที่ไม่ระบุตัวตนจึงมีความสำคัญมากกว่าที่จะรับรองความถูกต้อง หากจำเป็นต้องแสดงความคิดเห็นให้ใช้การไม่แสดงที่มา หน่วยงาน หรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยคำนึงถึงการรักษาความลับและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1) แจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย และเปิดเผยตนเองแก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกรายทราบ โดยไม่ปิดบังรายละเอียดจุดประสงค์ของการศึกษาวิจัย

2) ปกป้องสิทธิส่วนบุคคลและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญก่อนดำเนินการเก็บข้อมูล เมื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญสมัครใจและสบายใจในการให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย จึงเริ่มดำเนินการสัมภาษณ์ และในระหว่างสัมภาษณ์หากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีท่าทางที่ลำบากใจ ไม่สบายใจ หรืออึดอัดในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะหยุดการสัมภาษณ์และรอจนกว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะสบายใจ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีสิทธิที่ไม่ตอบคำถามสัมภาษณ์หรือถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกเมื่อ และผู้วิจัยจะรบกวนเวลาของผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้น้อยที่สุด

3) ยึดถือกฎของการรักษาความลับให้แก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างเคร่งครัด ไม่เปิดเผยชื่อหรือข้อมูลให้ผู้อื่นทราบ ใช้ข้อมูลแบบนิรนามหรือใช้นามสมมุติแทนชื่อจริง นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมเท่านั้น ลบข้อมูลออกจากเทปสัมภาษณ์หลังจากงานวิจัยเสร็จสิ้น และการวิจัยต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือผลกระทบต่อความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลสำคัญไม่ว่าทางหนึ่งทางใด

4) การนัดหมายสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะคำนึงถึงความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญก่อนเป็นลำดับแรก และสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ยังอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสังกัดหรือหน่วยงาน ผู้วิจัยจะปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนที่พึงกระทำอย่างถูกต้อง ประสานงาน แนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาหาข้อมูลและการสัมภาษณ์ให้ต้นสังกัดทราบ เพื่อให้เกิดความสบายใจแก่ทุกฝ่าย และเป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบแบบแผน

5) นอกจากการจดบันทึกการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยใช้อุปกรณ์ด้านโสตทัศนศึกษา ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูปร่วมช่วยในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญก่อนทุกครั้ง หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่สะดวก ผู้วิจัยจะใช้การจดบันทึกข้อมูลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จากการขออนุญาต ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านได้อนุญาตให้ผู้วิจัยสามารถใช้อุปกรณ์ด้านโสตทัศนศึกษาดังกล่าวได้

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสายลับ

เมื่อเอ่ยถึงคำว่า “สายลับ” มโนทัศน์ของบุคคลอาจแตกต่างกันไปตามแต่ความรู้ทั่วไป และประสบการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคล หรืออาจรวมถึงจุดยืนทางศีลธรรม จุดร่วมหนึ่งของมโนทัศน์ที่มีต่อสายลับ เชื่อว่าสื่อถึงภาพความไม่จริงใจในสิ่งที่แสดงออกมา เพราะสายลับหมายถึงผู้ที่เข้าไปสืบความลับของผู้อื่น หากบรรทัดฐานความประพฤติของสังคมมนุษย์ยึดถือค่านิยมความสุจริตเปิดเผยและจริงใจต่อกัน และพึงมุ่งหวังได้ว่าจะได้รับการปฏิบัติตอบแทนเช่นเดียวกัน ก็อาจทำให้เกิดมโนทัศน์เชิงลบเมื่อพูดถึงสายลับ รวมทั้งลักษณะการทำงานที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสายลับไม่ว่าในกรณีใดๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อบุคคลที่เรียกว่า “สายลับ” ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นวิธีการหนึ่งในการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐกับการควบคุมอาชญากรรมและการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนในสังคม เช่น การสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหนังสือ เอกสารวิชาการ และงานวิจัยเกี่ยวกับสายลับที่ได้มีการศึกษามาแล้วทั้งประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

- 2.1 คำนียามหรือความหมายของสายลับ
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา
- 2.3 แนวคิดการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย
- 2.4 บทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด
- 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับ
- 2.6 ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สายลับ
- 2.7 การศึกษากฎหมายและแนวทางการใช้สายลับของต่างประเทศ
- 2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 นิยามหรือความหมายของสายลับ

ปัจจุบันยังไม่มีข้อกำหนดค่านียามของสายลับไว้อย่างเป็นทางการในดับบทกฎหมาย และยังไม่มื่อองค์กรหรือนักวิชาการใดให้ค่านียามของสายลับที่สามารถอธิบายได้ชัดเจน เป็นกลางและมีมาตรฐานเดียวกัน หน่วยงานภาครัฐต่างก็ให้ความหมายของ คำว่า สายลับ แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการศึกษาเพื่อใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานตามภารกิจของหน่วยงานนั้นโดยเฉพาะ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องค้นคว้ารวบรวมวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อระบุค่านียามและความหมายของสายลับในการบังคับใช้กฎหมายให้เข้าใจตรงกันหรือใกล้เคียงกันมากที่สุด

2.1.1 ความหมายทั่วไป

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 “สายลับ” เป็นคำประสมของคำว่า สาย หมายถึง สิ่งที่มีลักษณะเป็นเส้นเป็นแนวยาว เช่น สายสร้อย , โดยปริยายหมายถึงสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงเช่นนั้น เช่น สายการบิน สายงาน ; ผู้เข้าไปสืบความลับหรือความเคลื่อนไหวเป็นต้นของอีกฝ่ายหนึ่ง กับคำว่า ลับ หมายถึง สิ่งที่ปกปิด จึงได้ให้ความหมายว่า สายลับ หมายถึง ผู้เข้าไปสืบความลับ หรือเรียกว่า สาย ก็ว่า

นอกจากนั้นยังมีคำศัพท์ในภาษาไทยที่มีความหมายใกล้เคียงกัน คือคำว่า จาร (จาระ) หมายถึง ผู้สอดแนม, ใช้ประกอบหน้าคำอื่นในคำว่า จารกรรม จารชน จารบุรุษ และคำว่า อุปนิกขิต หรือ อุปนิกขิต หมายถึง คนสอดแนม, จารชน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ดำเนิน การเด่น และเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2552) ระบุคำว่า สายลับ ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Spy, Informer, Secret Agent คำว่า จาร ตรงกับคำว่า Spy และคำว่า จารกรรม ตรงกับคำว่า Espionage

ซึ่ง Black's Law Dictionary ได้ให้ความหมายของคำว่า Spy หมายถึง บุคคลที่ถูกส่งเข้าไปในค่ายของศัตรูเพื่อสอดส่องการทำงานของศัตรู สืบหาความแข็งแกร่งและจุดมุ่งหมายของพวกเขา สอดส่องความเคลื่อนไหวของศัตรู และส่งข่าวกรองทางลับไปยังเจ้าหน้าที่ (Black, 1968) นอกจากนี้ ยังระบุว่า Spy มีความหมายเดียวกับคำว่า Espionage ซึ่งหมายถึง ผู้ลอบเข้าไปสืบความลับของฝ่ายตรงกันข้ามเช่นเดียวกัน (Garner, 1999)

Oxford Advanced Learner's Dictionary ได้ให้ความหมายของคำว่า Spy หมายถึง บุคคลที่พยายามหาข้อมูลที่เป็นความลับเกี่ยวกับประเทศหรือองค์กรอื่น ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รัฐบาลจ้างให้ทำเช่นนี้ หรือบุคคลที่แอบแฝงดูและรายงานสิ่งที่คนอื่นทำ หรือไปที่ไหน ฯลฯ (Crowther, 1999)

ส่วนคำว่า Informer หมายถึง บุคคลที่แจ้งหรือชอบกล่าวหาผู้อื่นซึ่งเขาสงสัยว่ามีการละเมิดกฎหมายบางประการ หรือบุคคลซึ่งมักขุดคุ้ยข้อมูลอาชญากรรมและความผิด และแจ้งข้อมูลดังกล่าวต่อเจ้าหน้าที่โดยลำพังไม่ใช่เพราะตำแหน่งหรือหน้าที่พิเศษใด ๆ ในเรื่องนั้น แต่เพื่อประโยชน์ของส่วนแบ่งของค่าปรับหรือค่าสินไหมที่กฎหมายกำหนดให้ผู้แจ้งในบางกรณี (Garner, 1999) หรือบุคคลที่ให้การเป็นพยานหรือกล่าวหาผู้กระทำความผิดทางอาญาเพื่อค่าตอบแทน (Crowther, 1999)

นอกจากนั้น ยังมีคำศัพท์ที่มักใช้เป็นการทั่วไปในการบังคับใช้กฎหมาย คือ คำว่า Informant หมายถึง บุคคลที่ให้ข้อมูล โดยเฉพาะเกี่ยวกับกิจกรรมของบุคคลให้กับตำรวจหรือ

หนังสือพิมพ์ และคำว่า Agent หมายถึง บุคคลที่กระทำการหรือจัดการกิจการของบุคคลอื่นในธุรกิจ การเมือง ฯลฯ หรือบุคคลที่กระทำบางสิ่งหรือทำให้บางสิ่งเกิดขึ้น (Crowther, 1999) หรือ บุคคลที่ได้รับอนุญาตให้กระทำการแทนบุคคลอีกคนหนึ่ง (Black, 1968)

จึงเห็นได้ว่า ไม่เพียงแต่ความหลายหลายในภาษาไทยเท่านั้นที่ถูกใช้เพื่อสื่อถึงความหมาย ของคำว่า สายลับ แม้ในภาษาอังกฤษก็เช่นเดียวกัน มีคำศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงอย่างยิ่ง ยังไม่รวมถึงคำศัพท์แสลงที่ใช้เรียกกันในระดับผู้ปฏิบัติงาน อย่างไรก็ตาม คำเหล่านี้แม้จะมีชื่อเรียก ที่แตกต่างกันไปแต่ก็มีความหมายที่เหมือนกัน

2.1.2 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับในทางการทหาร

องค์ความรู้วิชาข่าวกรองทางทหารและเอกสารฝึกอบรมวิชาเกี่ยวกับการข่าวกรองของ ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย (ศรภ.) ซึ่งฝึกอบรมให้แก่ข้าราชการทหาร ตำรวจ และข้าราชการพลเรือน สำหรับการปฏิบัติงานด้านการข่าวตามบทบาทภารกิจของแต่ละ หน่วยงาน ได้มีการอธิบายความสำคัญของการข่าว วิธีการได้มาและการใช้ประโยชน์จากข่าวสาร ซึ่งการใช้สายลับก็เป็นหนึ่งในกรรมวิธีได้มาซึ่งข่าวสารในทางการทหาร

ดั่งที่นักยุทธศาสตร์ทางการทหาร ซุน ฎู (Sun Tzu) ได้ให้หลักการพื้นฐานสำคัญสำหรับการวางแผนและปฏิบัติการทางทหาร การใช้สติปัญญาของแม่ทัพมากกว่าเชื่อในโชคกลาง กล่าวโดยย่อ คือการรู้เขาและรู้เรา ตำราพิชัยสงครามของซุนฎูเป็นรากฐานหนึ่งของการข่าวกรอง (Intelligence) ซึ่งมีความหมายทั่วไปว่า ความเฉลียวฉลาด การใช้สติปัญญา และการได้มาซึ่งความรู้ การข่าวกรองมี บทบาทอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของทุกประเทศ เพราะเป็นข้อมูลที่น่าไปใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายของประเทศในการรับมือกับฝ่ายตรงข้าม สามารถนำไปใช้ประมาณการณ์ การแจ้งเตือนภัยคุกคาม การให้ความรู้เกี่ยวกับกำลังความสามารถของฝ่ายตรงข้ามที่อาจจะเป็นรัฐ หรือไม่ใช่รัฐที่สามารถเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศได้ (ปานัสม์ คิตไชย, 2561)

ข่าวกรอง (Intelligence) หมายถึง ความรู้ที่เป็นผลผลิตจากการรวบรวม การประเมินค่า การวิเคราะห์ การสนธิกรรมเรื่องต่าง ๆ และการตีความจากบรรดาข่าวสารทั้งหมดแล้ว ซึ่งก็คือการนำ ข่าว (News) ซึ่งหมายถึงคำบอกเล่าเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้น หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น หรือข่าวสาร (Information) ซึ่งหมายถึงเรื่องราวที่ทราบเกี่ยวกับเหตุการณ์ สถานการณ์ หรือสิ่งที่ ให้ความรู้ต่าง ๆ อาจจะมีความจริงหรือไม่มีความจริงก็ได้ มาดำเนินการกรรมวิธีบางอย่างที่เรียกว่า วงรอบข่าวกรอง เพื่อให้ได้ข่าวกรองนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์หรือตามความต้องการ (ศรภ., 2554)

การรวบรวมข่าวสาร

การรวบรวมข่าวสาร (Collection) เป็นการแสวงประโยชน์จากแหล่งข่าวอย่างมีระบบ สิ่งแรกที่ต้องพิจารณาคือความต้องการข่าวกรองของผู้บังคับบัญชา ซึ่งมักจะเป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภูมิประเทศ ปัจจัยลมฟ้าอากาศ ข่าศึกฝ่ายตรงข้าม สภาพการณ์ของพื้นที่ปฏิบัติการ ที่มาของข้อเท็จจริงหรือข่าวสารเหล่านั้นคือ แหล่งข่าว และเจ้าหน้าที่รวบรวมข่าวสาร (ศรภ., 2554) ซึ่งแหล่งข่าว (Sources of Information) หมายถึง บุคคล สิ่งของ หรือ วัตถุ กิจกรรม หรือพฤติกรรม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของข่าวสารที่เราต้องการ แหล่งข่าวอาจอยู่ในการควบคุมหรือไม่ก็ได้ (ธัญญพัทธ์ สติจรสพงศ์, 2554) และช่องทางหรือวิธีการได้มาซึ่งข่าวสารที่ต้องการก็มีด้วยกันหลากหลาย เช่น Human Intelligence – HUMINT คือการหาข่าวกรองโดยใช้มนุษย์ อาทิเช่น เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการข่าว, สายลับ เป็นต้น (กรมข่าวทหารบก, 2553)

วิธีการรวบรวมข่าวสารยังแบ่งเป็น 2 วิธีการใหญ่ ๆ ได้แก่

1) การรวบรวมข่าวสารจากแหล่งข่าวเปิด เป็นการรวบรวมข่าวสารจากแหล่งข่าวต่าง ๆ ซึ่งมิได้มีการพิทักษ์รักษาข่าวสารตามมาตรการรักษาความปลอดภัย และไม่ต้องใช้เทคนิค หรือวิธีการที่ยุ่ยากลับซับซ้อนในการรวบรวม แต่อาจใช้วิธีการปกติธรรมดา เช่น รวบรวมข่าวสารจากเอกสาร, วารสาร, สิ่งพิมพ์, เอกสารวิจัยของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่างๆ

2) การรวบรวมข่าวสารโดยการปฏิบัติการลับ เป็นการรวบรวมข่าวสารซึ่งต้องใช้ผู้ชำนาญพิเศษ โดยใช้เทคนิคหรือวิธีการที่ลับซับซ้อน และใช้เครื่องมือ หรืออุปกรณ์พิเศษต่างๆ ประการสำคัญจะเน้นหนักในเรื่องของการรักษาความปลอดภัยในการปฏิบัติการอย่างเข้มงวด มี 2 วิธีการ

(1) การจัดตั้งข่างานข่าวลับ คือ กรรมวิธีในการแสวงหาและเลือกเฟ้นตัวบุคคล เพื่อชักจูงให้เข้ามาปฏิบัติงานลับทางด้านการข่าวกรอง ซึ่งประกอบด้วยปฏิบัติการ 2 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือขั้นการคัดเลือกสายลับ (สาขาหรือตัวแทน) และขั้นการใช้สายลับ

(2) การใช้เครื่องมือสื่อสารและอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเรียกรวมกันว่า “ข่าวกรองทางการสื่อสาร” (Signal Intelligence : SIGINT) (เทวีญู ต้นกุล, 2547)

การรวบรวมข่าวสารโดยการปฏิบัติการลับ

การปฏิบัติการลับ (Clandestine Activity) หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ก็ตาม ในลักษณะลับ ด้วยความมุ่งหมายที่จะรวบรวมข่าวสารหรือปฏิบัติการอื่น ๆ อันมีคุณค่าต่อประเทศชาติ ซึ่งไม่อาจกระทำได้ด้วยวิธีการเปิดเผย การปฏิบัติการลับแบ่งออกเป็น 3 ประเภท

คือ การจารกรรม (Espionage) การดำเนินงานลับ (Covert Action) และการต่อต้านข่าวกรอง (Counter Intelligence)

การปฏิบัติการลับ มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

ก. ผู้อุปถัมภ์ (SPONSOR) คือ ผู้ซึ่งให้การสนับสนุน, จัดตั้งองค์การลับ และควบคุมการปฏิบัติลับ ผู้อุปถัมภ์อาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร หรือรัฐบาล ก็ได้ ในทางปฏิบัติ ผู้อุปถัมภ์จะแต่งตั้งเจ้าหน้าที่คุมข่าย (Intelligence Officer) หรือ I/O) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ควบคุมข่ายงานในแต่ละเรื่อง (Case) ที่องค์การลับดำเนินการอยู่และทำหน้าที่ควบคุมการปฏิบัติงานของสายลับทั้งหมดใดข่ายงานที่ตนควบคุมอยู่ เจ้าหน้าที่คุมข่ายนี้เดิมเรียกว่า C/O หรือ CASE OFFICER

ข. เป้าหมาย (Target) คือ บุคคล หรือสถานที่ หรือสิ่งของซึ่งองค์การลับได้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นเป้าหมายในการปฏิบัติการลับ

ค. สายลับ (Agent) บุคคลที่ปฏิบัติงานให้กับองค์การลับและทราบดีว่า งานที่ตนปฏิบัติเป็นงานลับ จะเปิดเผยตนเองมิได้ สายลับอาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

1) สายลับหลัก (Principle Agent) หรือ P/A คือ สายลับซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าควบคุมและสั่งการต่อสายลับอื่น ๆ ในข่ายงานของตน เสมือนหนึ่งเป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่ ควบคุมข่ายในพื้นที่ปฏิบัติการ เพื่อให้งานดำเนินไปตามคำสั่งที่ตนได้รับมอบจากเจ้าหน้าที่คุมข่าย (I/O) สายลับหลักจะต้องรับคำสั่ง และปฏิบัติงานภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่คุมข่าย (I/O)

2) สายลับปฏิบัติการ (Action Agent หรือ A/A) คือ สายลับซึ่งทำหน้าที่ปฏิบัติการต่อเป้าหมายด้วยตนเอง

3) สายลับสนับสนุน (Support Agent หรือ S/A) คือ สายลับซึ่งมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการปฏิบัติการลับ สายลับประเภทนี้เช่น สายลับผู้สะกดรอยติดตาม (Surveillance) จะทำหน้าที่เฝ้าสังเกตเป้าหมายไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายประเภทบุคคล หรือเป้าหมายประเภทสถานที่ ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติการลับ

ง. ระบบการติดต่อสื่อสารทางลับ (Clandestine Communication System) หมายถึง การติดต่อเพื่อส่งข่าว ความคิดเห็น คำสั่ง และสิ่งของต่าง ๆ ระหว่างเจ้าหน้าที่คุมข่าย (I/O หรือ C/O) กับกองบังคับการ หรือระหว่างเจ้าหน้าที่คุมข่ายกับสายลับหรือบุคคลในข่าย รวมถึงการติดต่อระหว่างสายลับหลัก กับ สายลับปฏิบัติการ และระหว่างสายลับหลัก กับ เจ้าหน้าที่คุมข่ายด้วย

การต่อต้านการข่าวกรอง

การต่อต้านการข่าวกรอง (Counter Intelligence) หมายถึง ภารกิจทั้งในด้านข่าวกรองที่มุ่งทำลายประสิทธิภาพกิจการข่าวกรองของฝ่ายตรงข้าม เพื่อพิทักษ์ข่าวสารให้รอดพ้นจากการจารกรรม

(Espionage) และป้องกันตัวบุคคลให้พ้นจากการบ่อนทำลาย (Subversion) ตลอดจนป้องกันที่ตั้ง หรือยุทธโศปกรณ์ให้พ้นจากการก่อวินาศกรรม (Sabotage) ประกอบด้วย มาตรการป้องกัน (เชิงรับ) ได้แก่ การรักษาความลับให้พ้นจากการรั่วไหล การรู้เห็นของฝ่ายตรงข้ามและมาตรการตอบโต้ (เชิงรุก) ได้แก่ การรวบรวมข่าวสารและการสืบสวนที่ต้องการขัดขวางหรือทำลายล้างความพยายามของฝ่ายตรงข้ามที่จะแสวงหาข่าวสาร (ศรภ., 2554; 2560)

การปฏิบัติการต่อต้านการข่าวกรองประการหนึ่งคือ การจารกรรม (Espionage) หมายถึง การกระทำใด ๆ โดยทางลับเพื่อได้ลวงรู้ หรือได้ไป หรือส่งสิ่งที่เป็นความลับของทางราชการให้แก่ผู้ที่ไม่อำนาจหน้าที่ หรือผู้ที่ไม่มีความจำเป็นต้องทราบ โดยมีเหตุผลที่เชื่อได้ว่าการกระทำดังกล่าวจะเป็นผลร้ายต่อความมั่นคงแห่งชาติ ความสงบเรียบร้อยภายใน ระบอบการปกครอง เสถียรภาพของรัฐบาล หรือเป็นประโยชน์แก่ต่างประเทศ หรือแก่ส่วนบุคคล (ศรภ., 2560)

การปฏิบัติการต่อต้านการข่าวกรองอีกประการหนึ่งคือ การปฏิบัติการพิเศษ โดยใช้เทคนิคการสืบสวน ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติการเพื่อความมุ่งหมายในการยับยั้งขัดขวาง บุคคล องค์กร หรือกลุ่มบุคคลที่มีพฤติกรรม หรือความเคลื่อนไหวในการจารกรรม ก่อวินาศกรรม บ่อนทำลายและการละเมิดการรักษาความปลอดภัย โดยการแสวงหารวบรวม ข่าวสาร ข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน และรายงานข่าวสารอันเป็นข้อเท็จจริงอย่างมีระบบเพื่อพิสูจน์ทราบหรือลบล้างข้อกล่าวหาในเรื่องดังกล่าว เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง วิธีการสืบสวนมี 9 วิธี ดังนี้

- 1) การตรวจเอกสารหลักฐาน (Filecheck)
- 2) การสังเกตการณ์โดยตรง (Directvisit)
- 3) การใช้เจ้าหน้าที่ติดต่อประสาน (Liaison)
- 4) การสัมภาษณ์และการซักถาม (Interview and Interrogation)
- 5) การใช้ผู้ให้ข่าว (Informant)
- 6) การตรวจสอบการติดต่อสื่อสาร (Communication Check)
- 7) การใช้เจ้าหน้าที่สืบสวนแทรกซึมเป้าหมาย (Undercover)
- 8) การสะกดรอย (Surveillance)
- 9) การจู่โจมและตรวจค้น (Raid and Search)

ผู้ให้ข่าว (Informant) คือ บุคคลที่ให้ข่าวสารอำนาจประโยชน์ในการต่อต้านข่าวกรอง มีลักษณะเช่นเดียวกับสายลับ สาขา หรือตัวแทน (Agent) ในเรื่องของการปฏิบัติการลับทางการข่าวกรอง หรือการจัดตั้งงานข่าวงานข่าวลับ หรือแหล่งข่าวที่เป็นบุคคลในเรื่องของข่าวกรองทางการ

รบ การใช้ผู้ให้ข่าวเป็นเทคนิคการสืบสวนแต่เพียงอย่างเดียวที่เจ้าหน้าที่ที่สืบสวนไม่ได้ดำเนินการรวบรวมข่าวสารข้อเท็จจริงด้วยตนเอง ผู้ให้ข่าวแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1) ผู้ให้ข่าวที่ไม่ได้รับการคัดเลือก (Unrecruited Informant) คือ ผู้ให้ข่าวที่ไม่ได้ผ่านกรรมวิธีในการคัดเลือกผู้ให้ข่าว และไม่อยู่ในความควบคุมของหน่วยต่อต้านข่าวกรอง ผู้ให้ข่าวประเภทนี้ไม่มีการบันทึกประวัติไว้ในแฟ้มประวัติของหน่วย เจ้าหน้าที่สืบสวนจะไปพบปะเพื่อทำการซักถามหรือสัมภาษณ์เพื่อต้องการข่าวสารและข้อเท็จจริงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเฉพาะกรณีเป็นครั้งคราว

2) ผู้ให้ข่าวที่ได้รับการคัดเลือก (Recruited Informant) คือ ผู้ให้ข่าวหลักในงานรวบรวมข่าวกรองและต่อต้านการข่าวกรอง ซึ่งจะต้องผ่านการดำเนินการกรรมวิธีหรือกระบวนการคัดเลือกและบรรจุให้เข้าปฏิบัติงาน และอยู่ภายใต้การควบคุมของหน่วยต่อต้านข่าวกรอง

3) ผู้ให้ข่าวที่เป็นอันตรายต่อการปฏิบัติการต่อต้านการข่าวกรอง คือ ผู้ให้ข่าวประเภทที่จะเป็นสาเหตุที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งต่อความล้มเหลวในการปฏิบัติงาน รวมทั้งอาจจะนำอันตรายมาสู่เจ้าหน้าที่ หรือหน่วยต่อต้านข่าวกรอง (วรวัจน์ ปานเจริญ, 2554 ; กรมข่าวทหารบก, 2550)

จากการศึกษาเอกสารทางการทหารเห็นได้ว่า ภารกิจทางการทหารให้ความสำคัญกับข่าวกรองเพื่อความมั่นคงของประเทศอย่างมาก ข่าวกรอง (Intelligence) และข่าวสาร (Information) มีความหมายที่กว้างขวาง เอกสารวิชาการข่าวกรองและการต่อต้านข่าวกรองได้จำแนกแจกแจงถึงวิธีการได้มาซึ่งข่าวสารไว้โดยละเอียด ทั้งแหล่งข่าวเปิดและแหล่งข่าวปิด ในแง่ของการรวบรวมข่าวสารแหล่งข่าวที่เป็นมนุษย์ (Human Intelligence) เป็นช่องทางได้มาซึ่งข่าวสารที่ต้องการ เห็นได้ว่าในบริบททางการทหาร สายลับ (Agent) มีความหมายคล้ายคลึงกับผู้ให้ข่าว (Informant) เป็นอย่างยิ่ง ต่างกันเพียงลักษณะภารกิจที่มอบหมายเท่านั้น กล่าวคือ สายลับถูกใช้ในปฏิบัติการลับ (Clandestine) ไม่ว่าจะเป็นการจารกรรม การดำเนินงานลับ หรือการต่อต้านข่าวกรองซึ่งไม่อาจกระทำได้ด้วยวิธีการเปิดเผย และประการที่สำคัญที่สุด สายลับยังอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่หรือมีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่มากกว่าผู้ให้ข่าว นอกจากนั้นยังอาจเห็นได้ว่า บทบาทหน้าที่ของสายลับและผู้ให้ข่าวไม่เพียงแต่เป็นผู้แจ้งหรือส่งข่าวสารเป็นครั้งคราวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปฏิบัติการหรือมีกิจกรรมตามที่ได้รับคำสั่งการอีกด้วย

2.1.3 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับของตำรวจ

การใช้สายหรือการวางสายจัดเป็นวิธีทำงานอันเป็นพื้นฐานของเจ้าพนักงานตำรวจในการสืบสวนเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและการจับกุมโจรผู้ร้ายมาตั้งแต่อดีต วรรณกรรมที่เกี่ยวกับสืบสวนสอบสวนของตำรวจได้มีการระบุถึงการใช้สายลับในฐานะวิธีการหรือเทคนิคในการสืบสวนอาชญากรรม

พล.ต.อ.แสวง ชีระสวัสดิ์ (2547) อธิบดีอธิบดีกรมตำรวจ ได้เรียบเรียงหลักการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา โดยอธิบายถึงการสืบสวนโดยใช้สายลับ ซึ่งเป็นหลักการหนึ่งสำหรับสืบสวนหาพยานหลักฐานประกอบคดีอาญา ดังนี้

การสืบสวนโดยใช้สายลับ (Informant) ในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา การสอบสวนคดีในทางลับซึ่งเป็นที่นิยมกันหรือการสืบหาสถานที่ของคนร้าย ก็คือการใช้สายลับหรือผู้ให้ข่าวสายลับได้มีผลงานปรากฏอยู่ในคดีใหญ่ ๆ ที่อยู่ในความสนใจของประชาชนหลายคดี และการพิจารณาคดีองค์การคนผิดหลายคดี หน่วยกำลังตำรวจใหญ่ ๆ หลายหน่วยเชื่อถือในสมรรถภาพของสายลับหรือผู้ให้ข่าวมาก

สำหรับในประเทศไทย พนักงานสอบสวนที่มีคดีอยู่ในความรับผิดชอบมากจะต้องพึ่งพาแหล่งข่าวประเภทสายลับมาก จำนวนคดีที่สำคัญหลายคดีถูกเปิดเผยโดยวิธีการใช้สายลับ ฐานะของสายลับแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับพฤติการณ์ของคดี พนักงานสอบสวนจะต้องรู้รู้ทั้งในการหาสายลับ สอบถามตามสถานที่ต่าง ๆ ในท้องที่ของตน พนักงานสอบสวนจำเป็นต้องสามารถทำตนให้สนิทชิดชอบกับประชาชนทุกระดับในสังคม เช่น บาเทนเดอร์ คนขับแท็กซี่ บ่อยหน้าประตู เด็กขับรถเช่า พนักงานเสิร์ฟ ภารโรง คนทำความสะอาดหน้าต่าง เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย คนยาม คนเฝ้ารถ คนส่งนม และโดยทั่วไป โดยมากเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่มีอะไรเป็นจุดเด่น บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้คือบุคคลที่เป็นพื้นฐานในการช่วยเหลือการทำงานของพนักงานสอบสวนมากมาย บ่อยครั้งจะมีพลเมืองดีเป็นผู้ให้ข่าวด้วยความเต็มใจ อย่างไรก็ตาม มูลเหตุจูงใจในการให้ข่าวของสายลับ จะต้องไม่เป็นเหตุทำให้ความเชื่อมั่นในตนเองเสื่อมไป บ่อยครั้งที่เราจะต้องตอบแทนสายลับด้วยความสำนึกในบุญคุณ หรือให้เงิน แต่ในทุกกรณีแล้ว การให้สิ่งตอบแทนจะต้องคำนึงถึงคุณธรรมประจำตัวของสายลับเป็นสำคัญ เพื่อให้เป็นการง่ายเข้าเราอาจจะจำแนกลักษณะของสายลับหรือผู้ให้ข่าวได้ ดังนี้

- 1) สายลับโดยทั่วไป คือ บุคคลใด ๆ ที่ให้ข่าวต่อพนักงานสอบสวน เขาอาจจะให้ข่าวโดยเปิดเผย หรือแม้กระทั่งเป็นพยานในคดี หรืออาจให้ข่าวโดยปิดบังซ่อนเร้น และไม่ประสงค์จะออกนาม
- 2) สายลับโดยปกปิด คือ บุคคลที่ให้ข่าวอันปกปิดเกี่ยวกับคดีที่อยู่ในระหว่างสอบสวนและคดีที่คนร้ายกำลังวางแผนกันอยู่ โดยไม่ประสงค์ที่จะเปิดเผยตนว่าเป็นแหล่งข่าว พนักงานสอบสวนจะต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในการที่จะป้องกันมิให้โจมหน้าของสายผู้นั้นเปิดเผยออกมา เนื่องจากคุณค่าของสายผู้นั้นจะหมดไปทันที

พ.ต.ท. บันดล สุยะเพียง (2558) นำเสนอว่า เทคนิคการสืบสวนที่นำมาใช้ในการค้นหาความจริงของคดีอาญาที่เกิดขึ้นนั้น สามารถจัดแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การสืบสวนโดยวิธีธรรมดาทั่วไป การสืบสวนโดยวิธีการใช้เทคโนโลยี และการสืบสวนโดยวิธีการทางนิติวิทยาศาสตร์

ซึ่งเทคนิคการสืบสวนโดยวิธีการธรรมดาทั่วไปของตำรวจประการหนึ่งคือ การใช้สายลับ (Use of Informant) เนื่องจากมีคดีบางประเภทที่เจ้าพนักงานตำรวจไม่สามารถเข้าไปแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดนั้นได้โดยตรง การใช้สายลับได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางและถือเป็นเทคนิคการสืบสวนที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งเจ้าพนักงานตำรวจของประเทศไทย และต่างประเทศได้ใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน

พล.ต.ต. สุพิศาล ภักดีนฤนาท (2556) ได้กล่าวถึง การสืบสวนโดยการใช้สายลับ (Use of Informant) ในการสืบสวนและรายงานข่าวนั้น ถือเป็นวิธีการที่นิยมกันมากที่สุด และเป็นวิธีการที่ปรากฏผลได้รวดเร็วแน่นอนที่สุด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพและความน่าเชื่อถือของสายว่าจะดีเพียงใด ในต่างประเทศมีงบประมาณส่วนหนึ่งสำหรับเป็นค่าตอบแทนอย่างเป็นทางการ

สายลับ (Confidential Informant) หมายถึง ผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลหรือองค์กรที่พัวพันกับการก่ออาชญากรรม หรือผู้ที่ช่วยดำเนินการใด ๆ โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลและสั่งการของเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยอาจจะหวังผลประโยชน์ตอบแทนหรือไม่ก็ได้ (ภัทรพงษ์ อุดมผล อ่างถึงใน บันดล สุยะเพียง, 2562)

พ.ต.อ. สุรัชย์ เทียนชัย แบ่งสายลับออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) สายลับที่สร้างขึ้น เป็นคนที่มีหน้าที่จัดการงานเล็กน้อยๆ ในองค์กรอาชญากร เรียกว่า little men สายลับประเภทนี้สามารถให้ข่าวโดยอาจมีข้อแลกเปลี่ยน ไม่ว่าจะเป็นเงิน หรือผลประโยชน์อื่นที่ถูกเสนอให้แลกเปลี่ยนกับข่าว

2) สายลับโดยธรรมชาติ เป็นสายลับประเภทที่เสนอตัวเข้ามาเพื่อให้ข่าว ส่วนใหญ่มักเป็นคนที่อยู่ในกลุ่มอาชญากรเอง โดยต้องการผลประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป เช่น ต้องการให้ตำรวจลบข้อมูลของตนออกจากแฟ้มประวัติหรือต้องเลิกกระทำความผิด หรือเป็นการหักหลังผู้กระทำความผิดด้วยกัน หรือต้องการเงิน (อ่างถึงใน ปัทมา วรรณทร์, 2554)

การจัดแบ่งประเภทของสายลับ โดยใช้เกณฑ์วัตถุประสงค์ของการให้ข้อมูลข่าวสารแก่เจ้าพนักงานตำรวจ ประเภทแรกคือ สายลับที่ให้ข้อมูลข่าวสารโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน ซึ่งได้แก่พลเมืองดีที่ถือว่าการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือแก่ทางราชการนั้นเป็นหน้าที่ที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้สังคมอยู่อย่างปกติสุข สายลับอีกประเภทหนึ่งคือ สายลับที่ให้ข้อมูลข่าวสารโดยหวังผลประโยชน์ตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเจ้าพนักงานตำรวจจะต้องนำมาพิจารณาด้วยเสมอว่า ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับนั้นมีความคุ้มค่ากับหน่วยงานหรือไม่ (บันดล สุยะเพียง, 2558)

มูลเหตุจูงใจของสายลับหรือผู้ให้ข่าวนั้นมีหลายประการ และเป็นหน้าที่ของพนักงานสอบสวนจะต้องประเมินคุณค่าของสายแต่ละคน และข่าวที่ให้ เพื่อจะได้ข้อเท็จจริงของข่าวมูลเหตุจูงใจบางประการของสาย มีดังนี้

- 1) ความอยากเด่น คือ บุคคลซึ่งให้ข่าวเพื่อต้องการได้รับความพึงพอใจจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ
- 2) ความเป็นพลเมืองดี คือ บุคคลซึ่งมีคุณธรรมและเกียรติยศอยู่ในท้องถิ่น และอยากเห็นความยุติธรรมเกิดขึ้น
- 3) ความกลัว คือ บุคคลซึ่งถูกศัตรูบีบบังคับหรือได้รับอันตรายอันใกล้จะถึง
- 4) ความสำนึกผิด คือ บุคคลซึ่งตามปกติเป็นผู้ร่วมมือในการกระทำความผิด และได้กลับใจที่จะให้ข่าวเกี่ยวกับอาชญากรรมที่ตนได้ร่วมก่อขึ้น เนื่องจากการกระทำผิดนั้นได้บั่นทอนมโนธรรมอันถูกต้องของตน
- 5) เพื่อให้หลุดพ้นโทษ คือ บุคคลซึ่งได้ถูกจับได้ในคดีความผิดเล็กน้อย และมีความประสงค์จะให้รอดพ้นจากการดำเนินคดี โดยให้ข่าวเกี่ยวกับคดีความผิดอุกฉกรรจ์
- 6) ความรู้สึกสำนึกบุญคุณ หรือการได้รับสิ่งตอบแทน หมายถึงบุคคลที่ให้ข่าวเพื่อจะแสดงออกถึงความพึงพอใจ หรือได้รับสิทธิพิเศษจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ เช่น ขณะถูกจับกุม เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ให้บุหรี่หรือสิ่งของอื่น ๆ เมื่อตนร้องขอ หรือผู้ต้องโทษต้องการตอบแทนความอนุเคราะห์ของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ได้ให้แก่ครอบครัวของตนในระหว่างถูกควบคุมตัว
- 7) การกำจัดกำลังคู่แข่ง คือ บุคคลที่ตามปกติประกอบอาชีพผิดกฎหมาย เช่นเดียวกัน มีความประสงค์จะกำจัดคู่แข่งของตน
- 8) การแก้แค้น คือ บุคคลที่ต้องการขจัดความแค้นของตนให้หมดไป เนื่องจากมีบุคคลอื่นให้ข่าวเป็นปฏิปักษ์ต่อตน เอาเปรียบหรือมีฉะนั้นก็ทำร้ายคน
- 9) ความอิจฉา คือ บุคคลซึ่งอิจฉาในความสำเร็จความมั่งมีของผู้อื่น และมีความปรารถนาที่จะให้เขาได้รับความดูหมิ่นเกลียดชัง
- 10) สิ่งตอบแทน คือ บุคคลที่ให้ข่าวเพื่อต้องการสิ่งตอบแทนเกี่ยวกับเงิน หรือวัตถุ แต่เพียงอย่างเดียว (แสง วีระสวัสดิ์, 2547)

เช่นเดียวกับผู้ให้ข่าวในข่าวกรองทางทหาร ตำรวจไม่เรียกสายลับว่า Spy แต่จะใช้คำว่า Informant ซึ่งมีคำแปลตรงตัวว่า ผู้ให้ข้อมูล หรือผู้ให้ข่าว แม้ว่าทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกันอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ทั้งในทางปฏิบัติและทางการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา ตำรวจใช้คำรวมเรียกผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข่าว หรือแหล่งข่าวบุคคล ตลอดจนบุคคลใดก็ตามที่ไม่ประสงค์จะเปิดเผยตัวตนว่า “สายลับ (informant)”

2.1.4 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับของของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.)

หนังสือคู่มือเจ้าหน้าที่ปราบปรามยาเสพติด ซึ่งจัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2525 เป็นเอกสารฉบับแรกที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับการฝึกอบรมในหลักสูตรการปราบปรามยาเสพติดทุกระดับของสำนักงาน ป.ป.ส. มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิชาการข่าวและการสืบสวนคดียาเสพติด หนังสือฉบับนี้มีหมวดหมู่ว่าด้วยการใช้ผู้ให้ข่าวและสายลับไว้เป็นการเฉพาะ โดยระบุไว้ว่า ในการสืบสวนหาข่าวโดยทั่วไปเจ้าหน้าที่สืบสวนมิใช่จะเป็นบุคคลที่สามารถหยั่งรู้ทุกอย่างในสิ่งที่ต้องการ จะทราบได้เอง การที่เจ้าหน้าที่จะสามารถรู้หรือได้ข่าวสารที่ต้องการก็ต้องอาศัยการเสาะแสวงมาเอาด้วยวิธีการซักถาม การลงถาม หรือการสัมภาษณ์ จากบุคคลที่รู้เรื่องดังกล่าวหรือบุคคลที่อยู่ในวงการที่สามารถให้ข่าวสารที่ต้องการได้ บุคคลที่สามารถให้ข่าวสารที่ต้องการได้นี้เรียกว่า ผู้ให้ข่าว (Sources of information) ซึ่งบุคคลเหล่านี้อาจให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่ด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้ ผู้ให้ข่าวที่ให้ข่าวสารโดยไม่ได้ตั้งใจนั้นอาจสืบเนื่องมาจากการให้ข่าวสารเนื่องมาจากการถูกลงถาม หรือจากการสำคัญผิด หรือจากการเชื่อบุคคลที่ซอบุคยโวโอ้อวดเก็บความลับไม่อยู่ ส่วนผู้ให้ข่าวที่ให้ข่าวสารด้วยความตั้งใจอาจให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่ด้วยมูลเหตุจงใจอย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่าง

บรรดาผู้ให้ข่าวเหล่านี้ไม่ว่าจะให้ข่าวเนื่องจากความบกพร่องของแต่ละบุคคลหรือเพราะมีมูลเหตุจงใจใด ๆ ก็ตาม เจ้าหน้าที่ไม่สามารถจะแสวงหาข่าวสารได้ในทุกเวลาที่ต้องการ ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มิได้อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ การให้ข่าวของบุคคลเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละบุคคล นอกจากนั้น ข่าวสารที่ได้จากบุคคลเหล่านี้บางครั้งเป็นข่าวสารที่ได้รับฟังหรือรู้มาอีกทอดหนึ่ง (Sub-Source) จึงทำให้ได้ข่าวสารที่ไม่ละเอียดและสมบูรณ์เพียงพอ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาผู้ให้ข่าวอีกประเภทหนึ่งซึ่งเจ้าหน้าที่สามารถควบคุมและสั่งการให้ปฏิบัติงานตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ได้ บุคคลประเภทนี้ เรียกว่า สายลับ (COOPERATING INDIVIDUALS (C.I.) , informants , Sources หรือในบางครั้งเรียก agent)

ผู้ให้ข่าว (Source of information) หมายถึง บุคคลหรือองค์การใด ๆ ที่สามารถให้ข่าวสารหรือข่าวกรองในเรื่องต่าง ๆ โดยข่าวนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นข่าวเกี่ยวกับอาชญากรรม หรือข่าวเกี่ยวกับการค้ายาเสพติดเสมอไป

ผู้ให้ข่าวมี 3 ประเภท

1) พลเมืองดี เป็นข่าวให้โดยความสุจริตไม่มีสิ่งใดแอบแฝง เช่น บุคคลที่มีอาชีพทั่วไป ข่าวที่ได้รับจะมีค่าเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่และผู้ให้ข่าวว่ามีความสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใด

2) พวกผิดปกติทางจิต ให้ข่าวเพราะต้องการมีชื่อเสียง หรือต้องการเงินแลกเปลี่ยนกับข่าวที่ให้ไป หรือพวกหลอกลวงให้ข่าวเพื่อดูกำลังของฝ่ายเจ้าหน้าที่ หรือพวกเป็นโรคประสาทชอบสร้างจินตนาการเอาเอง

3) หน่วยงานของรัฐบาลและเอกชน ค่าความเชื่อถือของข่าวนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของหน่วยงานนั้น ๆ และขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ที่ไปหาข่าว

สายลับ (informants, cooperating individuals) หมายถึง บุคคลที่เข้าถึงเป้าหมายและข่าวสารที่ต้องการ และเป็นบุคคลที่มีจุดอ่อนให้สามารถชักจูงเข้ามาร่วมงานหรือให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่ ทั้งนี้โดยสมัครใจเข้ามาเป็นสายลับเอง หรือถูกชักชวนหรือเลือกโดยเจ้าหน้าที่ หรือในบางครั้งอาจถูกสถานการณ์บีบบังคับให้เป็นสายลับเพื่อแลกเปลี่ยนกับบางสิ่งบางอย่าง วัตถุประสงค์ของการใช้สายลับก็คือ เพื่อแสวงหาข่าวสารหรือปฏิบัติการที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถสืบทราบ หรือปฏิบัติการด้วยตัวเองได้ และเพื่อช่วยให้เจ้าหน้าที่อำพรางเข้าไปหาข่าวหรือปฏิบัติการในพื้นที่ได้ โดยไปกับสายลับซึ่งชำนาญพื้นที่กว่า อาจแยกประเภทของสายลับออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ตามลักษณะภารกิจของสายลับได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) สายลับหลัก คือ สายลับซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้า ควบคุมและสั่งการต่อสายลับอื่นในข่ายงานของตนเสมือนหนึ่งเป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่ (CASE OFFICERS หรือ C/O) เพื่อให้งานดำเนินไปตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าหน้าที่ โดยปกติ การจัดหาสายลับหลักจะกระทำต่อเมื่อบุคคลที่เป็นสายลับหลักเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลและ/หรือมีบริวารที่สามารถเข้าถึงและปฏิบัติงานให้ได้ หรือในกรณีที่เจ้าหน้าที่มีขีดจำกัดในเรื่องความปลอดภัย ภาษา หรือการเข้าถึงเป้าหมาย

2) สายลับปฏิบัติการ คือ สายลับซึ่งทำหน้าที่ปฏิบัติการด้วยตนเอง โดยปกติสายลับประเภทนี้จะอยู่ในความควบคุมของสายลับหลัก ในกรณีที่ไม่มีสายลับหลัก สายลับปฏิบัติการก็จะอยู่ในความควบคุมโดยตรงของเจ้าหน้าที่ เช่น สายลับที่ทำการล่อซื้อ สายลับที่ทำหน้าที่เป็นผู้ขนส่งยาเสพติด หรือ สายลับที่อยู่ในขบวนการค้ายาเสพติด ทำหน้าที่แจ้งข่าวสารความเคลื่อนไหวของขบวนการฯ ให้แก่เจ้าหน้าที่

3) สายลับสนับสนุน คือ สายลับที่ไม่มีหน้าที่ปฏิบัติการโดยตรงแต่ทำหน้าที่สนับสนุนเจ้าหน้าที่หรือสายลับอื่นในการปฏิบัติการ เช่น สายลับมีหน้าที่เฝ้าดูความเคลื่อนไหวของสายลับปฏิบัติการหรือบุคคลที่ถูกแก๊งค์ตัวเพื่อรายงานให้เจ้าหน้าที่ทราบอีกทอดหนึ่ง หรือสายลับที่ทำหน้าที่แนะนำเจ้าหน้าที่อำพรางหรือสายลับอื่นให้รู้จักกับบุคคล ที่เป็นเป้าหมายเพื่อติดต่อล่อซื้อหรือปฏิบัติการอื่น ๆ ฯลฯ (จักรเทพ เอมชบุตร และคณะ, 2525)

หนังสือคู่มือเจ้าหน้าที่ปราบปรามยาเสพติดฉบับดังกล่าวเป็นตำราหลักที่ถ่ายทอดวิชาการหาข่าวและการสืบสวนให้แก่เจ้าหน้าที่สืบสวนของสำนักงาน ป.ป.ส. มาเป็นเวลาหลายปี กระทั่งต่อมา ก็ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือคู่มือการปฏิบัติงานอีกหลายฉบับ เช่น ในปี พ.ศ. 2552 จัดพิมพ์คู่มือการล่อซื้อ ยาเสพติด รวบรวมรายละเอียดของการใช้เทคนิคการล่อซื้อยาเสพติด ซึ่งตอนหนึ่งก็ได้กล่าวถึงความหมายของสายลับ และเจ้าหน้าที่อำพรางไว้ สรุปได้ดังนี้

สายลับ คือ บุคคลที่สามารถเข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสารตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการซึ่งอาจเป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือหวังผลตอบแทนหรือถูกบีบบังคับเพื่อต่อรองกับผลประโยชน์ หรือมีมูลเหตุจงใจประการอื่น ซึ่งอาจเป็นบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ค้ายาเสพติด ในฐานะเป็นผู้ร่วมหรือเคยร่วมกระทำความผิด หรือรู้เรื่องหรือรายละเอียดในการกระทำความผิดของผู้ค้ายาเสพติด เป็นบุคคลที่อยู่ในความควบคุมหรือสั่งการให้ปฏิบัติงานตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่สืบสวนจับกุม เพื่อประโยชน์ในการหาข่าวสารเกี่ยวกับยาเสพติด หรือใช้ในการติดต่อ

เจ้าหน้าที่อำพราง หมายถึง การปฏิบัติการลับโดยเจ้าหน้าที่อำพรางตัวเข้าไปแทรกซึมเพื่อแสวงหาข่าวสาร หรือพยานหลักฐาน จากบุคคลเป้าหมายหรือองค์กรอาชญากรรม ที่ไม่สามารถหาได้จาก การสืบสวนปกติหรือใช้วิธีการสืบสวนโดยทั่วไปแล้วไม่ประสบความสำเร็จ หรือมีข้อมูลชี้ให้เห็นว่า หากใช้วิธีการนี้แล้วจะช่วยลดระยะเวลาในการสืบสวนและค่าใช้จ่ายลง (สำนักงาน ป.ป.ส., 2552)

นอกจากนี้ ยังอาจพิจารณาความหมายของแหล่งข่าวบุคคลและสายลับ ตามที่ปรากฏในคำสั่งสำนักงานคณะกรรมการและปราบปรามยาเสพติด ที่ 129/2559 เรื่องแนวทางการสนับสนุนค่าตอบแทนการปฏิบัติงานเพื่อการปราบปรามยาเสพติดของสำนักงาน ป.ป.ส. ลงวันที่ 11 มีนาคม 2559 ซึ่งได้ให้คำนิยามไว้ดังนี้

แหล่งข่าวบุคคล หมายถึง บุคคลทั่วไปหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่ไม่มีหน้าที่ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยตรง ตกลงยินยอมหาข่าวยาเสพติดและแจ้งข้อมูลข่าวสารนั้น ให้กับสำนักงาน ป.ป.ส.

สายลับ หมายถึง บุคคลทั่วไปหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่ไม่มีหน้าที่ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยตรง ตกลงยินยอมสนับสนุนการสืบสวนหาข่าวนักค้ายาเสพติดรายสำคัญให้กับสำนักงาน ป.ป.ส. โดยวิธีอำพรางแฝงตัวอยู่ในข่ายงานหรือองค์กรอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดียาเสพติด พ.ศ. 2550 และแจ้งข้อมูลข่าวสารนั้น ให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมการสืบสวนทราบ (สำนักงาน ป.ป.ส., 2559)

สำนักงาน ป.ป.ส. ได้ให้นิยามหรือความหมายของสายลับและผู้ให้ข่าวไปในแนวทางเดียวกับการกำหนดความหมายในทางทหาร กล่าวคือ สายลับเป็นบุคคลที่ถูกควบคุมหรือ

ถูกสถานการณ์บีบบังคับให้ต้องให้ข้อมูลข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่ ในขณะที่ผู้ให้ข่าวไม่มีลักษณะของการผูกมัดดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามสังเกตได้ว่า สารระสำคัญของสายลับและผู้ให้ข่าวก็คือความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เจ้าหน้าที่ต้องการได้เป็นสำคัญ

2.1.5 ความหมายของสายลับในเอกสารวิชาการของต่างประเทศ

การกำหนดความหมายหรือคำจำกัดความของสายลับในเอกสารวิชาการต่างประเทศมีความสับสนในการศึกษาและมีปัญหาในการทำความเข้าใจอยู่ไม่น้อย อาจเนื่องจากสาเหตุที่ระบบการบังคับใช้กฎหมายที่แตกต่างกัน หรืออาจเพราะผู้กำหนดความหมายมีพื้นฐานประสบการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น นักกฎหมาย นักวิชาการ นักสืบ หรือตำรวจ ทำให้คำว่า สายลับ มีลักษณะเป็นคำศัพท์ทางเทคนิคซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของเอกสารนั้น ๆ ดังที่ Shane (2016) หยิบยกกรณีประเทศสหรัฐอเมริกาว่า หน่วยงานท้องถิ่นยังคงรักษาความเป็นอิสระเหนือข้อกำหนดด้านนโยบาย เช่น การกำหนดว่าใครเป็นสายลับและไม่ใช่สายลับ คำว่า Confidential Informant (CI) (สายลับ) มักถูกกำหนดโดยองค์กรที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงขาดความเป็นเอกภาพในคำนี้ อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการใช้สายลับในบริบทของการบังคับใช้กฎหมายหรือการปราบปรามอาชญากรรม มีความพยายามกำหนดความหมายของสายลับ ดังนี้

Greer (1995) กำหนดความหมายจากมุมมองทางสังคมวิทยา คำว่า Informer จะมีความหมายแสดงนัยยะของการปิดบังซ่อนเร้น ขณะที่คำว่า Informant รวมถึงทุกคนที่ให้ข้อมูลกับตำรวจเกี่ยวกับเรื่องใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะมีความประสงค์หรือไม่มีประสงค์ก็ตาม เช่น พยานบุคคล ผู้ต้องสงสัยที่รับสารภาพ และแม้แต่เหยื่อของอาชญากรรม ซึ่งเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจ Informer และ Informant โดยการอ้างอิงถึงแรงจูงใจ ประวัติอาชญากรรม ระดับความลับ และความถี่ของให้ข้อมูล แม้ว่าจะปฏิเสธไม่ได้ว่าปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญทั้งหมด แต่กุญแจสำคัญในการจำแนกประเภทอยู่ในตัวแปรหลักสองประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับบุคคลที่พวกเขาแจ้งข้อมูล และความสัมพันธ์กับตำรวจ

Madinger (1999) ได้สรุปคำศัพท์ที่หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายมักใช้เรียกแทน “บุคคลที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรรมแก่ผู้บังคับใช้กฎหมาย” ได้แก่ cooperating individual, cooperating witness, cooperating defendant, cooperating source, source of information, confidential source, restricted source และ confidential informant เขาอธิบายคุณสมบัติสามประการที่สายลับจะต้องมี คือ แรงจูงใจ (Motivation) + การเข้าถึง (Access) + การควบคุม (Control) กล่าวคือ สายลับ หมายถึง บุคคลที่สามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรรมได้ มีแรงจูงใจให้แจ้งเรื่องนี้แก่เจ้าหน้าที่ และอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่

Crous (2009) จำแนกความแตกต่างว่า Informant คือ บุคคลที่ให้ข้อมูลแก่ตำรวจเกี่ยวกับเรื่องใดๆ ไม่ว่าข้อมูลนี้จะมีประโยชน์เพียงใด ในทางตรงกันข้าม Informer คือ บุคคลที่มีแรงจูงใจเฉพาะในการให้ข้อมูลเฉพาะแก่ตำรวจ ซึ่งปกติแล้วจะเกี่ยวข้องกับผู้ที่อยู่ในโลกของอาชญากรรม

IACP (2008) ได้ให้คำจำกัดความว่า Confidential Informant (CI) คือ บุคคลที่ให้ข้อตกลงกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย ตกลงที่จะทำงานให้อย่างเป็นทางการลับเพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับเจ้าหน้าที่ เกี่ยวกับกิจกรรมที่น่าสงสัยว่าเป็นอาชญากรรมหรือผู้กระทำความผิดทางอาญาที่ตนทราบเพื่อแลกกับค่าตอบแทนหรือการพิจารณา

Miller (2011) นำเสนอว่า บทบาทของบุคคลเหล่านี้แตกต่างกันไปตามภูมิภาค เวลา และสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดคำจำกัดความเพื่อแยกแยะระหว่าง Informant และ Informer ความแตกต่างระหว่างสองคำนี้แสดงถึงบทบาทที่ต่างกัน หน้าที่ของ Informer มักจะถูกจำกัดให้เปิดเผยข้อมูลต่อหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเท่านั้น ซึ่งโดยปกติพลเมืองทั่วไปก็สามารถมีส่วนร่วมในการแจ้งข่าวอาชญากรรมได้ ในขณะที่ Confidential Informant (CI) (สายลับ) มีความพยายามอย่างแข็งขันที่จะค้นหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้ต้องสงสัย ในบางครั้งช่วยพัฒนากิจกรรมทางอาญาภายใต้การกำกับดูแลของตำรวจ เนื่องจากเป็นความสามารถของ CI ในการดำเนินการดังกล่าวซึ่งเป็นประโยชน์ต่อตำรวจอย่างแท้จริง ไม่น่าแปลกใจเลยที่ CI ที่มีประสิทธิภาพมักถูกตั้งข้อหาหรือถูกตัดสินว่ามีความผิดทางอาญา นอกจากนั้น เขายังนำเสนอว่าประวัติอาชญากรรม และขอบเขตของการมีปฏิสัมพันธ์กับอาชญากร ก็เป็นตัวแปรหลักสองประการที่จัดประเภทบุคคลระหว่าง Informant และ Informer ซึ่งมุ่งเน้นความสำคัญและใช้งานได้จริง

ระบบการจำแนกประเภทนั้นโดยทั่วไปประกอบด้วย Informant สามกลุ่ม:

(1) A noncriminal/citizen informant (ผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ใช่อาชญากร/พลเมือง) คือ ผู้ที่รู้จักกรรมและรูปแบบพฤติกรรมประจำของผู้กระทำความผิด แต่ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว (เช่น แฟน เพื่อนบ้าน เพื่อน ญาติ ผู้ร่วมธุรกิจ)

(2) The anonymous tipster (ผู้แจ้งข่าวลับที่ปกปิดตัวตน) คือ พลเมืองธรรมดาที่มีจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือการบังคับใช้กฎหมาย โดยไม่ต้องกังวลใจต่อสังคมหรือเพื่อความปลอดภัยส่วนบุคคลตามข้อสังเกตหรือสิ่งที่พวกเขาได้รับแจ้ง พวกเขาไม่คาดหวังผลประโยชน์ส่วนตัวหรือสัมปทานเพื่อแลกเปลี่ยนกับข้อมูลของพวกเขา

(3) A criminal informant (ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นอาชญากร) คือ บุคคลที่สามารถให้ข้อมูลแก่ตำรวจเกี่ยวกับอาชญากรรมหรือผู้กระทำความผิดเฉพาะ และทำเพื่อแลกกับผลประโยชน์ส่วนตัวหรือสัมปทานบางอย่าง เช่น เงิน หรือการบรรเทาทุกข์จากการดำเนินคดี (Holtz, 2011 อ้างถึงใน Shane, 2016)

การกำหนดความหมายของสายลับในเอกสารวิชาการของต่างประเทศสะท้อนให้เห็นความยากของการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับการใช้สายลับ เนื่องจากบริบทของแต่ละประเทศนั้นมีความแตกต่างกัน ผู้ศึกษาจะต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วนว่า เอกสารแต่ละฉบับกำลังสื่อสารหรือกล่าวถึงสายลับในความหมายเดียวกันอยู่หรือไม่

2.1.6 ความหมายและการแบ่งประเภทสายลับในเอกสารวิชาการของไทย

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเทศไทยที่มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสายลับ โดยทั่วไปเป็นการศึกษาวิจัยสายลับในแง่มุมทางกฎหมายเป็นหลัก ทั้งในด้านการเป็นพยานบุคคลที่มีความสำคัญและในด้านการเป็นแหล่งข้อมูลหรือช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงาน งานวิจัยส่วนหนึ่งมุ่งเน้นไปในเรื่องประโยชน์ของการใช้สายลับในการดำเนินคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด และกล่าวถึงการคุ้มครองสายลับ ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้ให้ความหมายและแบ่งประเภทของสายลับไว้ ดังนี้

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (อ้างถึงใน ประมวล ปลัดขวา, 2544) ได้กล่าวถึงประเภทของผู้ช่วยเหลือเจ้าพนักงาน หรือ “สาย” นั้นแยกออกได้ดังนี้

1) ประเภทคนร้ายเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าพนักงาน (สาย)

การใช้คนร้ายเป็นสายนี้เป็นวิธีการที่มีมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ยังคงนิยมทำกันเช่นที่เป็นมา คนร้ายที่เป็นสายให้แก่เจ้าพนักงานตำรวจนี้ปกติจะมีเหตุจูงใจของการที่มาเป็นสายทั้งสิ้น เช่น เพื่อต้องการที่จะได้รับเงินตอบแทนในการที่ได้นำข่าวมา เจ้าพนักงานตำรวจ เพื่อต้องการแก้แค้นพรรคพวก เพื่อต้องการขจัดคู่แข่งของตนเอง และคนร้ายประเภทนี้โดยปกติก็มักจะเป็นผู้ที่ร่วมกระทำความผิดด้วยเสมอ การที่ได้นำข่าวมาบอกแก่เจ้าพนักงานตำรวจบางครั้งก็เพื่อนำมาเป็นเครื่องต่อรองเพื่อให้เจ้าพนักงานตำรวจกันตนเองเป็นพยาน หรือมีฉะนั้นก็เพื่อมิได้สืบสวนมาถึงตน คนร้ายประเภทนี้ปกติมีจำนวนน้อยที่มาก่อข่าวแก่เจ้าพนักงานตำรวจเพราะความเกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมือง และก็จะปรากฏเสมอ ๆ ว่าหลังจากที่ได้มาแจ้งข่าวต่อเจ้าพนักงานตำรวจแล้ว เมื่อไม่ถูกดำเนินคดีคนร้ายประเภทนี้ก็มักกลับไปดำเนินการกระทำผิดดังเช่นเดิมอีก ซึ่งจะเป็นรูปวงจรรออยู่เช่นนี้เสมอ ๆ ฉะนั้น การที่จะขจัดอาชญากรผู้กระทำความผิดให้หมดไปก็ย่อมจะเป็นไปไม่ได้ในเมื่อเจ้าพนักงานตำรวจยังหวังพึ่งบุคคลผู้เป็นสายเช่นนี้อีก

2) ประเภทอาสาสมัครทั่วไป

ประเภทอาสาสมัครเป็นการใช้บุคคลทุกสาขาอาชีพ โดยเน้นให้เขาศรัทธาในการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงาน และจะต้องจงใจให้เขาเห็นถึงคุณค่าในการเป็นพลเมืองดีประโยชน์ในการที่เขาได้เข้าช่วยเหลือรัฐว่าเป็นอย่างไร การพูดจงใจแต่ละครั้งควรที่เจ้าพนักงานตำรวจจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่เขาในการที่จะปกปิดข่าว แหล่งที่มาของข่าว และบางครั้งจะต้องสร้างความเชื่อมั่นในการที่จะให้ความคุ้มครองแก่เขาและครอบครัวในเมื่อเขาได้แจ้งข่าวให้ทราบ เมื่อเขาเชื่อถือและยอมรับในการที่จะหาข่าวให้เจ้าพนักงานตำรวจ ผู้ที่จะใช้บุคคลดังกล่าวจะต้องกำหนดแผนแนวทาง ข้อที่เขาต้องปฏิบัติ และสืบหาข้อมูลให้แก่เจ้าพนักงานว่าจะต้องทำอะไรบ้าง และเมื่อได้ข่าวมาแล้ว แต่ละครั้งเจ้าพนักงานตำรวจผู้ใช้จะต้องนำข่าวนั้นมาวิเคราะห์ หาแนวทางที่จะทำการสืบสวนต่อไป

3) ประเภทอาสาสมัครอาชีพ

ประเภทอาสาสมัครอาชีพ โดยปกติจะแบ่งได้เป็นอาสาสมัครประเภทที่สนใจ และชอบช่วยเหลือเจ้าพนักงานตำรวจ อาสาสมัครอาชีพประเภทนี้บางครั้งอาจรับการอบรมจากหน่วยงานราชการ ซึ่งเรียกกันว่าเป็น “สมาชิกแจ้งข่าว” ฯลฯ อาสาสมัครประเภทนี้มีบ้างที่หวังผลประโยชน์ตอบแทนจากเจ้าพนักงานตำรวจ แต่ส่วนมากจะหวังในทางพึ่งพาอาศัยการรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าพนักงานตำรวจในการติดต่อทางราชการ หรือในการที่หวังจะเป็นที่นิยมสรรเสริญในหมู่เจ้าพนักงานตำรวจและในวงการรักษากฎหมาย และบางครั้งก็หวังในการที่จะให้เป็นที่ยำเกรงแก่เพื่อนบ้านหรือบุคคลทั่วไปในการที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของทางราชการ

วรเกียรติ นวลสุวรรณ (2548) ซึ่งศึกษามาตรการแฝงตัวของกรมสอบสวนคดีพิเศษ นำเสนอว่า การสืบสวนด้วยการใช้สายลับ (Informants Operation) หรือ สาย หมายถึง การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้รับข่าวสาร จากผู้ที่รู้เห็นเหตุการณ์ที่เจ้าหน้าที่ต้องการในเรื่องที่ทำการสืบสวนหากแต่ผู้ให้ข่าวสารไม่ต้องการให้เจ้าหน้าที่เปิดเผยว่าได้ข่าวสารมาจากตัวของเขาเป็นผู้ให้ข่าวสาร การให้ข่าวสารโดยผู้รู้เห็นเหตุการณ์หรือสายลับนี้ เป็นวิธีการสืบสวนที่ใช้แพร่หลายมากที่สุดในการบวนการสืบสวน และเป็นวิธีการที่ได้ผลมากที่สุดกว่าทุกประเภทของวิธีการสืบสวนที่มีการใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ กระทั่งมีคำพูดกันว่าอาชญากรรมกับสายลับเหมือนกับของคู่กันเหมือนกับ “คอและลูกกระเดือก” โดยผู้ให้ข่าวสารนี้หากเมื่อเปิดเผยตัวเองแล้ว สามารถนำมาเป็นพยานในการพิสูจน์ความผิดของจำเลยในศาลได้ โดยอาจเป็นพยานบุคคลประเภทประจักษ์พยาน พยานแวดล้อมหรือพยานบอกเล่าก็ได้ สายลับจึงมีความจำเป็นในการสืบสวนมากที่สุด

นอกจากนี้ยังได้อธิบายข้อแตกต่างของการใช้สายลับและการปฏิบัติการแฝงตัว ภายใต้พระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ. 2547 กล่าวคือ สายลับ หมายถึง การที่บุคคลใดก็ตาม

มาให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่เพื่อประโยชน์ในการสืบสวนสอบสวน เพียงแต่ไม่ต้องการเปิดเผยว่าเป็นบุคคลผู้ให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ การปฏิบัติการแฝงตัวทุกประเภทจึงเรียกได้ว่าเป็นการกระทำการโดยสายลับได้ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นการให้เจ้าหน้าที่เข้าไปแฝงตัว หรือการใช้ให้บุคคลอื่นเข้าไปแฝงตัว เพื่อการรวบรวมพยานหลักฐาน ฉะนั้นจึงเรียกได้ว่า การปฏิบัติการแฝงตัวเป็นวิธีการดำเนินการของสายลับนั่นเอง

เอนก ศรีคำ (2552) ซึ่งมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะกรณีสายลับในสถานการณ์การขัดกันทางกำลังทหารภายใต้กรอบกฎหมายระหว่างประเทศ ได้นำเสนอคำนิยาม สายลับ (Spy) หมายถึง บุคคลที่กระทำการโดยโกหกหลอกลวง หรือปลอมแปลงตัว หรือโดยทำการอย่างลับ ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลข่าวสารที่เป็นความลับหรือข้อมูลที่ถูกปกปิดจากฝ่ายศัตรู หรือมีแนวโน้มว่าจะเป็นศัตรู รวมทั้งฝ่ายที่เป็นมิตร ไม่ว่าจะเป็นการลักขโมยข้อมูล การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ การค้าหรืออุตสาหกรรม โดยในทางปฏิบัติแล้วสายลับอาจแบ่งได้เป็นหลายประเภทต่าง ๆ ได้แก่ สายลับที่เข้าถึงเป้าหมาย (Access Agent), สายลับซ้อน (Double Agent), สายลับยั่วยุ (Agent Provocateur), สายลับหลัก (Head Agent), สายลับรอง (Sub Agent) และสายลับแทรกซึม (Penetration Agent)

มยุรา วิมลโลทการ (2553) นำเสนอเกี่ยวกับการใช้ผู้ให้ข่าวและสายลับในคดีอาชญากรรม โดยเห็นว่า ผู้ให้ข่าว คือ บุคคลหรือองค์กรใด ๆ ที่สามารถให้ข่าวสารได้ เช่น พลเมืองดี หน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ส่วนสายลับ คือ บุคคลที่เข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสารที่ต้องการและเป็นบุคคลที่สามารถร่วมงานหรือให้ข่าวกับเจ้าพนักงานได้โดยความสมัครใจ ถูกชักชวนหรือถูกสถานการณ์บังคับต้องให้ข้อมูลข่าวสารแก่เจ้าพนักงาน วัตถุประสงค์ของการใช้สายลับก็เพื่อแสวงหาข่าวสารหรือปฏิบัติการที่เจ้าพนักงานไม่สามารถสืบทราบหรือปฏิบัติการได้ เช่น การล่อซื้อ หรือเพื่อช่วยให้เจ้าพนักงานอำพรางเข้าไปหาข่าวหรือปฏิบัติการในพื้นที่โดยอาศัยความชำนาญพื้นที่ของสายลับ

ภาณุจุ สุวรรณรัตน์ (2554) ได้ให้คำนิยามว่า สายลับ (informant) หมายถึง บุคคลผู้ที่มีใจเจ้าพนักงาน และมีใจบุคคลหรือพยานที่ให้ข้อมูลแก่ตำรวจเมื่อถูกตำรวจสอบปากคำเท่านั้น เป็นบุคคลที่ให้ความร่วมมือในทางลับกับตำรวจโดยการให้ข้อมูลหรือเบาะแสถึงการกระทำความผิดหรือช่วยเหลือในการปฏิบัติการอำพราง โดยการให้ความร่วมมือดังกล่าวมีแรงจูงใจบางอย่าง เช่น เงิน ความกลัวการถูกเอาผิด ความกลัวอันตรายจากอาชญากรที่ร่วมกระทำผิดด้วยกันหรือต่างกลุ่มกัน หรือความแค้นส่วนตัว เป็นต้น แต่ไม่รวมถึงพลเมืองดีที่ให้ความร่วมมือซึ่งน่าจะพบได้น้อยในบริบทของอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหายอย่างเช่นยาเสพติด นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตของ Hans G. Nilsson, Mustafa Abdullah และคณะ, Elizabeth E. Joh ที่เห็นว่า ในการปฏิบัติการอำพรางผู้อำพรางต้องเป็นตำรวจเท่านั้น และแยกการใช้สายลับ (Informant) ซึ่งเป็นเพียงบุคคลธรรมดาเป็นการสืบสวนอีกประเภทหนึ่ง เพราะมองว่า การใช้สายลับไม่มีการใช้กลอุบาย เนื่องจากอาจเห็น

ว่าสายลับมักเป็นผู้ร่วมกระทำความผิดหรือมีความไว้วางใจกับผู้เป็นเป้าหมายอยู่แล้ว หรือใช้เกณฑ์คุณภาพของพยานโดยมองว่าสายลับไม่ต่างกับพยานซัดทอด

ปีทมา วะรินทร์ (2554) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สายลับ (Confidential Informant) คือ บุคคลที่เข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสารที่ต้องการและเป็นบุคคลที่สามารถเข้าร่วมงานหรือให้ข่าวกับเจ้าพนักงานได้โดยสมัครใจ หรือถูกชักชวน หรือถูกสถานการณ์บังคับต้องให้ข้อมูลข่าวสารแก่เจ้าพนักงาน นอกจากนี้ยังได้ให้ความเป็นว่า การใช้สายลับ (Informant) ในคดีอาชญากรรมเป็นความหมายกับการปฏิบัติการอำพรางหรือการแฝงตัว (Undercover) เพราะกฎหมายได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า เจ้าพนักงานผู้ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือเท่านั้นที่สามารถปฏิบัติการอำพรางได้ กรณีจึงไม่อาจถือว่าบทบัญญัติที่กำหนดไว้จะสามารถใช้บังคับกับสายลับได้

นวกร จันทน์บรรจง (2561) ได้สรุปว่า สายลับ (Confidential Informant) หมายถึง ผู้ที่เข้าไปสืบความลับที่สามารถเข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสารที่ต้องการและเป็นบุคคลที่สามารถเข้าร่วมงานหรือให้ข่าวกับเจ้าพนักงานได้โดยสมัครใจ หรือถูกชักชวน หรือถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องให้ข้อมูลข่าวสาร โดยแบ่งออกได้เป็นสองรูปแบบคือ สายลับที่อยู่ในแวดวงอาชญากรรมอยู่แล้ว และออกมาให้ข่าวเพราะต้องการเงินหรือข้อแลกเปลี่ยนอื่นๆ กับสายลับที่อยู่ในแวดวงอาชญากรรมที่ออกมาให้ข่าวเพราะต้องการให้ลบเลือนความผิดหรืออื่น ๆ โดยที่ส่วนมากแล้วการปฏิบัติการอำพรางและการล่อซื้อของสายลับในคดีอาชญากรรมส่วนใหญ่มักเริ่มที่การใช้สายลับซึ่งมักเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดมาก่อน

จากการทบทวนงานวิชาการของประเทศไทยเกี่ยวกับสายลับในคดีอาชญากรรมเห็นได้ว่าสายลับมีคุณลักษณะสำคัญคือ บุคคลที่สามารถเข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสารเกี่ยวกับอาชญากรรมที่เจ้าหน้าที่ต้องการได้ ซึ่งมักเป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงของผู้กระทำความผิดที่มีแรงจูงใจหรือถูกบีบบังคับให้ต้องร่วมงานกับเจ้าหน้าที่

2.1.7 การกำหนดนิยามความหมายของสายลับในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

เมื่อพิจารณาความเป็นมาของสายลับตั้งแต่อดีต จนถึงการให้คำจำกัดความของหน่วยงานต่าง ๆ คำสำคัญหรือคุณลักษณะหลักๆ ของสายลับที่พอจะสรุปได้ก็คือ สายลับเป็นมนุษย์ที่มีตัวตนอยู่จริง ไม่ใช่วัตถุหรืออุปกรณ์เครื่องมือที่เป็นแหล่งข้อมูลหนึ่งของเจ้าหน้าที่ สายลับสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เจ้าหน้าที่รัฐต้องการและมีหน้าที่ในการให้ข้อมูลหรือข่าวสารนั้นแก่เจ้าหน้าที่รัฐ การได้มาซึ่งข้อมูลหรือข่าวสารนั้นอาจเป็นความรู้ที่มีอยู่แล้วจากความสังเกตจดจำของตนเอง หรืออาจจำเป็นต้องกระทำการบางอย่างเพื่อให้ได้มา ซึ่งต้องอาศัยการปกปิดตัวตน สอดรู้สอดเห็น หลอกลวง หรือทรยศหักหลัง นอกเหนือจากบทบาทการแจ้งข่าวหรือให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ยังรวมไปถึง

การมอบหมายให้ปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย กิจกรรมและความสัมพันธ์ทั้งหมดนี้เป็นความลับ หรือประสงค์จะให้ปกปิดเป็นความลับ เพราะในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่จะไม่ให้สายลับทำหน้าที่เป็นพยานบุคคลในคดีอาญา

ดูเหมือนว่าข้อแตกต่างหนึ่งระหว่างสายลับ (Spy) กับผู้ให้ข่าว (Informant) หรือผู้แจ้งข่าว (Informer) เท่าที่พอจะสังเกตได้จากการทบทวนวรรณกรรม นั่นก็คือ การควบคุมและความใกล้ชิดระหว่างบุคคลดังกล่าวกับเจ้าหน้าที่ มีความพยายามอธิบายว่า สายลับเป็นบุคคลที่อยู่ภายใต้การครอบงำของเจ้าหน้าที่และมีระดับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมากกว่าผู้ให้ข่าว ซึ่งนั่นหมายถึงระยะเวลาหรือความถี่ของการทำงานร่วมกันที่แตกต่างกันระหว่างบุคคลทั้งสองประเภทด้วย

อีกประเด็นหนึ่งคือ สายลับในมิติทางด้านข่าวกรองทางทหาร ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของประเทศหรือการข่าวในภาวะสงคราม เป็นมุมมองที่เห็นว่าสายลับมีความหมายเดียวกับ “จารชน” ที่ลอบเข้าไปสืบความลับของชาติอื่นหรือข้าศึกศัตรูที่เรียกว่า “จารกรรม” ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ได้รับการยอมรับและเป็นความผิดตามกฎหมายระหว่างประเทศ ตรงจุดนี้อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้สายลับ (Spy) ถูกเรียกในบทบาทการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐหรือการบังคับใช้กฎหมายว่า Informant หรือผู้ให้ข่าว

นอกเหนือจากความยากในการจำแนกระหว่างทั้งสามคำข้างต้น ยังพบว่ามีความสับสนในการเรียกเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการที่ปลอมตัวหรือแฝงตัวเข้าไปสืบราชการลับ บางกรณีก็มีการเรียก Undercover หรือ Agent ว่ากระทำการเป็นสายลับเช่นเดียวกัน เช่น เจ้าหน้าที่อำพรางตัวเป็นสายลับ หรือการสืบสวนในลักษณะเป็นสายลับ (Undercover) อันแสดงให้เห็นว่า ผู้เรียกได้พิจารณาเอาการกระทำเป็นตัวตั้ง จึงเห็นว่าการกระทำที่ปิดลับ อำพราง หรือแฝงตัวทุกกรณีเรียกว่าเป็นสายลับ โดยไม่ได้พิจารณาถึงสถานะของบุคคลหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดังเช่นข้อแรก

แม้จะมีการให้คำจำกัดความให้เห็นความแตกต่างระหว่างชื่อเรียกเหล่านั้น แต่ก็ยังเป็นคำอธิบายในทางวิชาการเท่านั้น ในทางปฏิบัติไม่พบว่ามีการจำแนกแจกแจงแต่อย่างใด ในแวดวงของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายหรือการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ไม่มีใครเรียกผู้ให้ข้อมูลหรือผู้แจ้งข่าวตามชื่อเรียกนั้น ในทางตรงข้าม บุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาดังแต่เจ้าหน้าที่สืบสวน พนักงานสอบสวน พนักงานอัยการและศาล ตลอดจนประชาชนทั่วไป ไม่มีใครสงสัยในความแตกต่าง และรวมเรียกบุคคลทุกประเภทซึ่งไม่เปิดเผยตัวตนที่ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในการบังคับใช้กฎหมายว่า “สายลับ” ทั้งสิ้น สังเกตได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาในคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดจำนวนมากดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 ได้กล่าวถึงบทบาทของสายลับหลายประการ เช่น การแจ้งข่าวสารกว้าง ๆ เกี่ยวกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับให้แก่เจ้าหน้าที่อันเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบสวน

การแจ้งข่าวสารโดยเฉพาเจาะจงจนทำให้เจ้าหน้าที่สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดได้ การชักนำเจ้าหน้าที่ติดต่อล่อซื้อยาเสพติดหรือร่วมเจรจาซื้อขายกับเจ้าหน้าที่ หรือแม้กระทั่งสายลับได้เข้าไปร่วมกระทำความผิดกับผู้กระทำความผิดด้วยตนเองเพื่อให้เจ้าหน้าที่เข้าทำการจับกุม อันแสดงให้เห็นว่า ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้นบทบาทของสายลับครอบคลุมการกระทำทุกอย่างของบุคคลคนหนึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ประสงค์จะเปิดเผยตัวตนในฐานะพยานบุคคล

เมื่อบริบทการบังคับใช้กฎหมายในการปราบปรามยาเสพติดของประเทศไทย ไม่ได้กำหนดความแตกต่างไว้อย่างเคร่งครัดระหว่างคำว่า ผู้ให้ข่าว ผู้ให้ข้อมูล ผู้แจ้งข่าว และสายลับ ดังนั้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่าสายลับ (Confidential Informant) แทนความหมายของบุคคลเหล่านั้น และขอให้คำจำกัดความไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ดังนี้

สายลับ (Confidential Informant) หมายถึง บุคคลที่ให้ข้อมูลข่าวสารหรือกระทำการภายใต้การกำกับของเจ้าหน้าที่รัฐโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติด ทั้งโดยความสมัครใจหรือไม่สมัครใจก็ได้ โดยมุ่งหวังข้อแลกเปลี่ยนหรือประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่ในเรื่องนั้น และเจ้าหน้าที่ของรัฐประสงค์จะปกปิดสถานะของบุคคลนั้นเป็นความลับ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไม่รวมถึงกรณีที่เจ้าหน้าที่กล่าวอ้างถึงสายลับเพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่นโดยที่สายลับไม่ได้มีตัวตนอยู่จริง

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา

2.2.1 ทฤษฎีตัวแบบของกระบวนการทางอาญา (Two model of the Criminal Process)

Hebert L. Packer (1964) ได้นำเสนอทฤษฎีตัวแบบของกระบวนการทางอาญาซึ่งมีค่านิยมที่ตรงข้ามกัน คือ Crime Control Model และ Due Process Model สรุปได้ดังนี้

2.2.1.1 ตัวแบบการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control)

มีพื้นฐานมาจากข้อเสนอที่ว่า การปราบปรามการกระทำผิดทางอาญาเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดที่กระบวนการทางอาญาต้องดำเนินการ ความล้มเหลวของการบังคับใช้กฎหมายในการควบคุมความผิดทางอาญานั้นถูกมองว่าจะทำให้เกิดปัญหาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และจะนำไปสู่การสูญเสียสิทธิเสรีภาพของคนในสังคมถ้าหากไม่มีการบังคับใช้กฎหมาย กล่าวคือ หากพบว่ามี ความล้มเหลวในการจับกุมและตัดสินลงโทษในกระบวนการทางอาญา พลเมืองก็มีแนวโน้มที่จะละเมิดกฎหมายมากขึ้น พลเมืองที่ปฏิบัติตามกฎหมายจะกลายเป็นเหยื่อของการรุกราน

ผลประโยชน์ของเขาอย่างไม่ยุติธรรมทุกประเภท ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของพลเมือง ลดลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งเสรีภาพในการทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกของสังคมก็เช่นกัน

โดยแนวคิดของตัวแบบ Crime Control เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการควบคุม อาชญากรรม จึงมุ่งเน้นการให้ความสำคัญในเบื้องต้นกับประสิทธิภาพของกระบวนการทางอาญา ในการกักขังผู้ต้องสงสัย กำหนดความผิด และจัดให้มีการจัดการที่เหมาะสมต่อผู้ที่ถูกตัดสิน ว่ากระทำผิดทางอาญา มุ่งเน้นความสามารถของระบบในการจับกุม การตัดสินลงโทษ และจัดการ ผู้กระทำความผิดทางอาญาในสัดส่วนที่สูงและเป็นไปด้วยความรวดเร็ว กระบวนการจะต้องไม่รกด้วย พิธีการที่ไม่ทำให้คดีคืบหน้า ข้อเท็จจริงสามารถพิสูจน์ได้เร็วกว่าผ่านการสอบสวนในสถานีตำรวจ มากกว่าผ่านกระบวนการตรวจสอบอย่างเป็นทางการและการสืบพยานในศาล ข้อเสนอพื้นฐานของความผิดทำให้ตัวแบบการควบคุมอาชญากรรมสามารถจัดการกับคนจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีสมมุติฐานคือกระบวนการคัดกรองที่ดำเนินการโดยตำรวจและอัยการเป็นตัวบ่งชี้ ที่เชื่อถือได้ ลักษณะการพิจารณาตัดสินอย่างเป็นทางการ ไม่น่าจะสร้างการค้นหาข้อเท็จจริงที่เชื่อถือ ได้เท่ากับกระบวนการบริหารของผู้เชี่ยวชาญที่นำหน้ากระบวนการเหล่านั้น (Packer, 1964)

2.2.1.2 ตัวแบบกระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมาย (Due Process Model)

ในขณะที่ตัวแบบการควบคุมอาชญากรรมมีลักษณะคล้ายกับสายการผลิตที่นำตัว ผู้กระทำความผิดไปลงโทษ ตัวแบบกระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมายจะดูเหมือนสิ่งกีดขวางเป็นอย่างมาก แต่ละขั้นตอนที่ต่อเนื่องกันได้รับการออกแบบเพื่อเป็นอุปสรรคที่นำเกรงขามในการนำตัว ผู้ต้องหาต่อไปในกระบวนการ ตัวแบบนี้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของกระบวนการค้นหา ข้อเท็จจริงของตัวแบบการควบคุมอาชญากรรมที่พึ่งพาความสามารถของเจ้าหน้าที่สอบสวน และอัยการอย่างมาก ตัวแบบ Due Process Model ปฏิเสธสมมุติฐานนี้และแทนที่ด้วยมุมมองว่า การค้นหาข้อเท็จจริงที่ไม่เป็นทางการและไม่มี การตัดสินซึ่งอาจเป็นที่มาของความผิดพลาด เช่น พยานบุคคลที่ถูกกระตุ้นอารมณ์และมีอคติ หรือคำรับสารภาพที่ถูกบีบบังคับจากตำรวจ การพิจารณา ในลักษณะนี้ล้วนนำไปสู่การปฏิเสธกระบวนการค้นหาข้อเท็จจริงอย่างไม่เป็นทางการว่าเป็นการสิ้นสุด ของความผิดตามข้อเท็จจริง และนำไปสู่การยื่นกรานในกระบวนการค้นหาข้อเท็จจริงที่เป็นทางการ การพิจารณาพิพากษา และเป็นปฏิบัติ ซึ่งการพิจารณาคดีต่อผู้ถูกกล่าวหา นั้นถูกรับฟัง ในที่สาธารณะโดยศาลที่เป็นกลางและจะได้รับการประเมินหลังจาก ผู้ต้องหามีโอกาสเต็มที่ในการสู้คดี ความเป็นไปได้ของความผิดพลาดของมนุษย์คือสิ่งที่เบียดอยู่และจำเป็นต้องมีการตรวจสอบเพิ่มเติม

แนวคิดตัวแบบ Due Process Model กระบวนการทางอาญาถูกมองว่าเป็นการกีดกัน ที่หนักที่สุดที่รัฐบาลสามารถทำร้ายบุคคลได้ กระบวนการที่สิ้นสุดด้วยการลงโทษที่มีความทุกข์สูง

เหล่านี้เป็นการบีบบังคับ การจำกัด และถูกเหยียดหยามอยู่ในตัวของมันเอง อำนาจมักอยู่ภายใต้การใช้ในทางที่ผิด กระบวนการทางอาญาในรูปแบบนี้จึงต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและการป้องกัน (Packer, 1964)

ทฤษฎีดังกล่าวถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในระบบงานยุติธรรมในโลกปัจจุบัน ตัวแบบที่เน้นการควบคุมหรือปราบปราม (Crime Control Model) กับตัวแบบที่เน้นการปฏิบัติตามกฎหมาย (Due Process Model) ซึ่งตัวแบบการควบคุมอาชญากรรม เป็นระบบงานที่เน้นการควบคุมอาชญากรรมให้อยู่ในระดับที่สังคมพอจะรับได้ (tolerable limit) ไม่ให้มีมากเกินไปจนทำให้สังคมอ่อนแอ ตัวแบบการควบคุมอาชญากรรมต้องการประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเป็นสิ่งสำคัญ มุ่งเน้นความสามารถในการจับกุม การพิจารณาคดี การตัดสินคดี ยึดถือจุดมุ่งหมายคือการกำจัดอาชญากรรม ปฏิบัติงานอย่างรวดเร็วและเด็ดขาด เมื่อได้ตัวผู้กระทำความผิดมาแล้วก็ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้นั้นเป็นผู้มีความผิดจริง การค้นหาความจริงเกี่ยวกับการกระทำความผิดเป็นกระบวนการดำเนินงานของฝ่ายบริหาร อีกตัวแบบหนึ่งคือ ตัวแบบที่เน้นการปฏิบัติตามกฎหมายยึดหลักว่าบุคคลจะมีความผิดก็จำต้องผ่านการตัดสินของศาลเสียก่อน การดำเนินคดีจะต้องกระทำลงไปโดยมิให้ผิดพลาดได้ จะต้องไม่มีอคติ ไม่มีการใช้อำนาจในทางที่ผิด เน้นการปฏิบัติตามกฎหมาย ใครจะเป็นผู้กระทำความผิดหรือไม่นั้น จะต้องดำเนินไปตามวิธีที่ทำให้เชื่อว่าความเป็นธรรมได้เกิดขึ้นแล้ว ผู้ที่ถูกสงสัยว่ากระทำความผิดยังคงเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ กล่าวโดยสรุป ตัวแบบ Crime Control ยึดถือจุดมุ่งหมายในการลดอาชญากรรมเป็นสิ่งสำคัญ ในขณะที่ตัวแบบ Due Process ยึดถือวิธีการตามกฎหมายเพื่อลดปัญหาอาชญากรรม (อรรถพร ชูบำรุง, 2556)

แม้อาชญากรรมเป็นสิ่งชั่วร้ายที่ก่อความเสียหายต่อบุคคลและกระทบกระเทือนความปกติสุขของวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ส่วนรวม แต่การที่รัฐจะลงโทษพฤติกรรมหรือกระทำที่ผิดกฎหมายอาญานั้น รัฐไม่อาจที่จะใช้อำนาจเบ็ดเสร็จหรือตามอำเภอใจได้ เพราะรัฐยังมีหน้าที่ต้องอำนวยความสะดวกแก่คนในสังคมตามหลักนิติธรรม (Rule of law) และหลักนิติรัฐ (Legal State) ซึ่งแนวคิดความยุติธรรมทางอาญามีด้วยกันหลายมุมมอง ความยุติธรรมทางอาญาในมุมมองกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม คือ กระบวนการนำกฎหมายมาบังคับใช้ หรือเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปเพื่อนำไปสู่การพิจารณาและพิพากษาคดีโดยศาล ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด จากมุมมองแนวคิดความยุติธรรมทางอาญาดังกล่าว การดำเนินคดีอาญาเป็นการค้นหาความจริงโดยองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เป็นผู้ทำหน้าที่ว่า มีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้นจริงหรือไม่ ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้กระทำหรือไม่ และมีพยานหลักฐานพิสูจน์ความผิดเพียงใด ผ่านกระบวนการค้นหาความจริงในคดีอาญา วัตถุประสงค์ของกระบวนการยุติธรรมคือ การควบคุมอาชญากรรม

(Crime Control) และการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล (Due Process) (จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2564)

2.2.2 ทฤษฎีการลงโทษ

2.2.2.1 ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retributive Theory)

มุมมองเกี่ยวกับการลงโทษในยุคแรกๆ เป็นการมองการกระทำผิดว่าเป็นการแหกกฎหรือฝ่าฝืนกฎของสังคม (Rule-breaking) และมองไปถึงพฤติกรรมของอาชญากรรมโดยมุ่งเน้นเรื่องเจตจำนงอิสระ (Free Will) และความสามารถของบุคคลในการในการใช้เหตุผลที่จะตัดสินใจคำนึงผลสืบเนื่องอันเกิดจากจากพฤติกรรมของตน ความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีอยู่แล้วในการที่จะตัดสินใจนี้ขึ้นอยู่กับความคาดหวังระหว่างต้นทุนและผลตอบแทน (Cost and Benefit) ที่จะได้รับจากการกระทำนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์นี้จะนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดในการลงโทษผู้กระทำผิด

ทฤษฎีนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบการเมืองการปกครอง ศาสนา และระบบสังคมในสมัยอดีตที่ผู้มีอำนาจปกครองจะใช้วิธีการลงโทษเพื่อการตอบแทนผู้กระทำผิดที่ได้รับโทษในลักษณะตาต่อตาฟันต่อฟัน มีการใช้วิธีการที่รุนแรง ทั้งการประหารชีวิต การลงทัณฑ์ทรมานด้วยรูปแบบต่างๆ เพื่อให้สาสมกับความผิดที่ผู้กระทำลงโทษ และเพื่อให้ผู้กระทำผิดรับสารภาพและเพื่อทำให้รู้สำนึกถึงความผิดในการกระทำของตน เพราะเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถในการใช้เหตุผล เมื่อตัดสินใจทำสิ่งใดลงไปจึงต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนอย่างเต็มที่ เมื่อกระทำผิดจึงต้องรับผิดชอบต่อความผิดและสมควรได้รับการลงโทษ

2.2.2.2 ทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory)

ที่มาของทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้งนั้น ซีซาร์ เบ็คคาเรีย (Caesar Beccaria) นักอาชญาวิทยาชาวอิตาลีคนสำคัญ ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นกำเนิดของสำนักอาชญาวิทยาคลาสสิก ได้เขียนหนังสือชื่อ “อาชญากรรมและการลงโทษ” (Crime and Punishment) ความยาว 99 หน้า พูดถึงเรื่องความทารุณแห่งโทษ ค.ศ. 1764 สำนักอาชญาวิทยาคลาสสิก พัฒนาขึ้นมาจากปรัชญาพื้นฐาน 3 ปรัชญา ได้แก่ ปรัชญาสัญญาประชาคม (Social contract Philosophy) ปรัชญาลัทธิอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian Philosophy) และปรัชญาฮิโดนิซึม (Hedonistic Philosophy)

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการลงโทษนั้นสามารถข่มขู่และยับยั้งตัวผู้กระทำผิดที่ได้รับโทษและบุคคลอื่นที่เห็นตัวอย่าง ทำให้เกิดความเกรงกลัวโทษ จนไม่กล้ากระทำผิดขึ้นอีก การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการคือ (1) เพื่อยับยั้งตัวผู้กระทำผิดที่ถูกลงโทษไม่ให้กระทำผิด

ซ้ำอีก เพราะเกิดความกลัวเกรงในโทษที่ได้รับ อันเป็นผลให้ตัดโอกาสที่จะกระทำผิดขึ้นอีก (Incapacitation) (2) เพื่อยับยั้งบุคคลอื่นมิให้กระทำผิด เนื่องจากได้เห็นผลร้ายของการกระทำผิด และการได้รับโทษ จนไม่อยากจะกระทำผิดเพราะเกรงกลัวในโทษ การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้งนี้อาจกล่าวได้ในอีกความหมายหนึ่งคือ เป็นการป้องกันมิให้เกิดการกระทำผิดขึ้นอีกนั่นเอง ซีซาร์ เบ็คคาเรีย อธิบายว่า การลงโทษที่สามารถข่มขู่ยับยั้งผู้กระทำผิดได้นั้นควรจะต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ (1) การลงโทษต้องทำด้วยความรวดเร็ว (2) ความแน่นอนในการลงโทษ (3) ความเคร่งครัดหรือ ความรุนแรงในการลงโทษ

2.2.2.3 ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory)

ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory) เกิดขึ้นมาในยุคที่มีการตื่นตัวทางวิทยาศาสตร์ มีการศึกษาค้นคว้าโดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ที่เรียกว่า ปฏิฐานนิยม (Positivist) ใช้วิธีการศึกษาเชิงประจักษ์ (Empirical method) ที่ได้จากการสังเกต และการทดลอง นักอาชญาวิทยากลุ่มนี้ นำโดย ลอมโบรโซ (Lombroso) และ กาโรฟาโล (Garofalo) และ เฟอร์รี (Ferri) นักอาชญาวิทยาชาวอิตาลี และในฐานะผู้นำของสำนักอิตาลี (Italian School) ที่เห็นว่าการศึกษารื่องอาชญากรรมและการกระทำผิด ควรใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษา โดยมุ่งเน้นการศึกษาเป็นรายบุคคล เพื่อค้นหาสาเหตุแห่งอาชญากรรม และนาผลที่ได้มาใช้ในการแก้ไขการกระทำผิด รวมทั้งควรปรับปรุงวิธีการลงโทษให้เหมาะสมกับผู้กระทำผิด

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการลงโทษควรมีเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด ให้กลับตัวเป็นคนดี เพื่อไม่ให้ผู้กระทำผิดกลับมากระทำผิดซ้ำ รวมทั้งพยายามที่จะช่วยให้ผู้กระทำผิดกลับคืนสู่สังคมได้ตามปกติ จึงต้องมีการให้การเรียนรู้ การอบรม การฝึกอาชีพ ให้เพียงพอที่เขาจะใช้ในการดำเนินชีวิตได้ รวมทั้งการพยายามช่วยให้ผู้กระทำผิดไม่รู้สึกรำคาญจากการที่ได้รับการลงโทษไปแล้ว สำหรับหลักการลงโทษตามทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู ประกอบด้วย (1) หลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำผิดต้องประสบกับสิ่งที่ทำลายคุณลักษณะประจำตัวของเขาโดยให้ใช้วิธีการอื่นแทนการลงโทษจำคุกระยะสั้น (2) การลงโทษต้องเหมาะสมกับการกระทำผิดเป็นรายบุคคล (3) เมื่อผู้กระทำได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้นแล้วให้หยุดการลงโทษ และให้มีการปรับปรุงการลงโทษระหว่างที่มีการคุมขัง (ณัฐวัฒน์ สุทธิโยธิน, 2557)

2.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

2.2.3.1 ภารกิจของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา หรือเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายอาญา

กฎหมายอาญา คือ บรรดากฎหมายทั้งหลายที่ระบุถึงความผิดอาญา โทษ วิธีการเพื่อความปลอดภัยและมาตรการบังคับทางอาญาอื่น และเป็นกฎหมายที่กำหนดให้ความผิดอาญาเป็นเงื่อนไขของการใช้โทษ วิธีการเพื่อความปลอดภัยและมาตรการบังคับทางอาญาอื่นนั้น

กฎหมายอาญามีภารกิจในการคุ้มครองสังคม ภารกิจในการปราบปรามและในการป้องกันการกระทำความผิด และภารกิจในการคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมาย (legal interest) กับภารกิจในการคุ้มครองคุณภาพของการกระทำ (คณิต ฌ นคร, 2560)

การที่จะทำให้กฎหมายอาญามีผลบังคับและการที่จะทำให้ภารกิจของกฎหมายอาญาเกิดผลในทางปฏิบัตินั้น จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นสำคัญ ดังนั้นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจึงมีภารกิจในการที่จะทำให้กฎหมายอาญามีผลบังคับและทำให้ภารกิจของกฎหมายอาญาเกิดผลอย่างจริงจัง (คณิต ฌ นคร, 2561)

2.2.3.2 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ

หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) เป็นหลักการดำเนินคดีอาญาที่เกิดขึ้นใหม่ เดิมทีเดียวการดำเนินคดีอาญาเป็นเรื่องของเอกชนที่ตกเป็นผู้เสียหายตามหลักการดำเนินคดีอาญาโดยเอกชน (Private Prosecution) การดำเนินคดีอาญาเดิมจึงปะปนกับการดำเนินคดีแพ่งจนแยกแทบไม่ออก ซึ่งก่อนที่หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐจะเกิดขึ้น นอกจากจะมีหลักการดำเนินคดีอาญาโดยเอกชนแล้ว ยังมีหลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน (Popular Prosecution) ซึ่งเป็นหลักการดำเนินคดีอาญาดั้งเดิมของประเทศอังกฤษ โดยถือว่าการรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคน ประชาชนทุกคนจึงฟ้องคดีอาญาได้โดยไม่คำนึงว่าผู้ฟ้องจะเป็นผู้เสียหายที่แท้จริงหรือไม่

ตามหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) นั้น ถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหายและเจ้าพนักงานของรัฐผู้มีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีอาญาคือ พนักงานอัยการ อย่างไรก็ตามรัฐไม่ได้ผูกขาดการดำเนินคดีอาญาไว้แต่ผู้เดียวโดยเด็ดขาด แม้ในประเทศที่ถือหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐโดยเคร่งครัดก็มีการผ่อนคลायให้เอกชนฟ้องคดีได้บ้างเช่นกัน เพียงแต่จะจำกัดประเภทและฐานความผิดไว้

การดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยเราเป็น การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) ทั้งนี้ จะเห็นได้จากบทบัญญัติในมาตรา 32 ที่บัญญัติว่า

มาตรา 32 เมื่อพนักงานอัยการและผู้เสียหายเป็นโจทก์ร่วมกัน ถ้าพนักงานอัยการเห็นว่าผู้เสียหายจะกระทำให้คดีของอัยการเสียหาย โดยกระทำหรือละเว้นกระทำการใด ๆ ใน

กระบวนการพิจารณา พนักงานอัยการมีอำนาจร้องต่อศาลให้สั่งผู้เสียหายกระทำหรือละเว้นกระทำการนั้น ๆ ได้

บทบัญญัติแห่งมาตรานี้ นอกจากแสดงชัดถึงการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยเราว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐแล้ว ยังแสดงถึงบทบาทของรัฐอีกด้วยว่า แม้ตามกฎหมายผู้เสียหายจะดำเนินคดีอาญาได้ด้วย แต่ผู้เสียหายจะทำให้คดีของอัยการ หรือคดีของรัฐเสียหายไม่ได้ ซึ่งแสดงว่ารัฐหรือเจ้าพนักงานของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพนักงานอัยการยังเป็นผู้รับผิดชอบที่สำคัญในการดำเนินคดีอาญาอยู่นั่นเอง หรือแม้ศาลเองก็จะทำให้คดีของรัฐเสียหายไม่ได้ (คณิต ณ นคร, 2561)

2.2.3.3 หลักค้นหาความจริงในเนื้อหา

ในการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) นั้น ทุกฝ่ายต่างมีหน้าที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริง ในการดำเนินคดีอาญาชั้นเจ้าพนักงานนั้น เจ้าพนักงานมีหน้าที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องโดยไม่ผูกมัดกับคำขอหรือคำร้องของผู้ใด และในการดำเนินคดีอาญาชั้นศาลทุกฝ่ายต่างก็มีหน้าที่ต้องกระตือรือร้นในการตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องที่กำลังหา ศาลเองก็จะวางเฉย (Passive) ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติในปัจจุบันศาลวางเฉยโดยสิ้นเชิง อันเป็นการปฏิบัติทำนองเดียวกับศาลในประเทศที่การดำเนินคดีอาญาเป็นการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน ซึ่งทางปฏิบัตินี้ไม่มีพื้นฐานทางกฎหมายสนับสนุนแต่อย่างใด

ในการทำหน้าที่ตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องของศาลนั้น ศาลไม่ผูกมัดกับรูปแบบ หรือคำร้องคำขอของผู้ใดเช่นเดียวกัน ศาลมีหน้าที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องจนเป็นที่พอใจ ซึ่งการตรวจสอบค้นหาความจริงในลักษณะนี้เรียกว่า การตรวจสอบค้นหาความจริงใน “หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา” (Principle of Substantive Truth)

แม้ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยเรา ศาลอาจพิพากษาคดีโดยอาศัยเพียงคำรับสารภาพของจำเลยได้ กระนั้นก็ตามหากศาลยังมีความสงสัยในคำรับสารภาพ ศาลก็มีหน้าที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริงต่อไป ศาลจะละเลยไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ไม่ได้ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 176 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า ในชั้นพิจารณา ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิพากษาโดยไม่สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ เว้นแต่คดีที่มีข้อหาในความผิดซึ่งจำเลยรับสารภาพนั้น กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำไว้ให้จำคุกตั้งแต่ห้าปีขึ้นไปหรือโทษสถานที่หนักกว่านั้น ศาลต้องฟังพยานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำผิดจริง

หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา (Principle of Substantive Truth) เป็นคนละเรื่องกับการดำเนินคดีอาญา “ระบบไต่สวน” (Inquisitorial System) และจากความสับสนในเนื้อหาของเรื่องสองเรื่องนี้จึงทำให้นักกฎหมายในประเทศในระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) เข้าใจ

กันว่า การดำเนินคดีอาญาในยุโรปภาคพื้น (Continental Europe) ใช้ระบบไต่สวนซึ่งเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน (คณิต ณ นคร, 2561)

2.2.3.4 หลักในการดำเนินคดีอาญา

หลักในการดำเนินคดีเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีชั้นเจ้าพนักงาน กล่าวคือ เป็นปัญหาที่ว่า เมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่าได้มีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น เจ้าพนักงานมีหน้าที่ต้องสอบสวนดำเนินคดีหรือไม่ และถ้าฟังได้ว่าได้มีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้นจริง เจ้าพนักงานมีหน้าที่ต้องฟ้องคดีนั้นต่อไปหรือไม่ โดยนัยดังกล่าวนี้ หลักดำเนินคดีอาญาจริงมี 2 หลัก คือ

1) หลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย (Legality Principle)

เจ้าพนักงานมีหน้าที่ต้องสอบสวนดำเนินคดีชั้นเองโดยลำพังเมื่อทราบว่าได้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้น โดยมีพยานหลักฐานถึงว่าจะได้มีการร้องทุกข์หรือกล่าวโทษแล้วหรือไม่ และเมื่อได้สอบสวนเสร็จสิ้นแล้วเห็นว่าผู้ต้องหาได้กระทำความผิดจริง เจ้าพนักงานก็มีหน้าที่ต้องฟ้องผู้ต้องหาขึ้นต่อศาลต่อไป หลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมายนี้เป็นหลักประกันความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย เพราะตามหลักการนี้เจ้าพนักงานต้องดำเนินคดีทุกเรื่องโดยไม่คำนึงถึงตัวบุคคล นอกจากนั้นหลักนี้ยังเป็นการคุ้มกันเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจหน้าที่สอบสวนฟ้องร้องคดีอีกด้วย กล่าวคือ ป้องกันมิให้มีการใช้อิทธิพลที่มีขอบด้วยความยุติธรรมต่อเจ้าพนักงานนั้น

2) หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจ (Opportunity Principle)

เป็นหลักการดำเนินคดีอาญาที่ตรงกันข้ามกับหลักดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นเจ้าพนักงานอาจไม่ดำเนินการสอบสวนก็ได้หรือจะยุติการสอบสวนเมื่อใดก็ได้เสมอ และเมื่อได้สอบสวนแล้วเห็นว่าผู้ต้องหากระทำความผิดจริงและมีพยานหลักฐานพอฟ้อง เจ้าพนักงานก็อาจไม่ฟ้องผู้ต้องหาขึ้นได้ด้วย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเหตุผลของแต่ละคดีไป

หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจนี้เป็นหลักผ่อนคลายความเข้มงวดในการใช้กฎหมายอาญา และเนื่องจากในปัจจุบันทฤษฎีการลงโทษได้แปรเปลี่ยนไป โดยเห็นว่าการลงโทษควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกันโดยทั่วไป (General Prevention) กล่าวคือ การลงโทษควรกระทำเพื่อให้ผู้กระทำความผิดเห็นว่าสังคมส่วนรวมจะไม่นิ่งดูดายกับการกระทำเช่นนั้น และเพื่อเตือนบุคคลทั่วไปในสังคมนั้นด้วยว่า ถ้ามีการกระทำเช่นนั้นขึ้นอีกก็จะต้องได้รับโทษเช่นนั้นเช่นเดียวกัน กับเห็นว่าการลงโทษควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกันพิเศษ (Special Prevention) กล่าวคือ การลงโทษนั้นจะต้องให้เหมาะสมกับความผิดและ “ความชั่ว” (Blameworthiness) ของผู้กระทำความผิด เพื่อให้เขาได้มีโอกาสแก้ไขปรับปรุงตนเองไม่กระทำความผิดเช่นนั้นซ้ำขึ้นอีก และเพื่อให้เขากลับเข้าสู่สังคมอีกได้

สำหรับประเทศไทยเรานั้น การดำเนินคดีอาญาของพนักงานสอบสวนใช้ “หลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย” ส่วนการดำเนินคดีอาญาของพนักงานอัยการใช้ “หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจ” (คณิต ณ นคร, 2561)

2.2.3.5 การรับฟังพยานหลักฐานในคดีอาญา

จรัญ ภักดีธนากุล (2559) ได้อธิบายหลักการรับฟังพยานหลักฐาน ซึ่งในหลักการในเบื้องต้น พยานหลักฐานทุกชนิดที่มีคุณสมบัติบ่งชี้ถึงข้อเท็จจริงที่พิพาทกันในคดียอมรับฟังเป็นพยานหลักฐานในคดีได้ ถือว่าเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังได้ (Admissible evidence) เพียงแต่มีข้อยกเว้นว่า ถ้ากฎหมายบัญญัติห้ามมิให้รับฟังพยานหลักฐานลักษณะใด พยานหลักฐานชนิดนั้นก็จะกลายเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังไม่ได้ (Inadmissible evidence) และพยานหลักฐานลักษณะนี้ก็ต้องถูกตัดทิ้งไปโดยไม่สามารถนำเข้ามาใช้เป็นพยานหลักฐานในทางคดีได้ พยานหลักฐานลักษณะดังนี้เรียกว่า “บทตัดพยานหลักฐาน” (Exclusionary rule) หากอธิบายในส่วนที่เกี่ยวกับพยานหลักฐานที่เกิดขึ้นหรือได้มาโดยมิชอบ (Illegally obtained evidence) พยานหลักฐานในข้อนี้มักจะเป็นกรณีที่เกิดขึ้นจากการแสวงหาพยานหลักฐานในคดีอาญาของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เนื่องจากการสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐาน โดยพนักงานสอบสวนก่อนฟ้องคดี เจ้าพนักงานอาจมีการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือบุคคลอื่น เพื่อให้ได้มาซึ่งพยานหลักฐานในคดี โดยอาจจำแนกลักษณะพยานหลักฐานเหล่านี้ได้ตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏตามแนวคำพิพากษา ดังนี้

1. พยานหลักฐานที่ได้มาจากการจู่โจม มีคำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวง
2. คำรับสารภาพ หรือคำให้การของผู้ถูกกล่าวหาที่ได้มาโดยมิชอบ
3. พยานหลักฐานที่ได้มาจากการละเมิดสิทธิของพยานบุคคล
4. พยานหลักฐานที่ได้จากการล่อให้กระทำความผิด
5. พยานหลักฐานที่ได้จากการดักฟัง
6. พยานหลักฐานที่ได้จากการจับ ค้น ยึด โดยมิชอบ
7. พยานหลักฐานที่ได้มาโดยอาศัยข้อมูลที่เกิดขึ้นหรือได้มาโดยมิชอบ

หลักการตัดพยานหรือบทตัดพยานหลักฐาน (Exclusionary Rule) อธิบายได้ว่า พยานหลักฐานใดที่เจ้าหน้าที่ของรัฐได้มาโดยการตรวจค้น หรือการยึดที่มิชอบด้วยกฎหมายไม่อาจใช้ยืนยันผู้ถูกตรวจค้นหรือถูกตรวจยึดนั้นในคดีอาญาได้ มีที่มาจากหลักการการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม (Due Process) ที่ได้ยอมรับและถือปฏิบัติในสังคมนิติรัฐ อย่างไรก็ตาม การนำหลักการดังกล่าวมาใช้ขึ้นอยู่กับ การชั่งน้ำหนักความสมดุล (Balancing Test) ระหว่างคุณค่าของทฤษฎีป้องกันและ

ปราบปรามอาชญากรรม (Crime Control) กับคุณค่าของทฤษฎีการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน (Due Process) ทำให้หลักการไม่รับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบนี้มีข้อยกเว้นหากเป็นกรณีที่เกิดละเมิดสิทธิเสรีภาพดังกล่าวมีผลเสียน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับความมั่นคงของรัฐหรือความสงบเรียบร้อยของสังคมส่วนรวม ซึ่งหลักการดังกล่าวมีที่มาจากหลักดอกผลของต้นไม้ไม่มีพิษ (Fruit of the poisonous tree Doctrine) กล่าวคือ พยานหลักฐานที่ได้จากการตรวจค้นโดยไม่มีเหตุผลอันควร หรือที่ได้จากการสอบสวนที่เป็นการบังคับขู่เข็ญหรือการกระทำของเจ้าพนักงานรัฐที่ละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนต้องถูกตัดออกจากกระบวนการพิจารณา ซึ่งเป็นการยืนยันหลักการว่ากฎหมายพยานหลักฐานเป็นบทบัญญัติที่สามารถให้ความคุ้มครองปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ตำรวจต้องบริสุทธิ์ และเป็นไปตามกฎหมาย ศาลฎีกาสหรัฐอเมริกาให้เหตุผลว่าวัตถุประสงค์ของ The Exclusionary Rule คือเป็นการยับยั้งเจ้าพนักงานของรัฐไม่ให้แสวงหาพยานหลักฐานโดยวิธีการอันมิชอบด้วยกฎหมายหรือล่วงละเมิดสิทธิของประชาชน และเพื่อมิให้ศักดิ์ศรีของศาลต้องเสื่อมเสียไปหากต้องยอมรับการกระทำที่มีข้อนั้น นอกจากนี้ก็เพื่อเป็นการปกป้องสังคมที่จะไม่ถูกรบกวนจากการที่มีข้อนั้น (ภทรศักดิ์ วรรณแสง, 2563)

2.2.3.6 หลักการต่อรองคำรับสารภาพ

การต่อรองคำรับสารภาพ หรือ Plea bargaining เป็นมาตรการสากลที่ถูกนำไปใช้ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของหลายประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาคดีอาญาจำนวนมากที่ยังค้างคาอยู่ การลดปริมาณคดีอาญาให้เสร็จสิ้นไปจากชั้นศาลด้วยความรวดเร็ว หรือแก้ไขปัญหาคดีพยานหลักฐานของพนักงานอัยการยังไม่เพียงพอที่จะดำเนินคดีแก่จำเลยในข้อหาสำคัญได้ มาตรการดังกล่าวยังได้ถูกใช้เพื่อประโยชน์ในการปราบปรามอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย (Victimless crime) รวมทั้งองค์กรอาชญากรรม (Organized Crime) ซึ่งรัฐต้องการแสวงหาข้อมูลหรือพยานหลักฐานจากผู้กระทำความผิดด้วยกันเพื่อดำเนินคดีแก่ผู้ร่วมกระทำความผิดรายอื่น หรือตัวการสำคัญที่อยู่เบื้องหลัง โดยเสนอข้อแลกเปลี่ยนหรือผลประโยชน์บางประการให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลย เช่น การกันตัวไว้เป็นพยาน การลดข้อกล่าวหาหรือฐานความผิด หรือต่อรองโทษ เป็นต้น

อรสุตา แสงกล้า (2550) ได้สรุปแนวคิดเบื้องหลังหรือวัตถุประสงค์ของการต่อรองคำรับสารภาพไว้ ดังนี้

1) แนวคิดที่ต้องการให้การพิจารณาคดีอาญาเป็นไปอย่างรวดเร็ว มาจากคำกล่าวที่ว่า “ความล่าช้าในการดำเนินคดีเท่ากับปฏิเสธความยุติธรรมอย่างหนึ่ง” ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งประสบปัญหาดังกล่าวได้มีการนำเอาระบบของวิธีการต่อรองคำรับสารภาพมาใช้ โดยศาลสูงสหรัฐอเมริกาถือว่าเป็นวิธีการอันสำคัญในการบริหารงานยุติธรรม

2) แนวคิดในการสร้างความแน่นอนให้กับกระบวนการพิจารณาาคดีอาญา เนื่องจากในคดีอาญาด้วยหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) และหลักการพิสูจน์จนปราศจากข้อสงสัยตามสมควร (Proof Beyond Reasonable Doubts) ซึ่งเป็นภาระหนักของพนักงานอัยการที่ต้องแสวงหาพยานหลักฐาน บางกรณีการแสวงหาพยานหลักฐานของตำรวจอาจจะใช้วิธีการที่กฎหมายมิได้รับรองหรือไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ทำให้การดำเนินคดีอาญามีความไม่แน่นอนว่าพยานหลักฐานที่พนักงานอัยการมีอยู่จะสามารถทำให้ศาลพิพากษาลงโทษจำเลยได้หรือไม่

3) แนวคิดในการให้ผลประโยชน์บางประการกับผู้กระทำความผิดที่ให้ความร่วมมือกับกระบวนการยุติธรรม กล่าวคือ การเจรจาต่อรองช่วยทำให้รัฐได้ประโยชน์ในการที่จำเลยให้ความร่วมมือเป็นพยานในคดีอื่นหรือขอให้จำเลยให้ข้อเท็จจริงแก่เจ้าหน้าที่เพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดในคดีอื่นมาลงโทษ โดยถือเป็นเหตุผลโทษ

4) แนวคิดในการแสวงหาพยานหลักฐานจากตัวผู้กระทำความผิด มาจากเหตุผลที่ว่า การกระทำความผิดในปัจจุบันมีลักษณะขององค์กรอาชญากรรมที่มีการจัดองค์กรอย่างลับซับซ้อน มีการปกปิดพยานหลักฐานและมีกลไกในการตัดความสัมพันธ์อย่างมิดชิด หนทางเดียวที่พิสูจน์ถึงการกระทำความผิดในลักษณะดังกล่าวก็คือ แสวงหาพยานหลักฐานจากตัวผู้กระทำความผิดนั่นเอง

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของหลักการต่อรองคำรับสารภาพเห็นได้ว่าหลักการดังกล่าวสามารถถูกนำไปปรับใช้กับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้ตามแต่สภาพปัญหาและบริบทของแต่ละประเทศ แต่ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า หลักการต่อรองคำรับสารภาพเสมือนเป็นข้อยกเว้นของหลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา (Principle of Substantive Truth) เพราะปัญหาอุปสรรคของระบบกล่าวหา (Accusatorial System) ทำให้การดำเนินคดีอาญาเป็นไปอย่างล่าช้าเกินสมควร โดยเฉพาะอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย (Victimless crime) และองค์กรอาชญากรรม (Organized Crime) เป็นเหตุให้จำเป็นต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการนำหลักการต่อรองคำรับสารภาพดังกล่าวมาปรับใช้ ซึ่งเมื่อประเทศไทยนำเอามาตรการต่อรองคำรับสารภาพมาใช้ในคดีอาญาเสพติด โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 100/2 แห่งพระราชบัญญัติอาญาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 นั้น (ปัจจุบัน มาตรา 153 แห่งประมวลกฎหมายอาญาเสพติด) มีลักษณะที่แตกต่างไปจากหลักการของต่างประเทศ กล่าวคือ รัฐได้แสดงความมุ่งหมายอย่างชัดเจนว่าประสงค์ที่จะใช้มาตรการดังกล่าวเพื่อแก้ไขปัญหาการปราบปรามองค์กรอาชญากรรมอาญาเสพติดเท่านั้น สืบเนื่องจากปัญหาการที่เจ้าหน้าที่รัฐสามารถจับกุมได้เพียงผู้กระทำความผิดอาญาเสพติดระดับปลายแถว ไม่อาจที่จะสืบสวนสอบสวนไปถึงตัวการสำคัญที่อยู่เบื้องหลังได้เพราะขาดข้อมูลหรือพยานหลักฐานที่จะเชื่อมโยงบุคคลเหล่านั้นเข้าด้วยกัน หลักการต่อรองคำรับสารภาพได้ถูกนำมาใช้เพื่อให้เจ้าหน้าที่รัฐขอความร่วมมือจาก

ผู้กระทำความผิดที่ตกเป็นผู้ต้องหาในคดีอาญาเพื่อช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในบทบาทของสายลับ เพื่อขยายผลการจับกุม

2.2.4 อำนาจการสืบสวนคดีอาญาของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ

ศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฌ นคร อธิบายว่า พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจและพนักงานสอบสวน รวมตลอดถึงพนักงานสอบสวนคดีพิเศษตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษอาจเรียกรวมสั้นๆ ว่า “ตำรวจ” ซึ่งตามกฎหมายของไทยเรา ตำรวจเป็นองค์กรเบื้องต้นของรัฐในการดำเนินคดีอาญา และตำรวจมีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีอาญาหรือมีอำนาจหน้าที่เริ่มดำเนินคดีอาญาได้โดยอิสระแต่ในต่างประเทศที่ใช้ระบบอัยการที่สมบูรณ์นั้น การดำเนินคดีอาญาทั้งหมดจะอยู่ในความรับผิดชอบของพนักงานอัยการ ตำรวจจะมีฐานะเป็นเพียง เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ช่วยเหลือพนักงานอัยการเท่านั้น ซึ่งตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (16) นิยามคำว่า พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจว่า

“พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ” หมายความว่า เจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้มีอำนาจและหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ให้รวมทั้งพศติ เจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต กรมศุลกากร กรมเจ้าท่า พนักงานตรวจคนเข้าเมือง และเจ้าพนักงานอื่น ๆ ในเมื่อทำการอันเกี่ยวกับการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายซึ่งตนมีหน้าที่ต้องจับกุมหรือปราบปราม

กฎหมายแบ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ ออกเป็น 2 จำพวก คือ

- (1) เจ้าพนักงานที่มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนโดยทั่วไป และ
- (2) เจ้าพนักงานที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการจับกุมผู้กระทำความผิด ป้องกันหรือปราบปรามการกระทำความผิดตามกฎหมายใดกฎหมายหนึ่งโดยเฉพาะ

อำนาจหน้าที่หลักของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจทั่วไป คือ อำนาจหน้าที่สืบสวนตามมาตรา 2 (10) นิยามคำว่า “การสืบสวน” หมายความว่า การแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด ประกอบกับมาตรา 17 บัญญัติว่า พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวนคดีอาญาได้

“การสืบสวน” เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นไปที่การป้องกันอาชญากรรม โดยปกติการสืบสวนจึงเริ่มก่อนการทราบว่ามีกระทำความผิดเกิดขึ้น และเมื่อความผิดเกิดขึ้นแล้ว การสืบสวนก็จะเป็นการกระบวนการที่สนับสนุนการสอบสวน

การสืบสวนที่เป็นการกระทำเพื่อป้องกันอาชญากรรม เป็นเรื่องของการรักษาความสงบเรียบร้อย เนื้อหาของการสืบสวนในส่วนนี้จึงเป็นเรื่องของ “กฎหมายตำรวจ” (Police law) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “กฎหมายปกครอง” หากใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไม่ (คณิต ณ นคร, 2561)

ซึ่งตามพระราชบัญญัติตำรวจแห่งชาติ พ.ศ. 2547 มาตรา 6 ได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติไว้ ทั้งการดูแลควบคุมและกำกับ การปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจซึ่งปฏิบัติกรตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดทางอาญา ตลอดจนรักษาความสงบเรียบร้อย ความปลอดภัยของประชาชนและความมั่นคงของราชอาณาจักร นอกจากนี้ ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี ลักษณะที่ 2 ข้อ 5 - 7 ยังได้จัดแบ่งการสืบสวนออกเป็น 2 ชนิด คือ

ชนิดที่ 1 ตำรวจต้องสืบสวนหาความรู้เสมอ ๆ เพื่อประโยชน์ในทางที่จะนำมาใช้เกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน การสืบสวนนี้ตำรวจต้องกระทำทุกคนเป็นปกติเพื่อหาทางระงับหรือหาทางป้องกันมิให้มีเหตุร้ายเกิดขึ้น หลักการดำเนินการสืบสวนตามข้อนี้ก็คือ ภูมิประเทศ สถานที่ ประเภทและความประพฤติของบุคคล กิริยาและการอาชีพของบุคคล สิ่งของหรือบุคคล หรือสถานที่ที่ควรสงสัย

ชนิดที่ 2 สืบสวนตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นคือ สืบในเมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น เพื่อหาพยานหลักฐานประกอบคดี เช่น เมื่อมีผู้มาร้องทุกข์คดีโจรกรรม ก็ต้องหาหลักฐานว่าใครเป็นผู้ต้องสงสัย ใครเป็นคนโจรกรรม เพื่อหาช่องทางดำเนินคดีกับคนร้ายต่อไป

เมื่อพิจารณาด้วยทฤษฎีและระเบียบดังกล่าว จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เจ้าหน้าที่งานตำรวจมีอำนาจสืบสวนเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิดเกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดเหตุ อันเป็นภารกิจในลักษณะของตำรวจทางปกครอง (Police administrative) และเจ้าหน้าที่งานตำรวจมีอำนาจสืบสวนเพื่อปราบปรามการกระทำความผิดอาญา กล่าวคือ การนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา อันเป็นภารกิจในลักษณะของตำรวจทางคดี (Police judiciaries)

2.2.5 แนวคิดตำรวจทางปกครอง (Police administrative)

ศาสตราจารย์ ดร.นันทวัฒน์ บรมานันท์ (2555) อธิบายว่า กิจกรรมของฝ่ายปกครองอาจแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ ตำรวจทางปกครอง (police administrative) และบริการสาธารณะ (service public) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยวิธีการดำเนินการของฝ่ายตำรวจทางปกครองจะมีความแตกต่างจากวิธีการในการจัดทำบริการสาธารณะ กล่าวคือ ตำรวจทางปกครองเป็นกระบวนการที่ฝ่ายปกครอง “บังคับ” หรือ “กำหนด” ให้ปัจเจกชนต้องปฏิบัติตาม

เช่น การอนุญาต การอนุมัติ การไม่อนุมัติ เป็นต้น ในขณะที่บริการสาธารณะเป็นกระบวนการที่ฝ่ายปกครอง “จัดหา” หรือ “จัดให้มี” บริการต่างๆ เพื่อสนองตอบความต้องการด้านต่างๆ ของประชาชนในสังคม เช่น การจัดให้มีถนนหนทาง การรักษาความสะอาดของบ้านเมือง เป็นต้น

ตำรวจทางปกครอง (Police administrative) จึงเป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งของฝ่ายปกครองที่มีขึ้นเพื่อควบคุมการใช้เสรีภาพของปัจเจกชนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม

2.2.5.1 วัตถุประสงค์ของตำรวจทางปกครอง

จากคำจำกัดความของตำรวจทางปกครองดังกล่าวข้างต้นทำให้สามารถแบ่งวัตถุประสงค์ของตำรวจทางปกครองออกเป็นสองประเภทคือ การรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม และลักษณะของการใช้อำนาจในการ “ป้องกัน” ของตำรวจทางปกครอง

(ก) การรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม

“การใช้อำนาจของตำรวจทางปกครองจะต้องเป็นไปเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม” หลักดังกล่าวถือเป็นหลักสำคัญที่คณะตุลาการรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสได้ให้การยอมรับไว้ในคำวินิจฉัยคดี Communication audiovisuelle เมื่อปี ค.ศ.1982 ว่าเป็นหลักที่มีคุณค่าเทียบเท่ารัฐธรรมนูญ

ความสงบเรียบร้อยของสังคมมีอยู่ใน 3 กรณีด้วยกันคือ ความมั่นคงปลอดภัย (Security) ความสงบสุข (Tranquility) และสุขอนามัย (Sanitation) เพราะมีการกระทำหลายอย่างที่อาจกระทบกับความสงบเรียบร้อยของสังคมได้ จึงเป็นหน้าที่ของตำรวจทางปกครองที่จะต้องวางกฎเกณฑ์ เพื่อกำหนดว่าการกระทำใดบ้างที่มีผลเป็นการกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม การวางกฎเกณฑ์ของตำรวจทางปกครองดังกล่าวนี้อาจเป็นการวางกฎเกณฑ์ที่มีผลเป็นการเฉพาะราย หรือมีผลเป็นการทั่วไปก็ได้หรืออาจเป็นการปฏิบัติการทางการทางกายภาพเพื่อบังคับการให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์หรือคำสั่งที่ได้ออกไว้ก็ได้ อย่างไรก็ตาม หลักเกี่ยวกับเรื่องความสงบเรียบร้อยของสังคมก็ได้จำกัดอยู่เฉพาะเหตุเดือร้อนต่างๆ ความสงบเรียบร้อยของสังคมอาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเหมาะสมหรือเพื่อปกป้องศีลธรรมก็ได้

(ข) การใช้อำนาจในการ “ป้องกัน” ของตำรวจทางปกครอง

วัตถุประสงค์ที่สำคัญของตำรวจทางปกครองอีกประการหนึ่งคือ การใช้อำนาจของตำรวจทางปกครองต้องมีลักษณะที่เป็นไปเพื่อการป้องกัน เช่น การสั่งห้ามเดินขบวน หรือการจำกัดความเร็วของรถยนต์ในเขตเทศบาล เป็นต้น

ข้อแตกต่างระหว่างตำรวจทางปกครอง (Police administrative) กับตำรวจทางคดี (police judiciaire) นั้น อยู่ที่ “เป้าหมาย” ของการใช้อำนาจ กล่าวคือ ตำรวจทางปกครองมีหน้าที่ในการ “ป้องกัน (preventive)” ในขณะที่ตำรวจทางคดีมีหน้าที่ในการ “ปราบปราม (répressive)” โดยตำรวจทางปกครองมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการของตนเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการทำผิดกฎต่างๆ ด้วยการวางมาตรการที่จำเป็นไว้ล่วงหน้า ในขณะที่ตำรวจทางคดีมีจุดมุ่งหมายที่จะสอบสวนและนำตัวผู้กระทำความผิดมาให้ศาลพิจารณาลงโทษ อำนาจของตำรวจทั้งสองประเภทนี้แม้จะแยกจากกัน แต่ในทางปฏิบัติก็มีบุคคลบางประเภทที่สามารถควบใช้อำนาจทั้งสองนี้ได้

แนวคำวินิจฉัยที่แบ่งแยกตำรวจทางปกครองและตำรวจทางคดีออกจากกันอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วก็ไม่ค่อยชี้ชัดลงไปและศาลก็มักจะพิจารณาถึงเป้าหมายของการใช้อำนาจของตำรวจเป็นหลัก เช่น คำวินิจฉัยของศาลปกครองสูงสุดคดี Baud ในปี ค.ศ. 1951 ที่กล่าวว่าไว้ว่า ตำรวจทางคดีจะทำหน้าที่ในกรณีที่มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นและต้องมีการดำเนินการทางอาญา โดยตำรวจคดีจะทำหน้าที่พิสูจน์และค้นหาตัวผู้กระทำความผิด รวมทั้งรวบรวมพยานหลักฐานต่างๆ เพื่อที่จะใช้ในการดำเนินคดีอาญา ส่วนคำวินิจฉัยของศาลคดีขัดกันคดี Noualek ในปี ค.ศ.1951 ก็ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของตำรวจทางปกครองไว้ว่า ตำรวจทางปกครองมีหน้าที่ในการรักษากฎระเบียบ การตักเตือน และการตรวจตรา เป็นต้น

2.2.5.2 ประเภทของตำรวจทางปกครอง

อำนาจของตำรวจทางปกครองมีสองประเภทด้วยกันคือ ตำรวจทางปกครองทั่วไป และตำรวจทางปกครองเฉพาะด้าน

(ก) ตำรวจทางปกครองทั่วไป (general administrative police) ได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่หนึ่งในนามของรัฐ การใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่นั้นจะต้องมีการกำหนดถึงขอบอำนาจและตัวเจ้าหน้าที่ผู้ได้รับมอบอำนาจให้ดำเนินในฐานะตำรวจทางปกครองไว้อย่างชัดเจน

(ข) ตำรวจทางปกครองเฉพาะด้าน (special administrative police) เป็นกรณีที่กฎหมายกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในบางเรื่องบางกรณีเป็นพิเศษ ด้วยวิธีการพิเศษ หรือด้วยเทคนิคเฉพาะ ผู้ที่ทำหน้าที่เหล่านั้นก็จะเป็นตำรวจทางปกครองเฉพาะด้าน เช่น ตำรวจที่ทำหน้าที่ดูแลคนต่างด้าว หรือตำรวจที่ดูแลเรื่องการล่าสัตว์ เป็นต้น

2.2.5.3 การใช้อำนาจของตำรวจทางปกครอง

มาตรการในการใช้อำนาจของตำรวจทางปกครองมีอยู่สามมาตรการด้วยกัน คือ

(ก) การออกกฎ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายตำรวจทางปกครองมีอำนาจในการออกกฎเกณฑ์ที่มีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป เพื่อวางกฎเกณฑ์ในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลได้ รวมทั้งยังมีบทลงโทษทางอาญาสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎดังกล่าวได้ด้วย

(ข) การออกคำสั่งเฉพาะบุคคล ตำรวจทางปกครองสามารถออกคำสั่งที่มีผลเฉพาะตัวบุคคลได้ เช่น การอนุญาต คำสั่งให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น โดยหลักแล้วคำสั่งต่างๆ เหล่านี้ตำรวจทางปกครองจะต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ในบางครั้งก็อาจทำด้วยวาจาหรือทำโดยการใช้อำนาจก็ได้ เช่น ตำรวจจราจรโบกให้รถหยุดเพื่อให้คนข้ามถนน เป็นต้น

(ค) การปฏิบัติการทางกายภาพ ตำรวจทางปกครองสามารถใช้กำลังในการปฏิบัติการเพื่อหยุดยั้งการกระทำที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมได้ เช่น ใช้อาวุธ หรือการใช้กำลังเพื่อสลายการชุมนุม เป็นต้น (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2555)

บทบาทและภารกิจของเจ้าพนักงานตำรวจในการป้องกันอาชญากรรมก่อนเกิดเหตุ มิได้เป็นเพียงการแสวงหาพยานหลักฐานเพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษเท่านั้น หากแต่เป็นการสอดส่องดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของสมาชิกในสังคมและป้องกันไม่เกิดอาชญากรรม จึงอาจพิจารณาได้ว่าวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับซึ่งเป็นวิธีการหาข่าวเกี่ยวกับการกระทำความผิดตั้งแต่ก่อนที่จะมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นนั้น เป็นบทบาทและภารกิจของตำรวจในทางปกครองก็ว่าได้

2.3 แนวคิดการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย

2.3.1 ยาเสพติด พฤติกรรมเบี่ยงเบนและอาชญากรรม

ยาเสพติด หมายถึง ยาหรือสารเคมีซึ่งเมื่อเสพหรือฉีดเข้าสู่ร่างกายติดต่อกันชั่วระยะเวลาหนึ่งก็จะติด ก่อให้เกิดพิษเรื้อรัง ทำให้ร่างกายและจิตใจเสื่อมโทรม เช่น ฝิ่น กัญชา เฮโรอีน ยานอนหลับสุรา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ซึ่งเมื่อเสพเข้าไปแล้วจะเกิดความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไปโดยไม่สามารถหยุดเสพได้ และจะต้องเพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดจะทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่อร่างกายและจิตใจขึ้น ประเภทของยาเสพติดจัดแบ่งตามการออกฤทธิ์ต่อจิตประสาท ได้แก่ ประเภทกดประสาท กระตุ้นประสาท หลอนประสาท และออกฤทธิ์ผสมผสาน ลักษณะอาการติดยาเสพติดจำแนกเป็น อาการติดยาทางกาย เป็นการติดยาเสพติดที่ผู้เสพมีความต้องการเสพอย่างรุนแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจ เมื่อถึงเวลาอยากเสพแล้วไม่ได้เสพจะเกิด

อาการผิดปกติอย่างมาก และอาการติดยาทางใจ เป็นการติดยาเสพติดเพราะจิตใจเกิดความต้องการหรือเกิดการติดเป็นนิสัย

ยาเสพติด เมื่อผู้เสพเสพยาเข้าไปแล้วจะมีลักษณะและความประพฤติเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมโทรมลง สกปรกทางด้านพฤติกรรม ความคิด ความรู้สึก บุคลิกภาพและจิตใจพฤติกรรมหย่อน ความรับผิดชอบ หย่อนระเบียบวินัย อภัยให้กับความผิดพลาดของตนเอง มีข้ออ้างเข้าข้างตนเองเสมอ โทษว่าเป็นความผิดของผู้อื่น พูดไม่จริงเพื่อเอาตัวรอด และมีลักษณะเหลื่อมจัด จำต้องทำผิดกฎหมาย เพื่อให้ตนเองได้ยาเสพติดมา (พิชัย แสงชาญชัย, 2549)

หากมองผิวเผินการเสพยาเสพติดไม่น่าจะมีผลกระทบต่อผู้อื่น แต่ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social animal) มีชีวิตโดยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และมีความสัมพันธ์กันในหมู่มวลสมาชิก การจัดระเบียบสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จึงต้องกำหนดบทบาทของสมาชิกในสังคมว่าควรมีหน้าที่เหมาะสมกับหน้าที่ส่วนใด มีขอบเขตขนาดไหน หน้าที่ของสังคมประการหนึ่งคือ การกำหนดระเบียบแบบแผนเพื่อให้ผู้คนในสังคมได้ใช้เป็นวิถีในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เช่น กำหนดจารีตธรรมเนียมประเพณีที่ต้องปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติ (ธรรมบุญเพ็งทอง, 2549)

เมื่อศีลธรรมหรือจารีตประเพณีของสังคมมีแบบแผนความประพฤติของสังคมไว้เช่นนี้ การเสพยาเสพติดจึงเป็นพฤติกรรมที่ขัดต่อกฎระเบียบหรือจารีตประเพณีของสังคม ที่เรียกว่า “พฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviance)” เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเหตุว่า ผู้ที่เสพยาเสพติดนอกจากได้รับผลเสียโดยตรงต่อสุขภาพร่างกายตนเองแล้ว การที่เสพยาเสพติดออกฤทธิ์ต่อระบบประสาทจึงทำให้ผู้เสพหย่อนความสามารถในการควบคุมสติสัมปชัญญะมีอารมณ์จิตใจไม่ปกติยอมเกิดโทษและอันตรายต่อครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชนและสังคม การเสพยาเสพติดยังเป็นสาเหตุหนึ่งของการก่ออาชญากรรมพื้นฐาน (Street Crime) เช่น ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ทำร้ายร่างกาย ฆ่าผู้อื่น ข่มขืน กระทำชำเรา รวมทั้งอาชญากรรมอันเกิดแต่ความประมาทขาดความระมัดระวังจนเกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินผู้อื่น พฤติกรรมเบี่ยงเบนดังนี้มีแนวโน้มที่จะไปก่อความไม่มั่นคงปลอดภัยต่อผู้อื่น รัฐจึงต้องเข้ามาควบคุมพฤติกรรมดังกล่าวตามทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theories of Society) โดยใช้อำนาจตามฉันทานุมัติที่ได้รับจากประชาชนนำมาออกกฎหมายเพื่อควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เพื่อคุ้มครองป้องกันภัยที่เกิดขึ้นแก่สังคม เพื่อให้สังคมโดยรวมเกิดความสงบสุข สำหรับการควบคุมความประพฤติของคนในสังคมโดยการออกข้อกำหนดที่เป็นข้อห้ามมิให้ปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนข้อห้ามนั้นจะถูกลงโทษ เรียกว่าเป็นการกำหนดกฎหมายอาญา ซึ่งจะมีการกำหนดไว้ว่าการกระทำอย่างไรบ้างที่จะเป็นความผิดอาญา (ณัฐวัฒน์ สุทธิโยธิน, 2557)

ดังนั้น นอกเหนือจากจารีตประเพณีหรือศีลธรรมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว สังคมยังมีความจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์หรือกติกาที่เหมาะสมเพื่อเป็นเครื่องมือในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความเจริญก้าวหน้านั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม และใช้กฎเกณฑ์นั้นในการพัฒนาสังคมให้เข้าไปในทิศทางที่มุ่งหวัง อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่มนุษย์มีเจตจำนงอิสระและมีเหตุผลในการเลือกกระทำการใดหรือไม่กระทำการใด การที่สังคมจะใช้กฎเกณฑ์ใดในการบังคับหรือควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามจึงเลือกใช้วิธีการที่จะกำหนดบทลงโทษแก่บุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นั้นโดยผ่านกระบวนการตรากฎหมายที่มีโทษในทางอาญา การกระทำใดที่ฝ่าฝืนบทกฎหมายดังกล่าวเป็นอาชญากรรมที่ต้องถูกลงโทษ ดังนั้น การกระทำที่เรียกว่า “อาชญากรรม” ซึ่งแบ่งเป็นประเภทที่มีความชั่วร้ายในตัวเอง (Mala In Se) และประเภทที่ไม่มีความชั่วร้ายในตัวเองแต่เป็นเพราะละเมิดกฎหมายที่กำหนดให้เป็นความผิด (Mala Prohibita)

หากพิจารณาในแง่ที่ว่าอาชญากรรมที่เกิดขึ้นนั้นย่อมก่อให้เกิดผลร้ายหรือความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใดเสมอ ก็อาจใช้เป็นเกณฑ์จำแนกประเภทอาชญากรรม ได้แก่

1) อาชญากรรมที่มีผู้เสียหาย คือ อาชญากรรมที่มีผู้ได้รับผลกระทบ หรืออาชญากรรมที่มีเหยื่อ (Victim) อัฉนพ ชูบารุง และศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด (2538) ได้วิเคราะห์ความหมายของเหยื่ออาชญากรรมตามแนวคิดของ Albert J. Reiss ที่ได้ให้ทัศนะว่า เหยื่ออาชญากรรม หมายถึงตัวบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องประสบเคราะห์กรรมจากการกระทำของอาชญากร ในขณะที่ ดร.ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ ได้อธิบายคำว่า เหยื่ออาชญากรรม โดยระบุว่า หมายถึง บุคคลหรือนิติบุคคลที่ได้รับความเสียหายในด้านชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือทรัพย์สินจากการประกอบอาชญากรรม (ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด, 2561)

2) อาชญากรรมที่ปราศจากผู้เสียหาย (Victimless Crime) คือ อาชญากรรมที่ผู้กระทำได้รับผลกระทบหรือผลร้ายเอง โดยผู้กระทำผิดตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมจากการกระทำผิดดังกล่าว เช่น ทำแท้ง โสเภณี ยาเสพติด การพนัน ฯลฯ หรือที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า อาชญากรรมที่ไม่มีเหยื่อ

เหตุที่ความผิดอาญาประเภทนี้เรียกว่า อาชญากรรมที่ปราศจากผู้เสียหาย มีข้อพิจารณาจากบทบัญญัติของกฎหมายไทยได้ 2 ประการ

ประการแรก พิจารณาจากคำนิยามของคำว่า เหยื่ออาชญากรรม ในความหมายเดียวกับผู้เสียหาย ตามหลักการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4) “ผู้เสียหาย” หมายความว่า บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องมาจากการทำความผิดอาญาฐานใดฐานหนึ่ง และให้หมายความรวมถึงผู้มีอำนาจจัดการแทนตามมาตรา 4 , 5 และ 6

ศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฌ นคร (2561) ได้ให้คำอธิบายหลักเกณฑ์การเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายอาญา โดยเห็นว่า ความผิดอาญาแต่ละฐานถ้าพิจารณาจากตัวบทกฎหมายนั่นเอง จะมีสิ่งทีกฎหมายประสงค์จะคุ้มครอง และสิ่งเดียวกันนี้จะเป็นสิ่งที่ผู้กระทำความผิดล่วงละเมิด สิ่งเหล่านี้คือคุณธรรมทางกฎหมาย (Legal interest) ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ คุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนบุคคล (Legal interest for private own) ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลอ้างความเป็นเจ้าของได้ และคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนรวม (Legal interest for public own) ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลไม่อาจอ้างความเป็นเจ้าของได้ เหตุนี้ จึงสามารถให้ความหมายของผู้เสียหาย ได้ว่า “ผู้เสียหาย” หมายความว่า บุคคลที่ “คุณธรรมทางกฎหมาย” คุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนบุคคล (Legal interest for private own) ของเขาถูกล่วงละเมิดโดยตรงจากการกระทำความผิดอาญา

สรุปว่า การพิจารณาเรื่องผู้เสียหาย ต้องพิจารณาตามลำดับ ดังนี้

1. ความผิดที่จะพิจารณานั้นเป็นความผิดฐานใด
2. คุณธรรมทางกฎหมายของความผิดฐานที่พิจารณานั้นคืออะไร
3. คุณธรรมทางกฎหมายที่ลงความเห็นตาม 2 แล้วนั้น เป็นคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนรวม หรือเป็นคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนบุคคล หากคุณธรรมทางกฎหมายนั้นเป็นคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนรวม ก็ย่อมมี “ผู้เสียหาย” ไม่ได้
4. แต่หากเป็นคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนบุคคล ก็ให้พิจารณาต่อไปว่า ใครเป็นเจ้าของคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนบุคคลนั้น และผู้ที่เป็นเจ้าของคุณธรรมทางกฎหมายที่เป็นส่วนบุคคลนั้น ก็คือ “ผู้เสียหาย”
5. และสุดท้ายให้พิจารณาต่อไปอีกว่า ผู้เสียหายนั้นได้สละความคุ้มครองหรือไม่ ถ้าผู้เสียหายนั้น ไม่สละความคุ้มครอง ผู้เสียหายนั้นก็ย่อมเป็น “ผู้เสียหายตามกฎหมาย” แต่ถ้าผู้เสียหายนั้น ได้สละความคุ้มครองผู้เสียหายนั้น ก็ไม่เป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย

ประการที่สอง พิจารณาจากถ้อยคำตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 96 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 จะเห็นได้ว่า กฎหมายแบ่งแยกความผิดทางอาญา ออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) ความผิดอันยอมความได้ หรือความผิดต่อส่วนตัว คือ ความผิดที่หากมีการกระทำแล้วมีผลกระทบต่อผู้ถูกระทำโดยตรงเท่านั้น และไม่มีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม
- 2) ความผิดอันยอมความไม่ได้ หรือความผิดต่อแผ่นดิน คือ ความผิดที่หากมีการกระทำแล้วนอกจากจะมีผลกระทบต่อผู้ถูกระทำโดยตรงแล้วยังมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมอีกด้วย รัฐจึงต้องเข้าดำเนินการเอาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ

หลักในการพิจารณาความผิดใดจะเป็นความผิดต่อส่วนตัวจะต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นความผิดอันยอมความได้ ส่วนความผิดนอกจากนั้นถือว่าเป็น “ความผิดต่อแผ่นดิน” ทั้งสิ้น (จุฬารัตน์ ยะปะนัน, 2553)

ประเด็นสำคัญคือในมุมมองของกฎหมายนั้น บุคคลที่จะเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายซึ่งจะมีสิทธิดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิดโดยการร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน หรือฟ้องคดีต่อศาลได้นั้น กฎหมายจำกัดแต่เพียงบุคคลที่ได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำผิดอาญานั้น กล่าวคือ ต้องพิจารณาสีทธิและหน้าที่ทางแพ่งตามกฎหมายเป็นสำคัญว่า ความผิดอาญานั้นกฎหมายมุ่งคุ้มครองบุคคลใดเป็นการเฉพาะเจาะจง มิได้พิจารณาตามข้อเท็จจริงหรือความรู้สึกของบุคคลผู้ได้รับผลกระทบแต่อย่างใด

จากการประมวลแนวคิดของนักวิชาการ จึงเห็นได้ว่า การละเมิดกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด เป็นอาชญากรรมประเภทรัฐบัญญัติกฎหมายห้ามไว้ (Mala Prohibita) เพราะเป็นที่เห็นได้ว่าผู้กระทำความผิดไม่ได้มีเจตนาชั่วร้ายกระทำต่อผู้อื่น และถือได้ว่าเป็นอาชญากรรมที่ปราศจากเหยื่อหรือผู้เสียหาย (Victimless Crime) หรือความผิดต่อแผ่นดิน โดยถือตามเกณฑ์ผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

นอกจากนั้น อาชญากรรมยาเสพติดยังมีลักษณะที่เด่นต่างจากอาชญากรรมประเภทอื่นอย่างมาก กล่าวคือ

1) เป็นอาชญากรรมประเภทที่ไม่มีผู้เสียหายที่จะร้องเรียนต่อทางการบ้านเมือง เพราะผู้อยู่ในวัฏจักรของยาเสพติด อันได้แก่ ผู้ผลิต ผู้จำหน่าย และผู้เสพ ต่างถือว่าได้รับประโยชน์และความพอใจจากยาเสพติด ผู้เสียหายที่แท้จริงในที่นี้คือสังคม ซึ่งสังคมต้องการร้องเรียนให้ทางการบ้านเมืองปราบปราม แต่ก็ไม่สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลและวิธีการกระทำผิดแก่เจ้าหน้าที่ได้ถูกต้องครบถ้วน ในขณะที่อาชญากรรมประเภทอื่น เช่น การฉ้อ ปล้น ฆาตกรรม ผู้เสียหายยินดีที่จะให้รายละเอียดมากที่สุดและด้วยความเต็มใจ

2) เป็นอาชญากรรมแบบที่เรียกว่า Organized Crime คือมีขอบข่ายโยงใย ซับซ้อน และกว้างขวาง ทั้งยังมีลักษณะแบบขบวนการกลาย ๆ ในขณะที่อาชญากรรมโดยทั่วไปจะมีผู้กระทำความผิดคนเดียวหรือไม่กี่คน นอกจากจะมีคนจำนวนมากแล้ว วิธีการดำเนินการยังมักจะมีลักษณะแบ่งงานกันทำ (Specialization) คือ แบ่งเป็นนายทุน ผู้บงการ ผู้ผลิต มือชนหรือผู้รับจ้างขนมืออาชีพ ผู้จัดการจำหน่าย ผู้จำหน่าย ผู้จำหน่ายต่างประเทศ ผู้จำหน่ายระดับกลาง ผู้จำหน่ายรายย่อย และในการติดต่อระหว่างบุคคลนั้น ยังมีตัวกลาง (Cut out) ในการติดต่อเสมอ เพื่อว่าเมื่อมีการจับกุม ผู้ถูกจับกุมจะเป็นลูกมือที่ไม่มีความสำคัญ และไม่อาจให้การพาดพิงมาถึงผู้บงการได้

3) ใช้วิธีการดำเนินการค้าอย่างปกปิด และมีลักษณะคล้ายการปฏิบัติงานลับของเจ้าหน้าที่ ยุทธวิธีหรือเทคนิคการปฏิบัติการสืบสวนที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่ใช้ในการทำงานนั้น กลุ่มนักค้ายาเสพติดก็นำมาใช้ด้วย เช่น มีการต่อต้านการสะกดรอย มีการใช้สัญญาณบอกฝ่ายในการติดต่อ คนเหล่านี้จึงมีความระมัดระวังตัวในการทำงานและรักษาความลับของตนมาก และอาจจะยิ่งกว่าการทำงานของเจ้าหน้าที่เสียอีก เพราะตระหนักดีว่า หากตนพลาดเพียงเล็กน้อยย่อมจะถูกจับกุมได้

4) มีการสืบทอดกันอย่างไม่ขาดสาย ผู้กระทำความผิดจะมีการสืบทอดในการกระทำความผิดกันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบเนื่องกันในเครือข่ายหรือบุคคลที่สนิทไว้ใจกันมาก ๆ หากผู้หนึ่งผู้ใดถูกจับกุมหรือเสียชีวิต ก็จะมีผู้สืบทอดการทำงานอย่างไม่หยุดยั้ง จึงมักจะพบเสมอว่า เมื่อเจ้าหน้าที่จับกุมผู้กระทำความผิดได้ บุคคลที่เหลือกลุ่มนั้นก็ยังสามารถจะทำการค้ายาเสพติดต่อไปได้เช่นเดิม

5) มีอำนาจเงิน และอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้อง นักค้ายาเสพติดส่วนใหญ่จะมีเงินทุนมาก และมีอิทธิพลสูง ซึ่งจะเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อการปราบปรามผู้ค้ายาเสพติด และอาจทำให้ข้าราชการบางคนเข้าไปพัวพันในการค้ายาเสพติด โดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว และโดยทางตรงหรือทางอ้อม (จักรเทพ เอมชบุตร และคณะ, 2525)

ลักษณะของคดียาเสพติดหรืออาชญากรรมยาเสพติด เป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างเงินได้อย่างมหาศาล จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้คนเข้ามากระทำความผิด โดยคิดว่าเสี่ยงเพียงครั้งเดียวจะทำให้ร่ำรวยไปตลอดชีวิต และเงินที่ได้จำนวนมหาศาลนี้ถูกนำไปสร้างอิทธิพลให้แก่ผู้กระทำความผิด เงินเหล่านี้เป็นตัวขัดขวางกระบวนการยุติธรรมเพราะนำไปให้หรือเป็นสินบนแก่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ขบวนการอาชญากรรมของตน ถ้าไม่มีเงินเหล่านี้มาจุนเจือก็จะทำให้ขบวนการอาชญากรรมไม่อาจคงอยู่ได้ (วีระพงษ์ บุญโญภาส อ้างถึงใน มยุรา วิมลโลหการ, 2553)

หากพิจารณาความหมายของ อาชญากรรมคอปกขาว (White Collar Crime) หมายถึง การกระทำความผิดทางอาญาหรือกฎหมายอื่น โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ อาศัยความสัมพันธ์ทางอาชีพของตนก่อให้เกิดความเสียหายทางธุรกิจและเศรษฐกิจของประเทศ เพราะฉะนั้น ผู้กระทำมักเป็นบุคคลที่มีความรู้ มีวิชาชีพเฉพาะทาง และอาศัยงานอาชีพนั่นแสวงหาประโยชน์โดยเจตนาทุจริต (ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์, 2560)

ด้วยลักษณะของอาชญากรรมยาเสพติดดังกล่าวข้างต้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับความหมายของ White Collar Crime จะเห็นได้ว่า การกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดนั้น ผู้กระทำความผิดย่อมจะต้องมีการคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรองถึงผลดีผลเสีย ผลกำไรความคุ้มค่า และ

จะต้องวางแผนการณีสลับซับซ้อนโดยคำนึงถึงโอกาสที่จะถูกจับกุม ซึ่งถ้าหากผู้กระทำความผิดได้ใช้อำนาจเงินและอิทธิพล อาศัยเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในการช่วยเหลือหรือปกปิด สนับสนุนการกระทำความผิด หรือประกอบธุรกิจอื่นบังหน้าเพื่อเป็นช่องทางเอื้อต่อการกระทำความผิด หรือปกปิดความผิดและกระทำการฟอกเงินที่ได้จากการกระทำความผิด ก็อาจพิจารณาได้ว่า อาชญากรรมยาเสพติดเป็นอาชญากรรมคอปกขาวประเภทหนึ่งอีกด้วย

2.3.2 นโยบายปราบปรามยาเสพติดของประเทศไทย

ยาเสพติดชนิดแรกที่คนไทยรู้จักก็คือ ฝิ่น เเท่าที่มีหลักฐานครั้งแรกในกฎหมายลักษณะโจร ที่ได้บัญญัติการห้ามซื้อขาย เสพฝิ่น และกำหนดบทลงโทษไว้ อันเป็นที่ยืนยันได้ว่าการเสพและการขายยาเสพติดเป็นความผิดทางอาญา และเป็นอาชญากรรมในสังคมไทยมานานแล้ว ต่อเนื่องมาจนถึง สมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังถือเป็นความผิดตามกฎหมายและมีโทษทางอาญา เพียงแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการยอมให้คนจีนเสพและขายฝิ่นได้ตามกฎหมายแต่ต้องเสียภาษีผูกขาดมีนายภาษีเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งก่อปัญหามากมายทั้งปัญหาการจัดเก็บภาษี ฝิ่นเถื่อน และคนติดฝิ่น

ในขณะที่รัฐบาลไทยกำลังโรมรันพันตูกับปัญหาฝิ่น และในท้ายที่สุดจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนนโยบายไปตามที่ได้ก่อพันธกรณีไว้กับองค์กรระหว่างประเทศนั้น ยาเสพติดชนิดใหม่ ๆ เช่น เฮโรอีน มอร์ฟิน และโคคาอิน ได้กำเนิดขึ้นและแพร่ระบาดเข้ามายังประเทศไทยได้สักระยะหนึ่งแล้ว แต่สภาพปัญหาอาจจะยังไม่รุนแรงเท่าใดนัก ปัจจัยสำคัญที่รัฐบาลจำเป็นต้องเร่งกำหนดนโยบายควบคุมยาเสพติดดังกล่าว นั้น เป็นผลสืบเนื่องจากอนุสัญญาฝิ่นนานาชาติ หรือเรียกว่า International Opium Convention เรียกว่า อนุสัญญากรุงเฮก ปี พ.ศ. 2455 มีข้อกำหนดที่กล่าวถึงการควบคุมการผลิต นำเข้า จำหน่ายและส่งออกมอร์ฟิน โคคาอินฯ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด จำนวน 3 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติมอฟินและโคคาอิน พ.ศ. 2456, พระราชบัญญัติฝิ่น พ.ศ. 2464 และพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2465

กระทั่งต่อมารัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า การเสพฝิ่นเป็นภัยอันตรายอย่างร้ายแรงต่อชีวิตและสังคม ปี พ.ศ. 2501 คณะรัฐบาลปฎิวัติได้มีประกาศของคณะปฏิวัติให้เลิกการเสพและจำหน่ายฝิ่นโดยเด็ดขาดทั่วราชอาณาจักร จึงเป็นอันว่านับตั้งแต่รุ่งอรุณของวันที่ 1 กรกฎาคม 2502 การเสพและการจำหน่ายฝิ่นในประเทศไทยจึงเป็นสิ่งผิดกฎหมาย (กรมตำรวจ, 2508) การกระทำเกี่ยวกับฝิ่นจึงเป็นความผิดที่มีโทษในทางอาญาตราบนั้นจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งยาเสพติดชนิดอื่น ๆ ที่ได้บัญญัติห้ามไว้ก่อนหน้านี้

ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาสำคัญของประเทศไทยมายาวนานหลายทศวรรษ ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่รองรับการขยายตัวของการผลิตยาเสพติดในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ ส่งผลให้

สถานการณ์ยาเสพติดของประเทศไทยอยู่ในระดับที่รุนแรง ทั้งปัญหาการลักลอบนำเข้ายาเสพติด และปัญหาการค้าการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่ก่อให้เกิดผู้เสพยาเสพติดภายในประเทศจำนวนมาก รวมทั้งปัญหาการใช้ประเทศไทยเป็นทางผ่านยาเสพติดไปยังประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ ทั่วโลก ถือได้ว่าปัญหา ยาเสพติดเป็นปัญหาความมั่นคงปลอดภัยของมนุษยชาติ และเป็นตัวการสำคัญในการบ่อนทำลาย กำลังทรัพยากรบุคคลของชาติ ปัญหายาเสพติดก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบมากมาย ด้วยฤทธิ์ของ ยาเสพติดผู้เสพยาที่มีโอกาสอารมณ์แปรปรวนอาจสร้างปัญหาความเดือนร้อนแก่สังคม และจะพยายาม ทุกวิถีทางเพื่อให้ได้ยาเสพติดมาเสพ รวมทั้งเป็นต้นเหตุของการก่ออาชญากรรมอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ยาเสพติดยังเป็นปัจจัยหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ยาเสพติดสร้างแรงจูงใจ เกี่ยวกับรายได้เนื่องจากเป็นวิธีการสร้างรายได้มหาศาลภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว (Profitability) กลายเป็นช่องทางในการสร้างฐานะความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ การลักลอบ ค้ายาเสพติดเป็นขบวนการเศรษฐกิจนอกระบบ (Shadow economy) ที่บ่อนทำลายความมั่นคงทาง เศรษฐกิจของประเทศ (สำนักงาน ป.ป.ส., 2557)

โดยอาศัยแนวคิดที่เชื่อว่า ยาเสพติด คือ มหันตภัยร้ายที่ทำลายสุขภาพร่างกายและเป็น ตัวการก่อปัญหาความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน รัฐบาลจึงได้ดำเนินนโยบายปราบปรามยาเสพติดแบบ Zero Tolerance ผ่านการตรากฎหมายหลาย ฉบับ วัตถุประสงค์สำคัญก็คือ การควบคุมอาชญากรรม (Crime Control) มีเป้าหมายกำจัด อาชญากรรมยาเสพติดให้หมดสิ้นไป สกัดกั้นยาเสพติดไม่ให้เข้าสู่ประเทศ ลดทอนหรือทำลาย ศักยภาพเครือข่ายการค้ายาเสพติด ลดอุปสงค์ (Demand) และอุปทาน (Supply) ของยาเสพติด และมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโทษภัยของยาเสพติดผ่านระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษา รวมทั้งการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนได้กระทำอย่างครบวงจรในทุกวิถีทาง เพื่อให้แน่ใจว่าคนไทยทุกคนตระหนักรู้ถึงพิษภัยของยาเสพติดและไม่เสพมันเข้าสู่ร่างกาย คำขวัญ วาตะกรรม แคมเปญต่างๆ ถูกประดิษฐ์ขึ้นและถ่ายทอดไปสู่ประชาชน รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้ให้ความสำคัญกับนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยมุ่งเน้นเพิ่มบทลงโทษและบังคับใช้มาตรการทาง กฎหมายอย่างรุนแรงเด็ดขาดเพื่อให้ประชาชนเกรงกลัว บางรัฐบาลถึงขั้นใช้นโยบายประกาศสงคราม กับยาเสพติด รัฐบาลได้ส่งเสริมตัวแบบการควบคุมอาชญากรรมยาเสพติดอย่างชัดเจน โดยการสร้าง มาตรการทางกฎหมายและเครื่องมือในการทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่หลายประการ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นไป ในทางเพิ่มอำนาจให้แก่เจ้าหน้าที่เพื่อให้การปราบปรามยาเสพติดมีประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อให้บรรลุ เป้าหมายของการปราบปราม ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่าหมายถึง ทำให้สงบราบคาบ

2.3.3 ระบบงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย

เมื่อได้ทราบแนวความคิดการควบคุมอาชญากรรมในนโยบายปราบปรามยาเสพติดของประเทศไทยแล้ว ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้ทบทวนถึงอำนาจการสืบสวนคดีอาญาของเจ้าพนักงาน ซึ่งได้ถูกนำมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด

โดยเหตุที่อาชญากรรมยาเสพติดมีลักษณะแตกต่างไปจากคดีอาญาทั่วไปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งในแง่การเป็นอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งไม่มีเหยื่อ (Victimless Crime) อาชญากรรมองค์กร (Organized Crime) และบางแง่มุมอาจเรียกได้ว่า อาชญากรรมคอปกขาว (White Collar Crime) ดังนั้น จุดเริ่มต้นของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาต่อผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดจึงอาศัยการปฏิบัติงานสืบสวนของเจ้าหน้าที่รัฐโดยมุ่งเน้นตัวแบบการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control Model) เป็นสำคัญ

ศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฒ นคร (2561) ให้คำอธิบายไว้ว่า การดำเนินคดีอาญาของไทยเป็นระบบการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ทุกฝ่ายต้องมีหน้าที่ตรวจสอบค้นหาความจริง การดำเนินคดีอาญาขึ้นเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการตรวจสอบค้นหาความจริงแท้โดยไม่ผูกมัดกับคำขอหรือคำร้องของผู้ใด และทุกฝ่ายจะต้องมีความกระตือรือร้นในการตรวจสอบค้นหาความจริงในเรื่องที่กล่าวหา (คณิต ฒ นคร, 2561) สอดคล้องกับ ศาสตราจารย์ Paul B. Weston ที่เห็นว่า การสืบสวนคดีอาญา คือ การค้นหาความจริงโดยวิถีทางของกฎหมาย จากบุคคลและวัตถุต่าง ๆ เพื่อลำดับเหตุการณ์การกระทำหรือการงดเว้นกระทำการที่มีขอบด้วยกฎหมายย้อนหลังไปอย่างถูกต้อง (Reconstructing the Crime) การสืบสวนเป็นการค้นหาจากสิ่งที่มีผู้สืบสวนรู้จนไปถึงที่เขาไม่รู้ เป็นการค้นย้อนหาไปสู่อดีตที่มีอาชญากรรมเกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความจริงเท่าที่จะสืบทราบได้จากการสืบสวนข้อเท็จจริงภายหลังเกิดเหตุ (อ้างถึงใน วคินี วงศ์นิติ, 2550) ถึงแม้ว่าคำอธิบายดังกล่าวจะเน้นไปที่มิติของการสืบสวนภายหลังเกิดเหตุ แต่ก็อาจกล่าวอย่างรวบรัดได้ว่า การสืบสวนคดีอาญา ก็คือการค้นหาความจริงเกี่ยวกับอาชญากรรม ไม่ว่าจะการค้นหาความจริงนั้นจะกระทำไปเพื่อวัตถุประสงค์ใด

งานสืบสวนนับว่ามีความสำคัญต่อการปราบปรามอาชญากรรม เพราะจะนำไปสู่ความสำเร็จในการจับกุมผู้กระทำความผิดหรืออาชญากร เนื่องจากงานสืบสวนนั้นจะนำมาซึ่งข้อมูลและพยานหลักฐานที่จะเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจที่จะปฏิบัติการในกระบวนการปราบปรามอาชญากรรม ซึ่งประสิทธิภาพในการปราบปรามนั้นส่วนหนึ่งขึ้นกับงานสืบสวน (วคินี วงศ์นิติ, 2550) และบรรดาข้อมูลข่าวสาร (Information) และพยานหลักฐาน (Evidence) ซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้รับมาจากกระบวนการสืบสวนนั้น ก็จะนำไปสู่การใช้มาตรการตามกฎหมาย ทั้งการจับ

การควบคุม และการตรวจค้น นำตัวผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดเข้าสู่การค้นหาความจริงโดยองค์กรใน กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเพื่อลงโทษต่อไป

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(10) บัญญัติว่า “การสืบสวน” หมายถึง การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไป ตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียด แห่งความผิด และมาตรา 17 บัญญัติว่า พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวน คดีอาญาได้

พนักงานฝ่ายปกครองและเจ้าพนักงานตำรวจจึงมีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญาในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ทั้งการสืบสวนก่อนเกิดเหตุ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และการสืบสวนหลังเกิดเหตุเพื่อที่จะทราบรายละเอียด แห่งความผิด

นอกจากพนักงานฝ่ายปกครองและเจ้าพนักงานตำรวจที่มีอำนาจสืบสวนคดีอาญาแล้ว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (16) ยังได้บัญญัติให้ พนักงานฝ่ายปกครองและ เจ้าพนักงานตำรวจ หมายความว่า พัดตี เจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต กรมศุลกากร กรมเจ้าท่า พนักงานตรวจคนเข้าเมือง และเจ้าพนักงานอื่น ๆ ในเมื่อทำการอันเกี่ยวกับการจับกุมปราบปราม ผู้กระทำความผิดกฎหมาย ซึ่งตนมีหน้าที่ต้องจับกุมหรือปราบปราม กรณีจึงเห็นได้ว่า เจ้าพนักงานตาม กฎหมายต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ในการปราบปรามผู้กระทำความผิดตามกฎหมายนั้น ๆ ก็มีฐานะเป็น พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในอันที่จะดำเนินการ สืบสวนและใช้มาตรการบังคับตามกฎหมายในการปราบปรามผู้กระทำความผิดได้เช่นกัน กล่าวคือ เจ้าพนักงานดังกล่าวก็มีอำนาจสืบสวนจับกุมปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดภายใต้ขอบเขตหรือ ภารกิจหน้าที่ของตนได้เช่นกัน ซึ่งรวมทั้งอำนาจในการสืบสวนจับกุมผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย เกี่ยวกับยาเสพติด

แม้กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจะได้ให้คำจำกัดความของการสืบสวน และบัญญัติให้ อำนาจแก่พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจรวมทั้งเจ้าพนักงานอื่นในการสืบสวนคดีอาญาได้ แต่ก็มีได้ ระบุถึงวิธีการของการสืบสวนไว้แต่ประการใด ซึ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการสอบสวนกับการ สืบสวนคดีอาญาจะเห็นความแตกต่างกันในทางกฎหมายอยู่หลายประการ ทั้งในแง่ของเจ้าพนักงาน ผู้มีอำนาจ เขตอำนาจสืบสวนกับสอบสวน วัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่กระทำ เวลาเริ่มต้นของการใช้ อำนาจสืบสวนและสอบสวน เงื่อนไขและวิธีการตามกฎหมาย ซึ่งในที่นี้จะเห็นได้ว่า การสืบสวนไม่มี

การกำหนดรายละเอียด หลักเกณฑ์หรือวิธีการใด ๆ โดยให้อยู่ในดุลพินิจของผู้สืบสวนเป็นเรื่อง ๆ ไป (กัมพล อรุณพลอด, 2535; กุลพล พลวัน อ่างถึงโน ภาวินี หาญธงชัย, 2563)

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทยให้ความสำคัญแก่การสืบสวนคดีอาญาไว้เหมือนการสอบสวนคดีอาญา แต่ในทางปฏิบัติเรามักจะไม่ให้ความสำคัญแก่การสืบสวนคดีอาญาเท่าที่ควร เพราะเห็นว่ามีผลในทางกฎหมายน้อยมาก กล่าวคือจะมีการสืบสวนคดีหรือไม่ ก็ไม่ทำให้การสอบสวนคดีอาญาเสื่อมเสียไป (ภาวินี หาญธงชัย, 2563) การที่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีได้กำหนดหลักเกณฑ์เงื่อนไขหรือแบบพิธีอันเกี่ยวกับการสืบสวนไว้แต่อย่างใด อาจเป็นเพราะว่า การสืบสวนส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการดำเนินการของเจ้าพนักงานรัฐแต่ฝ่ายเดียว มิได้กระทบสิทธิเสรีภาพของเอกชนหรือของบุคคลใด ในบางกรณีการสืบสวนต้องทำการลับเพื่อผลในการจับกุมหรือการปราบปราม บางกรณีการสืบสวนเป็นเรื่องทางวิชาการ โดยเฉพาะ จึงไม่สมควรที่กฎหมายจะวางกฎเกณฑ์ตายตัว แต่จะปล่อยให้หน่วยงานที่รับผิดชอบออกคำสั่งวางระเบียบในทางปฏิบัติกันเองเป็นการภายใน (คณิง ภาไชย อ่างถึงโน วศินี วงศ์นิติ, 2550)

การแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานนั้นสามารถกระทำได้อย่างไม่มีข้อจำกัดรบกวนเท่าที่ไม่เป็นการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ส่วนการแสวงหาที่เป็นการละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่นจะกระทำได้ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติรองรับไว้ และต้องกระทำไปตามที่กฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น เพราะถือว่าพนักงานฝ่ายปกครองหรือเจ้าพนักงานตำรวจได้ใช้อำนาจดังกล่าวแทนรัฐ เช่น การตรวจค้นตัวบุคคล การตรวจค้นเคหสถาน เป็นต้น (บันดล สุขะเพียง, 2558) ดังนั้น การสืบสวนจึงเป็นวิธีการเฉพาะของเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่สืบสวน ซึ่งเน้นหนักไปในด้านวิธีปฏิบัติมากกว่ากฎหมาย มีขั้นตอนและวิธีการหลายรูปแบบ เช่น การออกหาข่าวโดยสอบถามชาวบ้าน (โดยใช้วิธีปลอมตัว) การใช้สายลับหาหลักฐาน การเฝ้าจุดสะกดรอย การใช้นกต่อล้อผู้กระทำผิดให้ปรากฏตัว ตลอดจนการนำเทคนิคและวิธีการสมัยใหม่มาใช้ เช่น เครื่องดักฟัง กล้องวิดีโอหรือกล้องถ่ายภาพ เป็นต้น (กัมพล อรุณพลอด, 2535)

พล.ต.ต. คงเดช ชูศรี (อ่างถึงโน สุพิศาล ภักดีนฤนาท, 2556) กล่าวว่า สำหรับเทคนิคการสืบสวน (Investigation Techniques) ไม่มีตำราการสืบสวนใด ๆ ที่จะสามารถระบุได้อย่างแน่นอนว่า วิธีการสืบสวนอย่างไรจึงจะทำให้การสืบสวนประสบความสำเร็จได้ เนื่องจากการสืบสวนเป็นศิลปะที่สลับซับซ้อนและละเอียดอ่อน จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนเทคนิค ยุทธวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมตามลักษณะคดีและความมุ่งหมายของการสืบสวนอยู่เสมอ นอกจากนั้นการสืบสวนยังต้องอาศัยประสบการณ์และความสามารถเฉพาะบุคคลเข้าช่วยเสริมอีกด้วย จึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจระบุได้แน่นอนตายตัวลงไปได้ อย่างไรก็ตาม อาจสรุปเทคนิคและวิธีการสืบสวนที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับในวงการตำรวจสากล ได้แก่

- (1) การสัมภาษณ์และการซักถาม (Interviewing and Interrogation)
- (2) การใช้เครื่องมือจับเท็จ (Lie Detector or The Polygraph)
- (3) การตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุ (Crime Scene Search)
- (4) การตรวจสอบจากแผนประทุษกรรม (Modus Operandi Search)
- (5) การหาข่าวจากประชาชนข้างเคียง (Neighbourhood Contacts)
- (6) การเยี่ยมเยียนสอบถามผู้เสียหายเพิ่มเติม (Second Contact with Complainants)
- (7) การค้นหาข่าวและรายละเอียดจากแหล่งข้อมูลทั่วไป (Exploiting Available Sources of Information)
- (8) การตั้งประเด็นในการสืบสวน (Establishing the Elements of Crime)
- (9) การใช้สายลับ (Use of Informants)
- (10) การเฝ้าจุดสังเกตการณ์และการสะกดรอยติดตาม (Fixed-Surveillance & Intelligence)
- (11) การดูลาดเลา (The Site Survey)

เมื่อกฎหมายมิได้ระบุหรือจำกัดวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมไว้เป็นการเฉพาะ พนักงานฝ่ายปกครองหรือเจ้าพนักงานตำรวจจึงต้องอาศัยเทคนิคการสืบสวนต่าง ๆ ตามแต่ความเหมาะสมแก่กรณี และตามแต่ทักษะ ความรู้หรือประสบการณ์ของตนหรือหน่วยงานนั้น ๆ รวมทั้งเครื่องมือและอุปกรณ์ก็เป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณาเลือกใช้เทคนิคการสืบสวน

ด้วยลักษณะพิเศษของอาชญากรรมยาเสพติด ลำพังมาตรการบังคับโดยทั่วไปไม่อาจที่จะเท่าทันหรือสามารถต่อกรกับรูปแบบของอาชญากรรมยาเสพติดที่มีความสลับซับซ้อน มีอิทธิพลและผลประโยชน์สูงได้ รัฐจึงได้มีการนำมาตรการตามกฎหมายพิเศษมาบังคับใช้กับการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด โดยนำข้อบกพร่องในทางปฏิบัติและช่องว่างของกฎหมายมาปรับปรุงแก้ไขให้การปราบปรามยาเสพติดมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นการรับเอาเทคนิคการสืบสวนพิเศษ (Special Investigation Techniques) ที่มีใช้กันอย่างแพร่หลายในต่างประเทศตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการลักลอบค้ายาเสพติดและวัตถุออกฤทธิ์ต่อจิตประสาท ค.ศ. 1988 (พ.ศ.2531) และอนุสัญญาสหประชาชาติเพื่อต่อต้านอาชญากรรมที่จัดตั้งในลักษณะองค์กร ค.ศ. 2000 (พ.ศ. 2543) มาใช้บังคับในการควบคุมอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

การตราพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามยาเสพติด พ.ศ. 2519 ได้มีก่อตั้งหน่วยงาน คือ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (สำนักงาน ป.ป.ส.) และได้กำหนดให้มีเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. ขึ้น มีอำนาจหน้าที่ในการปราบปรามการกระทำความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด ใช้มาตรการทางกฎหมายทั่วไปและมาตรการพิเศษหลายประการที่เพิ่มเติมขึ้นมาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน

ในปี พ.ศ. 2564 ได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติดังกล่าว และได้ตราประมวลกฎหมายยาเสพติด ใช้บังคับแทน ส่วนมาตรการพิเศษหลายประการซึ่งเป็นอำนาจของเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. ได้นำไปบัญญัติไว้รวมกัน โดยการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความผิดยาเสพติด (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2564 เช่น มาตรา 11/1(1) การค้นเคหสถานโดยไม่ต้องใช้หมายค้นของศาลได้ในเมื่อมีเหตุอันควรสงสัยตามสมควร ประกอบกับมีเหตุจำเป็นเร่งด่วน, มาตรา 11/1(2) การค้นบุคคลและยานพาหนะ, มาตรา 11/1(4) จับกุมบุคคลใด ๆ ที่กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด, มาตรา 11/1(6) ยึดหรืออายัดทรัพย์สินที่มีเหตุอันควรสงสัยว่าเป็นทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดร้ายแรงเกี่ยวกับยาเสพติดเป็นกรณีเร่งด่วน, มาตรา 11/1(8) สอบสวนผู้ต้องหาในคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด, มาตรา 11/2 การตรวจหรือทดสอบเพื่อหาสารเสพติดในร่างกาย, มาตรา 11/5 การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารหรือการอนุญาตขอค้นฟัง, มาตรา 11/6 การควบคุมตัวผู้ถูกจับไว้ไม่เกิน 3 วันก่อนส่งตัวให้พนักงานสอบสวน เป็นต้น

นอกจากนั้น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความผิดยาเสพติด พ.ศ. 2550 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2564) ได้กำหนดให้เจ้าพนักงาน ป.ป.ส. มีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา บุคคลที่ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. จึงมีอำนาจตามกฎหมายพิเศษในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดได้ อาทิเช่น การใช้มาตรการสมคบหรือสนับสนุนช่วยเหลือ การยึดหรืออายัดทรัพย์สิน การปฏิบัติการอำพราง การครอบครองยาเสพติดภายใต้การควบคุม เป็นต้น ดังนั้น ระบบการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดของประเทศไทยได้กำหนดให้ข้าราชการของหน่วยงานทุกภาคส่วนไม่ว่าข้าราชการทหาร ข้าราชการตำรวจ หรือข้าราชการพลเรือนที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. มีหน้าที่และอำนาจสืบสวนปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดได้ ก่อนส่งตัวผู้ต้องหาให้แก่พนักงานสอบสวนต่อไป

ระเบียบคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดว่าด้วยการแต่งตั้ง การปฏิบัติหน้าที่ และการกำกับดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. พ.ศ. 2564 หมวด 1 คุณสมบัติและการแต่งตั้งเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. ข้อ 6 กำหนดไว้ว่า ผู้ซึ่งจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. จะต้องเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้บังคับบัญชาหัวหน้าหน่วยงาน ให้มีหน้าที่ปราบปรามผู้กระทำความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด และเป็นผู้ที่ไม่เคยมีประวัติมีหมอง

เกี่ยวกับยาเสพติด การทุจริต และประพฤตินิยมชอบในวงราชการหรือบงการหรือบงการในศีลธรรมอันดีโดยจะต้องเป็นบุคคลข้อหนึ่งข้อใด ดังนี้

- (1) เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ตำแหน่งประเภทบริหาร ตำแหน่งประเภทอำนวยการ ตำแหน่งประเภทวิชาการ หรือตำแหน่งประเภททั่วไประดับชำนาญงานขึ้นไป
- (2) เป็นข้าราชการตำรวจ หรือข้าราชการทหารชั้นสัญญาบัตร...

ด้วยการแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นวาระแห่งชาติและเป็นนโยบายเร่งด่วนของทุกรัฐบาล หน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวข้องต่างให้ความสำคัญกับการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในทุกมิติ เพื่อให้ปัญหายาเสพติดลดระดับความรุนแรงลง ทั้งข้าราชการพลเรือน ข้าราชการตำรวจ และข้าราชการทหาร ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. ต่างก็มีอำนาจใช้มาตรการบังคับโดยทั่วไป ในการดำเนินคดีอาญาแก่ผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด และยังมีอำนาจในการใช้มาตรการพิเศษตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดได้เช่นเดียวกัน ซึ่งในส่วนของ การปฏิบัติการใด ๆ ที่กระทบกระเทือนสิทธิและเสรีภาพของประชาชนโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายนั้นคงเป็นไปตามวิธีการและเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดไว้อย่างเป็นแบบแผน หากแต่ในส่วนที่กฎหมายให้อำนาจไว้เพียงกว้าง ๆ โดยไม่ได้กำหนดขั้นตอนหรือหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติไว้อย่างเช่นการสืบสวน อันเป็นวิธีการแสวงหาข้อเท็จจริงก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินการต่อไป โดยไม่ได้กระทบกระเทือนสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ย่อมแล้วแต่ดุลพินิจในการทำงานของเจ้าหน้าที่ภายใต้การกำกับดูแลภายในของแต่ละหน่วยงานนั้น ๆ กรณีจึงเห็นได้ว่าอาจมีความแตกต่างกันระหว่างเจ้าพนักงาน ป.ป.ส. แต่ละหน่วยงาน ทั้งพลเรือน ตำรวจ และทหาร ในการใช้เทคนิคการสืบสวน (Investigation Techniques) เพื่อปฏิบัติงานปราบปรามยาเสพติดตามต่อองค์ความรู้หรือแนวทางปฏิบัติของแต่ละหน่วยงาน โดยเฉพาะการเทคนิคสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยการใช้สายลับ ซึ่งเป็นมาตรการที่ใช้กันมานานโดยที่ไม่ได้มีการระบุไว้อย่างชัดเจนในกฎหมาย

2.4 บทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด

ในกระบวนการควบคุมอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งเป็นอาชญากรรมที่ปราศจากผู้เสียหาย มีตัวละครหรือผู้แสดงที่เข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการคือ ผู้กระทำความผิดต่อกฎหมายฝ่ายหนึ่งกับเจ้าพนักงานของรัฐตามกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจจำแนกบทบาทหน้าที่เจ้าพนักงานของรัฐออกเป็นฝ่ายสืบสวน สอบสวน ฟ้องคดี พิพากษาคดี ไปจนถึงการลงโทษผู้กระทำบทบาทหน้าที่ของเจ้าพนักงานของรัฐมีกฎหมายบัญญัติให้มีหน้าที่และอำนาจไว้อย่างชัดเจน หากแต่ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับนั้น ยังมีอีกบุคคลหนึ่งเป็นตัวละครหรือผู้แสดงซึ่งยังไม่มีถูกรู้กล่าวถึงมากนัก นั่นก็คือ สายลับ เนื่องจากยังไม่มีการระบุไว้อย่างเป็น

ทางการในกฎหมาย ถึงแม้ว่าบทบาทของสายลับเป็นที่รับรู้กันทั่วไปในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่สืบสวนมานาน ในส่วนนี้จึงขอกกล่าวถึงบทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด

2.4.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

เมื่อมนุษย์มารวมอยู่กันเป็นกลุ่มสังคม แต่ละคนย่อมจะได้รับสถานภาพและบทบาทหน้าที่จากสมาชิกกลุ่ม นักสังคมวิทยาได้อธิบายว่า สถานภาพเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ส่วนบทบาทคือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2532)

B. J. Biddle (1986) นำเสนอว่า ทฤษฎีบทบาทเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชีวิตทางสังคม รูปแบบพฤติกรรมเฉพาะหรือบทบาท อธิบายบทบาทโดยสันนิษฐานว่าบุคคลเป็นสมาชิกของตำแหน่งทางสังคมและคาดหวังพฤติกรรมของตนเองและของบุคคลอื่น มนุษย์ประพฤติตนในรูปแบบที่แตกต่างกันและสามารถคาดหมายได้ขึ้นอยู่กับอัตลักษณ์ทางสังคมและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทได้ถูกขยายออกไปอย่างน้อย 5 มุมมอง ได้แก่

1) ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ (Functional Role Theory) มุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมเฉพาะของบุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมภายในระบบสังคมที่มั่นคง “บทบาท” ถูกมองว่า เป็นความคาดหวังเชิงบรรทัดฐานร่วมกันที่กำหนดและอธิบายพฤติกรรมเหล่านี้ ผู้มีบทบาทในระบบสังคมจะได้รับการสอนบรรทัดฐานเหล่านี้ และอาจนับได้ว่าปฏิบัติตามบรรทัดฐานสำหรับความประพฤติของตนเองและเพื่อลงโทษผู้อื่นเพื่อให้สอดคล้องกับบรรทัดฐาน

2) ทฤษฎีบทบาทปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionist Role Theory) เน้นที่บทบาทของผู้แสดงแต่ละคน วิวัฒนาการของบทบาทผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ ที่ผู้แสดงทางสังคมเข้าใจและตีความความประพฤติของตนเองและของผู้อื่น บรรทัดฐานเป็นเพียงชุดของกฎเกณฑ์อย่างกว้าง ๆ ภายในขอบเขตของบทบาทที่สามารถดำเนินการได้ ดังนั้น “บทบาท” จึงสะท้อนถึงบรรทัดฐาน ทศนคติ ความต้องการตามบริบท การเจรจาต่อรอง และคำจำกัดความของสถานการณ์ที่กำลังพัฒนาตามที่ถูกแสดงเข้าใจ

3) ทฤษฎีบทบาทโครงสร้าง (Structural Role Theory) ทฤษฎีนี้ให้ความสนใจมุ่งเน้นไปที่ “โครงสร้างทางสังคม” ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่มั่นคงของกลุ่มบุคคล (เรียกว่า “ตำแหน่งทางสังคม” หรือ “สถานภาพ”) ซึ่งมีพฤติกรรมที่มีรูปแบบเหมือนกัน (“บทบาท”) ที่มุ่งไปยังกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ในโครงสร้าง แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่างๆ รวมถึงเครือข่ายสังคม

เครือข่าย ความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยน การเปรียบเทียบรูปแบบต่างๆ ของระบบสังคม และการวิเคราะห์พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ

4) ทฤษฎีบทบาทองค์กร (Organizational Role Theory) ทฤษฎีนี้ให้ความสนใจในบทบาทขององค์กรที่เป็นทางการ เน้นระบบสังคมที่มีการวางแผนล่วงหน้า เน้นงาน และมีลำดับชั้น บทบาทในองค์กรดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับตำแหน่งทางสังคมที่ระบุและสร้างขึ้นโดยความคาดหวังเชิงบรรทัดฐาน แต่บรรทัดฐานอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลและอาจสะท้อนถึงความต้องการอย่าง เป็นทางการขององค์กรและแรงกดดันของกลุ่มนอกระบบ เมื่อพิจารณาถึงบรรทัดฐานความประพฤติปัจเจกบุคคลมักต้องเผชิญกับความขัดแย้งในบทบาท ซึ่งพวกเขาต้องต่อสู้กับบรรทัดฐานที่ตรงกันข้าม สำหรับพฤติกรรมของตน

5) ทฤษฎีบทบาททางปัญญา (Cognitive Role Theory) มุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างความคาดหวังของบทบาทและพฤติกรรม มีการให้ความสนใจต่อสภาพสังคมที่ก่อให้เกิดความคาดหวัง เทคนิคในการวัดความคาดหวัง และผลกระทบของความคาดหวังที่มีต่อพฤติกรรมทางสังคม นักทฤษฎีบทบาททางปัญญาหลายคนยังให้ความสำคัญกับวิธีที่บุคคลรับรู้ความคาดหวังของผู้อื่นและผลกระทบของการรับรู้เหล่านั้นที่มีต่อพฤติกรรม

Levinson อธิบายความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1) บทบาท หมายถึง บรรทัดฐาน (Norms) ความมุ่งหมาย ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้ถึงหน้าที่อันควรทำ

2) บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

3) บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ (อ้างถึงใน ฆนาภา สุริโย, 2545)

Theodore R. Sabin ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของบทบาท 2 ประการ คือ

1) ความคาดหวัง (Expectation) เป็นความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ว่าควรจะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ อย่างไร

2) การแสดงบทบาท (Enactment) เป็นการแสดงบทบาทของบุคคลให้สอดคล้องกับบทบาทที่กำหนดไว้

จากความหมายของบทบาท สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึงรูปแบบพฤติกรรมที่กำหนดขึ้น เพื่อให้บุคคลได้ปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพหรือตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่ให้เป็นไปตามความคาดหวังของสังคมในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในสังคม ซึ่งการแสดงบทบาทนั้นเป็นผลมาจากกระบวนการทางสังคมระหว่างบุคคลนั้นกับบุคคลอื่นในสังคม โดยบุคคลจะแสดงบทบาทตามความคาดหวังและการรับรู้ของตน หรือตามความคาดหวังของสังคม (ศิริพร ลวณะสกล, 2552)

หากพิจารณาตามทฤษฎีบทบาทอาจอธิบายได้ว่า บุคคลที่ได้รับหรือถูกกำหนดสถานภาพของการเป็นสายลับในการสืบสวนอาชญากรรมนั้น ย่อมจะถูกคาดหวังหรือคาดการณ์จากเจ้าหน้าที่สืบสวนซึ่งเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำใดตามบรรทัดฐานที่สายลับควรกระทำ ทั้งตามความรับรู้ของตนเอง หรือตามที่เจ้าหน้าที่สืบสวนคาดหวัง

2.4.2 เหตุผลและความจำเป็นของการใช้สายลับ

ดังที่ได้ทบทวนความเป็นมาของสายลับตั้งแต่อดีตกาลตามที่มีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมประวัติศาสตร์ ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นบริบทของการศึกสงครามระหว่างรัฐ การเมืองปกครอง และความมั่นคงของรัฐ ต่อเนื่องมาจนถึงการใช้สายลับในบริบทการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ หรือการบังคับใช้กฎหมายในการปราบปรามอาชญากรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทที่ 3 ต่อไป จะเห็นได้ว่าบทบาทของสายลับไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก แม้กาลเวลาผ่านมานับพันปีแต่บทบาทของสายลับที่ยังคงดำรงอยู่ตลอดมาคือการแทรกซึมเข้าไปรวบรวมข่าวสารในขอบเขตที่เจ้าหน้าที่ทหารหรือตำรวจไม่อาจที่จะเข้าถึงได้โดยฐานะของตนเอง บทบาทเปลี่ยนไปเล็กน้อยเมื่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมเป็นเรื่องภายในรัฐที่มีเงื่อนไขทางกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอบทบาทของสายลับในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรม

Madinger (1999) นำเสนอว่า ระบบข่าวที่ใช้สายลับเข้าไปรวบรวมข่าวสารของฝ่ายตรงข้ามเกิดขึ้นมาแล้วนับพันปี ดังที่ขุนงูได้พรรณนาไว้ในงานเขียนของเขา เขาใช้สายลับซึ่งเป็นเทคนิคโบราณในสมัยของเขาเมื่อ 2,000 ปีก่อน ประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นครั้งแล้วครั้งเล่าว่าบุคคลดังกล่าวสามารถมอบกุญแจไขหรือปลดล็อกประตูที่ปกปิดการสมรู้ร่วมคิดทางอาญาได้

เขาเน้นย้ำว่า สายลับเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบยุติธรรมทางอาญา ในหลายกรณีสายลับอาจเป็นตัวแทนของโอกาสที่ดีที่สุดและเป็นโอกาสเดียวในการแก้ปัญหาอาชญากรรมร้ายแรง แต่การใช้สายลับนั้นเต็มไปด้วยความขัดแย้งและเป็นประเด็นที่ประชาชนไม่สบายใจ สายลับเป็นมากกว่าพยานในคดีอาชญากรรมและน้อยกว่าเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย พวกเขามีบทบาทอย่างชัดเจนในกระบวนการสืบสวนและจับกุมอาชญากร

ศาสตราจารย์ J. Mitchell Miller (2011) ได้สรุปแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านที่ชี้ให้เห็นถึงเหตุผลและความจำเป็นของการใช้สายลับในการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด อาทิเช่น ปี 1968 Wilson, J. R. ชี้ว่า หัวใจสำคัญแห่งการให้ข้อมูลที่เป็นความลับมุงประโยชน์ไปยังหน้าที่ในสามประการ คือ การให้สิ่งชี้แนะแนวทางการสืบสวน, การอำนวยความสะดวกในการพิจารณาคดี และบางครั้งอาจรวมถึงการเบิกความในศาล ในปี 1990 Fenk, D. L. ระบุว่า สายลับยังช่วยกระซิบการบังคับใช้กฎหมายกับอาชญากรเป้าหมาย ผ่านความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับคนเหล่านั้น และสายลับยังอำนวยความสะดวกในการเข้าไปยังสถานที่ซึ่งไม่ใช่พื้นที่ของเจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบ ในปี 1992 Dorn, N., Murji K., and South, N. เห็นว่า วิธีเดียวที่สำคัญที่สุดในการทำคดียาเสพติดคือการใช้และพัฒนาข้อมูลข่าวสาร สำหรับเจ้าหน้าที่สืบสวนคดียาเสพติด การรักษาความสงบเรียบร้อยแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยหากไม่มีสายลับ ในขณะที่ ปี 2004 Manning, P. K. ระบุว่า สายลับเป็นส่วนหนึ่งของตำนานตำรวจดั้งเดิมที่ว่าเป็น “สิ่งที่ควรมีในงานยาเสพติด” และปี 2007 Brown, E. เห็นว่าสายลับมีความคล่องตัวในการทำงานอย่างมาก โดยอาศัยบทบาทของตัวสายลับเองที่สามารถหลบเลี่ยงเพื่อเจาะลึกลงไปในการกระทำผิดทางอาญา โดยใช้เวลาน้อยกว่า ปัญหาความซับซ้อนทางกฎหมายน้อยกว่า และความรับผิดชอบที่น้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เจ้าหน้าที่สืบสวน

นักวิชาการได้ยืนยันถึงคุณค่าของการใช้สายลับในการสืบสวนคดียาเสพติด แต่แนวคิดดังกล่าวข้างต้นยังคงเป็นเพียงเหตุผลและความจำเป็นกว้าง ๆ เท่านั้น โดยที่ Katz (1978) ได้นำเสนอถึงบทบาทที่เด่นชัดของการใช้สายลับ จำเพาะเจาะจงสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิด โดยอธิบายว่าการสืบสวนความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดต้องริเริ่มโดยเจ้าหน้าที่ ในกรณีส่วนใหญ่ เจ้าหน้าที่ปราบปรามยาเสพติดจะต้องพึ่งพาผู้แจ้งข่าวจากสังคมของพวกนอกกฎหมาย ที่มักเรียกกันว่า “Snitch” คุณค่าของสายลับประเภทนี้คือ เขาเป็นสมาชิกหรือสามารถเข้าถึงสมาคมลับของการค้ายาเสพติดที่ผิดกฎหมายอยู่แล้ว ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่สืบสวนจะต้องหลีกเลี่ยงการพึ่งพาการใช้สายลับโดยสิ้นเชิง แต่ผู้แจ้งข่าวจากสังคมของพวกนอกกฎหมายเหล่านี้ก็ควรต้องใช้เพื่อ

(1) รับข้อมูลเกี่ยวกับผู้ค้ายา วิธีและที่ที่พวกเขาดำเนินการ และที่ที่พวกเขาปกปิดอุปกรณ์ยาผิดกฎหมาย ที่เรียกกันทั่วไปว่า “ที่ซ่อน (stash)”

(2) แนะนำเจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบหรือเจ้าหน้าที่อำพราง (Undercover , Agent) ให้แก่ผู้ค้ายาเสพติด และหากเป็นไปได้ก็แนะนำให้แก่ผู้จำหน่าย (Supplier) ระดับกลางและระดับสูง เพื่อให้เจ้าหน้าที่เข้าสู่ปฏิบัติการ

(3) ทำการซื้อยาเสพติด และทำการเจรจากับผู้ค้าซึ่งจะนำไปสู่การซื้อยาเสพติดโดยเจ้าหน้าที่อำพรางต่อไป

(4) ดำเนินการสังเกตการณ์หรือเฝ้าระวังแทนเจ้าหน้าที่ ภายในห้องที่ซึ่งบุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าถึงได้หากไม่ได้รับการรับรองจากคนในพื้นที่นั้น รวมถึงการอำพรางหรือให้การคุ้มกันเจ้าหน้าที่อำพรางในขณะปฏิบัติการ

(5) พัฒนาข้อมูลข่าวกรองเพื่อใช้ในการสืบสวนยาเสพติดในอนาคต

(6) ทำหน้าที่เป็นพยานฝ่ายโจทก์ แต่เฉพาะในกรณีที่ทำให้การในห้องพิจารณาคดีของเขา มีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำไปสู่การตัดสินลงโทษผู้ค้ายาเสพติด

ความจริงหลายประการที่ทั้งผลักดันและจุดดิ่งให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายไปสู่การใช้สายลับ ทั้งลักษณะที่เป็นความลับ ความหลากหลายและมีลำดับชั้นขององค์กรอาชญากรรมที่ผิดกฎหมาย ในกรณีของตลาดยาเสพติดที่ผิดกฎหมาย ตัวละครทั้งหมดตั้งแต่ผู้ค้าระดับท้องถิ่นไปจนถึงหัวหน้าแก๊งค์ยาจะปกปิดตัวตนของพวกเขาจากการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นทางการเพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบ เจ้าหน้าที่สืบสวนยาเสพติดต้องพึ่งพาคนวงใน ตั้งแต่พยาน คนเสพยา ไปจนถึงนักเลงข้างถนน เพื่อพิสูจน์ทราบตัวตนของผู้ผลิต ลักลอบค้า และจำหน่ายยาเสพติดผิดกฎหมาย เมื่อทราบข้อมูลของผู้ค้าแล้ว ตำรวจจะต้องแยกแยะลักษณะของขบวนการยาเสพติด และจับกุมบุคคลที่มีส่วนร่วมในการทำธุรกรรมที่ผิดกฎหมาย ตำรวจถูกกดดันให้พึ่งพาผู้เข้าร่วมในตลาดยา จัดตั้งและเข้าร่วมกระทำการภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย (Worrall, 2001; Wisotsky, 1986 อ้างถึงใน Dabney & Tewsbury, 2016)

ไม่เพียงแต่เหตุผลในแง่เนื้อหาของการทำงานปราบปรามยาเสพติดเท่านั้นที่ผลักดันให้เจ้าหน้าที่ต้องร่วมงานกับสายลับในฐานะคนวงในขององค์กรอาชญากรรม แต่เจ้าหน้าที่ยังถูกดึงเข้าหาสายลับโดยเหตุผลด้านระบบการทำงานภายในของหน่วยงานตำรวจสมัยใหม่ซึ่งเป็นผลประโยชน์ของตนเอง เนื่องจากในปัจจุบันทุกวันนี้เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการต้องได้รับการประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นประจำ โดยพิจารณาจากความสำเร็จของพวกเขาในการขัดขวางกิจกรรมทางอาญา หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเริ่มปรับตัวเข้ากับระบบการนับสถิติการจับกุม บันทึกการเปลี่ยนแปลงของอัตราการเกิดอาชญากรรมภายในเขตอำนาจของตน และประชาสัมพันธ์ผลงานในการปราบปรามอาชญากรรมผ่านสื่อสารมวลชน นี่เป็นเรื่องจริงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพูดถึงอาชญากรรมยาเสพติด เนื่องจากภาระผูกพันด้านงบประมาณจำนวนมากและลักษณะระดับของปัญหาที่สูง ได้เพิ่มความคาดหวังที่จะสร้างผลกระทบต่ออาชญากรรมยาเสพติดด้วยวิธีที่วัดผลได้ และมีความหมายในระดับที่ธรรมดาที่สุด หน่วยเฉพาะกิจจำนวนมากที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อภารกิจในการปราบปรามยาเสพติด อาชญากรรมรุนแรง และหน่วยงานสืบสวนเชิงรุกอื่นๆ การสร้างหน่วยงานเหล่านี้ทำให้เกิดความคาดหวังในผลลัพธ์ที่สูงขึ้น อีกครั้งหนึ่งที่มีการแข่งขันกันเพื่อทรัพยากร รางวัล และโปรโมชันกระตุ้นให้

เจ้าหน้าที่เพิ่มจำนวนการจับกุม สายลับได้กลายเป็นวิธีการหลักของหน่วยงานพิเศษในการบรรลุเป้าหมายนี้ (Dabney & Tewsbury, 2016)

ในปี 2002 Alex Hess และศาสตราจารย์ Menachem Amir ได้ศึกษาวิจัยโครงการของหน่วยข่าวกรองตำรวจอิสราเอลที่เรียกว่า THE CRIMINAL UNDERCOVER AGENTS หรือ CUA ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่ใช้อาชญากรเพื่อบุกเข้าไปในโลกของอาชญากร ในเบื้องต้นพวกเขานำเสนอถึงเหตุผลความจำเป็นของตำรวจในการเจาะเข้าไปในโลกของอาชญากร เนื่องจากเกือบทุกกรณีของอาชญากรรม ตำรวจไม่สามารถสังเกตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือรู้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่กระทำความผิดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับความยินยอมหรือการสมรู้ร่วมคิดระหว่างอาชญากรกับลูกค้าของพวกเขา (ไม่ว่าจะเต็มใจหรืออยู่ภายใต้การบังคับข่มขู่) หรืออาชญากรรมองค์กร (เช่น เครือข่ายผู้ค้ายาเสพติด เครือข่ายอาชญากรปกขาว การทุจริต) โอกาสที่จะถูกค้นพบนั้นน้อยมาก กรณีดังกล่าวตำรวจต้องใช้ความคิดริเริ่มการทำงานเชิงรุก โดยการรुकล้าหรือสอดแนมเข้าไปในโลกของอาชญากร ผ่านการใช้ผู้ให้ข้อมูลทางอาญา หรือโดยใช้ปฏิบัติการตำรวจหรืออาชญากรเป็นสายลับ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่น่าจะช่วยเหลือตำรวจในการวางแผนและการดำเนินการตามกลยุทธ์และยุทธวิธีในการสืบสวน การป้องกัน หรือการสืบหาอาชญากรรมหรือเพื่อรวบรวมหลักฐานที่จะสามารถดำเนินคดีได้ในชั้นพิจารณาของศาลเพื่อตัดสินลงโทษผู้ต้องสงสัย ซึ่งแนวทางที่ตำรวจสามารถกระทำได้มีดังต่อไปนี้

(1) ตำรวจในเครื่องแบบหรือนอกเครื่องแบบพยายามชักชวนให้อาชญากรหรือผู้ที่อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมทางอาญาให้ข้อมูลข่าวสาร

(2) ตำรวจได้เจาะเข้าไปในโลกของอาชญากร แอบอ้างเป็นอาชญากร หรือลูกค้าของอาชญากร เพื่อรวบรวมข้อมูลข่าวสารและพยานหลักฐาน โดยพวกเขาไม่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนหรือเปลี่ยนแปลงแผนการของอาชญากร และไม่จำเป็นต้องปรากฏตัวต่อศาลเพื่อรายงานผลการค้นพบของพวกเขา

(3) การใช้อาชญากรเป็นผู้แจ้งข่าวสารเพื่อรวบรวมข้อมูลหรือพยานหลักฐาน โดยไม่ต้องให้การเป็นพยานในศาล

(4) การใช้อาชญากรเป็นสายลับสำหรับการปฏิบัติการของตำรวจ หรือผู้ที่จำเป็นต้องรวบรวมหลักฐานที่รับฟังได้ ภายใต้เงื่อนไขของข้อตกลงที่ทำกับพวกเขาในช่วงเวลาที่กำหนดไว้เท่านั้น

ซึ่งเหล่านี้คือกลุ่มเป้าหมายของตำรวจที่ได้ปฏิบัติหน้าที่จับกุมพวกเขา ด้วยข้อตกลงของตำรวจและการดำเนินคดี ข้อเท็จจริงของการให้การเป็นพยานในศาลทำให้พวกเขา “พยานของรัฐ”

ในทางปฏิบัติด้วย ในกรณีเหล่านี้ทั้งหมด การทำงานของสายลับนอกเครื่องแบบเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการหลอกลวงและการแอบอ้างเป็นบุคคลอื่นหรือบางอย่างที่ไม่เป็นความจริง

Hess and Amir (2002) ยังได้นำเสนอถึงข้อได้เปรียบของการใช้สายลับที่เป็นผู้กระทำความผิด โดยเห็นว่า เมื่อตำรวจตัดสินใจกระทำการในโลกอาชญากรรม พวกเขาก็ต้องประสบกับปัญหาหนทางที่จะแทรกซึมเข้าสู่โลกนี้ได้โดยง่าย ความเป็นไปได้ของการเจาะเข้าไปในลำดับชั้นของอาชญากรในระดับที่สูงขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของตำรวจในการแทรกซึมคนของตัวเองหรืออาชญากรจนถึงระดับเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดด้านระยะเวลาและปัญหาเชิงลบที่อาจตามมา จึงยอมเป็นการดีกว่าหากจะใช้อาชญากรด้วยกันในการแทรกซึมเข้าไปซึ่งทำให้เกิดข้อได้เปรียบหลายประการ

ประการแรก ตำรวจโดยส่วนใหญ่แล้วเข้าถึงได้เฉพาะผู้ค้ายาในระดับท้องถนนเท่านั้น ในขณะที่อาชญากรที่เคยเกี่ยวข้องกับการค้ายาเสพติดมาก่อนอาจไปถึงระดับที่สูงกว่าในห่วงโซ่การค้า

ประการที่สอง อาชญากรไม่จำเป็นต้องรักษาความเป็นนิรนาม แต่เข้าสู่สภาพแวดล้อมที่เป็นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องลงทุนเวลาเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจในโลกของอาชญากร

ประการที่สาม อาชญากรไม่จำเป็นต้องสร้างอัตลักษณ์และชีวประวัติใหม่ เรื่องปัญหาการหลอกลวง สายลับไม่ต้องปิดบังอดีต ความถูกต้องในฐานะผู้ใช้ยาหรือผู้ซื้อและผู้จัดจำหน่ายยังคงรักษาไว้ เพียงแต่ต้องซ่อนแรงจูงใจสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเท่านั้น การปลอมตัวเพียงอย่างเดียวคือทำตัวราวกับว่ายังเป็นอาชญากรอยู่

ประการที่สี่ เนื่องจากเรากำลังจัดการกับอาชญากรรมโดยสมัครใจที่นี้ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการหลอกลวงหรือการสร้างสภาพแวดล้อมอาชญากรรมที่สมมติขึ้น แต่เพียงเพื่อฉวยโอกาสซื้อขายเสพติดและในบางครั้งเพื่อสร้างสถานการณ์การล่อซื้อ อย่างไรก็ตาม มีองค์ประกอบบางอย่างที่เหมือนกันกับที่พบในการดำเนินการล่อซื้อ กล่าวคือ การสนับสนุนให้เป้าหมายก่ออาชญากรรม

สำหรับประเทศไทย พล.ต.อ.แสวง ธีระสวัสดิ์ อดีตอธิบดีกรมตำรวจ ได้ยืนยันถึงเหตุผลและความจำเป็นของการสืบสวนคดีอาญาโดยวิธีการใช้สายลับ โดยเห็นว่า แม้ว่าการสืบสวนคดีอาญาจะมีวิวัฒนาการไปมากแล้วเพียงใดก็ตาม ความจำเป็นในการใช้สายลับเพื่อการสืบสวนของเจ้าพนักงานตำรวจและเจ้าพนักงานอื่นที่ทำหน้าที่สืบสวนยังมีอยู่ ดังเป็นที่ยอมรับกันว่า ในการสืบสวนคดีอาญาบางเรื่องที่มีการใช้สายลับทำงานอย่างได้ผลนั้นสามารถคลี่คลายคดีได้อย่างรวดเร็วอย่างไม่น่าเชื่อ บางกรณีเมื่อใช้สายลับที่สามารถเข้าถึงตัวคนร้ายหรือระบุตัวคนร้ายได้ดีกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เจ้าพนักงานตำรวจ อย่างไรก็ตาม ข้อเสียอันอาจเกิดจากการใช้สายลับก็มีอยู่ไม่น้อยอย่างที่เรียกกันว่า

“สิ่งใดที่มีคุณอนันต์ ย่อมมีโทษมหันต์” กล่าวคือปรากฏอยู่เนื่อง ๆ ว่าสายลับนั้นเองไปก่ออาชญากรรมขึ้น และขณะเดียวกันก็ส่งข่าวคราวหรือข้อเท็จจริงให้จับกุมพวกที่ร่วมมือด้วย เพราะผิดใจกัน คนใดที่ตนพอใจก็ปิดบังไว้ หรือมีฉันทันทีก็สองหน้าหรือร้ายกว่านั้นแอบอ้างชื่อเจ้าพนักงานไปใช้หาประโยชน์จากพวกเหล่าร้าย จึงเป็นการยากที่จะควบคุมสายลับให้อยู่ในกรอบที่ต้องการ ปัจจุบันการเลี้ยงสายลับไว้ประจำเพื่อทำงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมโดยเฉพาะจึงไม่เป็นการยอมรับเป็นทางการ กล่าวคือทางราชการไม่มีนโยบายให้เลี้ยงสายลับไว้เพื่อการนี้ แต่เป็นเรื่องที่ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการสืบสวนสอบสวนคดีอาญาพึงมีไว้บ้างตามความเหมาะสม โดยหลักการถือว่าจะต้องไม่มีการเลี้ยงผู้ร้ายหรือยอมให้ผู้กระทำความผิดบางประการเพื่อเก็บไว้ใช้ให้เป็นสายลับ หรือผู้ให้ข่าวเกี่ยวกับอาชญากรรม (แสง ชีระสวัสดิ์, 2547)

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการใช้สายลับในคดีอาญา นักวิชาการต่างชี้ให้เห็นคุณประโยชน์มากมายของการใช้สายลับซึ่งเป็นอาชญากรหรือผู้กระทำความผิดเพื่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรม โดยเฉพาะการเข้าถึงอาชญากรรมประเภทไม่มีเหยื่อและอาชญากรรมองค์กร เช่น อาชญากรรมยาเสพติด วรรณกรรมจำนวนมากสรุปว่าเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่ต้องพึ่งพาอาศัยอาชญากรในหลายแง่มุม ทั้งบทบาทเพียงการเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารเพียงอย่างเดียว การติดต่อหรือเชื่อมต่อให้เจ้าหน้าที่ได้เข้าไปสู่สังคมของอาชญากร ตลอดจนบทบาทการช่วยเหลือหรือสนับสนุนให้เป้าหมายก่ออาชญากรรมเพื่อที่เจ้าหน้าที่จะได้จัดการต่อเป้าหมายนั้นตามอาชญากรรมที่ อย่างไรก็ตาม สำหรับบริบทของประเทศไทยยังไม่มีกรยอมรับเป็นทางการ เนื่องจากในทางปฏิบัติพบว่า การใช้วิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับอาจมีผลเสียตามมาหลายประการและเป็นสิ่งที่พึงระมัดระวังอย่างมาก

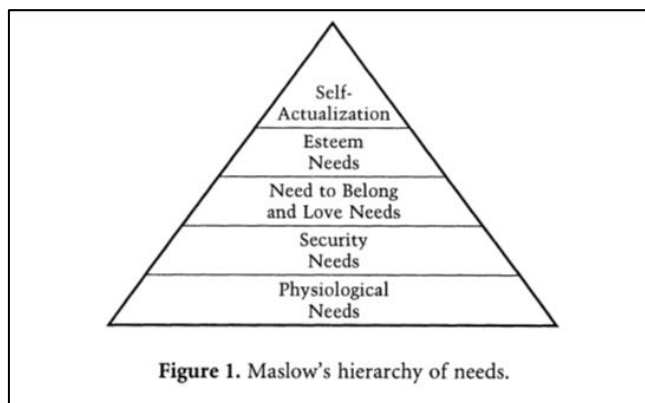
2.4.3 การสรรหาและการจัดประเภทของสายลับ (Recruitment and Classifying)

นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาการได้มาซึ่งสายลับของเจ้าหน้าที่สืบสวน ปัจจัยใดกระตุ้นให้บุคคลเข้ามาร่วมงานกับเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งต้องการผู้ที่มีความรู้จริงในสังคมนอกกฎหมายเท่านั้น เจ้าหน้าที่สืบสวนจะค้นหาสายลับและพัฒนาการทำงานร่วมกันได้อย่างไร งานวิชาการส่วนหนึ่งกล่าวถึงแนวคิดแรงจูงใจ (Motivation) และแนวคิดการแลกเปลี่ยน (Exchange) โดยอธิบายถึงเหตุผลและวิธีการได้มาซึ่งสายลับของเจ้าหน้าที่ พร้อมกับการวิเคราะห์แรงจูงใจและจำแนกประเภทของสายลับไปในเวลาเดียวกัน

2.4.3.1 แนวคิดแรงจูงใจ (Motivation)

เมื่อใดก็ตามที่มีการศึกษาค้นหาเหตุผลหรือปัจจัยในการที่มนุษย์จะกระทำการหรือแสดงพฤติกรรมใดออกมา หรือเหตุผลในทางตรงกันข้าม แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจของ

มนุษย์มักถูกใช้อธิบายถึงเหตุผลนั้น ซึ่งเป็นการนำเสนอหรืออธิบายในมิติทางด้านจิตวิทยา บางกรณีแรงจูงใจเป็นเรื่องที่ไม่ยากต่อการทำความเข้าใจเนื่องจากเป็นสิ่งที่อาจคาดหมายได้โดยธรรมชาติทั่วไปของมนุษย์ แต่บางกรณีแรงจูงใจก็อาจมีความสลับซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่บุคคลธรรมดาทั่วไปรวมทั้งอาชญากรได้เข้ามามีบทบาทในการปราบปรามอาชญากรรม ยาเสพติด

ภาพที่ 1 Maslow's hierarchy of needs
ที่มา Madinger (1999)

Madinger (1999) ใช้ทฤษฎีลำดับชั้นของความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs) ในการอธิบายแนวคิดแรงจูงใจของสายลับ เขานำเสนอว่า Abraham Maslow อธิบายแรงจูงใจในแง่การจัดอันดับของสิ่งที่ผู้คนเห็นคุณค่าหรือปรารถนา พฤติกรรมของเราเป็นภาพสะท้อนของแรงจูงใจของเรา ปัจจัยใดเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดผลงานของผู้ปฏิบัติงานมากที่สุด ในขั้นแรกความต้องการทางกายภาพ (Physiological Needs) นั่นคืออาหารที่เราต้องการเพื่อความอยู่รอด ถัดไปคือความต้องการความปลอดภัย (Security Needs) สามารถทำได้โดยหาเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเพื่อปิดบังร่างกาย และที่อยู่อาศัย โดยทั่วไปเราดูแลความต้องการสองอย่างแรกด้วยการทำงานหาเงินเพื่อใช้จ่ายให้ได้มา หากปัญหาเหล่านี้คลี่คลายลำดับขั้นต่อไปคือ ความต้องการที่จะรักและเป็นส่วนหนึ่ง (Need to Belong and Love Needs) ความต้องการนี้จะกลายเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งมักรวมทั้งความต้องการทางเพศ ความต้องการความอบอุ่น ความปลอดภัย และการมีส่วนร่วมด้วย ความต้องการที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ซับซ้อนขึ้นก็คือ ความต้องการการเห็นคุณค่าในตนเอง (Esteem Needs) การยอมรับนับถือ และการเห็นคุณค่าของคนรอบข้าง และเมื่อกำหนดเหล่านี้สมปรารถนาแล้ว บุคคลมีอิสระที่จะสร้างหรือแสวงหาความเข้าใจเพื่อลำดับขั้นที่เรียกว่า ความต้องการการยอมรับจากผู้อื่น (Self-Actualization) คนเรามีความต้องการทั้งหมดนี้อยู่ภายในตัวเราตลอดเวลา เพียงเวลาที่ต่างกัน และตามลำดับที่กำหนดโดยสถานการณ์ ความต้องการแต่ละชุดกระตุ้นให้เราประพฤติตนในลักษณะที่ช่วยให้เราบรรลุความต้องการเหล่านั้นได้ ซึ่งทั้งหมดนี้มีความสำคัญในฐานะเจ้าหน้าที่บังคับใช้

กฎหมายที่ได้รับการคาดหวังให้จัดการต่อบุคคลเหล่านี้ เจ้าหน้าที่ไม่เพียงแค่กระตุ้นให้พวกเขาเริ่มก้าวแรก ก้าวข้ามเส้นและกลายเป็นสายลับเท่านั้น ยังจะต้องกำกับและควบคุมความพยายามของพวกเขาหลังจากข้ามเส้นไปแล้วด้วย กระบวนการทั้งหมดนี้ต้องการความเข้าใจว่าทำไมสายลับถึงทำสิ่งต่าง ๆ อะไรที่เป็นแรงจูงใจของพวกเขา

เอกสารของ Malachi Harney และ John Cross ซึ่งใช้สำหรับโรงเรียนฝึกอบรมเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายของกระทรวงการคลัง ตั้งแต่ปี 1950 สะท้อนว่า แม้กาลเวลาผ่านไปหลายสิบปี แต่โลกของสายลับและข้อมูลข่าวสารยังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ผู้คนยังคงมีแรงจูงใจที่จะให้ข้อมูลเช่นเดียวกับที่กระตุ้นบรรพบุรุษของพวกเขา บทเรียนเกี่ยวกับประวัติอาชญากรรมยังคงใช้ได้จนถึงทุกวันนี้ เขาจัดหมวดหมู่ของแรงจูงใจเหล่านี้ดังต่อไปนี้ (อ้างอิงใน Madinger, 1999)

1) ความกลัว (Fear)

ความกลัวเป็นอารมณ์ที่ทรงพลังและเป็นแรงจูงใจที่มีประสิทธิภาพ สถานการณ์ที่คุกคามความปลอดภัยหรือความมั่นคงของแต่ละบุคคลจะกระตุ้นการตอบสนองที่รุนแรง เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่คุกคามหรือน่ากลัว ผู้ที่กลายเป็นผู้แจ้งข่าวด้วยความกลัวมักทำเช่นนั้นเพราะพวกเขาถูกคุกคามโดยกฎหมายหรือจากอาชญากรรายอื่น ความกลัวต่อภัยคุกคาม (Threat) จึงเป็นแรงจูงใจที่ทำให้เขาตัดสินใจร่วมงานกับเจ้าหน้าที่สืบสวน อาจจำแนกเป็น

- ภัยคุกคามจากการถูกจองจำ (Threat of Incarceration)

แรงจูงใจนี้อธิพลมากกว่าสิ่งอื่นใดต่อสายลับที่มาจาก การบังคับใช้กฎหมายอาชญากรที่มีปัญหาต่อกฎหมาย มีความพึงพอใจอย่างมากที่จะไม่เข้าคุกในข้อหาอาชญากรรม พวกเขายังมีแรงจูงใจอันทรงพลังที่จะร่วมมือกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเพื่อลดโอกาสที่จะถูกตัดสินจำคุกเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แรงจูงใจนี้เป็นแรงกระตุ้นที่แข็งแกร่งในการร่วมมือกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

- ภัยคุกคามจากอันตรายโดยผู้ร่วมงาน (Threat of Harm by Associates)

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชญากรด้วย ความสัมพันธ์เหล่านี้มีต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด ไม่เพียงแต่ตำรวจเท่านั้นที่เป็นส่วนหนึ่งในความกังวลของอาชญากร เขายังมีความกังวลว่าเพื่อนร่วมงานจะทรยศหักหลังอีกด้วย หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายจึงเป็นผู้รับผลประโยชน์ของความขัดแย้งนี้ในกลุ่มอาชญากร โดยจะได้รับข้อมูลที่คุกคามต่ออาชญากรบางคน บางทีอาจจะเกี่ยวกับข้อตกลงเรื่องยาเสพติดที่ไม่ยุติธรรมภายในกลุ่ม การปฏิบัติที่ผิดจรรยาบรรณอย่างยิ่งประการหนึ่งคือ การสร้างภัยคุกคามต่อสายลับที่จะบังคับให้เขาต้องให้ความร่วมมือ

2) แก่แค้น (Revenge)

เช่นเดียวกับความกลัว ความปรารถนาที่จะแก้แค้นเป็นอีกหนึ่งแรงกระตุ้นที่ทรงพลังมาก อดีตแฟนเก่า เพื่อนเก่า พนักงานเก่า ลูกน้องเก่า ลูกค้าเก่า เหล่านี้ทั้งหมดมีสองสิ่ง ที่เหมือนกันกับสายลับชนิดอื่น ๆ ก็คือ พวกเขาารู้ข้อมูลบางสิ่งๆ ที่สร้างความเสียหายแก่คนอื่น และก็มีแรงจูงใจที่จะบอกหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ “การแก้แค้นนั้นหอมหวาน” ความปรารถนาที่จะลงโทษเป็นผลจากความขมขื่น ซึ่งมักจะเกิดจากการสิ้นสุดของความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งรู้สึกผิด หรือถูกหักหลัง ยิ่งความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากเท่าไร ความรู้สึกของการถูกทำผิดก็จะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น และความปรารถนาที่จะแก้แค้นก็รุนแรงขึ้น อย่างไรก็ตาม อารมณ์ของการแก้แค้นอาจหมดลงไปในชั่วขณะสั้น ๆ เมื่ออารมณ์สงบลงเขาอาจมีการคิดคำนวณมากขึ้น เจ้าหน้าที่สืบสวนต้องใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้นทันทีก่อนที่จะจางหายไป

3) วิปริต (Perverse)

หมวดหมู่นี้หมายถึงทุกคนที่ให้ข้อมูลโดยหวังว่าจะได้รับประโยชน์ที่ผิดปกติ สายลับที่มีแรงจูงใจเช่นนี้กำลังซ่อนเหตุผลที่แท้จริงสำหรับ “ความร่วมมือ” ของเขา เนื่องจากผลประโยชน์ที่เขาแสวงหา นั้นไม่ใช่สิ่งที่ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องการมอบให้ จึงเป็นสิ่งที่ควรจัดการอย่างระมัดระวัง สายลับต้องการทำงานให้กับเจ้าหน้าที่เพื่อประโยชน์ของเขา ซึ่งโดยทั่วไปมีลักษณะดังนี้

(1) สายลับที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับคู่แข่งทางการค้าในธุรกิจของตนเอง โดยหวังว่า ตำรวจจะสามารถนำไปใช้ในการจัดการแข่งขันได้

(2) สายลับที่ลดบทบาทของตนเองให้น้อยที่สุด หรือให้ข้อมูลที่เป็นเท็จหรือทำให้เข้าใจผิดเพื่อเบี่ยงเบนความสนใจของผู้บังคับใช้กฎหมายจากกิจกรรมของตัวเอง

(3) สายลับที่ติดต่อกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเพื่อจุดประสงค์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการสืบสวน การระบุตัวเจ้าหน้าที่อำราง (ปลอมตัว) หรือการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการบังคับใช้กฎหมาย

(4) สายลับที่ถูกใช้การติดต่อเพื่อขโมยจากการบังคับใช้กฎหมาย

(5) สายลับที่ต้องการเปิดโปง “ทุจริต” หรือการประหลาดมิชอบของตำรวจ

4) ความอวดดีทะนงตัว (Egotistical)

สายลับที่มีแรงจูงใจเช่นนี้มักจะเป็นคนตัวเล็กที่พยายามขยายความสำคัญของตนเอง แรงจูงใจจากความปรารถนาที่จะเพิ่มความนับถือตนเอง แบ่งออกเป็นสองประเภทกล่าวคือ อาชญากร

รายย่อยที่ต้องการความสนใจจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย และบุคคลที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของการบังคับใช้กฎหมายแต่ไม่สามารถมีคุณสมบัติที่จะเป็นได้ สายลับหมวดหมู่นี้อาจกล่าวเกินจริงถึงข้อมูลของตนหรือวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลของพวกเขา ซึ่งทั้งสองอย่างนี้อาจเป็นอันตรายต่อการสืบสวน ความเสี่ยงอีกประการหนึ่งคือสายลับอาจทดสอบอำนาจการควบคุมของเจ้าหน้าที่ กระทำการโดยอิสระหรือตัดสินใจด้วยตนเอง สายลับเหล่านี้จึงจัดการได้ยาก และยังอาจเกิดปัญหาของการควบคุมสายลับ เนื่องจากพวกเขายังเชื่อว่าพวกเขาฉลาดกว่าผู้ควบคุม และอาจพยายามทดสอบผู้ควบคุมด้วยการหลอกล่อด้วย

5) ความโลภ (Mercenary)

สายลับที่ทำเพื่อเงินเพียงอย่างเดียวมีค่อนข้างน้อย ยังคงมีข้อสงสัยว่า เหตุผลหลักของการจ้างชาวของสายลับส่วนใหญ่ไม่ใช่เพื่ออามิสสินจ้าง การเป็นสายลับอย่างมืออาชีพนั้นหาได้ยาก นักวิจัยที่ศึกษาแนวทางปฏิบัติของสายลับในหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายสังเกตว่า โดยทั่วไปแล้วสายลับที่ต้องการเงินมักไม่ค่อยได้รับความเชื่อถือจากเจ้าหน้าที่ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจนี้ คือความเชื่อที่ว่าเงินไม่เพียงพอที่จะทำให้สายลับอยู่ภายใต้การควบคุมได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีความรู้สึกทั่วไปว่าคนที่ให้ข้อมูลจริงเพื่อเงินก็จะให้ข้อมูลเท็จด้วยเหตุผลเดียวกัน

6) การกลับใจหรือปรารถนาที่จะแก้ไขอดีต (Repentance or Desire To Reform)

สายลับประเภทที่ค่อนข้างหายาก คนเหล่านี้จริงจังในความปรารถนาที่จะทิ้งโลกแห่งอาชญากรรมไว้เบื้องหลัง และพยายามจะทำลายหนทางในการกลับไปสู่โลกเดิมด้วยการเผาทำลายเพื่อนร่วมงานของเขา สายลับเหล่านี้ตอบสนองความต้องการในระดับความนับถือในตนเองซึ่งอยู่ในระดับบนของปิรามิดของ Maslow

นอกเหนือจากแรงจูงใจที่อธิบายโดย Harney แล้ว นักวิชาการคนอื่นๆ ยังได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจของการเป็นสายลับอีกหลายประการ ซึ่งอาจจะมีทับซ้อนกันอยู่บ้าง ได้แก่ Jealousy (ความหึงหวง), Cop Wannabe (อยากเป็นตำรวจ), Good Citizen: Patriotic Motive (พลเมืองดี), Mentally Disturbed Individuals (บุคคลที่มีปัญหาทางจิต) ในการนี้ ได้มีการทบทวนวรรณกรรมของนักวิชาการที่พูดถึงแรงจูงใจของสายลับไว้ดังตารางต่อไปนี้

Survey of the Literature: Common Motivations Attributed to Informants

Motivation	Blum	Copeland	Harney	Jacobson	Lee	O'Hara	Skolnick	Wilson
Fear	x	x	x	x	x	x	x	x
Revenge	x		x	x	x	x		x
Perverse			x	x	x	x		x
Egotistical/vanity		x	x			x	x	
Mercenary	x	x	x	x	x	x	x	x
Repentance	x		x		x			
Mentally disturbed			x					
Ideology								x
Jealousy				x	x	x		
Altruism/good citizen		x	x			x	x	
Cop wannabe	x			x				

ภาพที่ 2 Survey of the Literature: Common Motivation Attribute to Informants

ที่มา Madinger (1999)

Madinger สรุปว่า แรงจูงใจเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดในการสร้างสายลับ สังคมของอาชญากรเต็มไปด้วยผู้คนที่เข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับความผิดทางอาญา แรงจูงใจในการเป็นสายลับมีมากมายและทรงพลัง แรงจูงใจต้องเข้มแข็งพอที่จะเอาชนะอคติที่รุนแรงต่อการทรยศ (Betrayal) มีเหตุผลหลายประการทำให้ผู้คนเลือกที่จะร่วมมือกับการบังคับใช้กฎหมายซึ่งเป็นความต้องการของตัวเอง สายลับส่วนใหญ่มีแรงจูงใจมากกว่าหนึ่งประการ และแรงจูงใจของพวกเขาอาจเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไปและความต้องการของพวกเขาผันผวน และประการสุดท้ายที่สำคัญที่สุดก็คือ เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่เจ้าหน้าที่ที่ทำงานร่วมกับสายลับ จะต้องเข้าใจแรงจูงใจของแต่ละบุคคลอยู่ตลอดเวลา

Hess and Amir (2002) ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพิจารณาแรงจูงใจที่แท้จริงซึ่งอยู่เบื้องหลังความเต็มใจของอาชญากรที่จะร่วมมือกับตำรวจและทำหน้าที่เป็นสายลับ หากไม่มีแรงจูงใจที่เข้มข้น คงที่ และยาวนานแล้ว ก็เป็นที่น่าสงสัยว่าบุคคลดังกล่าวจะประสบความสำเร็จในการคงอยู่ต่อไปจนสิ้นสุดการทำงาน และจัดการกับแรงกดดันและงานต่างๆ ตามที่รับมอบหมายหรือไม่ นอกจากนี้ เขายังได้เน้นย้ำว่า ปัญหาที่ตำรวจต้องเผชิญระหว่างขั้นตอนการสรรหาและคัดเลือกผู้อยู่ในข่ายที่จะเป็นสายลับคือ การสร้างพื้นฐานของความไว้วางใจให้กับคนที่ถูกมองว่าเขาไม่น่าเชื่อถือและไม่ไว้วางใจตำรวจเช่นเดียวกัน

ปัญหาหนึ่งในขั้นตอนของการสรรหาและการจัดประเภทสายลับ คือวิธีการสร้างแรงจูงใจต่อผู้ที่ยังลังเลใจที่จะมาเป็นสายลับ Hess และ Amir ชี้ให้เห็น สิ่งที่ตรงข้ามกับแรงจูงใจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปัจจัยของการปฏิเสธข้อเสนอการเป็นสายลับ ได้แก่

(1) คำกล่าวทั่วไปในหมู่อาชญากรว่า “คุณไม่สามารถไว้วางใจตำรวจได้” บุคคลผู้นั้นต้องเอาชนะการขาดความไว้วางใจขั้นพื้นฐานในตำรวจ ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ส่วนตัวหรือโดยข้อมูลเกี่ยวกับผู้อื่น และมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความสงสัยว่าตำรวจจะไม่ปฏิบัติตามคำมั่นสัญญา

(2) ความรู้สึกเป็นเพียง “เครื่องมือ” หรือกำลังถูกใช้โดยตำรวจเพื่อทำร้ายผู้ที่เคยเป็นเพื่อนร่วมงาน

(3) การเผชิญหน้ากับปัญหาความจงรักภักดีหรือ “การทรยศ” ความรู้สึกผิดและความละเอียดเกี่ยวกับการทรยศหักหลังและการละเมิดจรรยาบรรณที่ยอมรับในโลกของอาชญากร โดยคำนึงถึงการละเมิดและทำร้ายระบบความไว้วางใจกับเพื่อนร่วมงานและพันธมิตรจนถึงจุดเปลี่ยนพวกเขาไปที่ “ศัตรู”

(4) ความกลัวและ “ความหวาดระแวง” การประเมินว่างานนั้นเป็นงานอันตรายกลัวว่าอาชญากรรายอื่นจะทำร้ายตนหรือสมาชิกในครอบครัว หากทราบความจริงในระหว่างการปฏิบัติงานลับ หรือภายหลังจากการเปิดเผยในระหว่างกระบวนการทางกฎหมาย

(5) กลัวการตกต่ำในมาตรฐานการครองชีพ ไม่มีการเสนอค่าตอบแทนที่เป็นทางการ ไม่ว่าจะในปัจจุบันหรือในอนาคต นอกเหนือจากค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการมอบหมาย เพราะในขณะที่ถูกใช้งานในฐานะสายลับ กิจกรรมทางอาญาใด ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานของเขา จะไม่ได้รับอนุญาตซึ่งไม่ได้รับการอนุมัติจากเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุม

(6) หากสายลับมีภรรยาแล้ว เขาหันกลับมาว่าคุณสมรสไม่ยอมรับเพราะการหวนกลับไปสู่แวดวงของการกระทำผิดอาญา

(7) กังวลว่าครอบครัวจะตอบสนองต่อการทำหน้าที่เป็นแหล่งข่าวนอกเครื่องแบบอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากบุคคลที่มาจากครอบครัวอาชญากร และเพราะกลัวการแก้แค้นของอาชญากรที่ “ถูกทรยศ”

อย่างไรก็ตาม Hess and Amir (2002) ได้นำเสนอว่า แรงจูงใจต้องมีความเข้มแข็งเพียงพอจะเอาชนะปัจจัยเชิงลบข้างต้น เช่น การยุติคดีและการรอดพ้นจากการจำคุก หรือการได้รับความรู้สึกถึงอำนาจในการทำงานกับเจ้าหน้าที่ เป็นต้น ในท้ายที่สุดพวกเขาได้สรุปว่า ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีแรงจูงใจที่เป็นแรงเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกัน แรงจูงใจของตำรวจค่อนข้างชัดเจนว่าเป็นการเจาะเข้าไปในโลกอาชญากรรมเพื่อรวบรวมพยานหลักฐานดำเนินคดีกับอาชญากรที่เป็นเป้าหมายภายใต้ระบบที่ซับซ้อนของการค้าและการจำหน่ายยาเสพติด ส่วนแรงจูงใจของอาชญากรที่มาเป็นสายลับมีขอบเขตที่กว้างกว่า คือ เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษเช่นการจำคุก ความปรารถนาที่จะกลับสู่ชีวิตปกติที่ถูกต้องตามกฎหมาย ฯลฯ

แนวคิดแรงจูงใจมักถูกใช้ในการอธิบายเกี่ยวกับเทคนิคการสืบสวนคดีอาญาโดยใช้สายลับในหลายแง่มุม มีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคล อันจะเป็นประโยชน์สำหรับการพิจารณาสรรหาบุคคลเข้ามาเป็นสายลับ การประเมินขีดความสามารถของสายลับ และควบคุมการทำงานของสายลับ

2.4.3.2 แนวคิดการแลกเปลี่ยน (Exchange)

ทฤษฎีปรัวรรตนิยมหรือทฤษฎีแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) เป็นทฤษฎีหลักของสังคมวิทยาที่สามารถนำแนวความคิดไปใช้ได้กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลไปจนกระทั่งถึงระดับสังคม เป็นทฤษฎีที่เกิดจากการผสมผสานแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์เชิงอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian Economics) มานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) และจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology) แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ทฤษฎีปรัวรรตนิยมพฤติกรรมและทฤษฎีปรัวรรตนิยมเชิงโครงสร้าง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540)

ทฤษฎีปรัวรรตนิยมพฤติกรรม (Exchange Behaviorism Theory) เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคนหรือกลุ่มคนขนาดเล็ก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคล (Individualistic Exchange) นักทฤษฎีที่สำคัญคือ จอร์จ ซี. โฮมันส์ (George C. Homans)

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคล (Individualistic Exchange) ของโฮมันส์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประพจน์ระดับต้น (First-order Abstraction) กับอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า ประพจน์ระดับสูง (Higher-order Proposition) เป็นนามธรรมสูงขึ้น

ประพจน์ระดับสูง 5 ประการ มีดังต่อไปนี้

1. หากในอดีตมาสถานการณ์กระตุ้นเฉพาะอย่างหนึ่ง เป็นต้นเหตุให้การกระทำของคนๆหนึ่ง ได้รับรางวัลแล้ว และหากมีสถานการณ์กระตุ้นทำนองเดียวกันมีอยู่ในปัจจุบัน คนๆนั้นก็มักจะกระทำอย่างเดียวกันหรือคล้ายกันกับในอดีตอีก

2. ภายในเวลาจำกัดระยะหนึ่ง หากการกระทำของคนหนึ่งเป็นประโยชน์กับอีกคนหนึ่งมากเพียงใด ผู้ได้รับประโยชน์ก็จะแสดงพฤติกรรมนั้นบ่อยขึ้นเพียงนั้น

3. ยิ่งการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดของคนๆ หนึ่ง เป็นประโยชน์ต่อคนอื่นคนหนึ่งมากเพียงใด เขาก็จะยิ่งทำกิจกรรมที่ได้รับประโยชน์นั้นบ่อยเพียงนั้น

4. ยิ่งบุคคลหนึ่งได้รับการกระทำอันเป็นประโยชน์จากอีกบุคคลหนึ่งบ่อยมากเพียงใด บุคคลนั้นจะยิ่งรู้สึกว่าการกระทำนั้นมีค่าลดน้อยลงเพียงนั้น

5. ยิ่งบุคคลหนึ่งมีความรู้สึกที่ว่า กฎเกณฑ์การแลกเปลี่ยนไม่ยุติธรรมแก่เขามากขึ้นเพียงใด เขาก็จะแสดงกริยาอย่างหนึ่งที่เราเรียกว่า โกรธมากขึ้นเพียงนั้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540)

Miller (2011) นำเสนอข้อเท็จจริงว่า สายลับเข้าสู่ความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยน ซึ่งผลการปฏิบัติงานของพวกเขาได้รับการชดเชยด้วยรางวัลที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ต่าง ๆ ดุลยพินิจที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินคดีอาญาที่รอดำเนินการ เงิน การแก้แค้น และสำหรับบางคน ความเป็นอิสระในความพยายามที่ผิดกฎหมาย เช่น การใช้ยาเสพติด การละเมิดคุมประพฤติ และแม้แต่การค้ายาเสพติดในระดับท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนนี้รวมไปถึงค่าตอบแทนอื่นโดยไม่คำนึงถึงประเภทและจำนวน หมายความว่า หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายมีส่วนเกี่ยวข้องตามสัญญากับพลเมืองในระดับหนึ่ง งานที่ให้ข้อมูลนั้นอาจทับซ้อนกับแง่มุมอื่นทั้งด้านตรรกะและกฎหมายเกี่ยวกับสืบสวน

ในปี 2016 Dean A. Dabney and Richard Tewsbury ได้นำเสนองานวิจัยภาคสนามที่ได้ตีแผ่ความเป็นจริงของการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนคดียาเสพติดกับสายลับ งานวิชาการนี้ไม่เพียงแต่มีส่วนช่วยในการจัดหมวดหมู่หรือแบ่งประเภท (Classifying) ของบุคคลทุกประเภทที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรรมแก่ผู้บังคับใช้กฎหมายเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นความเป็นพลวัตของการแลกเปลี่ยนข้อมูลของบุคคลทั้งสองฝ่ายอีกด้วย เนื่องจากได้พิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นจนทำให้เกิดการร่วมงานกันในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับบุคคลดังกล่าว

ในเบื้องต้นเป็นที่ยอมรับกันว่า แม้ว่าบทบาทหน้าที่และทักษะของเจ้าหน้าที่แต่ละคนในการสืบสวนมีความแตกต่างกัน แต่ทุกคนจะไม่ได้รับประโยชน์จากข้อมูลวงในที่มาจากผู้เล่นระดับพื้นดิน ที่เรียกว่า Regular folks กล่าวคือ ประชาชนผู้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือบุคคลปกติทั่วไปที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดกฎหมาย ซึ่งมีอยู่มากมายในชุมชนที่มีอาชญากรรม เช่น ผู้โทรศัพท์แจ้งข่าว 191 เป็นต้น เจ้าหน้าที่สืบสวนระดับล่างถูกลดคุณค่าลงด้วยแหล่งข้อมูลเหล่านี้ ในขณะที่เจ้าหน้าที่สืบสวนจากส่วนกลางหรือหน่วยงานระดับสูงขึ้นไปมีอิสระในการตัดสินใจเกลี้ยกล่อมแหล่งข้อมูลที่มีค่ามากกว่า นั่นคือ ผู้ที่มีส่วนร่วมกับการกระทำผิดทางอาญา หรือที่เรียกว่า Underworld player ไปจนถึง สมาชิกที่ยังเคลื่อนไหวอยู่ในวัฒนธรรมย่อยของอาชญากรที่ไม่มีทางยอมให้ใครควบคุมได้ง่าย ๆ ที่เรียก Hardcore offenders ซึ่งในบริบทของการแลกเปลี่ยนข้อมูล บุคคลเหล่านั้นได้ครอบครองข้อมูลขั้นต้นหรือขั้นสองเกี่ยวกับการกระทำผิดทางอาญาที่เกิดขึ้น และตกลงที่จะแบ่งปันข้อมูลนี้กับสมาชิกของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

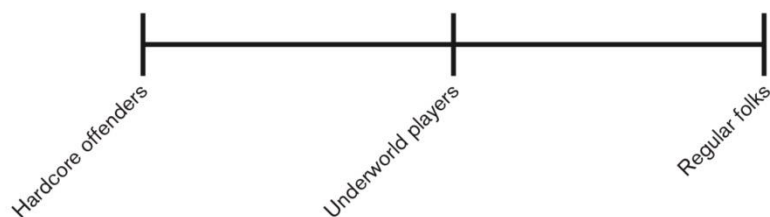

FIGURE 1. Criminal involvement continuum

ภาพที่ 3 แผนภูมิอนุกรมระดับการมีส่วนร่วมทางอาญา
ที่มา Dabney & Tewsbury (2016)

โดยอาศัยพื้นฐานในการทำความเข้าใจถึงคุณค่าในตัวของคุณค่าในตัวของบุคคลผู้ให้ข้อมูลหรือสายลับต่อการทำงานสืบสวนอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่สืบสวน ซึ่งพิจารณาจากระดับการมีส่วนร่วมทางอาญาของบุคคลดังกล่าว Dabney & Tewsbury ได้จัดกลุ่มประเภทของการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน จะเห็นได้ว่าต่างมีแรงจูงใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทั้งฝ่ายผู้ให้ (Provider Motive) และฝ่ายผู้รับ (Consumer Motive)

Provider Motive	Self-Advancement (+)	Civic-Minded Citizen Informers	Entrepreneurial Informant
	Self-Preservation (-)	Police Source	Indentured Informant
		(-) Solving Cases	(+) Making Cases
		Consumer Motive	

FIGURE 2. Typology of the police-citizen information exchange.

ภาพที่ 4 การจัดกลุ่มของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างพลเมืองและตำรวจ
ที่มา Dabney & Tewsbury (2016)

แรงจูงใจของปัจเจกบุคคลที่ให้ข้อมูลกับตำรวจ (Provider Motive) โดยทั่วไปแล้วเมื่อเกี่ยวข้องกับตำรวจ บุคคลจะได้รับแรงจูงใจในการเอาตัวรอด (Self-Preservation) หรือความก้าวหน้าในตนเอง (Self-Advancement) ผู้ให้ข้อมูลมักมีแรงจูงใจการเอาตัวรอดเมื่อพวกเขาต้องให้ข้อมูล อันเป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่สืบสวนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา พลเมืองเหล่านี้กำลังถูกกดดันเพื่อให้ข้อมูลพิเศษบางอย่างแก่ตำรวจ สิ่งนี้อาจปรากฏกับบุคคลที่ถูก

สอบสวนในฐานะเหยื่อ พยาน ผู้เกี่ยวข้อง หรือต้องสงสัยในที่เกิดเหตุ บุคคลที่มีแรงจูงใจจากการเอาตัวรอดกำลังหาบรรเทาความเครียด และกดดันจากการที่ต้องมาติดต่อกับตำรวจโดยไม่คาดฝันมาก่อน เหยื่อหรือพยานอาจร่วมมือกับตำรวจเพื่อให้รายละเอียดเกี่ยวกับอาชญากรรมที่เพิ่งเกิดขึ้นในโลกของเขาหรือเธอ เราเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า “Citizen informants (ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นพลเมือง)” หรือ “Walk-in informants (ผู้ให้ข้อมูลที่เดินเข้ามา)” (Dennis Fitzgerald, 2007 อ้างถึงใน Dabney & Tewsbury, 2016) เพราะว่าบุคคลหรือผู้ต้องสงสัยที่เกี่ยวข้องอาจพยายามจัดการผลเสียที่อาจเกิดขึ้นซึ่งตำรวจหรืออัยการกำลังจะจัดการเขาโดยการกล่าวหาเพื่อนอาชญากรที่ละเมิดกฎหมาย

ในอีกรูปแบบหนึ่ง Harney and Cross และ Settle (อ้างถึงใน Dabney & Tewsbury (2016)) สังเกตว่า ตำรวจมักจะจัดการกับบุคคลที่ถูกจับกุมบนท้องถนนโดยเสนอข้อตกลงที่เจ้าหน้าที่จะยุติการจับกุมนั้น เพื่อแลกกับข้อมูลที่จะช่วยในการคลี่คลายคดีเก่า (Solving Cases) หรือสร้างคดีใหม่ (Making Cases) (ผ่านการล่อซื้อ - การสกัดกั้น) หากผู้กระทำผิดปฏิบัติตามข้อตกลง เขาจะได้รับประโยชน์ตามนั้น หากไม่เป็นเช่นนั้นจะมีดำเนินการกับคดีที่เกิดขึ้นตามกฎหมายโดยไม่คำนึงถึงสถานะที่ตำรวจกำหนดให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งจากเหตุอาชญากรรม วัตถุประสงค์หลักสำหรับผู้ให้ข้อมูลหรือสายลับที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการเอาตัวรอด ก็คือเพื่อคืนความสมดุลหรือความสงบเรียบร้อยภายหลังเหตุการณ์แย ๆ ของชีวิต

อีกรูปแบบหนึ่ง ผู้ให้ข้อมูลบางรายได้รับแรงจูงใจจากความก้าวหน้าในตนเอง (Self-Advancement) พลเมืองเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติเชิงรุกและรอบคอบ พวกเขาส่งข่าวให้ตำรวจเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการบางอย่างในสังคมนอกกฎหมายของพวกเขา โดยทั่วไปผู้ให้ข้อมูลประเภทนี้ มีสามประเภทย่อย อย่างแรกคือ Hardcore offenders หรืออาชญากรที่ไม่มีทางยอมให้ใครควบคุมได้ง่าย ๆ บอกตำรวจเกี่ยวกับการกระทำผิดทางอาญาของคู่แข่งที่เป็นที่รู้จักหรือคู่แข่งทางการตลาด ประเภทที่สอง สมาชิกวัฒนธรรมย่อยของอาชญากรที่มีแรงจูงใจเกี่ยวกับความโลภจากเงินรางวัลที่เขาจะได้รับหากช่วยเหลือตำรวจ และประเภทที่สาม ส่วนใหญ่เป็นบุคคลธรรมดาที่ปฏิบัติตามกฎหมาย โดยมีจุดมุ่งหมายในการลดอาชญากรรม ทำงานเป็นนักสืบประจำถิ่นเพื่อส่งข่าวสารเกี่ยวกับการกระทำผิดทางอาญาไปยังตำรวจ หรือผ่านโทรศัพท์สายด่วน Stephen Mallory (2000) (อ้างถึงใน Dabney & Tewsbury (2016)) ใช้คำว่า “พลเมืองที่มีจิตสาธารณะหรือเห็นแก่ผู้อื่น (Civic-minded or altruistic)”

เมื่อพิจารณาแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวกรองทางอาญาภายในกระบวนการสืบสวน ในด้านตำรวจซึ่งก็คือ ผู้รับข้อมูล (Provider Motive) เป็นที่ทราบกันดีว่าตำรวจใช้ทั้งบทบาทเชิงรับและเชิงรุก ตั้งแต่การใช้โครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสารที่เจ้าหน้าที่สายตรวจตอบสนองต่อรายงานอาชญากรรมโดยพลเมือง การลาดตระเวนตรวจตรา ไปจนถึงแผนกสืบสวนที่ใช้

เจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบ เจ้าหน้าที่ตำรวจผู้สืบสวนคดีอาญามีแรงจูงใจในการสะสางคดีอาญาที่เกิดขึ้นแล้ว (Solving Cases) เจ้าหน้าที่อาจดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยการดึงข้อมูลจากเหยื่อ พยาน ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ต้องสงสัยในที่เกิดเหตุ เหล่านี้รวมเรียกว่า Police Source และยังอาจดำเนินการสืบสวนตามข้อมูลจาก “พลเมืองที่มีจิตสาธารณะหรือเห็นแก่ผู้อื่น (Civic-minded or altruistic)” ซึ่งเรียกร้องให้นักสืบลงไปในพื้นที่เพื่อให้ข้อมูล หรือส่งต่อข้อมูล โดยไม่เปิดเผยตัวตน

ซึ่งแตกต่างจากกรณีที่ผู้สืบสวนคดีอาญาที่สร้างคดีใหม่ (Making Cases) โดยรับบทบาทที่เข้มข้นในกระบวนการสืบสวน คดีใหม่จะเกิดขึ้นเมื่ออาชญากรรมหรืออาชญากรที่ตำรวจไม่เคยรู้จักมาก่อนถูกเปิดเผยผ่านข้อมูลที่ให้โดยบุคคลที่อยู่ในจุดใดจุดหนึ่งในความสัมพันธ์ทางอาญา ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับมักเป็นบุคคลที่ถูกจับกุมเพื่อระบุตัวเพื่อนที่ปกปิดตัวตนในระดับที่สูงขึ้นในตลาดอาชญากรรมเพื่อแลกกับการผ่อนปรน บางครั้งต้องการผลลัพธ์อย่างรวดเร็ว ตัวอย่างเช่น ผู้ค้ายาเสพติดระดับล่างอาจถูกกดดันให้จัดทำข้อตกลงด้านยาเสพติดกับผู้จำหน่ายยาเสพติดรายใดรายหนึ่งทันที หรือไม่นานหลังจากที่ตำรวจจับกุมตัว ในบางครั้งการส่งคดีใหม่อาจใช้เวลานานขึ้น ในกรณีเหล่านี้ เช่น ผู้เสพยาเสพติดที่ถูกจับอาจได้รับแจ้งว่าเรามีเวลา 1 – 3 เดือน เพื่อจัดการผู้นำของผู้ค้ายาเสพติด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มนี้เรียกว่า ผู้ให้ข้อมูลที่มีข้อผูกมัด (Indenture informants) อาจประกอบด้วยประเภทย่อยที่หลากหลาย ได้แก่ Agent provocateurs (สายลับยั่วยุ) และ Supergrasses ซึ่งหมายถึงอาชญากรที่ให้ข้อมูลแก่ตำรวจเกี่ยวกับอาชญากรอื่น ๆ เพื่อให้ได้รับโทษที่เบาลง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด

หมวดหมู่สุดท้ายของผู้แจ้งข้อมูลทางอาญาคือ The Entrepreneur หรือผู้ให้ข้อมูลที่ เป็นผู้ประกอบอาชญากรรม ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากความก้าวหน้าในตนเองและหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเชิงรุกที่ผลักดันให้สร้างคดีใหม่ อย่างไรก็ตาม ผู้สืบสวนคดีอาญาที่ต้องการสร้างคดีใหม่มักไม่ค่อยได้รับประโยชน์ในข้อมูลจากบุคคลประเภทนี้ เนื่องจากลักษณะที่ปกปิดซ่อนเร้น และมักจะก่อปัญหาตามมา โดยปกติแล้วผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับเหล่านี้จะได้รับแรงจูงใจจากเงินหรือการแก้แค้น พวกเขาเข้ามาทำงานเพียงเพื่อผลประโยชน์ทางการเงินเท่านั้น พยายามใช้ตำรวจเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ศัตรู คู่แข่ง หรือผู้อื่นที่พวกเขาไม่ชอบ ผู้ให้ข้อมูลที่พยายามจัดการกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะเป็นความผิดทางอาญาด้วย (Dabney & Tewsbury, 2016)

แนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจและการแลกเปลี่ยนทำให้เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายสามารถจำแนกแยกแยะความแตกต่างของบุคคลที่จะมาเป็นสายลับ และวิเคราะห์ถึงหนทางที่ได้มาซึ่งสายลับในการทำงานปราบปรามยาเสพติดได้ อย่างไรก็ตาม การยอมรับประโยชน์ที่เป็นไปได้ของสายลับและเต็มใจที่จะเกณฑ์พวกเขามาร่วมงานการสืบสวนสอบสวนเป็นเพียงขั้นตอนแรก เมื่อเจ้าหน้าที่

แสดงความเต็มใจที่จะใช้ข้อมูลที่เป็นความลับแล้ว ยังจะต้องพัฒนาทักษะเพื่อให้ตระหนักถึงความตั้งใจนี้อย่างแท้จริง การระบุและการสรรหาสายลับจะมีขึ้นในลำดับต่อไป สิ่งสำคัญคือต้องเข้าใจว่าสายลับเข้ามามีบทบาทและทำงานในหลากหลายวิธี “การสรรหา” ของสายลับเกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือเนื่องจากเจ้าหน้าที่อยู่ถูกที่ในเวลาที่เหมาะสม จากการศึกษาพบว่าไม่มีวิธีการที่ถูกกำหนดไว้อย่างตายตัวในการระบุ กลั่นกรอง และเปลี่ยนผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากกระบวนการเหล่านี้ทั้งสองฝ่ายต่างนำวิธีการ บุคลิกภาพ กลยุทธ์ และทักษะที่เป็นเอกลักษณ์มาสู่การสร้างความสัมพันธ์

กระบวนการสรรหาบุคคลที่จะมาเป็นสายลับอาจมีขั้นตอนกว้าง ๆ (Madinger, 1999 ; Dabney & Tewsbury, 2016) คือ

ประการแรกคือ การพยายามรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลนั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อกำหนดความสามารถทางปัญญา แรงจูงใจ และจุดแข็งและจุดอ่อนโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิหลังทางอาญาหรือประวัติอาชญากรรม

ประการที่สองคือ การดำเนินการสร้างความสามัคคีโดยเจตนาและความมุ่งหมายเพื่อให้ได้รับความไว้วางใจจากบุคคล การรับฟังและแสดงความเคารพและเอาใจใส่ต่อผู้ที่อาจเป็นสายลับเป็นปัจจัยสำคัญในเรื่องนี้

ประการที่สามคือ การนำเสนอแนวทางแก้ไขเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลเหล่านั้นเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ซึ่งรวมถึงการโน้มน้าวให้บุคคลนั้นเชื่อว่าเงื่อนไขของข้อตกลงจะได้รับการปฏิบัติ อธิบายข้อกังวลเรื่องการรักษาความลับ ความปลอดภัย และการตอบโต้

และประการสุดท้ายคือ การตรวจสอบรายละเอียดของข้อตกลงที่เสนอ และสิ่งที่ได้ให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้ให้ข้อมูลเพื่อปฏิบัติตามเมื่อสิ้นสุดข้อตกลง แลกเปลี่ยนกับเจ้าหน้าที่ที่ทำในสิ่งที่เขาหรือเธอให้คำมั่นสัญญา

Madinger (1999) นำเสนอว่า กระบวนการพัฒนาสายลับได้นำเจ้าหน้าที่ไปสู่มิติใหม่ของจิตวิทยามนุษย์ในหลายด้าน กระบวนการนี้มีความใกล้ชิดกับพนักงานขายมากกว่าที่จะเป็นงานของตำรวจในการส่งเสริมความร่วมมือ สิ่งเหล่านี้ประกอบด้วย ความไว้วางใจ (Trust) มโนธรรม (Conscience) และแรงจูงใจ (Motivation) กล่าวโดยสรุปก็คือ

ความไว้วางใจ (Trust) เป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งหมด หากปราศจากความไว้วางใจในเจ้าหน้าที่ บุคคลที่มีศักยภาพในการเป็นสายลับซึ่งกำลังพิจารณาว่าจะทรยศต่อคนที่ให้ความไว้วางใจ จะไม่ยินยอมให้ความร่วมมือ เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายจึงต้องพิสูจน์ว่าเราเชื่อถือได้ ความเชื่อมั่นอาจได้แก่ เชื่อถือในคำพูดของเจ้าหน้าที่ (Trust in the Officer's Word) , เชื่อถือในดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ (Trust in the Officer's Discretion) และเชื่อมั่นในความสามารถของเจ้าหน้าที่ (Trust in the Officer's Competence)

มโนธรรม (Conscience) เป็นความรู้สึกภายในจิตใจของทุกคน ว่าอะไรถูกหรือผิด ในการกระทำหรือแรงจูงใจ มโนธรรมผลักดันเราไปสู่การกระทำที่ถูกต้องและเป็นอุปสรรคต่อการทรยศพวกพ้องที่เป็นอาชญากร เจ้าหน้าที่ที่ต้องกำหนดหรือจำกัดขอบเขตมโนธรรมของสายลับ (Defining the Area of Conscience) และทำการขยายขอบเขตของมโนธรรมนั้นออกไป (Broadening the Area of Conscience) เช่น การให้เหตุผลเข้าข้างตัวเองว่า การทรยศหักหลัง เป็นสิ่งที่ควรกระทำ ก่อนที่เขาเองจะถูกหักหลังเสียก่อน

แรงจูงใจ (Motivation) เพื่อที่จะใช้แรงจูงใจอย่างมีประสิทธิภาพในการพัฒนาสายลับ เจ้าหน้าที่จะต้องสามารถ (1) เข้าใจความต้องการของบุคคล (2) อธิบายประโยชน์ของวิธีแก้ปัญหานั้นเสนออย่างมีประสิทธิภาพ และ (3) แสดงหรืออธิบายว่าวิธีแก้ปัญหานั้นตรงกับความต้องการของแต่ละบุคคลอย่างไร

แนวคิดแรงจูงใจ (Motivation) และแนวคิดการแลกเปลี่ยน (Exchange) สามารถใช้อธิบายเหตุผลของการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายและบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำ ความผิดได้ แม้ปัจจัยทั้งสองอย่างเพียงพอก็เอื้อหนุนให้เกิดการทำงานร่วมกัน แต่การเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิดทางทางอาญาเป็นเรื่องเสี่ยงอันตรายต่อความปลอดภัยของทั้งสองฝ่าย เจ้าหน้าที่จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการในการพัฒนาสายลับให้การทำงานบรรลุผลสำเร็จ

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับ

ดังที่ได้กล่าวมาโดยตลอดในงานฉบับนี้ การบังคับใช้กฎหมายต่ออาชญากรรมยาเสพติด เจ้าหน้าที่ต้องการข้อมูลจากผู้รู้จริงในเรื่องนั้น สายลับส่วนใหญ่ในคดียาเสพติดจึงมักเป็นผู้ให้ข้อมูลที่มีข้อมูลมัด (Indenture informants) กล่าวคือเป็นผู้ที่กระทำความผิดและจำเป็นต้องให้ข้อมูลหรือทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายต้องการสายลับมากกว่าสายลับต้องการเจ้าหน้าที่ บุคคลที่ให้ข้อมูลกับตำรวจจะได้รับผลตอบแทนเพียงเล็กน้อยสำหรับบทบาทของเขาในการช่วยเหลือตำรวจในการสืบสวนสอบสวน สายลับมีบทบาทปฏิสัมพันธ์โดยทำงานเคียงข้างและจับมือกับเจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้เข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่ผิดกฎหมายหรือมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมและธุรกรรมที่ผิดกฎหมายในขั้นต้น และในบางครั้ง สายลับมีบทบาทมากขึ้นโดยการแนะนำตัวและอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่สายลับในการระบุตัวตนและสถานที่ภายในวัฒนธรรมย่อยหรือกลุ่มอาชญากร (Dabney & Tewsbury, 2016) เป็นเรื่องน่าสนใจที่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายซึ่งถูกฝึกให้มีค่านิยมต่อการเคารพกฎหมายและมีภารกิจหลักในการจัดการต่อผู้กระทำความผิดอย่างเด็ดขาด ต้องร่วมงานหรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดกฎหมาย

2.5.1 ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relations Theory)

แม้ความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับมีจุดมุ่งหมายเพียงผลสำเร็จของการปราบปรามอาชญากรรมเท่านั้น แต่กระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาแล้วเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จริง ๆ ที่มีจิตใจ มีอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิด ดังที่ได้กล่าวมาในหัวข้อแรงจูงใจของการทำงานเป็นสายลับ เป็นการยากที่บุคคลจากสองขั้วที่ตรงกันข้ามจะร่วมงานกันได้ หากความสัมพันธ์ไม่แข็งแกร่งเพียงพอ สิ่งที่น่าสนใจคือความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

William C. Schutz (อ้างถึงใน สิทธิชัย สาตราหา, 2550) ได้สร้างทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relations Theory) ทฤษฎีที่สำคัญ คือ ทฤษฎี FIRO (Fundamental Interpersonal Relations Orientation) ทฤษฎีนี้พยายามอธิบายพฤติกรรมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในลักษณะที่บุคคลหนึ่งแสดงพฤติกรรมหรือมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่เป็นรูปแบบที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจง และซึ่งบ่งพฤติกรรมระหว่างบุคคลได้ ลักษณะเฉพาะที่บุคคลสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอยู่บนพื้นฐานความต้องการระหว่างบุคคล 3 ประการ คือ

1) ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งหรือการเข้ากลุ่ม (Inclusion) หมายถึง ความต้องการที่จะอยู่ด้วยกันกับผู้อื่น ความต้องการติดต่อกับบุคคลอื่น ซึ่งความต้องการเหล่านี้แสดงออกโดยแสดงพฤติกรรมที่ดึงดูดความใส่ใจและสนใจจากบุคคลอื่น บุคคลที่มีความต้องการเป็นส่วนหนึ่งหรือต้องการมีส่วนร่วมอยู่ด้วยสูง จะแสดงออกโดยการทำให้ตัวให้เด่น ให้เป็นที่ยอมรับหน้าันับถือ ฯลฯ เช่น แสดงความเป็นมิตร นำคบหา คล้อยตาม หรืออาจแสดงความเป็นเจ้าของ หึงหวง เป็นต้น

2) การควบคุม (Control) หมายถึง กระบวนการในการตัดสินใจระหว่างบุคคล ความต้องการในการควบคุมนี้อาจจะเริ่มด้วยความต้องการที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น จนถึงการควบคุมผู้อื่นอย่างสิ้นเชิง อาจแสดงออกโดยการควบคุมผู้อื่น ต่อต้านต่อการควบคุม หรือยอมตามผู้อื่น

3) อารมณ์ความรู้สึก (Affection) หมายถึง อารมณ์ความรู้สึกระหว่างบุคคล ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งรักหรือเกลียด บุคคลที่มีความต้องการด้านนี้สูงจะพยายามสร้างความรัก ความผูกพันอย่างแนบแน่นกับบุคคลอื่น ส่วนบุคคลที่มีความต้องการด้านนี้ต่ำจะหลีกเลี่ยงการสร้างความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบุคคลอื่น

เมื่อบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กัน แต่ละคนจะแสดงพฤติกรรมตามแบบแผนความต้องการดังกล่าว ซึ่งอาจมีผลทำให้บุคคลเข้ากันได้ หรือเข้ากันไม่ได้ มี 3 แบบ คือ

1) การแลกเปลี่ยนระหว่างกันที่เข้ากันได้ (Interchange Compatibility) ลักษณะแบบนี้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลที่ติดต่อกันมีความต้องการที่คล้ายกันหรือมีปริมาณใกล้เคียงกัน เช่น

เมื่อบุคคลทั้งสองต้องการความใกล้ชิดกันสูงทั้งคู่ หรือความต้องการใกล้ชิดกันต่ำทั้งคู่ บุคคลทั้งสองก็เข้ากันได้ เป็นต้น

2) มีผู้ริเริ่มปรับเข้าหากัน (Originator Compatibility) ลักษณะแบบนี้จะมีบุคคลหนึ่งเป็นผู้ริเริ่มแสดงพฤติกรรมตามแบบแผนความต้องการของตนต่อบุคคลอื่น ถ้าเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกับความต้องการของอีกคนหนึ่ง ก็ทำให้เข้ากันได้ ถ้าไม่สอดคล้องกันก็เข้ากันไม่ได้ เช่น ถ้าบุคคลหนึ่งแสดงพฤติกรรมที่ต้องการควบคุม หรือมีอิทธิพลต่อบุคคลหนึ่งแล้วบุคคลที่สองมีลักษณะยอมตามก็จะเข้ากันได้ แต่ถ้าทั้งสองคนมีลักษณะต้องการมีอิทธิพลหรือควบคุมอีกฝ่ายหนึ่งก็จะทำให้เข้ากันไม่ได้ เป็นต้น

3) การแสดงความคาดหวังพฤติกรรมที่ปรารถนา (Reciprocal Compatibility) ลักษณะแบบนี้บุคคลจะพยายามแสดงออก เพื่อให้อีกฝ่ายมีพฤติกรรมตามที่ตนต้องการ ถ้าอีกฝ่ายปฏิบัติตามเป็นที่พอใจก็จะเข้ากันได้ แต่ถ้าอีกฝ่ายไม่ได้แสดงพฤติกรรมที่อีกฝ่ายต้องการก็จะเข้ากันไม่ได้

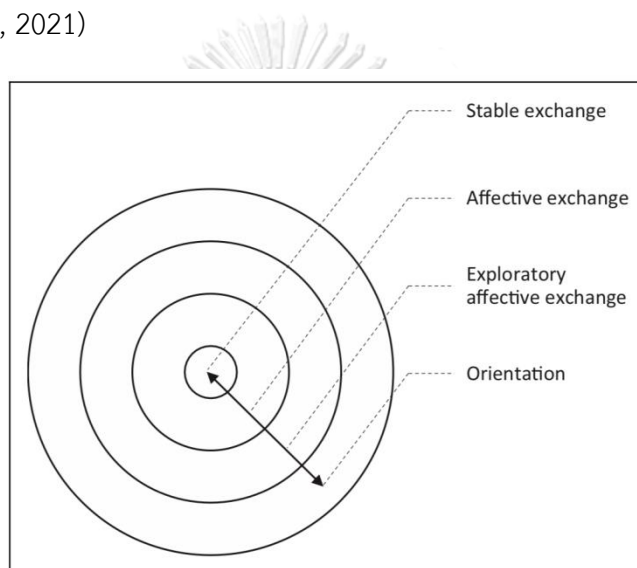
2.5.2 ทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์ (Social Penetration Theory)

ทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์ของ Irwin Altman และ Dalmas Taylor เป็นหนึ่งในกระบวนการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ได้รับการยอมรับกว้างขวางที่สุด แนวคิดของทฤษฎีนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเหตุผลของการพัฒนาความสัมพันธ์ แต่สนใจและให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อทั้งสองฝ่ายได้พัฒนาความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นแล้ว เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจำนวนของเรื่องที่ใช้ในการพูดคุยและระดับของความเป็นส่วนตัวของเรื่องที่ใช้พูดคุยกันระหว่างคู่สื่อสาร ทฤษฎีนี้ระบุว่าความสัมพันธ์จะพัฒนาให้เกิดความสนิทสนมมากขึ้นตามระยะเวลาที่คู่สื่อสารมีการเปิดเผยข้อมูลกันซึ่งและกันและมากขึ้นๆ Social Penetration คือกระบวนการเปิดเผยตนเองและเพิ่มความใกล้ชิดสนิทสนม (สุปรیتی จันทะดี, 2555)

ขณะที่ความสัมพันธ์พัฒนาไปนั้น การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันได้เคลื่อนจากสวนที่ตื้นเขินที่สุดไปสู่จุดที่ลึกกว่า จากการพูดคุยกันในเรื่องบางเรื่องไปสู่จำนวนเรื่องที่สามารถนำมาพูดคุยกันได้มากขึ้นๆ นอกจากนั้น ระดับความลึกซึ้งของการพูดคุยก็จะยับยั้งจากการพูดคุยเรื่องที่เปิดเผยได้ทั่วไปไปสู่เรื่องที่มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้นๆ คู่สื่อสารจะแบ่งปันมุมมองของตนเอง แลกเปลี่ยนข้อมูลทั้งทางกว้างและลึก ในส่วนกว้างคือ ความหลากหลายของหัวข้อที่นำมาแลกเปลี่ยน และในส่วนลึกคือ มีการสื่อสารรายละเอียดข้อมูลส่วนตัวเกี่ยวกับวิถีชีวิตความรู้สึก ความคิดของกันและกันมากขึ้นตามระดับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น (สุปรیتی จันทะดี, 2555)

ทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์ของ Irwin Altman และ Dalmas Taylor เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลโดยเน้นเฉพาะที่ไตนามิกวิธิตที่ความสัมพันธ์

เหล่านี้พัฒนาจากรูปแบบการสื่อสารที่ค่อนข้างผิวเผินและเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้น กลไกหลักที่ความก้าวหน้านี้ทำงาน ดังที่ Altman และ Taylor ระบุไว้ และในการศึกษาก่อนหน้านี้ โดย Taylor คือการเปิดเผยตนเองร่วมกัน รูปแบบที่เหมาะสมทางสังคมซึ่งฝังอยู่ในลำดับขั้นของความสัมพันธ์ ขั้นตอนเหล่านี้ของการพัฒนาความสัมพันธ์ในสังคมทฤษฎีการเจาะตามลำดับดังนี้: Orientation , Exploratory Affective Exchange , Affective Exchange และ Stable Exchange (Altman and Taylor, 1973) Altman และ Taylor แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนเหล่านี้ผ่านการใช้ “the onion analogy” ซึ่งการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีลักษณะเป็นการเจาะทะลุผ่านชั้นบุคคลิกซึ่งกันและกัน โดยแต่ละชั้นที่สอดคล้องกับเฉพาะชุดของเงื่อนไขตามบริบทนี้แสดงไว้ในรูปดังนี้ (อ้างถึงใน Atkinson, 2021)

ภาพที่ 5 แบบจำลองทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์

ที่มา Atkinson (2021)

สิ่งที่ต้องลงทุนเพื่อให้ได้มาตามขั้นของการพัฒนาความสัมพันธ์นี้ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน (สุปรیتی จันทะดี, 2555)

(1) ขั้นการแนะนำ (Orientation) ในขั้นนี้การสื่อสารและการเปิดเผยตนเองจะอยู่ในลักษณะของสารสนเทศที่เปิดเผยต่อสาธารณะ เช่น อาชีพ สถานที่ทำงาน ฯลฯ ในขั้นนี้หากคู่สื่อสารประเมินว่า การดำรงความสัมพันธ์จะเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์กับตนเองจึงจะก้าวสู่ขั้นตอนต่อไปซึ่งเรียกว่า

(2) ขั้นการบุกเบิกไปสู่การแลกเปลี่ยนความประทับใจ (Exploratory Affective Exchange) ในขั้นนี้ระดับของข้อมูลที่ใช้ในการสื่อสารแลกเปลี่ยนจะมีความลึกและมีการเปิดเผยตนเองให้คู่สื่อสารรู้จักกันมากขึ้น จากนั้นความสัมพันธ์จึงดำเนินไปสู่ขั้นถัดไป คือ

(3) ชั้นแลกเปลี่ยนความประทับใจ (Affective Exchange) ชั้นนี้คู่สื่อสารจะมีการประเมินและวิเคราะห์ความรู้สึกที่ลึกซึ้งมากขึ้นกว่าที่แล้วมา และความสัมพันธ์จะไม่ก้าวเข้าสู่ชั้นนี้ หากคู่สื่อสารไม่รู้สึกว่สิ่งที่จะต้องสูญเสียมีมากกว่าการดำรงความสัมพันธ์ และเมื่อความสัมพันธ์มาสู่ขั้นสุดท้ายที่เรียกว่า

(4) ชั้นการแลกเปลี่ยนที่ถาวร (Stable Exchange) ในชั้นการแลกเปลี่ยนที่ถาวรนี้เป็นชั้นที่คู่สื่อสารจะสามารถคาดการณ์พฤติกรรมกันและกันได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่พัฒนามาถึงขั้นนี้ก็เชื่อว่าจจะร้างกันไปไม่ได้ เมื่อไรก็ตามที่คู่สื่อสารประเมินว่าสิ่งที่ตัวเองได้จากความสัมพันธ์นั้นไม่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับสิ่งที่ตนเองต้องลงทุนลงแรง หรือสูญเสียเพื่อรักษาความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ก็จะระุดหยุดลงหรือห่างไกลกันออกไปได้เช่นกัน

Greer (1995) ได้หยิบยกประเด็นความสัมพันธ์ขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่างคำว่า Informer และ Informant เขาเห็นว่ากุญแจสำคัญในการแบ่งแยกประเภทอยู่ที่สองตัวแปรหลัก ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสายลับกับอาชญากรที่พวกเขาแจ้งข้อมูลถึง และความสัมพันธ์กับตำรวจ มีข้อพิจารณา 2 ประเด็นคือ สถานะของการเป็นคนใน (Insider) กับคนนอก (outsider) และจำนวนครั้งของการให้ข้อมูล สิ่งนี้ทำให้เกิดการจำแนกประเภทออกได้เป็น 4 แบบ

(1) The outside single event informant หรือ ผู้เห็นเหตุการณ์โดยบังเอิญ เช่น พยานบุคคล หรืออาสาสมัคร

(2) The outside multiple event informant คือ พวกสอดรู้สอดเห็น (Snoop)

(3) The inside single event informant คือ ผู้สมรู้ร่วมคิด หรือผู้มีส่วนร่วมกับการกระทำความผิด

(4) The inside multiple event informant คือ ผู้ที่ให้ข่าวกับตำรวจเป็นประจำ ได้แก่ ผู้แจ้งข่าว (Informers) , สายลับยั่วยุ (Agent provocateurs) และอาชญากรที่ให้ข่าวกับตำรวจ (Supergrasses)

เขาชี้ให้เห็นว่า บุคคลประเภท (3) และ (4) มักจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับองค์กรอาชญากรรมหรือสังคมนอกกฎหมายที่ตำรวจสงสัย และมักจะมีความสัมพันธ์กับตำรวจ บุคคลกลุ่มนี้เป็นฟันเฟืองที่มีความสำคัญในระบบการรวบรวมข่าวกรองที่สลับซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสืบสวนอาชญากรรมประเภทที่ไม่มีเหยื่อ เช่น ยาเสพติด ตำรวจมีความพยายามในการบ่มเพาะความสัมพันธ์กับผู้เสพยาเสพติด สร้างการพึ่งพาอาศัยตำรวจโดยใช้แรงหนุนความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองที่ได้ทำงานกับตำรวจเพื่อเป็นกำลังที่สำคัญในการทำงานลับในสังคมนอกกฎหมายต่อไป

Jacobs (1997) ศึกษาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจนอกเครื่องแบบหรือเจ้าหน้าที่อำพราง (Undercover) กับสายลับ ในทำงานร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไป เขาอธิบายให้เหตุผลถึงความแตกต่างพื้นฐานระหว่างความเข้มข้นและคุณภาพของการคบหาสมาคมตามธรรมชาติแล้ว ความเข้มข้นของความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ ความสม่ำเสมอ ระยะเวลาที่คบหากัน ความเข้มข้นทางอารมณ์ ความใกล้ชิด และความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสองฝ่าย คุณภาพของความสัมพันธ์เป็นแนวคิดที่เป็นนามธรรม (abstract) อัจฉริยะ (Subject) อย่างมากและยากต่อการดำเนินการ เพราะมันหมายถึงขอบเขตที่ตัวแสดงสองคนระบุถึงกันและกัน เป็นขอบเขตที่มีความเข้าใจเชิงปรากฏการณ์วิทยาาร่วมกันระหว่างพวกเขา

การลงทะเบียนสายลับ

ในระหว่างการพัฒนาความสัมพันธ์นั้น ในฐานะหน่วยงานที่มีหน้าที่รักษากฎหมายประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามและเป็นข้อถกเถียงที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การขึ้นทะเบียนหรือจัดทำประวัติของสายลับในเอกสารใด ๆ ของทางราชการ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย

Dabney & Tewsbury (2016) ได้นำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่าเป็นข้อกำหนดหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายทั่วไปทุกแห่งที่สายลับทุกคนต้องได้รับการจัดทำเป็นเอกสารอย่างเป็นทางการ หรือ ลงทะเบียนกับหน่วยงาน องค์ประกอบหลักของขั้นตอนการลงทะเบียนรวมถึงเอกสารของข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลประวัติอาชญากรรมของสายลับ ชื่อรหัสหรือหมายเลขที่กำหนดให้กับสายลับ และเอกสารที่ลงนามอย่างชัดเจนซึ่งกำหนดคำตอบหรือข้อพิจารณาใด ๆ ที่สายลับจะได้รับเพื่อเป็นการตอบแทนความร่วมมือโดยสมัครใจ โดยทั่วไปแล้วรวมถึงการสละสิทธิ์ความรับผิดชอบที่สายลับต้องลงนามก่อนเริ่มกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูล นอกจากนี้ ในหลายหน่วยงานการลงทะเบียนสายลับทั้งหมดต้องได้รับการตรวจสอบและอนุมัติโดยหัวหน้าเจ้าหน้าที่ทะเบียนหรือเจ้าหน้าที่ระดับสูงที่ได้รับมอบหมาย

แม้ว่าข้อกำหนดอย่างเป็นทางการสำหรับการลงทะเบียน การอนุมัติ และเอกสารอื่น ๆ จะได้รับการยอมรับและทราบโดยเจ้าหน้าที่ทุกคน แต่ข้อกำหนดบางอย่างดูเหมือนจะไม่เป็นที่ถูกใจ บ่อยครั้งถูกละเลยและดำเนินการเสร็จสิ้นเพียงบางส่วนเท่านั้น หรือยังไม่ได้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องและครบถ้วน เจ้าหน้าที่สืบสวนมักพิจารณาเห็นว่าข้อกำหนดด้านเอกสารของการลงทะเบียนและการอนุมัติจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงนั้น ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เสียเวลาจากงานของตำรวจที่แท้จริง โดยมีคุณค่าเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลยสำหรับเจ้าหน้าที่ภาคสนาม เจ้าหน้าที่บางคนโต้แย้งและเสนอแนะว่า ความเป็นทางการของการขึ้นทะเบียนอาจทำให้สายลับที่เพิ่งได้รับคัดเลือกใหม่

ไม่มั่นใจเพราะมองว่าเป็นช่องทางที่ข้อมูลประจำตัวของพวกเขาอาจรั่วไหลไปสู่ผู้อื่นได้ ส่งผลให้พวกเขาถูกตราหน้าว่าเป็นพวกซี้ฟ้อง (Snitch) ตามท้องถนน กล่าวคือ เจ้าหน้าที่สืบสวนหลายคนเชื่อว่าสายลับบางคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ให้ข้อมูลทางเดียว โดยไม่ได้หวังผลประโยชน์แลกเปลี่ยนใด ๆ จะไม่เต็มใจที่จะลงทะเบียน และจะไม่ปฏิบัติตามบทบาทและภารกิจ หากถูกบังคับให้ทำเช่นนั้น

เป็นข้อเท็จจริงที่ว่าบุคคลบางคนสามารถเข้าถึงข่าวกรองทางอาญาที่สำคัญได้ แต่เขาไม่เต็มใจหรือปฏิเสธที่จะให้บันทึกงานของพวกเขาอย่างเป็นทางการ ความไม่เต็มใจนี้อาจเป็นเรื่องธรรมดาและรุนแรงเป็นพิเศษในกรณีที่สายลับถูกคัดเลือกให้ทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทนหรือค่าใช้จ่าย ถ้าหากบุคคลเหล่านี้ถูกจับกุมในขั้นต้นและได้รับโอกาสให้ขยายผลไปยังผู้อื่น สถานการณ์ก็คล่องตัวและดำเนินไปอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มว่าเจ้าหน้าที่จะได้รับข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์และบุคคลที่จำเป็นต้องดำเนินการในระยะเวลาอันสั้น ภายใต้สถานการณ์เหล่านี้ เจ้าหน้าที่มีเวลาเพียงเล็กน้อยในการพัฒนาสายสัมพันธ์และความไว้วางใจกับสายลับที่มีศักยภาพ ดังนั้นบุคคลเหล่านี้จึงไม่ต้องการลงทะเบียน แม้ว่าเจ้าหน้าที่จะมีอำนาจเหนือกว่าในสถานการณ์เช่นนี้และมีอำนาจในการปฏิเสธที่จะทำงานกับผู้ที่เป็นสายลับได้ ในทางปฏิบัติอย่างน้อยข้อมูลหรือโอกาสบางอย่างจะหายไป หากเจ้าหน้าที่ตัดสินใจหยุดปฏิบัติการและนำบุคคลนั้นไปยังสำนักงาน กรอกแบบฟอร์มจำนวนมาก ส่งแบบฟอร์มไปยังผู้บังคับบัญชา รอการตรวจสอบและอนุมัติ จากนั้นจึงพาเขากลับไปพื้นที่เพื่อทำงานต่อไป ในหลายกรณี เป็นคำถามทางจริยธรรมสำหรับเจ้าหน้าที่ว่า อะไรคือผลเสียมากกว่ากัน ระหว่างการทำงานที่ไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนและไม่มีเอกสาร กับการสูญเสียข้อมูลสำคัญที่สามารถใช้งานได้ อย่างไรก็ตาม หน่วยงานส่วนกลางหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่มีแนวโน้มจะลงทะเบียนให้สายลับในช่วงระยะเวลาหนึ่งหลังจากที่ได้เริ่มทำงานกับเจ้าหน้าที่แล้ว

งานวิจัยของ Dabney and Tewsbury ให้ข้อคิดว่า แม้การลงทะเบียนสายลับเป็นกฎเกณฑ์ที่จำเป็นต้องกระทำให้ถูกต้อง แต่ในกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายกับสายลับนั้น การลงทะเบียน การซักถามหรือการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่จะเป็นสายลับลงในเอกสารใด ๆ โดยมีการลงลายมือชื่อหรือบันทึกภาพ อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์และเกิดความไม่ไว้วางใจจนถึงขนาดก่อให้เกิดการปฏิเสธหรือยุติที่จะทำงานร่วมกันได้

ปฏิสัมพันธ์กับสายลับ

เมื่อตกลงที่จะทำงานร่วมกันได้ เจ้าหน้าที่จะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสายลับ เจ้าหน้าที่ควรมุ่งมั่นที่จะสร้างบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่ควรใช้คำศัพท์เชิงลบหรือคำที่ทำให้ดูหมิ่นประมาทต่อหน้าสายลับ หรือแม้กระทั่งเมื่อพูดคุยกับเจ้าหน้าที่คนอื่น ๆ เจ้าหน้าที่ควรใช้คำที่สุภาพ เช่น “ผู้ปฏิบัติงาน (Operator)” เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานที่ดี

เจ้าหน้าที่สืบสวนต้องเจาะลึกลงไปในภูมิหลังของสายลับ ต้องอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรมและหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ควรสื่อสารกับสายลับและต้องปฏิบัติต่อสายลับอย่างยุติธรรม อยู่เสมอ (Katz, 1978)

Dabney and Tewsbury (2016) นำเสนอว่า เจ้าหน้าที่สืบสวนบางคนมองสายลับและ มีปฏิสัมพันธ์กับสายลับในฐานะบุคคลที่มีความสนใจ อารมณ์ ทักษะ ความต้องการ และบุคลิกภาพ ของตนเอง โดยเห็นว่าสายลับเป็นคนที่ให้ความรู้ในสิ่งที่เจ้าหน้าที่ต้องการ ดังนั้นจึงควรมีความเคารพซึ่ง กันและกัน ในขณะที่เจ้าหน้าที่สืบสวนอีกส่วนหนึ่งมองสายลับอย่างคนที่ไม่มีตัวตน และเข้าใจว่าพวกเขาเป็นเครื่องมือในการทำงานที่เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงมิติเดียว ในขณะที่ทั้งสองวิธีสามารถให้ประสิทธิผล และให้ข้อมูลที่มีค่าซึ่งอำนวยความสะดวกในการสืบสวนเช่นกัน แต่สายลับประเภทต่าง ๆ มีแนวโน้ม ที่จะตอบสนองต่อรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากสองรูปแบบดังกล่าวได้มากกว่า โดยทั่วไปแล้ว ดูเหมือนว่าเจ้าหน้าที่จะพัฒนารูปแบบของตนเองเมื่อต้องทำงานกับสายลับ สไตล์ของเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่สะท้อนถึงบุคลิกภาพของเขาเอง เป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันกับทุกคน

แม้เจ้าหน้าที่มักโต้แย้งว่าเป็นเรื่องยากที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นจากความ ไว้วางใจและความรู้สึกที่แท้จริงกับสายลับ แต่เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่รู้สึกว่านี่เป็นการออกแบบและ สะท้อนถึงสิ่งที่พวกเขาคิดว่าเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุดสำหรับความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยแบ่งระดับ ของความสัมพันธ์ส่วนตัวได้ดังนี้

(1) ความสัมพันธ์แบบห่างเหิน (Distant business relationships) คือ การมีปฏิสัมพันธ์ แบบเหมือนธุรกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกมองว่าเป็นประโยชน์มากที่สุด เนื่องจากความรู้ทั่วไปในหมู่เจ้าหน้าที่ ก็คือ การเข้าใกล้สายลับมากเกินไปเป็นอันตราย เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ทำงานอย่างแข็งขันเพื่อรักษา ระยะห่างส่วนตัวจากสายลับ

(2) ความสัมพันธ์ส่วนตัวแบบผิวเผิน (Sallow personal relationships) คือ เจ้าหน้าที่ ปฏิบัติแบบให้เกียรติและเป็นมืออาชีพ อาจรู้ข้อมูลภูมิหลังของสายลับอยู่บ้าง มีความเห็นอกเห็นใจหรือมี ปฏิสัมพันธ์ในลักษณะช่วยเหลือกันเล็กน้อย เช่น เรื่องเงิน

(3) ความสัมพันธ์ส่วนตัวแบบใกล้ชิด (Close personal relationships) คือ มีการพัฒนา ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างกัน เนื่องจากบุคคลสองคนใช้เวลาร่วมกันโดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงใน ด้านกฎหมาย มีการเปิดเผยจุดที่มีความคล้ายคลึงกันหรือความสนใจหรือประสบการณ์ร่วมกัน หรือ มีพื้นฐานมาจากเหตุการณ์ในชีวิตที่สัมพันธ์กัน

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายและสายลับจึงสามารถมีได้หลายรูปแบบ มีโครงสร้างในรูปแบบต่างๆ และมีผลที่ตามมาที่แตกต่างกัน วิธีที่เจ้าหน้าที่คิดและโต้ตอบกับสายลับ

จะสร้างรูปแบบที่คาดหวังของการสื่อสารและความลึกของการแบ่งปันข้อมูล ซึ่งทั้งสองอย่างนี้สามารถสร้างข้อมูลประเภทต่างๆ และผลลัพธ์ของกรณีต่างๆ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า สำหรับผู้สืบสวนจะได้ประโยชน์ทั้งในทางอาชีพและในทางส่วนตัวอันเกิดขึ้นเนื่องมาจากจากการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับสายลับ (Dabney and Tewsbury, 2016)

Hess and Amir (2002) ได้นำเสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสายลับกับเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมในขั้นตอนการปฏิบัติงาน ความเป็นเอกลักษณ์ที่สร้างขึ้นและพัฒนาระหว่างคนสองคนนี้มีความสำคัญสูงสุดต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการดำเนินการ ทั้งสองฝ่ายมีบุคลิกและภูมิหลังที่แตกต่างกัน และเป็นตัวแทนของบรรทัดฐานส่วนบุคคลและสังคม ทำหน้าที่ร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน แม้ว่าแต่ละคนจะมาจากจุดเริ่มต้นที่สร้างแรงบันดาลใจที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามพวกเขามีความสนใจและความทะเยอทะยานเหมือนกัน และการมีส่วนร่วมของอัตราที่เกิดขึ้นจากสิ่งนี้ทำให้เกิดความเชื่อมโยงของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน พวกเขาใช้เวลาหลายชั่วโมงในพื้นที่ของกันและกัน ในสถานที่ที่พบปะที่ปิดบัง ทำความรู้จักจุดอ่อนและจุดแข็งของกันและกัน

Hess and Amir เห็นว่า การติดต่อกันระหว่าง “ศัตรู” ที่ทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายร่วมกันนั้นอันดับแรกต้องแก้ไขชุดของความระแวงสงสัย ในด้านเจ้าหน้าที่ แนวคิดความผิดทางอาญาไม่เพียงแต่มีความสำคัญทางกฎหมายในเชิงลบเท่านั้น แต่ยังมีนัยทางจิตวิทยาและอารมณ์ และความหมายแฝงที่เกี่ยวข้องกับการทุจริต การหลอกลวง และความไม่น่าเชื่อถือ ในด้านสายลับ มักจะสงสัยว่าเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานขาดความสุจริตใจ กล่าวคือภายหลังจากบรรลุข้อตกลงแล้วจะถูกเอาเปรียบโดยไม่ได้ผลตอบแทนตามสัญญา เขาเห็นว่า เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์สองคนจะกระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน จำเป็นต้องมีพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามแม้ Hess and Amir นำเสนอแง่ดีของพัฒนาความสัมพันธ์ แต่ก็มีความเตือนให้รักษาระยะห่าง หรือรักษาขอบเขตของแบ่งงานที่ชัดเจนระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับสายลับอยู่ตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติงาน โดยไม่จำเป็นต้องลบเลือนความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ ความเข้าใจและการดูแลเอาใจใส่

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณกรรมของต่างประเทศเกี่ยวกับแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับ ช่วยเปิดมุมมองใหม่ให้แก่การศึกษาวิชาการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับ ซึ่งในอดีตมักถูกมองว่าเทคนิคการใช้สายลับเป็นทักษะและความสามารถของเจ้าหน้าที่แต่เพียงฝ่ายเดียว ราวกับว่าสายลับคือเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการทำงาน โดยที่ไม่ใช่มนุษย์ หากแต่โดยเนื้อแท้แล้วความสำเร็จของการทำงานเป็นผลมาจากปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกันขึ้นจนทำให้เกิดการร่วมงานกันระหว่างบุคคลจากสองขั้วที่ตรงข้ามกัน หัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมกับบุคคลที่เป็นสายลับคนนั้น ๆ โดยเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ยากต่อการถ่ายทอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร

2.6 ผลกระทบจากการใช้สายลับ

หากเรายอมรับอย่างเปิดเผยว่า สายลับมีคุณค่าในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรม ยาเสพติดของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย และเลือกที่จะรับเอาประโยชน์จากการใช้เทคนิคสืบสวน ด้วยวิธีนี้ ก็ต้องยอมรับความจริงว่า สายลับเกือบทั้งหมดเป็นผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่งเข้ามาเป็นสายลับภายหลังการถูกจับกุมในข้อหาเกี่ยวกับยาเสพติด ประโยชน์ต่องานที่มีมากมาย อย่างไม่ต้องสงสัย แต่ผลกระทบจากวิธีการดังกล่าวเป็นอย่างไรสมควรได้รับการหยิบยกมาศึกษา

Miller (2011) เห็นว่า สายลับส่วนใหญ่เป็นพ่อค้ายาเสพติดระดับล่างถึงระดับกลาง และการตัดสินใจเป็นสายลับไม่ได้มาจากการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่เราเห็นว่าตนเองเป็นผู้ค้ายาเสพติดหน้าใหม่ที่ไร้เดียงสาซึ่งถูกจับกุมเป็นครั้งแรก ไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นต่อไป การตกลงที่จะเป็นสายลับช่วยบรรเทาความเครียดจากการถูกจับและความกลัวการถูกจองจำได้ชั่วคราว เช่นเดียวกับ Katz (1978) ที่นำเสนอว่า สายลับจากสังคมนอกกฎหมายที่มีประสิทธิผลและน่าเชื่อถือที่สุดคือ ผู้ที่มีแรงจูงใจในการหลีกเลี่ยงหรือลดการลงโทษที่รอดำเนินการ ผู้กระทำความผิดยาเสพติดที่รอการพิจารณาคดี ไม่ว่าจะอยู่ในคุกหรือถูกประกันตัว เป็นสายลับที่ง่ายที่สุดในการพัฒนา เขามักจะเข้าหาเจ้าหน้าที่ที่จับกุมและเสนอให้ทำงานแทนเขาเพื่อแลกกับคำสัญญาว่าจะผ่อนปรนในคดีอาญาที่ค้างอยู่ของเขา

การขอความช่วยเหลือจากอาชญากรในการสืบสวนคดีอาญามักจะถูกจัดวางให้เป็นความชั่วร้ายที่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องรับมือกับอาชญากรรมที่ซ่อนเร้นและเป็นเครือข่าย เช่น การจำหน่ายยาเสพติด อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับที่มีผลประโยชน์ที่จะได้รับโดยเจ้าหน้าที่สืบสวนที่บังคับใช้กฎหมายและการสืบสวนที่ทำงานร่วมกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับ ก็มีผลเชิงลบที่มาพร้อมกับแนวทางปฏิบัติดังกล่าวเช่นกัน (Dabney & Tewsbury, 2016)

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบ คำว่า ผลกระทบ (impact) มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ผลกระทบ หมายถึง ผลประโยชน์และหรือผลเสียหายอันเกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยตรง (เสถียร เหลืองอร่าม, 2527) หรือผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นไปทั้งทางบวกและทางลบ และอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและมีใจเป้าหมาย หรือผลกระทบต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (แสวง รัตนมงคลมาศ, 2538 อ้างถึงใน ปารีชาติ สังทิพย์, 2546)

สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2545) อธิบายว่า ผลกระทบ หมายถึง ชุดของผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเลือกทางเลือกเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ ผลกระทบของแต่ละทางเลือก อาจจะเป็นได้ทั้งผลกระทบในทางบวกและผลกระทบในทางลบ ผลกระทบทางบวก

คือ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ส่วนผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้น ได้แก่ ต้นทุน หรือสิ่งที่จะต้องสูญเสีย หรือต้องเข้าไป เป็นสิ่งที่ผู้ตัดสินใจต้องการที่จะหลีกเลี่ยงหรือให้น้อยที่สุด นอกจากนี้ อาจจะเป็นผลกระทบ ทางบวกหรือทางลบต่อวัตถุประสงค์ก็ได้

กล่าวโดยทั่วไป ผลกระทบจึงหมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการใช้สายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด สามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเทคนิคการสืบสวนดังกล่าวได้ดังนี้

2.6.1 ผลกระทบด้านสายลับ

ไม่ว่าเจ้าหน้าที่สืบสวนหรือเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายจะมีทัศนคติอย่างไรต่อสายลับ ทั้งในฐานะเพื่อนร่วมงานที่มีคุณค่า หรือเป็นเพียงเครื่องมือในการทำงาน หรือแม้แต่การลดคุณค่าของสายลับด้วยเหตุที่เขาเป็นอาชญากรนาร์ริงเกียจที่พยายามดิ้นรนเพื่อให้ต้องได้รับโทษเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงสายลับก็เป็นมนุษย์ธรรมดาที่มีจิตใจ มีอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิด งานวิชาการหลายฉบับมีคำอธิบายโดยละเอียดถึงแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลตัดสินใจเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่สืบสวน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังจากนั้นเป็นอย่างไรมิมีการกล่าวถึงมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสถานการณ์ที่สายลับไม่ได้ถูกรับรองสถานภาพตามกฎหมาย

Hess and Amir (2002) ได้ศึกษาวิจัยโครงการของหน่วยข่าวกรองตำรวจอิสราเอล ที่เรียกว่า THE CRIMINAL UNDERCOVER AGENTS หรือ CUA ซึ่งเป็นการนำอาชญากรหรือผู้กระทำความผิดทางอาญาเข้ามาสู่ข้อตกลงที่จะทำงานเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ในการสืบสวนอาชญากรรมยาเสพติด โดยได้นำเสนอสิ่งที่เกิดขึ้นต่อตัวสายลับทั้งในแง่มุมมองจิตวิทยาและผลกระทบในแง่มุมมองต่าง ๆ ที่น่าสนใจดังนี้

- ความกลัว (Fears)

ในช่วงแรก อาชญากรที่ต้องตัดสินใจรับบทบาทสายลับหวาดกลัวและสับสน สงสัยซ้ำแล้วซ้ำเล่าเกี่ยวกับ “ทรยศ” ของเพื่อนเก่า กลัวผลที่ตามมาหากเป้าหมายรู้ตัว และถูกโดดเดี่ยวภายในจิตใจ เพราะไม่สามารถบอกใครได้เกี่ยวกับภารกิจใหม่ได้แม้แต่เพื่อนสนิทและครอบครัว สายลับต้องใช้ความกล้าหาญและเผชิญหน้ากับความสงสัยและความกลัวเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเปิดเผยและตกอยู่+99ในอันตราย

- การใช้ยาเสพติด (Drug Use)

ในโครงการ CUA นับจากเวลาที่ลงนามในข้อตกลง สายลับทราบถึงข้อห้ามในการก่ออาชญากรรม ยกเว้นเพียงความผิดที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายยาเสพติดจากเป้าหมายของโครงการที่ได้รับอนุญาตจากอัยการ การกระทำทางอาญาอื่นใดที่สายลับถูกจับได้ ซึ่งรวมถึงการซื้อขายยาเสพติด

โดยไม่ได้รับอนุญาต จะถูกนำไปยังเงื่อนไขในการยุติการดำเนินการและมีผลต่อการพิจารณาคดีของสายลับในโครงการ สิ่งนี้ถือเป็นปัญหาสำคัญสำหรับสายลับ

- ความผิดหวังในตัวเจ้าหน้าที่ (Disappointment in the Operator)

ความผิดหวังในตัวเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับอาจเกิดจากการขาดอำนาจทุกอย่างในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งระหว่างการปฏิบัติงาน และปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือจากตนเองและครอบครัวตามที่คาดหวัง (แม้ว่าจะเกิดขึ้นบ่อยครั้ง)

- ปัญหาการแยกตัว (Problems of Isolation)

การซ่อนความลับจากสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนฝูงยังคงเป็นปัญหาสำหรับ สายลับ บางครั้งเพื่อยกระดับสถานะและสร้างความไว้วางใจในส่วนของคู่สมรส สายลับจะเปิดเผยความลับให้ทราบและเน้นว่า ทำให้งานจบด้วยผลงานอาชญากรรม และทำการเปลี่ยนแปลงในชีวิต

- การได้มาซึ่งนิสัยและวินัยในการทำงาน (Acquiring Work Habits and Discipline)

เป็นแง่มุมเชิงบวกที่อาจเป็นผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสายลับ เนื่องจากบรรทัดฐานทางพฤติกรรมที่คาดหวังจากสายลับ แตกต่างอย่างมากจากนิสัยในชีวิตประจำวัน เพราะขณะปฏิบัติภารกิจในที่เกิดเหตุ ต้องมีวินัย ความสามารถในการรักษาตารางเวลา การปฏิบัติงานที่แม่นยำ การปฏิบัติตามภาระหน้าที่ในการรายงานอย่างละเอียดและถูกต้อง และคุณภาพการจ้างงานอื่นๆ เป็นสิ่งจำเป็น ความไม่แน่นอนใด ๆ มีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดความสงสัยในความน่าเชื่อถือ

- การส่งผ่านจากโลกที่ซ่อนเร้นสู่โลกเปิด (The Transition from the Hidden World to the Open World)

คุณสมบัติที่มีความสำคัญต่องานของสายลับ ไม่เหมาะสมกับสถานะใหม่ภายหลังการเปิดเผยอีกต่อไป สายลับมักไม่มีอาชีพสุจริตใดๆ ขาดนิสัยในการทำงานและวินัยในการจ้างงาน และในบางครั้งยังคงติดยาเสพติด ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานได้มาจนเจือครอบครัว

- ความโดดเดี่ยว (Double Loneliness)

สายลับมักถูกโดดเดี่ยวในสังคม เนื่องจากได้ละทิ้งสังคมและสภาพแวดล้อมโดยธรรมชาติของตนไป

- การท้อหลัง (Frustration)

สายลับคาดว่าจะได้รับความช่วยเหลือในอนาคต มักมีการร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการและตำรวจ ซึ่งเกิดจากความคาดหวังที่เกินจริง สายลับเรียกร้องขอความช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม ข้อนี้มักขึ้นอยู่กับความรวดเร็วและความมุ่งมั่นของผู้ปฏิบัติงานและลักษณะของการเชื่อมต่อความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับสายลับ

- ภาวะซึมเศร้า (Depression)

ความกลัว การแก้แค้น ความไม่แน่นอนเกี่ยวกับอนาคต ความโดดเดี่ยวทางสังคมและจิตใจ ความคาดหวังและความผิดหวัง สาเหตุทั้งหมดนี้มักทำให้สายลับสงสัยว่า ทั้งหมดนั้นคุ้มค่าหรือไม่

- กลับสู่การใช้ยาเสพติด (Return to Drugs)

ในบางครั้งวิกฤตการณ์ทำให้ผู้ที่เลิกเสพยาในช่วงเวลาที่ตื่นตัวกลับมาใช้ยาอีกครั้ง แต่การซ่อนตัวอยู่นั้นทำให้สายลับไม่สามารถซื้อยาได้และต้องอาศัยผู้คุมที่คอยปกป้องและควบคุมสิ่งแวดล้อม

นอกจากผลกระทบทางด้านจิตใจและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของสายลับแล้ว สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้และเป็นข้อแรก ๆ ที่มักจะได้รับการกล่าวถึงก็คือ ผลกระทบต่อความปลอดภัยของชีวิตและร่างกายของสายลับ การเป็นสายลับเป็นอาชีพที่เป็นอันตรายได้ คนที่ถูกหักหลังเป็นอาชญากร ซึ่งมักจะเข้าถึงอาวุธได้และมีแรงจูงใจอย่างแรงกล้าที่จะใช้อาวุธเหล่านี้กับคนที่ทรยศต่อความไว้วางใจของพวกเขาเท่าที่สามารถทำได้ (Madinger, 1999)

แนวคิดผลกระทบของการเป็นสายลับอาจช่วยเปิดมุมมองใหม่ให้แก่การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเทคนิคการสืบสวนด้วยวิธีใช้สายลับ เนื่องจากสภาพปัญหาทางกฎหมายของประเทศไทย ซึ่งยังไม่มี การระบุสถานภาพทางกฎหมายของสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิดทางอาญาไว้อย่างชัดเจน จึงอาจเป็นความสับสนเสี่ยงที่จะพุดถึงประเด็นนี้อย่างเปิดเผยในเอกสาร

2.6.2 ผลกระทบด้านเจ้าหน้าที่

เอกสารวิชาการหลายฉบับชี้ให้เห็นถึงคุณอนันต์ของเทคนิคการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยการใช้สายลับ หากแต่ในอีกด้านหนึ่งของการทำงานซึ่งเป็นประสบการณ์เชิงลบที่เกิดขึ้นจริง มักจะถูกถ่ายทอดหรือส่งต่อคำแนะนำตามประสบการณ์ในหมู่เจ้าหน้าที่ด้วยกันเป็นหลัก อาจเป็นเพราะเหตุผลลักษณะการทำงานเฉพาะของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา การที่จะศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ถึงผลกระทบดังกล่าวจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน

เจ้าหน้าที่สืบสวนอาจได้รับผลกระทบจากการทำงานกับสายลับ ดังนี้

1) การโกหก (Lying) สายลับอาจกล่าวเกินจริงหรือบิดเบือนการกระทำทางอาญาของเป้าหมาย บางคนอาจรายงานตามความจริง แต่อาจโกหกกว่ามีการใช้วิธีการที่ผิดกฎหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลมา

2) สายลับสองหน้า (Double-dealing) สายลับสามารถจัดการกับเป้าหมายได้อย่างง่ายดาย โดยใช้ทั้งสองฝ่ายให้เกิดประโยชน์ พวกเขาอาจไม่ซื่อสัตย์ต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ยังคงได้รับ

ความไว้วางใจจากทั้งสองฝ่าย สายลับอาจแอบให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวตนของเจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบ ซึ่งรวมถึงขั้นตอนของหน่วยงาน นอกจากนี้ พวกเขาอาจดำเนินกิจกรรมทางอาญาต่อไปและติดตามการปฏิบัติงานของตำรวจไปพร้อมกับกำจัดคู่แข่ง

3) การฉ้อฉล (Rip-offs) สายลับอาจขายข้อมูลเดียวกันให้แก่สองหน่วยงานที่แตกต่างกัน ทำให้พวกเขาทำการสอบสวนพร้อมกันโดยไม่เจตนา ซึ่งอาจทำให้เกิดอันตรายจากการปะทะกันได้

4) แบล็กเมล (Blackmail) เจ้าหน้าที่สืบสวนที่ใกล้ชิดกับสายลับมากเกินไปอาจเริ่มเห็นอกเห็นใจกับปัญหาของตนและบิดเบือนกฎระเบียบ ในที่สุดสายลับเองอาจหักหลังโดยนำข้อมูลนั้นมากล่าวหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ซึ่งสูญเสียการควบคุมสายลับ (IACP, 2008)

Dabney and Tewksbury (2016) นำเสนอข้อผิดพลาดในการทำงานกับสายลับเป็นอันตรายที่แอบแฝงหรือผลกระทบเชิงลบของการใช้เทคนิคสืบสวนคดีอาญาโดยใช้สายลับ ดังนี้

1) การรบกวนอย่างไม่เป็นเวลา (Impositions on One's Time)

สายลับมักจะพยายามโทรศัพท์ติดต่อเจ้าหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงเวลาทำงาน สายลับมักจะอ้างว่าเขาเจอข้อมูลสำคัญหรือต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน เช่น ถูกตรวจค้นบ้าน ถูกจับกุม ต้องการเงิน มีเหตุฉุกเฉิน หรืออาจเป็นเรื่องส่วนตัวที่ไร้สาระ เจ้าหน้าที่ต้องตัดสินใจว่าจะจัดการกับเหตุการณ์นี้อย่างไร การดำเนินการที่เจ้าหน้าที่สืบสวนต้องทำเพื่อรักษาเส้นแบ่งระหว่างความเป็นส่วนตัวและอาชีพอาจทำให้ตั้งเครียดได้

2) การเข้าใกล้สายลับมากเกินไป (Getting Too Close to an Informants)

ถึงแม้จะมีเจตนาดีที่สุดและมีคำเตือนทั้งในการฝึกอบรมและทั้งจากเพื่อนร่วมงาน แต่จริงๆ แล้วเจ้าหน้าที่สืบสวนบางคนกลับใกล้ชิดกับสายลับมากเกินไป เช่น เจ้าหน้าที่ผู้ช่วยที่มีเพศสัมพันธ์กับสายลับผู้หญิง หรือผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับสายลับ ซึ่งล่อลวงเจ้าหน้าที่สืบสวนโดยเฉพาะเพื่อจะได้เปรียบหรือมีอำนาจเหนือเจ้าหน้าที่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะทำให้เกิดการสูญเสียงาน หรืออย่างน้อยที่สุด การลดตำแหน่งและการย้ายไปยังตำแหน่งที่ไม่น่าพึงปรารถนาภายในองค์กร โดยไม่คำนึงถึงราคาจริงที่จ่ายไป การใกล้ชิดกับสายลับมากเกินไปเป็นสิ่งที่ไม่ดีและอาจมีผลกระทบส่วนตัวและความเป็นมืออาชีพอย่างร้ายแรง

3) อันตรายแอบแฝงของอาชีพในการทำงานกับสายลับ (Professional Pitfalls of Working with Informants)

เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ให้คำจำกัดความสายลับว่าเป็นบุคคลที่ไม่น่าเชื่อถือ จอมบงการ และไม่ควรเชื่อสิ่งใดเลยจนกว่าจะมีการตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน เนื่องจากสายลับมาจากกลุ่มคนกลุ่ม

เล็กๆ ในชุมชน และนำมาซึ่งค่านิยม บรรทัดฐาน ความคาดหวัง และพฤติกรรมที่ขัดต่อพื้นฐานการบังคับใช้โดยเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ ในขณะที่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายต้องเผชิญกับผู้กระทำความผิดทางอาญาเกือบทุกวัน แต่เฉพาะกับสายลับเท่านั้นที่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายพบว่า ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ที่ยืดเยื้อและซ้ำซากเพียงเพราะว่าต่างมีศัตรูคนเดียวกัน โดยปกติการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้กระทำความผิดที่เป็นนิสัย ค่อนข้างกับการไม่ซื่อสัตย์และโกหก เป็นสิ่งที่ขัดแย้งและแตกต่างกันทางวัฒนธรรมกันอย่างชัดเจนอันตรายนั่น ได้แก่

3.1) การต่อรองทางคดี (Compromising Case Integrity)

การเจรจาต่อรองกับผู้กระทำความผิดมีความเสี่ยงต่อหลักความปลอดภัยหรือความสมบูรณ์ของคดี เจ้าหน้าที่สืบสวนมักจะถือว่าตนเองเป็นผู้รับผิดชอบ ทำให้พวกเขาอาจมองข้ามประเด็นจรรยาบรรณในการทำงานโดยการไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำหรือไม่รายงานข้อมูลที่ต้องการและครบถ้วน กล่าวโดยสรุป พวกเขาจะอะลุ้มอล่วยกับความเป็นไปได้ของคดี หากสายลับสามารถให้ข้อมูลที่จำเป็น เจ้าหน้าที่อาจมองข้ามหรือยอมรับการล่วงละเมิดอื่นๆ ตรวจจับที่ไม่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัย

3.2) สายลับไม่ปฏิบัติตามบทบาทของตน (Informants Not Fulfilling Their Role)

โดยทั่วไปสายลับมีระดับความสามารถที่ต่างกันและมีบทบาทในงานโดยเฉพาะ สายลับส่วนใหญ่เป็นผู้ค้ายาเสพติดระดับล่างหรืออาชญากรในอาชีพอื่นๆ ที่มีแนวโน้มว่าจะยุติอาชีพสายลับบางคนมีความคุ้นเคยกับถนนหนทางที่ลับซับซ้อน จึงมีความชำนาญเป็นพิเศษในการสนทนาและการสังเกตการณ์ในสถานที่ที่ตำรวจเข้าไม่ถึง บางคนเก่งในการซื้อขายเสพติดในขณะที่คนอื่นทำไม่ได้ เจ้าหน้าที่สืบสวนต้องยอมรับความจริงว่าสายลับทุกคนมีจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเอง อย่างไรก็ตาม กิตติ สายลับบางคนจงใจเลือกที่จะไม่ปฏิบัติตามในการเจรจาต่อรอง การตัดสินใจดังกล่าวอาจเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่ใช้ตอบโต้เจ้าหน้าที่สืบสวนคนที่ไม่ชอบ หรืออาจเป็นวิธีทดสอบเจ้าหน้าที่เพื่อดูว่าคำสัญญาและคำข่มขู่มีจริงหรือไม่ สายลับบางคนสัญญาว่าจะทำข้อตกลง ให้ข้อมูล หรือดำเนินงานอื่น และจากนั้นก็จะไม่ติดต่อเจ้าหน้าที่หรือดำเนินกิจกรรมใดตามที่แจ้ง

4) อันตรายแอบแฝงส่วนตัวในการทำงานกับสายลับ (Individual Pitfalls of Working with Informants)

เจ้าหน้าที่สืบสวนอาจจะถูกเผา (Burning) หรือประสบปัญหาสำคัญ เมื่อสายลับเสนอข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ไม่ดี หรือทำให้เข้าใจผิด ซึ่งนำไปสู่การสืบสวนที่ล้มเหลว อาจส่งผลกระทบต่อเส้นทางของอาชีพหรือผลลัพธ์อันไม่พึงประสงค์ โดยทั่วไปถือว่าเป็นหนึ่งในข้อผิดพลาดที่ใหญ่ที่สุดสำหรับการทำงานของเจ้าหน้าที่สืบสวนอันตรายนั่น ได้แก่

4.1) สายลับจงใจให้ข้อมูลเท็จแก่ตำรวจ (Informants Intentionally Providing False Information to the Police)

เจ้าหน้าที่สืบสวนส่วนหนึ่งยอมรับว่า ตำรวจและอาชญากรเป็นปฏิปักษ์กันโดยธรรมชาติ แม้แต่สายลับคนที่ดีที่สุดไม่ว่าพวกเขาจะมีแรงจูงใจอย่างไรก็อาจปกปิดข้อมูลหรือสื่อให้เข้าใจผิดถึงพฤติกรรมอาชญากรรมที่พวกเขาเกี่ยวข้อง กรณีส่วนใหญ่การโกหกเหล่านี้มีผลกระทบที่ตามมาเล็กน้อย เนื่องจากเจ้าหน้าที่มักจะเชี่ยวชาญในการตรวจสอบข้อมูลและคาดการณ์ไว้อย่างระมัดระวังอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี สายลับมีความรอบคอบและฉลาดแกมโกงมากกว่าเจ้าหน้าที่ บางทีเจ้าหน้าที่อาจพลาดเป้าหมายหรือเสียเวลาสืบสวนไปกับสิ่งบอกเหตุที่ผิดทาง แต่ที่มากกว่านั้นคือการที่สายลับพยายามทำอันตรายเจ้าหน้าที่จนทำให้ต้องแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

4.2) การรับมือและการจัดการกับเจ้าหน้าที่ (Getting Officers and Operations “Made” on the Streets)

สายลับบางคนพยายามขึ้นการสืบสวนที่ผิดพลาด หรือจัดการให้เจ้าหน้าที่ได้รับอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากผู้กระทำความผิดรายอื่น ขณะที่เจ้าหน้าที่ทำงานกับสายลับในภาคสนามเพื่อระบุตัวผู้กระทำความผิดรายอื่น แต่ในเวลาเดียวกัน เจ้าหน้าที่ก็เปิดตัวให้ผู้อื่นรู้ว่าเป็นเจ้าหน้าที่ บังคับใช้กฎหมาย รวมไปถึงในกรณีเลวร้ายที่สุด สายลับจะระบุเจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบว่าเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ และอาจทำให้บุคคลนั้นได้รับอันตรายทางร่างกายจากมือของอาชญากรอื่น

4.2) มีส่วนทำให้เกิดพฤติกรรมทางอาญาโดยไม่รู้ตัว (Unwittingly Contributing to Criminal Behavior)

แม้โดยหลักการสำคัญห้ามมิให้สายลับมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ผิดกฎหมายใด ๆ เว้นแต่จะได้รับคำสั่งให้ทำเช่นนั้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสืบสวน อย่างไรก็ตาม ข้อห้ามเหล่านี้มักถูกละเมิด สายลับเกือบทั้งหมดมีภูมิหลังทางอาญาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางอาญาเป็นระยะเวลานาน สำหรับบางคนการละทิ้งกิจกรรมที่ผิดกฎหมายทั้งหมดถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในชีวิต และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวรักษาไว้ได้ยาก แนวคิดดั้งเดิมเชื่อว่าสายลับสามารถกระทำกิจกรรมที่ผิดกฎหมายโดยจะปลอดภัยจากการถูกจับกุม

5) ปัญหาเชิงลบอื่น ๆ เช่น การอนุญาตให้สายลับกระทำความผิด (GETTING A FREE PASS ON FUTURE CRIMES)

ข้อสันนิษฐานทั่วไปในหมู่นักที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายคือ บุคคลที่ทำงานเป็นสายลับจะได้รับอนุญาตให้ก่ออาชญากรรมในขณะที่ทำงานกับตำรวจโดยไม่รับผิดชอบ ความสามารถในการกระทำโดยปราศจากการขัดขวางจากเจ้าหน้าที่จะเป็นแรงจูงใจและแรงดึงดูดที่ดีที่สุดสำหรับ

อาชญากรจำนวนมาก หากทุกคนจำเป็นต้องทำเพื่อดำเนินกิจกรรมที่ผิดกฎหมายของตนเองต่อไป เพื่อแจ้งผู้กระทำความผิดรายอื่น การแลกเปลี่ยนจะน่าสนใจมาก อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ ยินกรานอย่างแน่วแน่ว่าพวกเขาไม่อนุญาตให้สายลับดำเนินกิจกรรมทางอาญาที่ร้ายแรงใดๆ และพวกเขาจะเข้าแทรกแซงและจับกุมสายลับของตนเองอย่างแน่นอน หากเขามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว

2.6.3 ผลกระทบด้านกฎหมาย

เทคนิคการสืบสวนคดียาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับ (Use of Informants) เป็นวิธีการทำงานที่แพร่หลายในวงการของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายมายาวนาน แต่ประเทศไทยกลับไม่มีการบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน ในอดีตเจ้าหน้าที่สืบสวนอาศัยอำนาจตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (10) ว่าด้วยการสืบสวนซึ่งเป็นอำนาจทั่วไปของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจในการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานในคดีอาญา คำพิพากษาของศาลฎีกาจำนวนมากกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสายลับแต่ก็เพื่อให้ข้อเท็จจริงในทางคดีมีความสมบูรณ์เท่านั้น อาทิเช่น การแจ้งข่าวให้แก่เจ้าหน้าที่ทราบก่อนเกิดเหตุ การล่อซื้อยาเสพติด เป็นต้น แต่การที่สายลับจะต้องปรากฏตัวในฐานะพยานบุคคลมาเบิกความในชั้นพิจารณาคดีของศาลหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงเป็นกรณีไป และกรณีดังกล่าวก็ไม่ได้มีบทบัญญัติไว้เป็นพิเศษนอกเหนือกฎหมายว่าด้วยลักษณะพยาน

แม้ต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดียาเสพติด พ.ศ. 2550 รับรองเทคนิควิธีการสืบสวนสากล ได้แก่ การปฏิบัติการอำพราง (Undercover) และการจัดส่งภายใต้การควบคุม (Controlled Delivery) แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีกรกล่าวถึงเทคนิคการใช้สายลับ (Use of Informants) ไว้แต่ประการใด ทำให้เกิดคำถามว่า การปฏิบัติการอำพรางนั้นหมายความรวมถึงการใช้สายลับด้วยหรือไม่ การที่เจ้าหน้าที่ใช้สายลับในการสืบสวนคดียาเสพติด หรือการล่อซื้อยาเสพติดอยู่ในบังคับของกฎหมายว่าด้วยการปฏิบัติการอำพรางหรือไม่ และในการปฏิบัติการเช่นนั้นสายลับจะได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายดังกล่าวหรือไม่ มีงานศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นแง่มุมในทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้สายลับที่มีความแตกต่างกัน

นวกร จันทร์บรรจง (2562) นำเสนอว่า ในปัจจุบันการปฏิบัติการอำพรางของสายลับที่เป็นเอกชนในคดียาเสพติดนั้นยังไม่มีบทบัญญัติกฎหมายให้ความคุ้มครองโดยตรง เนื่องจากพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดียาเสพติด พ.ศ. 2550 ประกอบกับกฎกระทรวงที่ว่าด้วยการปฏิบัติการอำพรางเพื่อการสืบสวนความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ.2555 บัญญัติว่า ผู้ขออนุญาตต้องเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด คือ ต้องเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น กฎหมายจึงจะให้ความคุ้มครอง เช่นเดียวกับการปฏิบัติการอำพรางตาม

พระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ. 2547 จะต้องเป็นคดีพิเศษตามที่ระบุไว้ในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวเท่านั้น แต่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับได้เฉพาะกับเจ้าหน้าที่กรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) เท่านั้น ไม่รวมถึงสายลับ ในขณะที่พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการมีส่วนร่วมในองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ พ.ศ. 2556 นั้น สามารถใช้บังคับได้กับทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชนเฉพาะในการสืบสวนสอบสวนและป้องกันปราบปรามการกระทำความผิดฐานมีส่วนร่วมในองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติเท่านั้น ดังนั้น ในชั้นปฏิบัติการนั้นการที่สายลับต้องกระทำความผิดเพื่อให้ได้มาซึ่งข่าวสารและพยานหลักฐานที่จำเป็นต่าง ๆ ที่ทำให้การสืบสวนสำเร็จ โดยที่พยานหลักฐานดังกล่าวไม่อาจได้มา โดยวิธีอื่นนอกจากการร่วมกระทำกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย หรืออาจจะต้องกระทำความผิดตามกฎหมายอาญาเพื่อรักษาความลับเกี่ยวกับตัวตนของสายลับดังกล่าวเอง ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายคุ้มครองสิทธิดังกล่าวของสายลับ

นอกจากนั้น ปัญหาการคุ้มครองสายลับในชั้นพิจารณาของศาล หลักเกณฑ์การสืบพยานในคดีอาญาของประเทศไทยได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172 วรรคหนึ่ง การสืบพยานจะต้องกระทำต่อหน้าจำเลย เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในการเผชิญหน้าพยานและการถามค้านพยาน ทำให้จำเลยสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่และก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่จำเลยในการดำเนินคดี พระราชบัญญัติวิธีพิจารณายาเสพติด พ.ศ. 2550 ได้กำหนดในเรื่องของการสืบพยานลับหลังจำเลยไว้ ตามมาตรา 12 แต่ก็เป็นในกรณีที่จำเลยคนใดสนใจไม่มาศาลหรือหลบหนีเท่านั้น ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้มีวัตถุประสงค์คุ้มครองสายลับในกรณีที่จำเลยมาศาล เพราะหากจำเลยมาศาลก็ย่อมที่จะสามารถรู้ถึงตัวตนของสายลับที่จะมาเบิกความในชั้นพิจารณาได้ ทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยแก่ตัวสายลับเอง (นวร จันทร์บรรจง, 2562)

มีงานศึกษาวิจัยที่มีคำอธิบายขยายความว่าการปฏิบัติการอำพราง (Undercover Operation) ที่มีการปกปิดสถานะหรือล่อซื้อยาเสพติดผู้อำพรางนั้นครอบคลุมไปถึงการกระทำของสายลับด้วย (ภานุรุจ สุวรรณรัตน์, 2557) อย่างไรก็ตาม มีงานศึกษาวิจัยหลายฉบับซึ่งระบุตรงกันว่า การปฏิบัติการอำพรางตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดียาเสพติด พ.ศ. 2550 ประกอบกับกฎกระทรวงที่ว่าด้วยการปฏิบัติการอำพรางเพื่อการสืบสวนความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. 2555 ใช้บังคับกับเจ้าพนักงานเท่านั้นไม่ได้ให้อำนาจหรือคุ้มครองเอกชนที่เป็นสายลับแต่อย่างใด (ฤทธิศรี โชติเกษียร, 2552 ; ปัทมา วรรณิทธิ์, 2554 ; สุกมล ปฐมอมรเลิศ, 2562 ; หาญณรงค์ เรืองรักษ์ , 2562 ; บันดล สุษะเพียง, 2562)

อีกประเด็นหนึ่งที่อาจสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาผลกระทบทางด้านกฎหมายจากการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยใช้สายลับซึ่งมักเป็นผู้กระทำความผิด สืบเนื่องจากการที่ประเทศไทยไม่มีการบัญญัติรับรองสถานะของสายลับไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน คงมีเพียงสถานะของการเป็นผู้ต้องหา

หรือจำเลย และพยานบุคคลเท่านั้น เมื่อพิจารณากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 135 ที่บัญญัติว่า ในการถามคำให้การของผู้ต้องหา ห้ามมิให้พนักงานสอบสวนทำหรือจัดให้ทำการใด ๆ ซึ่งเป็นการให้คำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวง ทรมาน ใช้กำลังบังคับ หรือกระทำโดยมิชอบประการใด ๆ เพื่อจูงใจให้เขาให้การอย่างใด ๆ ในเรื่องที่ต้องหา นั้น เมื่อพิจารณาประกอบกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226 ที่บัญญัติว่า พยานบุคคลซึ่งน่าจะพิสูจน์ได้ว่าจำเลยมีผิดหรือบริสุทธิ์ ให้อ้างเป็นพยานหลักฐานได้ แต่ต้องเป็นพยานชนิดที่มีได้เกิดขึ้นจากการจูงใจ มีคำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวงหรือโดยมิชอบประการอื่น กฎหมายทั้งสองมาตราดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พยานหลักฐานที่ศาลจะรับฟังเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลยจะต้องเป็นพยานหลักฐานที่มีความบริสุทธิ์น่าเชื่อถือโดยปราศจากสิ่งเจือปนทั้งการชูเชิญ จูงใจ หรือมิชอบด้วยประการใด ๆ

สำหรับคดียาเสพติด ถึงแม้ว่าประมวลกฎหมายยาเสพติด มาตรา 153 (หรือมาตรา 100/2 ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 เดิม) เปิดช่องให้ศาลรับฟังพยานหลักฐานซึ่งผู้กระทำความผิดได้ให้ข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปราบปรามยาเสพติด แม้พยานหลักฐานดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ผู้กระทำความผิดมุ่งหวังได้รับประโยชน์จากการที่ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น แต่แนวคำพิพากษาของศาลฎีกาวินิจฉัยว่าการที่เจ้าพนักงานแจ้งให้ผู้กระทำความผิดทราบถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการเปิดเผยข้อมูลสำคัญ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปราบปรามยาเสพติด เป็นสิ่งที่เจ้าพนักงานสามารถกระทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2843/2559) จึงไม่ถือเป็นพยานหลักฐานที่เกิดจากการจูงใจหรือให้คำมั่นสัญญา แต่อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ต้องหาจะได้รับประโยชน์จากมาตราดังกล่าวต้องเป็นไปตามเงื่อนไขอีกหลายประการ และกรณีดังกล่าวไม่ได้หมายถึงกฎหมายได้ให้การรับรองสถานะความเป็นสายลับแต่ประการใด

ถ้าหากพิจารณาถึงแหล่งที่มาของสายลับในคดียาเสพติด โดยทั่วไปคำให้การของสายลับซึ่งเป็นผู้มีส่วนรู้เห็นเกี่ยวกับการกระทำความผิดย่อมเห็นได้ชัดว่า เป็นพยานหลักฐานที่มีข้อบกพร่องตามมาตราดังกล่าวข้างต้น ทั้งในแง่การถูกบีบบังคับหรือชูเชิญจากการถูกจับกุมหรือตกเป็นผู้ต้องหา การให้คำมั่นสัญญาหรือข้อแลกเปลี่ยนใด ๆ รวมทั้งแรงจูงใจในเรื่องเงินสินบนรางวัล จึงเห็นได้ว่าเมื่อไม่มีกฎหมายหรือแนวทางบัญญัติอย่างเป็นทางการถึงวิธีการได้มาและสถานภาพของสายลับในทางปฏิบัติแล้วจึงมักจะไม่มี การเปิดตัวสายลับในฐานะพยานบุคคลโดยหยิบยกข้ออ้างในเรื่องของความปลอดภัยและผลกระทบที่ตามมา กับชีวิตและครอบครัวของสายลับ ดังนั้น สายลับจึงกลายเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะในทางคดีแต่อย่างใด

2.6.4 ผลกระทบด้านจริยธรรม ลังคมและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ด้านจริยธรรม

เทคนิคการใช้สายลับถูกตีตราว่าเป็นวิธีการที่ชั่วร้ายและขัดต่อหลักศีลธรรมหรือจริยธรรมของสังคม ไม่ว่าจะบทบาทของสายลับจะมีคุณค่าเพียงใดต่อฝ่ายที่ได้รับประโยชน์ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่างานของสายลับเกี่ยวพันกับการแทรกซึม การหลอกลวง การทรยศและหักหลัง การได้มาซึ่งสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิด ส่วนใหญ่เกิดจากการขู่เข็ญหรือบีบบังคับให้ตัดสินใจกระทำการเพราะเกรงกลัวต่อการต้องคดีอาญา หรือไม่ก็เกิดจากแรงจูงใจเรื่องค่าตอบแทนหรือเงินสินบนรางวัลที่เจ้าหน้าที่เสนอให้แลกเปลี่ยนกับการทำงานเป็นสายลับในคดีอาชญากรรม ซึ่งนับเป็นการกระทำที่ขัดแย้งหรือตรงกันข้ามกับค่านิยมหรือบรรทัดฐานความประพฤติของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม โดยเฉพาะการที่เจ้าหน้าที่ซึ่งมีต้นทุนคุณธรรมจริยธรรมสูงกว่าคนทั่วไป ได้ใช้ผู้กระทำความผิดซึ่งควรจะได้รับ การลงโทษตามกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการทำงานเพื่อจัดการเหล่าอาชญากรอื่น โดยได้รับผลประโยชน์จากการละเว้นโทษหรือเงินเป็นสิ่งตอบแทน ปัญหาทางด้านจริยธรรมนี้เองจึงอาจทำให้วิธีการใช้สายลับไม่ได้รับการยอมรับอย่างเปิดเผยจากคนในสังคม เป็นปัญหาความคลุมเครือที่นำมาสู่ข้อถกเถียงมากมายแม้ในหมู่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้วยกัน

Madinger (1999) นำเสนอถึงคุณค่าของสายลับในการปราบปรามอาชญากรรม แต่อย่างไรก็ตาม ผู้คนเชื่อมโยงสายลับเข้ากับบทบาทการทรยศหักหลัง ค่านิยมที่ปลูกฝังในมนุษย์ทุกคนประมาณความไม่ซื่อสัตย์และการละเมิดความไว้วางใจ ทศนคติของทุกคนต่อต้านการทรยศหักหลัง ทัศนคติเหล่านี้สะท้อนผ่านสื่อเรียกศัพท์แสดงต่างๆ ที่ใช้แทนชื่อของสายลับ เจ้าหน้าที่ข่าวกรองที่ทำงานร่วมกับสายลับที่ทรยศต่อประเทศของตน และเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำงานร่วมกับสายลับที่ทรยศต่อเพื่อนร่วมงานในคดีอาชญากรรม มักบรรยายความรู้สึกผสมปนเปในความสัมพันธ์กับบุคคลดังกล่าว ทศนคติเชิงลบเหล่านี้ขัดแย้งโดยตรงกับภาระหน้าที่ของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายในการปฏิบัติตามกฎหมาย

เขานำเสนอว่า ในการพัฒนาสายลับ มีความเป็นไปได้ที่จะละเมิดขอบเขตทางจริยธรรมและประพฤตินในทางที่ผิดศีลธรรมถึงแม้จะถูกกฎหมายก็ตาม เจ้าหน้าที่ที่สามารถทำเช่นนี้ได้โดยการโกหกหลอกลวงผู้ที่อาจจะเป็นสายลับ หรือโดยการบีบบังคับบุคคลให้กระทำตามเจตจำนงเสรีของเขา การกระทำเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างสายลับที่ไม่ดีเท่านั้น แต่ยังเป็นการลดทอนคุณค่าเจ้าหน้าที่และระบบของกระบวนการยุติธรรมอีกด้วย

ข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับปัญหาทางจริยธรรมและทัศนคติของคนในสังคมต่อการให้ข้อมูลที่เป็นความลับหรือสายลับในประเด็นการทรยศหักหลัง (Betrayal) ปรากฏในงานเขียนของ

Madinger (1999) ที่หยิบยกกรณีศึกษาที่มีการพิจารณาถอดถอน (impeachment) Bill Clinton ประธานาธิบดีของประเทศสหรัฐอเมริกา จากกรณีการลักลอบมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับ Monica Lewinsky เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมากที่มีการกล่าวหาผู้นำหรือเจ้าหน้าที่รัฐว่าละเมิดศีลธรรมหรือจริยธรรม แต่สังคมมีข้อกังขาเกี่ยวกับการอาศัยพยานหลักฐานอันเกิดจากการทรมานทักหลัง โดยการจู่ใจผู้ร่วมกระทำผิดให้บอกข้อมูลกับเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเป็นการละเมิดศีลธรรมที่มีน้ำหนักไม่แตกต่างกัน

เขานำเสนอว่า ไม่มีที่ใดที่ทัศนคติของสาธารณชนต่อการทักหลังจะชัดเจนไปกว่ากรณีดังกล่าว ตัวแทนรัฐบาลและอัยการกำลังสืบสวนการกระทำผิดกฎหมายที่อาจเกิดขึ้นโดยประธานาธิบดี โดยใช้ข่าวสารจาก Linda Tripp ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ในทำเนียบขาว และใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการพัฒนา Lewinsky ให้เป็นผู้ให้ข้อมูลคนที่สอง โดย Kenneth Starr ซึ่งเป็นผู้นำทุกอย่างออกมาสู่สายตาสาธารณะและสนับสนุนการทรยศของ Tripp และ Lewinsky ในการเปิดโปงข้อเท็จจริงที่เป็นความลับนั้น แม้การกระทำของทั้งคู่เป็นการทรยศต่อ Hillary Clinton สตรีหมายเลขหนึ่งของสหรัฐอเมริกา และพยายามให้ข้อมูลเพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเว้นโทษ แต่การที่บุคคลทั้งสองทรยศต่อความไว้วางใจไม่ว่าด้วยเหตุผลใด ส่งผลให้สถานะของเธอในสายตาของสาธารณชนไม่ได้สูงส่งกว่าผู้ที่เธอทรยศ และไม่ได้รับการให้คะแนนความคิดเห็นสาธารณะของผู้เข้าร่วมทั้งหมด อันแสดงให้เห็นถึงมาตรฐานจริยธรรมของสังคมต่อผู้ที่ทรยศทักหลัง ซึ่งอาจเทียบเคียงได้กับสายลับในการบังคับใช้กฎหมายต่อการปราบปรามอาชญากรรม ดังปรากฏตามภาพระดับการสำรวจความคิดเห็นดังนี้

Player	Poll Ranking	Betrayed by	Betrayed
Hillary Clinton	1	Everybody	Nobody
Bill Clinton	2	Lewinsky, Starr, Tripp	Hillary Clinton
Monica Lewinsky	3	Starr, Tripp	Bill and Hillary Clinton
Kenneth Starr	4	Nobody	Bill and Hillary Clinton
Linda Tripp	5	Nobody	Everybody but Starr

ภาพที่ 6 Clinton-Lewinsky Betrayal Scale

ที่มา (Madinger, 1999)

Miller (2011) สรุปรงานวิจัยเกี่ยวกับสายลับของเขาว่า เทคนิควิธีการใช้สายลับเต็มไปด้วยความคลุมเครือทางศีลธรรมและความซับซ้อน เจ้าหน้าที่สืบสวนพยายามหลอกลวงสายลับทุกวิถีทางที่ทำได้เพื่อให้ได้มาและรักษาไว้ซึ่งความร่วมมือ ในขณะที่สายลับมักจะไม่พยายามกำหนดเป้าหมายไปยังคนแปลกหน้า เจ้าหน้าที่สืบสวนยาเสพติดมักแสวงหาความเป็นมิตรกับผู้ต้องสงสัยและสายลับของพวกเขา เป็นเรื่องน่าขันที่เจ้าหน้าที่สืบสวนหาประโยชน์และทักหลังสายลับของพวกเขา ทั้งที่ความผิดทางศีลธรรมแบบเดียวกันนี้จะทำให้ถูกตัดค่าจากบรรทัดฐานของคนทั่วไป

ด้านสังคม

ประเด็นทัศนคติเชิงลบของสังคมที่มีต่อสายลับ และการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับยังถูกกล่าวถึงในงานเขียนของนักวิชาการหลายท่าน

Katz (1978) กล่าวว่า การใช้สายลับถือเป็นข้อโต้แย้งที่น่ารังเกียจต่อสาธารณชนทั่วไป และมักถูกโจมตีโดยพวกเสรีนิยมพลเรือน เห็นได้ชัดว่าจะมีคำถามอย่างจริงจังอยู่เสมอเกี่ยวกับจริยธรรมของการดำเนินการ เช่น คำถามที่จะยอมให้โสเภณีทำกิจกรรมที่ผิดกฎหมายเพื่อแลกกับการใช้งานเธอในฐานะผู้ให้ข้อมูลหรือสายลับ

Hess and Amir (2002) ได้ให้มุมมองที่น่าสนใจว่า การต่อต้านการหลอกลวงในความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดขึ้นจากประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการโกหก การลวงละเมิดความเป็นส่วนตัวของบุคคล การจับกุม การทำร้ายผู้ที่ไม่ได้อยู่ในที่เกิดเหตุ และอันตรายที่ใครก็ตามที่กระทำการสกปรก กิจกรรมจะกลายเป็นรอยมลทินในที่สุด แต่สิ่งเหล่านี้ดูเหมือนจะใช้ไม่ได้กับคดีอาชญากรรม โดยเฉพาะอาชญากรรมร้ายแรง เพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การทำงานของตำรวจ ซึ่งถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของสงครามต่อต้านอาชญากรรม (คล้ายกับการสอดแนมในสงครามปกติ) และยังมีอยู่ในสังคม พวกเขาตั้งข้อสังเกตว่า ตำรวจไม่มีข้อกังขาด้านจริยธรรมหรือทางกฎหมายเกี่ยวกับการหลอกลวง การล่อลวง หรือการหาประโยชน์จากแหล่งข้อมูลนี้ แม้ว่าจะสายลับยั่วยุ (agent provocateur) หรือสายลับที่ทำหน้าที่ล่อซื้อยาเสพติดจากผู้จำหน่ายเพราะการที่เคยเป็นลูกค้าและผู้ขายยาเสพติด และระหว่างปฏิบัติหน้าที่ที่ตกลงกันไว้เป็นเพียงการทำในสิ่งที่เคยทำในอดีต

อย่างไรก็ดี Hess และ Amir นำเสนอว่า อุดมการณ์และวาทศิลป์ของแนวทางการสืบสวนโดยใช้สายลับเป็นหนึ่งใน : ความจำเป็น ลัทธิปฏิบัตินิยม ประสิทธิภาพ และความสำเร็จ เทคนิคการสืบสวนโดยใช้สายลับถูกมองว่าเป็น “ความชั่วร้ายที่จำเป็น” และเป็นหนึ่งในวิธีที่มีประสิทธิภาพอย่างมากในการทำสงครามกับปรากฏการณ์ทางสังคมเชิงลบและกับ “คนเลว” ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความชั่วร้ายทางสังคมนี้ถูกปกปิดไว้ ดังนั้น การต่อสู้กับสิ่งเหล่านั้นจึงต้องดำเนินการโดยกิจกรรมที่ปกปิดและโดยกลอุบายอื่น ๆ และการยั่วยุเช่นเดียวกับในสงครามใด ๆ วิธีการนี้ใช้เป็นการเฉพาะเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับพวกเขา ดังนั้นจึงเป็นที่มาของการแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือสายลับต้องการผลประโยชน์และรางวัลบางอย่างเพื่อแลกกับสิ่งสำคัญที่สุดเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจำคุก ในขณะที่ตำรวจแสวงหาหลักฐานและข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรที่เป้าหมาย

แม้ว่าแนวทางปฏิบัติที่เสื่อมโทรมทางศีลธรรมในการจัดการกับสายลับจะไม่ได้ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ แต่จากการทบทวนแนวทางปฏิบัติในการบังคับใช้กฎหมายก็ไม่ปรากฏว่ามีการห้ามไว้เช่นกัน จึงขาดสภาพที่ส่งเสริมจุดยืนเชิงลบต่อการใช้สายลับภายในหมู่ตำรวจ

(Manning, 2004; Skolnick, 1966 อ้างถึงใน Miller, 2011) กฎหมายอนุญาตให้เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายใช้กลอุบาย การหลอกลวง ลวง และกับดักเป็นกลวิธีในการเอาชนะและจับกุมผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางอาญา (Skolnick, 1982 อ้างถึงใน Shane, 2016)

ด้านกระบวนการยุติธรรม

การใช้สายลับก่อให้เกิดผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในหลายแง่มุม เป็นต้นว่า เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายกล่าวอ้างต่อศาลในการขอหมายค้นว่าได้รับข้อมูลจากสายลับ การใช้ดุลพินิจอย่างอิสระของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย หรือวิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด มีงานเขียนในต่างประเทศนำเสนอในประเด็นที่น่าสนใจเหล่านี้ และเรียกร้องให้มีการแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่ดีขึ้น ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของการใช้สายลับในคดีอาชญากรรมได้ ทั้งนี้ ภายใต้ระบบกฎหมายและมาตรฐานของการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรมที่แตกต่างกัน

Jennifer Bonjean ทนายความในเมืองบรูคลิน รัฐนิวยอร์ก เห็นว่า เป็นการยากที่จะอธิบายให้ลูกความฟังว่าตามกฎทั่วไป รัฐบาลไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนของสายลับของพวกเขา ศาลยอมรับมานานแล้วว่า รัฐบาลมีสิทธิ “ระงับการเปิดเผยตัวตนของบุคคลที่ให้ข้อมูลการละเมิดกฎหมายแก่เจ้าหน้าที่ที่ถูกตั้งข้อหาบังคับใช้กฎหมายนั้น” ในคดี *Roviaro v. United States* 2500 สิทธิดังกล่าวสนับสนุนการแจ้งข่าวอาชญากรรม และได้รับการออกแบบมาเพื่อปกป้องความปลอดภัยของสายลับ สิทธิพิเศษนี้เคร่งครัดเป็นพิเศษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ซึ่งเหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง “เอกสิทธิ์ของสายลับ” ไม่อาจที่จะยอมรับได้ ความลับที่ล้อมรอบตัวตนของสายลับเป็นไปตามหลักการพื้นฐานที่ระบบยุติธรรมทางอาญาของประเทศ ได้แก่ หลักการของการค้นพบอย่างเปิดเผย สิทธิในการเผชิญหน้ากับผู้กล่าวหา และกระบวนการที่เป็นปฏิปักษ์ในภาพรวม หากไม่มีสิทธิตดสอบความถูกต้องของสายลับก็แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะแก้ต่างคดีตั้งข้อหาข้างต้น (อ้างถึงใน Shane, 2016)

Shane (2016) นำเสนอในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้สายลับในประเทศสหรัฐอเมริกา มุ่งเน้นไปประเด็นสำคัญ 2 ประการ ประการแรกคือ ประเด็นความน่าเชื่อถือของวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ความน่าเชื่อถือไม่ได้หมายถึงเฉพาะข้อมูลจากสายลับเท่านั้น แต่กินความครอบคลุมทั้งหมดของกระบวนการสืบสวนด้วยวิธีนี้ ทั้งปัญหาจำกัดความหรือนิยามของสายลับที่ไม่ชัดเจนและไม่สอดคล้องกันในแต่ละหน่วยงาน ซึ่งมีผลถึงวิธีการได้มาซึ่งสายลับ ปัญหาการใช้ข้อมูลเท็จ หรือข้อมูลที่ไม่อาจตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้จากการสืบสวนโดยวิธีนี้ ประการที่สอง คือ การตรวจสอบนโยบายของตำรวจต่อการกำกับดูแลการใช้สายลับ ซึ่งข้อมูลบ่งชี้ว่าการที่ผู้บริหารของตำรวจไม่ตระหนักถึงข้อบกพร่องของการสืบสวนโดยใช้สายลับ อาจส่งผลให้เกิด

อุบัติเหตุในองค์กรหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ รายงานของ Shane เรียกร้องให้ตำรวจต้องดำเนินการทดสอบความสมบูรณ์ (integrity) ของสายลับก่อนที่จะพึ่งพาสายลับในการบังคับใช้กฎหมาย

Natapoff (2004) แสดงความกังวลอย่างมากเกี่ยวกับการใช้ข้อมูลที่เป็นความลับที่เป็นปัญหาต่อกระบวนการยุติธรรมและเกิดผลกระทบต่อชุมชน และได้เรียกร้องให้ออกแบบระบบใหม่โดยเสนอให้มีการแก้ไขในวงกว้าง เขานำเสนอว่า การใช้ผู้ให้ข้อมูลทางอาญา (Criminal Informant) ในระบบยุติธรรมของสหรัฐฯ ได้กลายเป็นสถาบันทางสังคมและกฎหมายที่เฟื่องฟูในตัวเอง สถาบันผู้ให้ข้อมูลมีลักษณะเป็นความลับ ดุลยพินิจในการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่ถูกจำกัด และการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการกับผู้ต้องสงสัยในคดีอาญา สถาบันดังกล่าวได้สะสมและสร้างคุณลักษณะที่เป็นปัญหามากที่สุดของกระบวนการยุติธรรมทางอาญารุนแรงขึ้นทุกปี ผู้ต้องสงสัยในคดีอาญาหลายหมื่นคนซึ่งหลายคนในนั้นเป็นผู้กระทำความผิดด้านยาเสพติดกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงที่มีอาชญากรรมสูงในเขตเมืองชั้นใน มีการเจรจาความลับอย่างไม่เป็นทางการเพื่อแลกกับความร่วมมือที่สัญญาไว้ การบังคับใช้กฎหมายในขณะเดียวกันก็ชักชวนและอาศัยผู้กระทำความผิดทางอาญาจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการตัดสินใจขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการสอบสวนและการดำเนินคดี แม้ว่าการรวมสองสิ่งเข้าไว้ด้วยกันเพื่อความสะดวกสบายนี้จะเต็มไปด้วยอันตราย แต่ก็เกือบจะปราศจากการพิจารณาของศาลหรือของสาธารณะเกี่ยวกับความเหมาะสม ความยุติธรรม หรือประโยชน์ของข้อตกลงที่มีการตกลงกัน

Natapoff ยังชี้ว่า การพัฒนากฎหมายได้วางน้ำหนักที่มากเกินไปต่อการใช้สายลับ สร้างความเสียหายต่อชุมชน เช่นเดียวกับระบบกฎหมาย การใช้สายลับจำนวนมากบ่อนทำลายหลักการพื้นฐานของความลับชอบ การเปิดเผย และความแน่นอนภายในระบบงานยุติธรรม และอาจทำให้เกิดความเสียหายทางสังคมและจิตใจอย่างรุนแรงในชุมชนที่มีอาชญากรรมสูงและมีรายได้ต่ำ ดังนั้นจึงถึงเวลาที่จะต้องประเมินอีกครั้งถึงการพึ่งพาสายลับซึ่งถือเป็นดาบสองคมของระบบงานยุติธรรมด้วยอาศัยการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะที่ดีขึ้น การกำกับดูแลด้านตุลาการและกฎหมาย การจำกัดผลตอบแทน และการเอาใจใส่ต่อความต้องการของชุมชนอย่างระมัดระวัง สถาบันข้อมูลข่าวสารสามารถถูกควบคุมได้ดีขึ้นเพื่อลดความเสียหายหลักประกันที่เกิดขึ้นในขณะนี้

ท่ามกลางข้อถกเถียงในประเด็นความเหมาะสมของเทคนิคการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับ วิธีการพื้นฐานที่เก่าแก่ของประวัติศาสตร์การบังคับใช้กฎหมายก็ได้ถูกแทนที่ด้วยเทคนิคการสืบสวนสอบสวนแนวใหม่ที่อาจเป็นทางเลือกที่ปลอดภัยมากกว่า

Madinger (1999) นำเสนอว่า ในเวลาเดียวกัน การพัฒนาที่กำลังเกิดขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้นำการบังคับใช้กฎหมายเข้าสู่ยุคใหม่อย่างแท้จริง เจ้าหน้าที่สืบสวนสามารถเข้าถึงนวัตกรรมต่างๆ เช่น การระบุลายนิ้วมือ การเฝ้าระวังทางอิเล็กทรอนิกส์ การวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ของหลักฐานทางกายภาพ และการวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงิน สิ่งนี้ทำให้การแก้ปัญหาอาชญากรรมเป็นไปได้ด้วยวิธีการอื่นนอกเหนือจากการให้ข้อมูลหรือการสัมภาษณ์

สรุปว่า การทำงานกับสายลับที่เป็นความลับอาจเป็นพรและคำสาปสำหรับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายและเจ้าหน้าที่ พรมาในรูปแบบของข้อมูลที่อำนวยความสะดวกในการสืบสวนและจับกุมผู้กระทำความผิด ข้อมูลของสายลับให้มา มักจะเป็นข้อมูลที่หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยตนเอง หรืออาจต้องใช้เวลานานและขยันขันแข็งในการเข้าถึง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผลตอบแทนจากการทำงานควบคู่กับสายลับที่เป็นความลับจะมีนัยสำคัญ แต่ข้อเสียของการทำเช่นนั้นก็มีมากเช่นกัน (Dabney and Tewsbury, 2016)

2.7 การศึกษากฎหมายและแนวทางการใช้สายลับของต่างประเทศ

2.7.1 กฎหมายของราเชล (Rachel's Law)

กฎหมายของราเชลได้รับการประกาศใช้ในประเทศฟลอริดาเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2009 หลังจากที่นางสาวราเชล มอร์นิงสตาร์ ฮอฟฟ์แมน (Mrs. Rachel Morningstar Hoffman) หญิงสาวที่ทำหน้าที่เป็นสายลับ (Confidential Informants หรือ CI) โดยที่ยังไม่ได้รับการฝึกฝนและมีการเตรียมตัวที่ดีเพียงพอสำหรับงานที่ได้รับมอบหมาย ถูกผู้กระทำความผิดที่เธอกำลังติดตามสังหาร (shane, 2016)

กฎหมายของราเชล หรือ Rachel's Law ตั้งชื่อตาม ราเชล ฮอฟฟ์แมน อายุ 23 ปี บัณฑิตจากรัฐฟลอริดา ซึ่งเสียชีวิตในปี ค.ศ. 2007 เมื่อเธอทำงานเป็นสายลับให้กับตำรวจแทลลาแฮสซี เหตุการณ์สืบเนื่องจากเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2007 ราเชลถูกจับในข้อหาครอบครองกัญชา 25 กรัม (0.9 ออนซ์) ในระหว่างการขับรถ และต่อมาเธอได้รับคำสั่งให้อยู่ภายใต้โปรแกรมการดูแลของศาลอาญาและจิตวิทยา ต่อมาวันที่ 7 พฤษภาคม 2008 ตำรวจใช้ให้เธอเป็นสายลับในการล่อซื้อยาอี 1,500 เม็ด โคเคน 2 ออนซ์ และปืนพก 1 กระบอกโดยใช้เงินสด 13,000 ดอลลาร์ และในวันเดียวกัน เธอถูกฆาตกรรมโดย Deneilo Bradshaw และ Andrea Green ผลการสอบสวนของคณะลูกขุนที่ตีพิมพ์เผยแพร่พบว่า การปฏิบัติการณ์นอกเครื่องแบบของตำรวจประมาทเลินเล่อและทำให้ราเชล ฮอฟฟ์แมนเสียชีวิต จึงเป็นที่มาของการเสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับการใช้สายลับ (Confidential Informants)

กฎหมายของราเชล ซึ่งบัญญัติไว้ใน The 2021 Florida Statutes, Title XLVII CRIMINAL PROCEDURE AND CORRECTIONS, Chapter 914 WITNESSES; CRIMINAL PROCEEDINGS 914.28, Confidential Informants มีเนื้อหาโดยสรุปได้ดังนี้

2.7.1.1 กำหนดคำนิยามของสายลับ

กฎหมายฉบับนี้ได้ให้ความหมายของสายลับคือ บุคคลที่ร่วมมือกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นทางการเพื่อปกป้องบุคคลหรือเพื่อการรวบรวมข่าวกรองของหน่วยงาน หรือเพื่อความมุ่งหมายในการสืบสวน ซึ่งเจตนาของการให้ความร่วมมือสายลับนั้นก็เพื่อแสวงหาทางพ้นจากการถูกจับกุมหรือถูกดำเนินคดีในความผิดทางอาญา หรือบรรเทาโทษสำหรับคดีอาญาที่เกิดขึ้น หรือที่จะถูกกำหนดโทษ ด้วยเหตุบุคคลนั้นที่มีความคุ้นเคยหรือความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ต้องสงสัยว่าเป็นอาชญากร บุคคลที่จะเป็นสายลับจะต้องมีความสามารถในการจัดให้มีการซื้อหรือการขายของเถื่อน สารเคมีควบคุม หรือรายการอื่นๆ ที่เป็นสาระสำคัญในการสอบสวนคดีอาญา สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมที่น่าสงสัยหรืออาชญากรรมที่เกิดขึ้นจริงแก่หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเป็นประจำ หรืออย่างต่อเนื่อง

2.7.1.2 ข้อบังคับของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

หน่วยงานที่มีภารกิจหลักในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมและการบังคับใช้กฎหมายอาญาที่ประสงค์จะใช้สายลับ มีหน้าที่ต้องแจ้งให้บุคคลที่ได้รับการร้องขอให้ทำหน้าที่เป็นสายลับทราบว่า หน่วยงานไม่สามารถให้คำมั่นสัญญาใด ๆ ได้ เช่น การให้ความคุ้มครอง การยุติคดี หรือลดข้อกล่าวหา หรือการลดโทษหรือการคุมประพฤติเพื่อแลกกับการทำหน้าที่เป็นสายลับ และต้องแจ้งให้ทราบว่า การพิจารณาเกี่ยวกับคดีอาญาที่ค้างอยู่นั้นต้องถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจตามกฎหมายโดยถูกต้องเท่านั้น หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายจะต้องจัดให้บุคคลที่ได้รับการร้องขอให้ทำหน้าที่เป็นสายลับมีโอกาสที่จะปรึกษากับที่ปรึกษาทางกฎหมายเมื่อมีการร้องขอ ก่อนที่บุคคลนั้นจะตกลงที่จะดำเนินการใดๆ ในฐานะสายลับ นอกจากนี้ ก่อนการปฏิบัติภารกิจใดๆ หน่วยงานต้องจัดให้บุคลากรทุกคนที่เกี่ยวข้องกับการใช้หรือการจัดหาสายลับได้รับการฝึกอบรมตามนโยบายและขั้นตอนของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย โดยมีเก็บเอกสารหลักฐานแสดงวันและเวลาของการฝึกอบรมดังกล่าวด้วย

2.7.1.3 นโยบายและขั้นตอนในการสรรหา ควบคุม และการใช้สายลับ

กฎหมายของราเชลได้ระบุให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่ใช้สายลับต้องเก็บรักษาข้อมูลเกี่ยวกับสายลับแต่ละราย จัดทำแนวทางทั่วไปในการจัดการสายลับ กระบวนการให้คำแนะนำแก่สายลับเกี่ยวกับเงื่อนไข ข้อจำกัด และขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมในปฏิบัติการสืบสวนหรือ

การรวบรวมข่าวกรองของหน่วยงาน กำหนดมาตรการกำกับดูแล การทบทวนระดับคำสั่งหรือกำกับติดตามในการใช้สายลับ ประการสำคัญ ต้องกำหนดข้อจำกัดหรือข้อห้ามเกี่ยวกับความสัมพันธ์นอกหน้าที่หรือความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวนหรือการรวบรวมข่าวกรองกับสายลับ แนวทางปฏิบัติการใช้งานสายลับรวมถึงการยุติการติดต่อสื่อสารกับสายลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องกำหนดระดับของการอนุมัติหรือการกำกับดูแลก่อนที่ใช้งานเด็กและเยาวชนเป็นสายลับ

2.7.1.4 การประเมินความเหมาะสมของการใช้บุคคลเป็นสายลับ

การประเมินเบื้องต้นประกอบด้วย การพิจารณาอายุและวุฒิภาวะของบุคคล ประเมินความเสี่ยงที่บุคคลนั้นจะสร้างความเสียหายต่อการสอบสวนหรือการดำเนินคดีอาญาในปัจจุบันหรือที่อาจเกิดขึ้น บุคคลนั้นเป็นผู้เสพยาเสพติดหรือมีประวัติการใช้สารเสพติดหรืออยู่ในโครงการบำบัดยาเสพติดภายใต้การดูแลของศาลหรือไม่ ความเสี่ยงที่จะเกิดอันตรายต่อร่างกายของบุคคลที่ใกล้ชิดและครอบครัว ระดับความมั่นคงทางอารมณ์หรือความน่าเชื่อถือ ประวัติอาชญากรรมของบุคคล และการใช้บุคคลนั้นมีความสำคัญหรือสำคัญต่อความสำเร็จของการสอบสวนหรือไม่

2.7.1.5 การรักษาความปลอดภัย

หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่ใช้สายลับต้องจัดทำขั้นตอนการรักษาความปลอดภัยเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งอย่างน้อยจะต้องระบุเกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัยของเอกสาร รวมถึงการเข้าถึงข้อมูลที่ระบุตัวตนของสายลับได้ จำกัดการใช้งานของบันทึกที่เกี่ยวข้องกับสายลับ โดยเฉพาะกับผู้ที่อยู่ภายในหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายหรือเครือข่ายของผู้บังคับใช้กฎหมายที่จำเป็นต้องทราบหรือตรวจสอบบันทึกเหล่านั้น ต้องมีประวัติบุคคลที่เข้าถึงบันทึกดังกล่าวและวันที่ที่มีการเข้าถึงบันทึก กำหนดกระบวนการตามกฎหมายในการทำลายบันทึกเกี่ยวกับสายลับ

กฎหมายของราเชลได้บัญญัติให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายของรัฐหรือท้องถิ่นที่ใช้สายลับจะต้องดำเนินการทบทวนแนวทางปฏิบัติในการให้ข้อมูลที่เป็นความลับของหน่วยงานที่เกิดขึ้นจริงอยู่เป็นระยะ เพื่อให้มั่นใจว่าสอดคล้องกับนโยบายและขั้นตอนของหน่วยงาน (Criminal procedure and corrections, Fl. Code § 914.28 , 2021)

2.7.2 แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้สายลับของสมาคมผู้นำตำรวจสากล (IACP)

International Association of Chief of Police (IACP) หรือสมาคมผู้นำตำรวจสากล ซึ่งมีสำนักงานใหญ่ในเมืองอเล็กซานเดรีย รัฐเวอร์จิเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา IACP เป็นองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร มีพันธกิจในการพัฒนาวิชาชีพตำรวจ ยกระดับความเป็นผู้นำและความเป็นมืออาชีพในการรักษาความสงบเรียบร้อยของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายทั่วโลก โดยการศึกษาวิจัย

เผยแพร่บทความ การจัดประชุมประจำปีและฝึกอบรมเกี่ยวกับการสืบสวนและบังคับใช้กฎหมาย และ จัดพิมพ์นิตยสาร The Police Chief ซึ่งเป็นวารสารชั้นนำสำหรับผู้บริหารของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

ชื่อเดิมของ IACP เมื่อก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1893 คือ National Chiefs of Police Union ผู้ก่อตั้งคือหัวหน้าตำรวจที่ต้องการแบ่งปันข้อมูลเกี่ยวกับผู้ต้องสงสัยที่เป็นเป้าหมายและ กิจกรรมทางอาญาระหว่างหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายทั่วสหรัฐอเมริกา สมาชิกของสมาคมมีความ เชื่อว่า หากเขตอำนาจศาลใดไม่ทราบถึงพฤติกรรมทางอาญาของอาชญากรในภูมิภาคอื่น ๆ การขาด ข้อมูลเหล่านั้นก็จะเป็นประโยชน์ต่ออาชญากรเท่านั้น เป้าหมายเดิมของสมาคมคือการแบ่งปันข้อมูล อาชญากรรมที่พัฒนาขึ้นเป็นรายงานอาชญากรรมภายใต้รูปแบบเดียวกัน ในช่วงปี ค.ศ. 1920 มีการ เผยแพร่ข้อมูลเป็นประจำทุกปีโดยสำนักงานสืบสวนกลางแห่งสหรัฐอเมริกา (FBI) ตั้งแต่ปี ค.ศ.1930 ปัจจุบันรายงานนี้ทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูลสถิติอาชญากรรมอย่างเป็นทางการของสหรัฐอเมริกา IACP ยังรับผิดชอบในการก่อตั้ง the FBI's Identification Bureau ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1920

สมาคมได้มีส่วนร่วมอย่างมากด้านการบังคับใช้กฎหมายในช่วงประวัติศาสตร์อันยาวนาน นับศตวรรษ โดยได้ส่งเสริมความเป็นมืออาชีพของตำรวจ จริยธรรมการบังคับใช้กฎหมายและ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ในปี ค.ศ.1934 สมาคมได้ตีพิมพ์จดหมายแจ้งข่าวซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็น นิตยสารผู้นำตำรวจขององค์กรตำรวจสมัยใหม่ ซึ่งยังคงทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงระดับมืออาชีพของ ชุมชนผู้บังคับใช้กฎหมายในปัจจุบัน ในปี ค.ศ. 1995 IACP ได้ก่อตั้งสถาบันตำรวจสากลและ สนับสนุนการพัฒนามาตรฐานสำหรับการฝึกอบรมตำรวจทั่วทั้งสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่นั้นมามาตรฐาน พื้นฐานก็ได้ถูกนำมาใช้ในระดับประเทศ ซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นแบบอย่างระดับสากลของ มาตรฐานและการฝึกอบรมสำหรับตำรวจ นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษ 1980 IACP ยังรับผิดชอบ ในการจัดตั้ง the Commission on Law Enforcement Accreditation (CALEA) หรือ คณะกรรมการรับรองวิทยฐานะสำหรับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย องค์กรยังคงเป็นผู้สนับสนุน สำหรับการฝึกอบรมด้านการบังคับใช้กฎหมายและความเป็นมืออาชีพทั่วโลก (Trostle, 2022)

โดยตระหนักถึงปัญหาความแตกต่างกันของระบบการบังคับใช้กฎหมายของแต่ละประเทศ หรือแต่ละมลรัฐในประเทศสหรัฐอเมริกา อาศัยพื้นฐานทางกฎหมายซึ่งเป็นไปตามคำตัดสินของศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกา กฎหมายและกฎเกณฑ์ของรัฐบาลกลางอื่นๆ ศูนย์นโยบายการบังคับใช้ กฎหมายของ IACP (The IACP National Law Enforcement Policy Center) เผยแพร่ข้อมูลแก่ สมาชิก ประกอบด้วย

1) นโยบายต้นแบบ (Model Policy) : เป็นการให้คำแนะนำและแนวทางที่เป็นรูปธรรมแก่เจ้าหน้าที่ โดยอธิบายลักษณะการดำเนินการ การกิจสำคัญ และการปฏิบัติการ

2) ข้อควรพิจารณา (Considerations) : มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรายงานให้หน่วยงานพิจารณาในการพัฒนานโยบายของตนเองในหัวข้อนั้นๆ โดยตระหนักว่าในแต่ละหน่วยงานมีความคาดหวังและขีดความสามารถที่หลายหลายแตกต่างกันไป อีกทั้งมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอคำแนะนำแก่หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายโดยไม่ต้องกำหนดวิธีการที่เป็นกฎเกณฑ์

3) กรอบแนวคิดและประเด็น (Concepts and Issues) : วัตถุประสงค์เพื่อให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหัวข้อเพื่อสนับสนุนเอกสารนโยบายแบบจำลองหรือข้อพิจารณาข้างต้น

4) สิ่งที่เป็นต้องรู้ (Need to know): สิ่งเคราะห์ประเด็นสำคัญของหัวข้อเป็นภาพรวมสั้นๆ ในหน้าเดียว

IACP ได้จัดทำนโยบายต้นแบบ องค์ความรู้หรือแนวทางปฏิบัติในหัวข้อต่าง ๆ เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายและการสืบสวนอาชญากรรม เช่น ระบบจดจำใบหน้า (Facial recognition) บุคคลสูญหาย (Missing Persons) การบังคับใช้เคอร์ฟิวเด็กและเยาวชน (Juvenile Curfew Enforcement) การขโมยข้อมูลประจำตัว (Identity theft) เป็นต้น

ในการนี้ IACP ได้จัดทำนโยบายต้นแบบในการใช้สายลับ (The Model Policy on Confidential Informants) เพื่อเป็นองค์ความรู้ให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายพิจารณานำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละประเทศ

นโยบายต้นแบบในการใช้สายลับ ได้จำแนกความแตกต่างของแหล่งข่าวบุคคลประเภทต่าง ๆ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกันเสียก่อนในเบื้องต้น ได้แก่ แหล่งข่าวทั่วไป (General Sources), แหล่งข่าวพลเมือง (Citizen Sources), แหล่งข่าวตามท้องถนน (Street Sources) นี้ แม้ว่าเจ้าหน้าที่ประสงค์จะปกปิดเขาเป็นความลับหรือเรียกเขาว่าสายลับ แต่แหล่งข่าวเหล่านี้ไม่อยู่ในความหมายของสายลับ (Confidential Informants) ตามนโยบายต้นแบบฉบับนี้ ในเอกสารฉบับนี้ ระบุคำนิยามของสายลับ (Confidential Informants หรือ CIs) กำหนดได้ว่า เป็นบุคคลที่อยู่ในข้อตกลงกับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย ตกลงที่จะให้บริการอย่างเป็นทางการเป็นความลับเพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับเจ้าหน้าที่เหล่านั้นเกี่ยวกับกิจกรรมที่น่าสงสัยในอาชญากรรมหรือผู้กระทำความผิดทางอาญาที่ทราบเพื่อแลกกับค่าตอบแทนหรือประโยชน์ในการพิจารณาคดี อาจสรุปข้อพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สายลับได้โดยสังเขป ดังนี้

2.7.2.1 คุณลักษณะของสายลับ

สายลับ (Confidential Informants หรือ CIs) ควรจะมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

1. รู้หรือมีความเกี่ยวข้องหรือมีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับอาชญากรที่ยังมีพฤติกรรมตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไป
2. มีความเกี่ยวข้องหรือมีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับบุคคลที่ประกอบวิชาชีพด้านอาชญากรรม เช่น การปล้นธนาคาร การขายยา หรือการก่ออาชญากรรมในพื้นที่เฉพาะ
3. มีอาชีพ หรือที่อยู่อาศัยที่ให้ประโยชน์แก่การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรและแผนการของพวกเขาในการก่ออาชญากรรม
4. มีสถานะในระบบยุติธรรมทางอาญา กล่าวคือ อยู่ระหว่างการปล่อยตัวก่อนการพิจารณาคดีหรือการประกันตัว คும்ประพฤติหรือทัศนคติบน ถูกตัดสินว่าอยู่ระหว่างการพิจารณา ถูกจองจำ หรือสถานะอื่นๆ ในหลายกรณี ข้อมูลนี้ทำให้บุคคลมีข้อมูลประจำตัวที่จำเป็นซึ่งแสดงว่าบุคคลดังกล่าวสามารถเข้าถึงบุคคลที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางอาญา
5. นอกจากนี้ CI ควรจะมีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์สามประการก่อนปฏิบัติงานให้กับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย:

- 1) เต็มใจที่จะทำงานภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่สืบสวน (investigator) และดำเนินการตามกฎหมายบางอย่างตามที่ได้รับคำสั่ง (เจ้าหน้าที่สืบสวนที่ได้รับมอบหมายควมรับผิดชอบหลักสำหรับผู้ให้ข้อมูลโดยทั่วไปจะเรียกว่า ผู้ดูแล (handler))
- 2) ยินดีแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อคำตอบแทนหรือการพิจารณาที่ชอบด้วยกฎหมายอื่นๆ
- 3) เป็นพลเมืองและไม่ใช่สมาชิกของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

2.7.2.2 การคัดกรอง

IACP เรียกร้องให้มีการคัดกรองบุคคลที่จะมาเป็นสายลับ (Informant Screening) นโยบายต้นแบบแนะนำว่า ก่อนที่เจ้าหน้าที่จะสามารถใช้สายลับได้ เจ้าหน้าที่ต้องกรอกแบบรายงานความเหมาะสมเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับสายลับที่อาจเกิดขึ้น และส่งไปยังหน่วยงานสืบสวนที่เหมาะสมในแผนกเพื่อตรวจสอบและอนุมัติ รายงานนี้ให้การทบทวนอย่างถี่ถ้วนเกี่ยวกับความเสี่ยงและผลประโยชน์ของสายลับที่อาจเกิดขึ้นกับแผนก

รายงานความเหมาะสมเบื้องต้นของสายลับ(CI) ควรกรอกและอนุมัติโดยหน่วยงานที่เหมาะสมก่อนที่จะบุคคลนำไปใช้เป็นสายลับ วัตถุประสงค์ของรายงานสองประการ คือ

- (1) พัฒนาข้อมูลเบื้องต้นที่จำเป็นเกี่ยวกับ CI ที่เป็นไปได้เพื่อสร้างโปรไฟล์สำหรับข้อมูลหลัก

(2) เป็นเอกสารที่ตอบคำถามพื้นฐานบางอย่างที่เพียงพอสำหรับการตัดสินใจและ ความเหมาะสมของแต่ละบุคคลในฐานะสายลับเกี่ยวกับความเสี่ยงและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง

2.7.2.3 การพิจารณาขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับการใช้สายลับ

เมื่อมีการรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ทั้งหมดเกี่ยวกับสายลับแล้ว จะต้องตัดสินใจเกี่ยวกับ ความเสี่ยงและประโยชน์ของการใช้สายลับระหว่างการดำเนินการสืบสวนเฉพาะ รายการที่ควรพิจารณา มีดังต่อไปนี้ เช่น องค์กรอาชญากรรมที่ตกเป็นเป้าหมาย (The criminal enterprise to be targeted) มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด, ความเสี่ยงต่อสายลับ (The risk to the CI), อุปนิสัยของ สายลับ (The nature of the CI) สายลับน่าเชื่อถือแค่ไหน

2.7.2.4 การจัดการสายลับ (Managing the CI)

หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายมีหน้าที่กำหนดแนวทางการควบคุม การปกป้องและสนับสนุน เจ้าหน้าที่ผู้ดูแล (handler) โดยมีประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสายลับที่ต้องพิจารณา ดังนี้

- การพัฒนานโยบายและขั้นตอนการใช้สายลับของหน่วยงาน
- การฝึกอบรม
- ข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร
- การมีส่วนร่วมกับการกระทำผิดทางอาญาโดยสายลับ
- ใครเป็นผู้ควบคุมสายลับ
- ข้อจำกัดเกี่ยวกับเป้าหมายของการสืบสวน
- การกำหนดหรือการรักษาบทบาทของผู้ดูแลสายลับที่เหมาะสม
- การพบปะกับสายลับ
- กรณีสายลับต้องดำเนินการนอกเขตอำนาจของหน่วยงาน
- แผนการติดต่อสื่อสาร
- ความรับผิดชอบในการกำกับดูแล

IACP ให้บทสรุปว่า เทคนิคการใช้สายลับในการสืบสวนคดีอาญาอาจนำมาซึ่งความผิดพลาดและปัญหาตามมามากมาย ปัญหานี้อาจรวมถึง การทุจริตประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่ ความรับผิดชอบของหน่วยงานที่ต้องเผชิญ ผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของเจ้าหน้าที่รวมทั้งการเสียชีวิต ผลกระทบความน่าเชื่อถือของหน่วยงาน ปัญหาการพิจารณาคดีในชั้นศาล นอกจากนั้นการใช้เทคนิคดังกล่าวอาจเสียเวลา สิ้นเปลืองความพยายามและค่าใช้จ่ายไปโดยไม่เกิดผลการปฏิบัติ ดังนั้น หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายจึงไม่ควรใช้สายลับ เว้นแต่ (1) แหล่งข้อมูลอื่น ๆ ทั้งหมดจะได้รับการ

สำรวจอย่างละเอียดและพบว่ายังไม่เพียงพอต่อการทำงาน (2) ผลกำไรที่อาจเกิดขึ้นมีมากกว่าความเสี่ยงอย่างชัดเจนและ (3) หน่วยงานได้พัฒนาและมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามนโยบายและขั้นตอนที่ถูกต้องและเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อควบคุมการใช้งานสายลับ

IACP ย้ำเตือนว่าไม่มีนโยบาย “แบบอย่าง” ใดที่สามารถตอบสนองความต้องการทั้งหมดของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่กำหนด หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายแต่ละแห่งดำเนินการในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน (IACP, 2008; 2017)

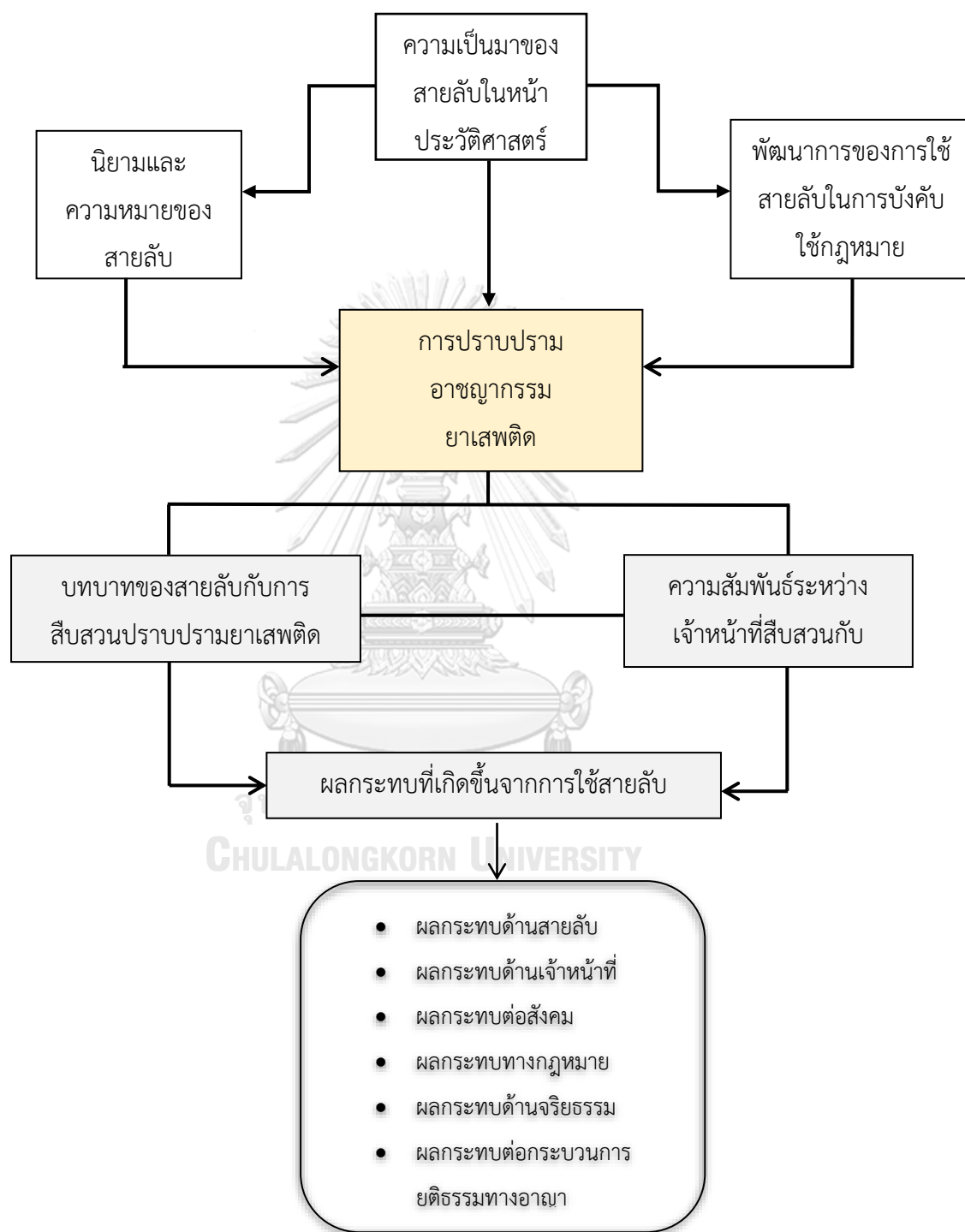
ในปี 2016 Jon M. Shane รองศาสตราจารย์ในภาควิชากฎหมาย วิทยาการตำรวจ และการบริหารกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ได้ศึกษาวิจัยด้านนโยบายและการปฏิบัติของตำรวจ และการควบคุมอาชญากรรมผ่านนโยบายที่มุ่งเน้นปัญหา การป้องกันอาชญากรรมตามสถานการณ์ โดยเป็นการศึกษาเชิงพรรณนาและตรวจสอบนโยบายตำรวจของสหรัฐอเมริกาที่ตีพิมพ์เผยแพร่ (n = 165) เพื่อกำหนดขอบเขตที่หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายทดสอบความสมบูรณ์ของสายลับ (CI) ก่อนนำไปใช้ และนโยบายเหล่านั้นปฏิบัติตามข้อกำหนดของนโยบายแบบจำลองข้างต้นของ IACP อย่างใกล้ชิดเพียงใด ผลลัพธ์แสดงให้เห็นว่านโยบายส่วนใหญ่ไม่มีการทดสอบความสมบูรณ์เท่าที่ควรสำหรับสายลับที่จะนำไปใช้งาน ด้วยเหตุนี้ ตำรวจจึงมีทัศนวิสัยเพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ของสายลับก่อนที่จะปล่อยให้พวกเขาทำงานสืบสวน นอกจากนี้ หลักการจัดการและการควบคุมที่พบในนโยบายของตำรวจยังแสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างมากจากหลักการในนโยบายแบบจำลอง IACP นโยบายที่เผยแพร่ได้รับการทดสอบว่ามีความสอดคล้องกับนโยบายแบบจำลอง IACP ที่ระดับ 95% และหลักการควบคุมทั้งหมดต่ำกว่าที่คาดไว้อย่างมาก มีนัยสำคัญ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่านโยบายไม่สะท้อนนโยบายแบบจำลองระดับชาติอย่างเพียงพอ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะลดการควบคุมและทำให้เจ้าหน้าที่และสมาชิกในชุมชนเสี่ยงต่อปัญหามากขึ้น เช่น การกล่าวหาที่เป็นเท็จ ข้อมูลเท็จ หลักฐานที่ประดิษฐ์ขึ้น และการประทุพติมิชอบของผู้ให้ข้อมูลกับตำรวจโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังปล่อยให้ CI อ่อนแอเนื่องจากการฝึกอบรมและการกำกับดูแลอาจไม่เพียงพอ

ผลการวิจัยยังเผยให้เห็นข้อบกพร่องที่เป็นสัญญาณของอุบัติเหตุในองค์กร โดยที่พนักงานในระดับปฏิบัติการจะต้องจัดการปัญหาอันเนื่องมาจากความบกพร่องในระดับนโยบาย การค้นพบนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้บริหารตำรวจควบคุมการปฏิบัติงานของ CI เชิงรุกและสร้างการประกันคุณภาพให้เป็นแนวปฏิบัติในลักษณะที่ลดโอกาสที่เกิดอุบัติเหตุจะเกิดขึ้นได้ เมื่อเกิดอุบัติเหตุ ตำรวจมักจะแบกรับความรุนแรงของการวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคมและการเมืองสำหรับข้อผิดพลาดที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ร้ายแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพบในภายหลังว่าเป็นการกระทำของพวกเขาที่เอื้อต่อ

ผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การจับกุมโดยมิชอบด้วยกฎหมาย การจำคุกโดยมิชอบ การบาดเจ็บ การเสียชีวิต (shane, 2016)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสายลับ สายลับเป็นกลวิธีในการหาข่าวที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยบรรพกาลและเป็นกลศึกที่สำคัญในการศึกสงครามสู้รบระหว่างรัฐ ทรราชจนกระทั่งสังคมมีพัฒนาการทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา วิธีการใช้สายลับ (Use of Informants) จึงได้ถูกนำมาปรับใช้ในการทำงานสืบสวนของเจ้าพนักงานตำรวจซึ่งมีภารกิจรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐและการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะอาชญากรรมประเภทที่ไม่มีเหยื่อหรืออาชญากรรมที่รัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย เช่น ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด สำหรับประเทศไทยแล้ววิธีการสืบสวนโดยการใช้สายลับไม่มีกฎหมายบัญญัติรองรับไว้เป็นพิเศษ คงเป็นไปตามหลักทั่วไปว่าด้วยอำนาจการสืบสวนของเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยเฉพาะคดียาเสพติด การใช้สายลับซึ่งโดยส่วนมากมักเป็นผู้กระทำความผิดนั้น ยังมีประเด็นข้อถกเถียงกันในหลายแง่มุมโดยเฉพาะด้านจริยธรรมและผลกระทบที่ตามมา ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาเพื่ออธิบายถึงความเป็นมาและบทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของไทย ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับ และผลกระทบที่ตามมาจากการใช้สายลับในคดียาเสพติด

2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 7 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

ความเป็นมาของการใช้สายลับ

การค้นหาคำความเป็นมาของการใช้สายลับเป็นความยากอยู่ไม่น้อย เพราะมีชื่อเรียกมากมาย ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่ถูกใช้แทนความหมายของสายลับ รวมทั้งการกระทำของสายลับ ภายใต้บริบทและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ยิ่งไปกว่านั้น การที่สายลับถูกใช้ในกิจการงานที่เป็น ความลับหรืออย่างน้อยก็ประสงค์ที่จะให้ปิดเป็นความลับ อาจทำให้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสายลับ ไม่ถูกบันทึกไว้อย่างเปิดเผย หากอาศัยความหมายทั่วไปตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “สายลับ” หมายถึง ผู้เข้าไปสืบความลับ มีความหมายตรงกับคำว่า “Spy” ในภาษาอังกฤษ (ดำเนิน การเด่น และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2552) ก็อาจสืบค้นความเป็นมา ของสายลับย้อนหลังไปได้นับพันปี

ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอการศึกษาความเป็นมาของสายลับ ส่วนแรกเป็นการนำเสนอถึง ความเป็นมาของสายลับในหน้าประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของการใช้สายลับในการบังคับใช้ กฎหมาย เพื่อสะท้อนภาพบทบาทของสายลับในอดีตตามบริบทที่แตกต่างกันตามยุคสมัย โดยอาศัย ข้อมูลจากการค้นคว้าหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิชาการต่าง ๆ ส่วนที่สองเป็นการนำเสนอถึง ผลการศึกษาจุดเริ่มต้นของการใช้สายลับในปัจจุบัน โดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ จำนวน 15 ท่าน

3.1 ความเป็นมาของสายลับในหน้าประวัติศาสตร์

สายลับเกิดขึ้นมาครั้งแรกในโลกตั้งแต่เมื่อไรอาจไม่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นทางการ การศึกษาความเป็นมาของสายลับอาจเริ่มต้นโดยพิจารณาจากแนวคิดที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่อ่อนแอปราศจากเขี้ยวเล็บที่จะต่อสู้กับสัตว์ร้าย ทำให้มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มสังคมเพื่อให้ รอดพ้นอันตรายและการร่วมมือกันล่าสัตว์ ประกอบกับแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีธรรมชาติของความอยากรู้อยากเห็น มีความคิดริเริ่ม และมีความปรารถนาที่จะพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของตนให้ดียิ่งขึ้น จึงพยายามแสวงหาความรู้ความจริงอยู่เสมอ โดยพัฒนาการวิธีการแสวงหาความรู้ (Method) ทั้งด้วยการค้นพบโดยบังเอิญ (Chance) การใช้ประสบการณ์ส่วนตัว (Experience) การสอบถาม ผู้มีอำนาจหรือมีชื่อเสียง (Authority) การลองผิดลองถูก (Trial and error) หรือการใช้หลักของ เหตุผล (Syllogistic reasoning) (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2556) อาศัยแนวคิดทั้งสองดังกล่าวทั้งการที่ มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นสังคมเพื่อความอยู่รอด และมนุษย์ต้องการแสวงหาความรู้อยู่เสมอ ก็อาจ พอฟังจะอนุมานได้ว่า สายลับอาจกำเนิดมีขึ้นมาในโลกมานานแล้วพร้อม ๆ กับวิวัฒนาการของสังคม

มนุษย์ เพราะเหตุว่าสายลับก็คือแหล่งความรู้หนึ่งในอันที่มนุษย์จะได้รับความรู้หรือข่าวสารที่ต้องการได้นอกเหนือไปจากประสาทสัมผัสทั้งห้าหรือประสบการณ์ของตนเอง

ไม่เพียงแต่มนุษย์จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสังคมเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น มนุษย์ยังรวมตัวกันใช้กำลังต่อสู้กับมนุษย์กลุ่มอื่นที่มีความขัดแย้งกันอีกด้วย เพราะการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ลืมตา โลกจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ต่างก็ต้องต่อสู้แย่งชิง เพื่อความอยู่รอดของชีวิต เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อแย่งชิงอำนาจ เพื่อรักษาสีทธิและหน้าที่ของตน เหตุผลนั้นค่อยขยับขยายขึ้นไปเรื่อย ๆ ตามสังคม หน้าที่ และสิ่งแวดล้อม การต่อสู้ขยายวงออกไปเรื่อย ๆ เช่นกัน จากตัวต่อตัว ชุมชนต่อชุมชน รัฐต่อรัฐ ประเทศต่อประเทศ (สมศิริ มีพานิช, 2530) สังคมมนุษย์จึงมีแต่การต่อสู้ทั้งการต่อสู้เพื่อปกป้องและการรุกรานกัน กิจกรรมดังกล่าวต้องพึ่งพาอาศัยความรู้หรือข้อมูลข่าวสารเช่นเดียวกัน ความขัดแย้งของสังคมมนุษย์นั้นอาจมีสาเหตุมาจากการแย่งชิงอาหาร ดินแดนหรือทรัพยากร หรืออาจมีสาเหตุมาจากความแตกต่างของเชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อทางศาสนาหรือแนวคิดทางการเมือง จนนำมาสู่การก่อสงครามรบพุ่งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

การสงคราม (Warfare) เป็นรูปแบบสูงสุดของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมของมนุษย์มาโดยตลอด สงครามคือการต่อสู้ระหว่างกลุ่มสังคมโดยวิธีการใช้กำลังหรือโดยวิธีการอื่นๆ สงครามในความหมายเช่นนี้จึงหมายถึงการต่อสู้ระหว่างกลุ่มของสังคมมนุษย์ โดยใช้ความรุนแรงหรือการปะทะกันด้วยอาวุธ ในทางรัฐศาสตร์ สงครามหมายถึงการที่รัฐ 2 รัฐหรือมากกว่า 2 รัฐใช้กำลังเข้าต่อสู้กันโดยตรง (สุรชาติ บำรุงสุข, 2541)

สงครามเป็นกิจกรรมหนึ่งของมนุษย์ที่อยู่ในรูปแบบของความขัดแย้ง สาเหตุที่ทำให้เกิดสงครามมีอยู่หลากหลาย ดังที่ สุมากรรณ์ ศรีม่วง (2547) ได้ยกคำกล่าวของ Tomas Hobbes ที่กล่าวว่า สงครามอยู่คู่กับมนุษย์มาช้านานและมีความเก่าแก่พอ ๆ กับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ในประวัติศาสตร์ทุกยุคสมัยนั้นมักจะมีสงครามเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเสมอ และแม้ว่ามนุษย์โดยทั่วไปปรารถนาที่จะบันทึกประวัติศาสตร์ในแง่มุมมองของการสรรค์สร้างและการค้นพบ แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกันที่มนุษย์จำต้องบันทึกประวัติศาสตร์ในแง่มุมมองของการทำลายล้างและดับสูญลงของสิ่งที่เคยดำรงอยู่ด้วยเช่นกัน

หากสังคมมนุษย์ดำรงอยู่คู่กับความขัดแย้ง การต่อสู้ และศึกสงคราม ฉะนั้น การที่จะศึกษาความเป็นมาของสายลับ จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ต้องทบทวนวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์อันประกอบไปด้วยเรื่องราวการศึกสงครามของมนุษย์ ซึ่งวรรณกรรมศาสนาและประวัติศาสตร์ศึกสงครามเป็นบันทึกฉบับเก่าแก่ที่ยังหลงเหลือสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แม้บางส่วนอาจเป็นตำนานหรือบันทึกความทรงจำที่ยากต่อการพิสูจน์ และต้องอาศัยการอนุมานจากหลักฐานแหล่งอื่น ๆ เพื่อยืนยันถึงความมีอยู่จริง

แต่สิ่งที่ได้ถูกบันทึกไว้ก็สามารถสะท้อนถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้นได้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอความเป็นมาของสายลับตามที่ปรากฏในวรรณกรรมศาสนาและประวัติศาสตร์ ศักดิ์สงครามทั้งของตะวันตกและตะวันออกซึ่งรวมทั้งของประเทศไทย ตามลำดับ

3.1.1 สายลับในวรรณกรรมตะวันตก

พระคัมภีร์ทางศาสนาคริสต์

Andrew (2018) ซึ่งศึกษาประวัติศาสตร์การข่าวกรอง โดยค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล เอกสารและงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การทหารจำนวนมาก ได้แต่งหนังสือชื่อ THE SECRET WORLD : A HISTORY OF INTELLIGENCE เขานำเสนอว่า หลักฐานฉบับเก่าแก่ที่มีการอ้างอิงถึงสายลับเป็นครั้งแรก ปรากฏในหนังสือปฐมกาล (Book of Genesis) พระคัมภีร์ของชาวฮีบรูกล่าวถึงเรื่องราวของโยเซฟ (Joseph) บุตรคนที่สิบเอ็ดของยาโคบ ซึ่งถูกเหล่าพี่ชายขายให้เป็นทาสที่อียิปต์ ในที่สุดโยเซฟได้ขึ้นเป็นราชมนตรีของฟาโรห์อียิปต์ เมื่อได้พบกับบรรดาพี่ชายที่เดินทางเพื่อซื้ออาหาร แต่โยเซฟสร้างทำไม่รู้จำ และกล่าวหาว่าพวกเขาเป็นสายลับที่มาสอดแนมหาจุดอ่อนในการป้องกันประเทศของอียิปต์ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นจริงของวิถีชีวิตผู้คนในยุคหนึ่งว่า ในสังคมที่มีความขัดแย้งคนแปลกหน้าและนักเดินทางที่น่าสงสัยอาจถูกกล่าวหาว่าเป็นสายลับ

นอกจากนั้น พันธสัญญาเดิม (The Old Testament) หรือที่รู้จักในชื่อ คัมภีร์ทานัค หรือฮีบรูไบเบิล ตอนหนึ่งได้มีการกล่าวถึงเรื่องราวของการส่งคนเข้าไปสืบความลับ หลังจากที่เขาอิสราเอล (ฮีบรู) หนีจากการถูกจองจำในอียิปต์และเดินทางอพยพข้ามทะเลแดง ซึ่งคาดว่าจะเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 1,300 ปีก่อนคริสตกาล พระเจ้าบอโมเสส (Moses) ให้ส่งสายลับไปตรวจตรา “ดินแดนคานาอัน ซึ่งเราประทานให้แก่ลูกหลานของอิสราเอล” โมเสสจึงเลือกผู้นำคนหนึ่งจากแต่ละเผ่าของอิสราเอลทั้งสิ้นสองเผ่าตามคำสั่งของพระเจ้า และโมเสสส่งพวกเขาไปสอดแนมแผ่นดินคานาอันและได้กล่าวแก่พวกเขาว่า

“พวกท่านจงขึ้นไปทางใต้ แล้วขึ้นไปตามภูเขา และตรวจดูแผ่นดินนั้นว่าเป็นอย่างไร และดูว่าผู้ที่อาศัยอยู่ที่นั่น พวกเขาที่กำลังแข็งแรงหรืออ่อนแอ มีคนมากหรือน้อย และแผ่นดินที่พวกเขาอาศัยอยู่นั้นเป็นอย่างไร ไม่ว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร และเมืองใดๆ ที่พวกเขาอาศัยอยู่เป็นอย่างไร เป็นเต็นท์หรือป้อมปราการที่เข้มแข็ง และแผ่นดินนั้นเป็นเช่นไร อุดมสมบูรณ์หรือแห้งแล้ง มีป่าไม้หรือไม่ จงมีใจกล้าเถิด และนำผลไม้แห่งแผ่นดินกลับมา ด้วยเวลานั้นเป็นฤดูที่อุดมสมบูรณ์แรก”

แม้พระคัมภีร์เก่าอ้างอิงถึงสายลับเป็นครั้งแรก แต่ไม่มีการกล่าวถึงวิธีการทำงานของสายลับหรือปฏิบัติการจารกรรมไว้ จนกระทั่งพระเจ้าจะได้สั่งให้โมเสส “สอดแนมดินแดนคานาอัน”

สายลับจำนวนสิบสองคนของโมเสสที่ส่งมาจากถิ่นทุรกันดารปาราน (Paran) ที่รกร้างว่างเปล่า พวกเขาได้แสดงความสามารถในการรวบรวมข่าวกรอง (Intelligence) ตามที่ได้รับคำสั่งให้เตรียมความพร้อมสำหรับการรุกเข้าสู่ดินแดนคานาอัน

พระคัมภีร์ยังมีเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงภารกิจของสายลับ ภายหลังจากตายของโมเสส พระเจ้าตรัสกับโจชัว (Joshua) ว่าถึงเวลาแล้วที่ชาวอิสราเอลจะเข้าสู่แผ่นดินแห่งคำสัญญา The Book of Joshua บอกเล่าเรื่องราวของการปฏิบัติการทางทหารแบบสายฟ้าแลบต่อดินแดนคานาอัน การพิชิตครั้งนั้นนำหน้าด้วยปฏิบัติการจารกรรม โจชัวส่งสายลับสองคนไปสอดแนมที่เมืองป้อมปราการเยรีโค (Jericho) เมื่ออยู่ในเมืองเยรีโค สายลับทั้งสองได้รับการอำนวยความสะดวกจากราหับ (Rahub) หญิงโสเภณีที่อยู่ในกำแพงเมือง เป็นครั้งแรกที่ได้มีบันทึกการปฏิบัติการกิจร่วมของโสเภณีและสายลับ ราหับซ่อนสายลับทั้งสองคนไว้ท่ามกลางกองป่านบนหลังคา เมื่อกษัตริย์แห่งเยรีโคส่งคนไปถึงบ้านของราหับ ราหับตอบว่า มีผู้ชายมาหาเธอ แต่เธอไม่ทราบว่ามีมาจากไหน และได้บอกว่าพวกเขาได้ออกจากเมืองไปแล้ว ราหับจึงมีบทบาทสนับสนุนการพิชิตเมืองเยรีโค อาจกล่าวได้ว่าราหับเป็นสายลับหญิงคนแรกของโลก และเห็นได้ว่าช่องโสเภณีมีข้อได้เปรียบในการปฏิบัติงานและเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการหาข่าวเกี่ยวกับพื้นที่ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันหน่วยข่าวกรองสมัยใหม่ใช้ศักยภาพด้านข่าวกรองของช่องโสเภณีในลักษณะเดียวกัน

Andrew ยังนำเสนอว่า ไม่เพียงแต่เรื่องราวของโมเสสและโจชัว พระคัมภีร์ไบเบิลได้บันทึกเกี่ยวกับสายลับในตอนพระกระยาหารค่ำมื้อสุดท้าย (The Last Supper) พวกธรรมจารย์และหัวหน้าปุโรหิตวางอุบายที่จะสังหารพระเยซู โดยส่งสายลับออกไปสอดแนมติดตามพระเยซู ซึ่งพระองค์ก็ทรงทราบถึงการนั้น ได้มีการจัดเตรียมบ้านที่ปลอดภัยสำหรับงานเลี้ยงเทศกาลปัสกตามพระคำรัส ในระหว่างที่พระเยซูและอัครสาวกจำนวนสิบสองคนรับประทานอาหารค่ำร่วมกัน พระเยซูทรงตรัสว่า “เรากล่าวความจริงแก่ท่านทั้งหลายว่า คนหนึ่งในพวกท่านซึ่งรับประทานอาหารอยู่กับเราจะทรยศเรา” ภายหลังจากวันนั้น ยูดาส (Judas Iscariot) หนึ่งในสิบสองอัครสาวกนั้นพร้อมกับทหารโรมันก็เข้ามาจับกุมตัวพระเยซูไปกักขังไว้ในคุก เรื่องราวในตอนนี้แสดงถึงบทบาทการเป็นสายลับของยูดาสผู้ทรยศหักหลัง ซึ่งเป็นที่รู้จักในโบสถ์นิกายโรมันคาทอลิก ที่เรียกว่า “สายลับวันพุธ หรือ Spy Wednesday” ซึ่งเป็นวันที่ยูดาสเลือกที่จะทรยศต่อพระเยซู การกระทำของยูดาสที่ละทิ้งความภักดีต่อพระเยซูในครั้งนั้น มีข้อมูลว่าเขาได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินสกุล Tyrian shekel ซึ่งเป็นสกุลเงินเดียวที่ยอมรับในพระวิหารเยรูซาเลม อันเป็นหลักฐานที่ทำให้เชื่อได้ว่าในรัชสมัยของจักรพรรดิทิเบเรียส (Tiberius) (ค.ศ. 14–37) มีการว่าจ้าง delatores หรือผู้ให้ข้อมูล (ผู้แจ้งข่าว) รายงานข่าวสารเกี่ยวกับผู้ที่ไม่จงรักภักดีต่อจักรวรรดิโรมัน

ดังที่ Christopher Andrew ได้หยิบยกพระคัมภีร์ทางคริสต์ศาสนาเป็นแหล่งข้อมูลที่ยืนยันความเป็นมาของสายลับ เห็นได้ว่าสายลับปรากฏตัวขึ้นมาในหน้าวรรณกรรมประวัติศาสตร์พร้อมกับความรู้สึกหวาดระแวงภัยจากการสอดแนมของฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์กัน บทบาทของสายลับทั้งสองคนของโมเสสที่ถูกส่งไปดินแดนคานาอัน รวมทั้งสายลับสองคนของโจชัวในเมืองเจรีโคทำให้เห็นภาพของสายลับได้ชัดเจนขึ้น การเข้าไปในดินแดนที่ไม่ใช่บ้านเมืองของตนเพื่อกระทำการกิจที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงเป็นความกล้าหาญ การกิจและวิธีการทำงานของสายลับครั้งนั้นคือการรวบรวมข้อมูลข่าวสารทุกชนิดที่จำเป็นต่อการตัดสินใจของผู้มีอำนาจ โดยเหตุที่ไม่อาจเปิดเผยวัตถุประสงค์ของภารกิจได้จึงต้องอาศัยการหลบซ่อนและแฝงตัวจากการตรวจตราของทหารท้องถิ่น การกระทำของราหับยังแสดงให้เห็นวิธีการปกปิดข้อเท็จจริงและพุดจาลวงให้เข้าใจไปในทางอื่น อาจถือได้ว่าลักษณะที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ที่เป็นสายลับที่จะตกทอดต่อมาถึงยุคสมัยปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การที่นักบวชชาวอียิปต์บ้านเมืองเลือกใช้วิธีการชักชวนยูดาสหนึ่งในสาวกที่ใกล้ชิดของพระเยซูให้ทำหน้าที่เสมือนเป็นสายลับคอยชี้เป้าและนำทหารไปจับกุมตัวพระเยซูแม้เป็นวิธีการที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการฉวยข้อได้เปรียบจากการใช้คนของฝ่ายตรงข้ามมาเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตนเอง แต่การกระทำอันเป็นการทรยศต่อผู้ที่ตนรักดีแลกับอามิสสินจ้าง ซึ่งขัดแย้งกับบรรทัดฐานคุณธรรมและจริยธรรมทางศาสนาอย่างร้ายแรง ได้ส่งผลเชิงลบต่อภาพลักษณ์ของสายลับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ปรากฏชัดจากการประณามการกระทำของยูดาสต่อเนื่องมานับพันปี

ยุคกรีกและโรมัน

การว่าจ้างยูดาสผู้ทรยศตามที่ปรากฏในพระคัมภีร์ทางศาสนาแสดงให้เห็นว่า แนวคิดการใช้สายลับหรือผู้แจ้งข่าวคงมีอยู่แล้วตั้งแต่สมัยอาณาจักรโรมัน อย่างไรก็ตาม ยูดาสไม่ใช่สายลับผู้ทรยศคนแรกในประวัติศาสตร์ หากสืบค้นเรื่องราวของการศึกสงครามระหว่างอาณาจักรโบราณก็จะเห็นร่องรอยของการใช้สายลับที่ได้มีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ตั้งแต่อาณาจักรกรีกโบราณ

งานเขียนของ Andrew (2018) ยังกล่าวถึงเรื่องราวของการปฏิบัติการลับในวรรณกรรมตะวันตกมีอายุย้อนหลังขึ้นไปถึงประมาณสามพันปี ได้แก่ มหากาพย์กรีกโบราณของของโฮเมอร์ (Homer) บทกวี Iliad และ Odyssey ซึ่งเชื่อว่าถูกแต่งขึ้นในศตวรรษที่แปดก่อนคริสตกาล บางตอนกล่าวถึงการจารกรรมและการใช้กลยุทธ์หลอกลวง ระหว่างสงครามกรีก - ทรอย โอดิสซียุส (Odysseus) อาสาไปกับไดโอมเดส (Diomedes) กษัตริย์นักรบ ในภารกิจลับเข้าสอดแนมค่ายศัตรู พวกเขาได้พบกับ โดลอน (Dolon) สายลับของทรอย ซึ่งเดินทางมาในทิศทางตรงกันข้ามเพื่อสอดแนมชาวกรีก พวกเขาหลอกล่อและเกลี้ยกล่อมให้โดลอนเปิดเผยข่าวกรองที่สำคัญเกี่ยวกับความแข็งแกร่งของกองทัพทรอย และในทันทีที่โดลอนเปิดเผยความลับออกมา ไดโอมเดสก็ได้ตัดศีรษะของเขาเพื่อไม่ให้กลับไปบอกข่าวกับฝ่ายศัตรู

Andrew (2018) นำเสนอว่า การใช้สายลับซึ่งแปรพักตร์ของศัตรูไม่ได้เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเยซูคริสต์ ย้อนหลังไปหลายร้อยปีตามคำบอกเล่าของเฮโรโดตุส บิดาแห่งประวัติศาสตร์ชาวกรีกซึ่งมีชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ห้าก่อนคริสตกาล เขานำเสนอเรื่องราวในช่วงสงครามครั้งสำคัญที่สุดในยุคของกรุงเอเธนส์ที่เกิดขึ้นจริงเมื่อ 480 ปีก่อนคริสตกาล ในช่วงเวลาวิกฤตจากการรุกรานอาณาจักรกรีกโดยจักรวรรดิเปอร์เซีย ยุทธการที่เทอร์มอพิลีซึ่งเป็นช่องทางแคบ ๆ ใกล้ชายฝั่งตะวันออกของตอนกลางของประเทศกรีซ กองกำลังขนาดเล็กนำโดยกษัตริย์เลโอโนดาสแห่งสปาร์ตาเสียเปรียบด้านจำนวนอย่างมหาศาล แต่ก็ยังสามารถต่อสู้ขัดขวาง การเดินทัพกองทัพเปอร์เซียได้เป็นเวลานานถึงสามวัน จนกระทั่ง เอพัลเทสแห่งทรากิส (Ephialtes) ซึ่งเฮโรโดตุสเชื่อว่าเป็นผู้ทรยศ ได้พาทหารชาวเปอร์เซียไปตามเส้นทางเดินผู่และแล้วตีโอบกระหนาบกองทัพกรีก นำมาสู่ความพ่ายแพ้อย่างกล้าหาญที่สุด และทำให้ชื่อของเอพัลเทสยังคงเป็นผู้ทรยศที่รู้จักกันดีที่สุดในประวัติศาสตร์กรีก

กองทัพอาณาจักรกรีกโบราณแม้จะมีความสามารถทางการรบสูง แต่ยังเชื่อในการอ่อนนวยทวยเทพและคำพยากรณ์ของนักบวช ละเลยการรวบรวมข่าวกรองทางยุทธวิธีก่อนการสู้รบ ทั้งการลาดตระเวนกองกำลังของศัตรูและภูมิประเทศที่ไม่รู้จักหรือเป็นศัตรู ซีโนโฟน (Xenophon) (430 -354 ปีก่อนคริสตกาล) นักประวัติศาสตร์ ทหาร และนักปรัชญาแห่งเอเธนส์ เป็นคนแรกที่เขียนรายละเอียดเกี่ยวกับการลาดตระเวนและการเฝ้าระวัง เขายังเป็นคนแรกที่เห็นว่ามีคามจำเป็นต้องคำนึงถึงการสอดแนมก่อนการก่อสงคราม เขาแนะนำให้หาตัวแทน (หรือสายลับ) ที่สามารถเดินทางไปในดินแดนของศัตรูโดยไม่ทำให้เกิดความสงสัย เช่น พ่อค้า และพลเมืองจากประเทศที่เป็นกลาง นอกจากนี้เขายังสนับสนุนให้ส่งทหารหนีทัพปลอมเพื่อหลอกล่อศัตรู ไม่เพียงแต่ในงานด้านการข่าว Andrew นำเสนอว่า ในสมัยเดียวกันนั้นยังปรากฏงานเขียนของ อริสโตเติล (Aristotle) นักปรัชญาชั้นนำของกรีกในศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล งานเขียนปรัชญาการเมืองคลาสสิกของเขา กล่าวถึงระบอบเผด็จการที่กำหนดให้มีสายลับคอยสอดแนมการชุมนุมทางสังคม และรายงานสิ่งที่ผู้คนพูดกันให้ผู้มีอำนาจทราบ ต่อเนื่องมาถึงสมัยของอเล็กซานเดอร์มหาราช ซึ่งกรีฑาทัพตั้งแต่กรีกไปจนถึงปากีสถาน แม้ศูนย์กลางความสำเร็จคือ ความเชี่ยวชาญด้านการขนส่งและส่งกำลังบำรุงสำหรับการเดินทัพที่ยืดเยื้อ แต่ปัจจัยแห่งความสำเร็จนั้นยังเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการใช้ข้อมูลข่าวสารที่ได้จากการลาดตระเวนของสายลับเพื่อทราบภูมิประเทศและภูมิอากาศของดินแดนที่เขาประสงค์จะครอบครอง แม้ว่าการตัดสินใจส่วนสำคัญขึ้นกับผู้พยากรณ์ส่วนตัวก็ตาม

สมัยอาณาจักรโรมัน นายพลชาวโรมันส่วนใหญ่ต่างให้ความสำคัญกับกลางสังฆกรรมและการทำงานมากกว่าการรวบรวมข่าวกรอง ความรู้ด้านการข่าวปรากฏอยู่ในเรื่องราวการต่อสู้ของอาณาจักรโรมันกับรัฐคาร์เธจศัตรูสำคัญ ภายใต้การนำของนายพล ฮันนิบาล บาร์กา (Hannibal Barca) ในปี 218 ปีก่อนคริสตกาล ฮันนิบาลได้นำกองทัพทหารราบ ทหารม้า และกองช้างศึกข้าม

เทือกเขาแอลป์ไปยังกรุงโรม จากบันทึกของชาวโรมันระบุว่า กองทัพคาร์เธจของฮันนิบาลมีระบบข่าวกรองที่เหนือกว่า ก่อนข้ามเทือกเขาแอลป์ ฮันนิบาลได้วางสายลับไว้ทั้งในค่ายทหารโรมันและในกรุงโรมเอง ตามคำกล่าวของลิวี (Livy) นักประวัติศาสตร์ชาวโรมันพบว่า สายลับคนหนึ่งของฮันนิบาลทำงานอยู่ในกรุงโรมมาเป็นเวลาสองปีแล้ว ไม่รวมสายลับคาร์เธจคนอื่น ๆ ที่ยังตรวจไม่พบ ในขณะที่กรุงโรมนั้นอ่อนแอมากและต้องประหลาดใจกับการมาถึงของกองกำลังขนาดใหญ่ของฮันนิบาล

จูเลียส ซีซาร์ (Julius Caesar) นายพลที่มีความสามารถมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของสาธารณรัฐโรมัน ใช้กลยุทธ์ลาดตระเวนระยะไกลและจารกรรมในดินแดนของศัตรูก่อนส่งกำลังทหารโรมันเข้าโจมตี อย่างน้อยหนึ่งครั้งระหว่างสงครามฝรั่งเศส ซีซาร์เดินทางผ่านดินแดนของศัตรู โดยการปลอมตัวชาวกอล (Gaul) แม้ว่าเป้าหมายหลักของเขาคือการไปถึงค่ายโรมันซึ่งถูกตัดขาดโดยกองกำลังของศัตรู แต่การปลอมตัวของเขายังช่วยให้เขาทำหน้าที่เป็นสายลับในการสังเกตกิจกรรมของศัตรูระหว่างทางได้ แม้ว่าซีซาร์จะใช้ข่าวกรองทางทหารมากกว่านายพลชาวโรมันคนก่อน ๆ บทบาทหลักของหน่วยสืบราชการลับในสงครามคือการทำหน้าที่เป็นสนับสนุนเพิ่มขีดความสามารถของการรบ ทำให้หน่วยรบทราบข้อมูลเกี่ยวกับกองกำลังของศัตรูและสามารถใช้กองกำลังของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

หนังสือชื่อ SPIES IN ANCIENT GREECE ของ J.A. Richmond (1998) ตอนหนึ่งพูดถึง Aeneas Tacticus นักเขียนด้านการทหารชาวกรีกโบราณในช่วงกลางศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล เขาได้แสดงความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าข่าวกรองทางทหารอย่างชัดเจน โดยได้แนะนำว่า ในสงครามป้องกันจะต้องใช้ความรู้ที่เหนือกว่าบนภูมิประเทศตนเอง ข้อมูลเกี่ยวกับศัตรูและสถานการณ์ของเขาได้จากการสอดแนม เมื่อไปกระทำด้วยตนเองอย่างเปิดเผยอาจถูกค้นพบโดยหน่วยสืบราชการลับ หากปลอมตัวหรือเป็นสายลับ ทำงานในดินแดนที่ศัตรูยึดครอง ตัวแทนหรือสายลับเหล่านี้ต้องนำข่าวของพวกเขาเองผ่านกองกำลังของศัตรู หรือหาวิธีส่งข้อมูลของพวกเขา ซึ่งจะได้ประโยชน์เมื่อที่ตั้งถูกปิดล้อม และต้องส่งข้อความผ่านกองกำลังปิดล้อมและป้อมปราการของพวกเขา ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะตัดสินใจใช้การสอดแนม เพราะตลอดประวัติศาสตร์สายลับที่ถูกจับกุมนั้นไม่สามารถคาดหวังที่จะได้รับความปรานีได้ และชาวเอเธนส์ก็ถูกทรมานและประหารชีวิตพวกเขาตั้งเช่น โศกนาฏกรรมของ โดลอน (Dolon) ใน Odyssey

ในสมัยจักรวรรดิโรมันมีการจัดระบบข่าวกรองอย่างรอบคอบรัดกุม ปรากฏเรื่องราวของสายลับในยุคสมัยดังกล่าว Procopius ซึ่งเคยทำงานเป็น Notarius (คือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่เป็นสายลับ (Spies) และผู้แจ้งข่าว (informers)) ในปี ค.ศ. 365 เขาลี้ภัยหลบแทรกซึมร่อนเร่ไปทั่วกรุงคอนสแตนติโนเปิล ด้วยทักษะของสายลับที่เก่งกาจมาก เขาไม่ถูกตรวจพบเพราะความสกปรกและความซุบซิบของใบหน้า ทำให้เขาสามารถรวบรวมข่าวลือที่มีมากมาย สายลับอีกคนหนึ่ง

คือ Anaxinus ผู้ซึ่งถูกสังหารที่กรุงเอเธนส์ในฐานะสายลับ เขาได้เดินทางมายังกรุงเอเธนส์เพื่อซื้อของให้แก่ราชินีแห่งมาซิโดเนีย ทำเรือเป็นสถานที่ที่มีการพบชาวต่างชาติจำนวนมาก ดังนั้นสายลับจึงมีโอกาสน้อยที่จะถูกสังเกตพบที่นั่น แสดงให้เห็นว่าสายลับในจักรวรรดิโรมันตอนปลายจะต้องอยู่อย่างเงียบๆ ท่ามกลางกลุ่มชนชั้นล่างในสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกตรวจจับ และมักจะต้องใช้ประโยชน์ของความเป็นคนไม่สำคัญเป็นเครื่องป้องกันตัว

งานเขียนของ J.A. Richmond ได้นำเสนอหลักฐานที่แสดงถึงบทบาทของสายลับสำหรับการปกป้องนครรัฐยูครีกโบราณ บ่อยครั้งในการศึกษาโลกกรีกโบราณ มีข้อมูลไม่เพียงพอ เราจึงต้องพึ่งพาเบาะแสและการอนุมานเล็กน้อย หลักฐานส่วนใหญ่เกี่ยวกับสายลับมาจากการรักษาความปลอดภัยและมาตรการป้องกันที่จะดำเนินการกับสายลับตามที่นักเขียนทหารชาวกรีกกำหนดในสมัยกรีกโบราณ เขาได้นำเสนอแง่มุมเชิงบวกของสายลับที่มีความสามารถสร้างการติดต่อสื่อสารทางลับ เราอาจคุ้นเคยกับบทบาทของทูตที่มีการเจรจาตกลงผลประโยชน์ในยามสงบสันติภาพ แต่เมื่อใดก็ตามเมื่อมีผลประโยชน์ทับซ้อนกันทั้งในยามสงบหรือสงคราม รัฐใด ๆ จะแสวงหาจุดที่จะสามารถเก็บความลับของตนไว้เป็นความลับและแยกแยะฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ได้ เมื่อการทูตล้มเหลว รัฐกรีกอาจใช้การทำสงครามเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ สงครามต้องใช้แผนยุทธศาสตร์ในการปฏิบัติการตามที่มีมุ่งหมายไว้ สายลับมีบทบาทสำคัญในการสร้างการติดต่อสื่อสารทางลับระหว่างศัตรูของรัฐในเมืองและฝ่ายต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อรัฐ เห็นได้ชัดเจนว่ามีสายลับมากมายในสมัยกรีกโบราณ งานประพันธ์สมัยใหม่เกี่ยวกับสายลับมักมีภาพลักษณ์ค่อนข้างสกปรก และแทบจะไม่ได้รับการชื่นชมแม้ในทางลับ ทั้ง ๆ ที่เป็นอาชีพที่มีอุดมการณ์ที่กล้าหาญ แม้เขาจะได้รับค่าตอบแทนสำหรับงานของเขา แต่มันก็มากเกินไปที่จะคาดหวังว่า ความสำเร็จของเขาจะได้รับการชื่นชมและถูกบันทึกโดยนักประวัติศาสตร์

Donald Schultz and Loran A. Norton นำเสนอว่า มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า จักรพรรดิมาคัส ลูซิเนียส แครสซัส (Marcus Lucinius Crassus) ได้ดำเนินการใช้สายลับรวบรวมข้อมูลประวัติพลเมืองของโรมันจำนวนมากเก็บไว้เพื่อประโยชน์ในงานศาลของพระองค์ วิธีเดียวกันนี้ในสมัยกลางพระเจ้าเฟรดเดอริกมหาราชก็ได้นำไปใช้ โดยให้สายลับของพระองค์ออกไปหาชาวต่าง ๆ ที่พระองค์ประสงค์จะทราบภายในราชอาณาจักรของพระองค์ (อ้างถึงใน กัมพล อรุณพลอด, 2535)

บทบาทของสายลับในยุคกรีกและโรมันยังคงเด่นชัดในฐานะแหล่งข้อมูลสำคัญต่อการศึกษ สงครามระหว่างนครรัฐ บทบาทของสายลับที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อตอบสนองผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจในการสอดส่องประชาชน หรือสอดแนมการชุมนุมทางสังคมที่อาจเป็นภัยต่อเสถียรภาพทางการปกครอง และรายงานข้อมูลเหล่านั้นให้ผู้มีอำนาจทราบ

3.1.2 สายลับในวรรณกรรมตะวันออก

จีน : ตำราพิชัยสงครามซุนวู (The Art of War' Sun Tzu)

นอกจากวรรณกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การสงครามในอารยธรรมตะวันตกแล้ว เมื่อใดก็ตามที่มีการพูดถึงถึงศาสตร์ทางการทหาร เช่น วิชาข่าวกรอง หรือยุทธศาสตร์การวางแผนการรบที่ได้ถูกนำมาปรับใช้ในกลยุทธ์การบริหารธุรกิจ แนวคิดตำราพิชัยสงครามซุนวูได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในหมู่นักยุทธศาสตร์ ตำราดังกล่าวได้มีการระบุไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สายลับในฐานะกลศึกที่สำคัญของพระราชาราชหรือแม่ทัพในยุคโบราณ

ซุนวู (Sun Wu) หรือซุนจื่อ (Sun Tzu) เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จีน ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยราชวงศ์โจวตะวันออก ตามบันทึกของซือหม่าเจียน (Ssu-ma Ch'ien) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นนักประวัติศาสตร์คนแรกของจีนนั้นระบุว่า ซุนวู ผู้นิพนธ์ “ศิลปะแห่งสงครามของซุนจื่อ” (Sun Tzu Ping fa หรือ Tzu's Rule of Warfare) เป็นนักยุทธศาสตร์การทหารและนายพลแห่งกองทัพซึ่งรับใช้รัฐอู๋ (Wu) แม้ในเรื่องช่วงเวลาที่ยุนวูมีชีวิตอยู่นั้นยังคงเป็นที่ถกเถียงว่าอยู่ในช่วงเวลาใด ซึ่งตามบันทึกของซือหม่าเจียนกล่าวว่า The Art of War เขียนขึ้นในราว 500 ปีก่อนคริสตกาล แต่ทว่าเนื้อหาของงานเขียนกลับสะท้อนถึงยุคสงครามระหว่างรัฐซึ่งอยู่ในช่วงปีที่ 453 – 221 ปีก่อนคริสตกาล (สุมาภรณ์ ศรีม่วง, 2547)

แม้ผลงานดังกล่าวยังคงมีข้อสงสัยว่า ซุนวูอาจไม่ใช่ผู้เขียน แต่ไม่ว่าผู้เขียนจะเป็นใคร ปัจจุบันตำราพิชัยสงครามซุนวูก็ได้รับการยอมรับว่า เป็นความพยายามครั้งแรกในการกำหนดหลักการพื้นฐานอย่างมีเหตุผล สำหรับการวางแผนและปฏิบัติการทางทหาร หนึ่งในคติพจน์ที่โด่งดังที่สุดประกาศว่า “รู้จักศัตรูและรู้จักตัวเอง ในการรบร้อยครั้ง คุณจะไม่มีวันพ่ายแพ้” ผู้เขียนตำราพิชัยสงครามซุนวูทำในสิ่งที่ไม่มียุทธศาสตร์มาก่อนหน้านี้ของกรีกและโรม คือการยืนยันว่า การทำนายและกลางบอกเหตุไม่ได้มีส่วนสำคัญแต่ประการใดในการสงคราม (Andrew, 2018)

ตำราพิชัยสงครามซุนวู เป็นตำราที่ว่าด้วยปรัชญาการรบและการวางแผนยุทธวิธีเอาชนะข้าศึกศัตรูในการสงคราม ตำราดังกล่าวแบ่งออกเป็น 13 บรรพ บรรพแรกว่าด้วยการวางแผนในเบื้องต้น ซุนวูได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการก่อสงคราม ซึ่งเป็นจุดแห่งความเป็นความตายอาจเป็นวิถีทางอันนำไปสู่ความยืนยงคงอยู่หรือดับสูญหายนะ จึงควรพึงพิณิจพิเคราะห์ให้จงหนัก

ตำราพิชัยสงครามซุนวู ถือกันว่าเป็นตำราเกี่ยวกับการรบนอกแบบที่เก่าแก่ที่สุดของโลก ซุนวูเชื่อว่าพลังใจและวุฒิปัญญาเป็นปัจจัยที่ตัดสินผลลัพธ์ของสงครามได้เด็ดขาด สงครามพึงมีแผนล่วงหน้าเพื่อเอาชนะได้โดยง่าย แม่ทัพที่เก่งกาจจะโจมตีเมื่อเห็นว่าสถานการณ์อำนวยชัยชนะ การที่จะสร้างสถานการณ์เช่นนั้นได้สำคัญอยู่ที่ความรับผิดชอบขั้นสูงสุดของแม่ทัพ ในทัศนะของซุนวู

การใช้สายลับ (จารชน) มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เขาได้เขียนกลยุทธ์ว่าด้วยการใช้สายลับไว้เป็นการเฉพาะในบรรพ 13 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของตำรา เริ่มต้นด้วยการพรรณนาถึงความลำบากตรากตรำของการทำศึกสงครามในยุคบรรพกาลที่กองทัพต้องเคลื่อนพลเดินทางแสนไกล สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย มหาศาล ต้องเกณฑ์ชายฉกรรจ์นับแสนซึ่งเป็นแรงงานในการทำไร่นาระดมมาเป็นไพร่พลทหาร ก่อเสียงโอดครวญเดือดร้อนทุกข์ยากแก่ครอบครัวชุมชนของเขาเหล่านั้นนับแรมปี ถ้าแม่ทัพผู้ใดตระหนักถึงเหนียวต่อการเลื่อนขั้น ให้ยศ ปูนบำเหน็จความชอบและทองแห่งไม่กี่ร้อยชิ้น ไม่ช่วงใช้สายลับ อีกทั้งยังไม่รู้ถึงสถานการณ์หรือความในของข้าศึก แม่ทัพผู้นั้นขาดความเป็นคน มิใช่คนสายนายพลหรือขุนศึกผู้เกรียงไกร ไม่ใช่ผู้คู่ควรแก่บารมีของราชาธิราชและมีใช้ผู้พิชิต (จินดา ดวงจินดา, 2524) ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้สายลับหรือจารชนเข้าสืบความลับอาจเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยร่นระยะเวลาของการทำสงครามให้รู้แพ้รู้ชนะกันไป แทนที่จะเคลื่อนทัพเข้าประจันหน้ากันโดยปราศจากข้อมูลข่าวสารของฝ่ายตรงกันข้าม

ขุนวู ได้ให้ข้อคิดมากมายเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การทำสงครามที่ให้ความสำคัญสูงยิ่งกับการใช้สติปัญญาอันชาญฉลาดของผู้นำและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นของฝ่ายข้าศึก ดังนี้

“ราชาผู้ทรงธรรมและขุนพลผู้หลักแหลม เมื่อถึงคราวทำศึกจะชนะ ทั้งได้รับผลสำเร็จเป็นเยี่ยมกว่าบุคคลอื่นนั้น ก็เนื่องจากสืบรู้ความในของข้าศึกก่อนนั่นเอง” (เสถียร วีระกุล, 2521)

“เหตุผลของอาณาจักรที่รุ่งเรืองและแม่ทัพที่ชาญฉลาดสามารถที่จะสยบประเทศข้าศึกและกองทัพของข้าศึกได้ก็ด้วยการที่มีความสามารถที่จะหยั่งรู้สถานการณ์ล่วงหน้า การหยั่งรู้สถานการณ์ข้าศึกล่วงหน้าได้ ไม่ใช่หยั่งรู้ด้วยญาณวิเศษ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ พระเจ้าบอกมา ไม่ใช่เป็นการเทียบเคียงเอาจากเหตุการณ์ ในอดีตที่ผ่านมา แล้วสรุปเอาเอง หรือด้วยการคิดคำนวณของนักพยากรณ์ แต่จะต้องหยั่งรู้ด้วยการพิสูจน์จากความจริงโดยส่งคนเข้าไปสัมผัสของจริงในดินแดนข้าศึก” (โสภณ ศิริงาม, 2562)

ถ้อยคำวรรคนี้เองเป็นหลักในการใช้สายลับหรือจารชนเพื่อให้ได้มาซึ่งข่าวสารและข่าวกรองเพื่อการศึกษาสงคราม ซึ่งเป็นการต่อสู้กันระหว่างรัฐตามตำราพิชัยสงครามที่ถูกถ่ายทอดกันสืบมานานนับพันปี ถ้อยคำวรรคดังกล่าวได้รับการเรียบเรียงและถ่ายทอดโดยนักเขียนหลายท่าน ด้วยลีลาสำนวนการเขียนที่แตกต่างออกไป แต่มีใจความสำคัญตรงกันก็คือ การบรรยายถึงยุทธศาสตร์การรบที่ให้ความสำคัญกับการล่วงรู้ความในหรือข้อมูลของฝ่ายข้าศึก สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้ล่วงหน้าหรือความรู้ก่อน” ไม่อาจได้มาจากภุคตีพยากรณ์ เทพดาอารักษ์ ประสพการณ์ การคำนวณที่ประมวลข้อมูลจากหลักทั่วไป หรือการคาดคะเนจากมุมฉากโคจรแห่งวิถีดาวเดือน แต่ได้มาจากคนที่รู้สถานการณ์ของข้าศึกจริง ๆ (จินดา ดวงจินดา, 2524) ข้อความดังกล่าวเป็นคำแนะนำที่ดีที่สุดเท่าที่เคยมีให้กับ

ผู้บัญชาการทหาร ผู้บังคับบัญชาคนใดที่ไตร่ตรองคำแนะนำนั้นจะต้องสรุปว่าความรู้เกี่ยวกับศัตรู จำเป็นต้องมีทั้งการรวบรวมข่าวกรองที่แอบแฝงและความสามารถในการตีความอย่างถูกต้อง (Andrew, 2018)

ซุนวูเป็นคนที่เข้าใจคุณค่าของข้อมูลข่าวสารและรู้ถึงวิธีการได้มาซึ่งสิ่งนั้น นั่นก็คือ การใช้สายลับ ซึ่งเป็นเทคนิคโบราณในสมัยของเขาเมื่อ 2,000 ปีก่อน การใช้สายลับเป็นกระบวนการที่ผสมผสานด้วยศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ส่วนผสมนี้เก่าแก่พอ ๆ กับกฎหมาย อาชญากรรม และความอ่อนแอของมนุษย์ (Madinger, 1999)

ในงานเขียนของเขา ซุนวูได้จำแนกประเภทของสายลับออกเป็น 5 ประเภท ประกอบด้วย (จินดา ดวงจินดา, 2524 ; โสภณ ศิริงาม, 2562 ; Madinger, 1999 ; Andrew, 2018)

1) สายลับพื้นเมืองหรือสายลับชาวบ้าน (Native Spies) หมายถึง ชาวบ้านในเขตชนบทของชาติศัตรู นำมาใช้เป็นสายลับในท้องถิ่นที่เขาภูมิลำเนา

2) สายลับไส้ศึกหรือสายลับหนอนบ่อนไส้ (Internal Spies) หมายถึง ข้าราชการเสนาอำมาตย์ราชพดมาจารย์ของศัตรู นำมาใช้หาข่าววงใน

3) สายลับซ้อนหรือสายลับสองหน้า (Convert Spies) หมายถึง สายลับของชาติศัตรูที่เรา นำมาใช้ซ้อนกล

4) สายลับฝ่าความตายหรือสายลับที่ถึงวาระ (Doomed Spies) หมายถึง สายลับฝ่ายเรา ที่เราจงใจให้ข่าวสารที่ผิด หรือประโคมข่าวเท็จเพื่อให้สายลับไปแจ้งแก่ศัตรูก่อให้เกิดความหลงผิดขึ้น หรือสายลับที่ไม่ควรค่าแก่การเก็บรักษาไว้ (Expendable agents)

5) สายลับผู้อยู่ยงหรือสายลับที่รอดตาย (Surviving Spies) หมายถึง สายลับที่ถูกส่งไปปฏิบัติการณ์ในดินแดนข้าศึกและสามารถนำข่าวสารกลับมาได้

ซุนวู กล่าวว่า ผู้ชวงใช้สายลับทั้ง 5 ประเภทนี้พร้อมกันตามความเหมาะสมแห่งรูปการ ทำให้ข้าศึกมีแต่แต่ด้าน ด้วยไม่รู้ความแยบยลของเราประดุจปาฏิหาริย์ของเทพเจ้า มันช่างแยบยลพิลึกหนอ ไม่มีอะไรจะพิสดารยิ่งไปกว่าการใช้สายลับอีกแล้ว ซุนวูได้เน้นย้ำให้ราชันหรือผู้เป็นแม่ทัพพึงรักษาความสัมพันธ์กับสายลับ เขากล่าวว่า ในบรรดาทหารผู้ที่ใกล้ชิดแม่ทัพต้องไม่มีผู้ใดสนิทชิดเชื้อยิ่งไปกว่าสายลับ ผู้ที่ควรปูนบำเหน็จรางวัลอย่างงามที่สุด และผู้ที่ควรสงวนความลับอย่างมิดชิดเร้นลับที่สุดจะไม่มีผู้ใดเกินกว่าสายลับอีกแล้ว (เสถียร วีระกุล, 2521) อย่างไรก็ตาม ซุนวูได้เตือนให้แม่ทัพไตร่ตรองให้จงหนักก่อนที่จะเลือกใช้กลศึกนี้ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องของเล่ห์เหลี่ยมหมากกลลึกซึ้ง

“จึงหากมิใช่ผู้ทรงสติปัญญาปราดเปรื่องยิ่ง ไม่อาจใช้สายลับ

มิใช่ผู้ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาการุณย์ธรรม ไม่อาจบัญชาสายลับ

และหากมิใช่ผู้ที่ละเอียดสุขุมคัมภีรภาพประดุจมีญาณวิเศษ

จักไม่อาจถึงซึ่งสารัตถประโยชน์จากสายลับได้” (เสถียร วีระกุล, 2521)

ตำราพิชัยสงครามซุนวูได้สถาปนาเรื่องราวเกี่ยวกับสายลับอย่างเป็นทางการ เปิดเผยและละเอียดลออเป็นอย่างมาก หากเนื้อหาบางตอนของวรรณกรรมในพระคัมภีร์ศาสนาและประวัติศาสตร์กรีกและโรมันเป็นเงาสสะท้อนภาพราง ๆ อันแสดงให้เห็นถึงความมีตัวตนอยู่จริงของสายลับในยุคนั้น บรรพกาล ตำราพิชัยสงครามซุนวูก็เป็นดังภาพถ่ายของสายลับที่ถูกบันทึกไว้อย่างเด่นชัดในฐานะกลศึกที่จำเป็นต่อการเอาชนะศึกสงครามในยุคโบราณของจีน และเป็นวิธีการพื้นฐานของการรวบรวมข่าวกรองทางทหารตั้งแต่บัดนั้นมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมดังกล่าวไม่เพียงแต่พรรณนาถึงคุณค่าของสายลับเท่านั้น ทั้งยังระบุประเภทสายลับที่แม่ทัพหรือผู้ช่วงใช้สายลับควรพิจารณา ประโยชน์และวิธีการที่จะได้มาซึ่งสายลับเหล่านั้นอีกด้วย

อินเดีย : ตำราอัฐศาสตร์ (Arthashastra)

อินเดียเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่หลายพันปี มีอิทธิพลอย่างสูงต่ออารยธรรมของหลายประเทศในหลายภูมิภาค ทั้งในด้านลัทธิความเชื่อทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม หรือการเมืองและการปกครอง การค้นหาร่องรอยเรื่องราวความเป็นมาของสายลับในหน้าประวัติศาสตร์อาจสอดแทรกอยู่ วรรณกรรมเก่าแก่ที่ยังหลงเหลืออยู่ของอาณาจักรอินเดียโบราณ ซึ่งเป็นรัฐที่มีวิทยาการเจริญก้าวหน้ากว่ารัฐอื่นในยุคสมัยเดียวกัน

Andrew (2018) นำเสนอในงานเขียนของเขาว่า ตำราอัฐศาสตร์ (Arthashastra) เป็นตำราภาษาสันสกฤตอินเดียโบราณ เป็นบทความเกี่ยวกับรัฐศาสตร์ นโยบายเศรษฐกิจ และยุทธศาสตร์ทางการทหาร เชื่อว่าเขียนโดย Kautilya (หรือที่รู้จักกันในชื่อ Chanakya) หนึ่งในคณะหัวหน้า ที่ปรึกษาของกษัตริย์ Chandragupta Maurya ผู้ก่อตั้งราชวงศ์โมริยะ (Mauryan) ผู้ปกครองคนแรกที่รวมอนุทวีปอินเดีย แม้ว่าตำราอัฐศาสตร์ จะกล่าวถึงการทำสงครามน้อยกว่า The Art of War แต่การจารกรรมและการข่าวกรองก็เป็นแก่นสารของตำราดังกล่าว

ตำราอัฐศาสตร์อ้างอิงถึงการจารกรรมในมหากาพย์มหาภารตะ อันเป็นหนังสือศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู พระเจ้ายุดิสธิระได้สอบถามกษัตริย์ที่ปรึกษาผู้ซึ่งเคร่งครัดในทางศาสนาว่า ผู้ปกครองควรใช้สายลับอย่างไร คำตอบของกษัตริย์ก็คือ ควรใช้สายลับที่ดูเหมือนคนเงาะ หรือดูเหมือนคนตาบอดและหูหนวก กษัตริย์ควรวางสายลับไว้กับที่ปรึกษา มิตรสหาย และราชโอรส วางสายลับไว้ในเมืองและในมณฑลของพระองค์ ตั้งสายลับตามร้านค้า สถานรื่นเริง และที่ชุมนุมผู้คน วางสายลับไว้ในหมู่ขอทาน และทุกแห่งในประเทศ แม้กระทั่งในบ้านเรือนของประชาชน กษัตริย์ที่มีสติปัญญาสามารถสืบหาสายลับที่ศัตรูของเขาส่งมาได้ ซึ่งถ้ารู้อย่างนี้จะได้ประโยชน์มาก

ตำราอภิปรัชญาเสนอแนะว่าอาชีพอาชญากรรมที่เหมาะสมของสายลับคือ นักพรตที่แสวงหาเป็น อาชีพที่รอดด้วยอาหารมังสาวิริติ ยิ่งไปกว่านั้น ตำราอภิปรัชญาเสนอแนะให้การจัดตั้งหน่วยข่าวกรองมืออาชีพให้รายละเอียดเกี่ยวกับโครงข่ายสายลับขนาดใหญ่ทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดจนพระมหากษัตริย์ต้องทรงรับผิดชอบเอง ในหนึ่งวันของกษัตริย์ถูกแบ่งออกเป็นแปดช่วงเวลาช่วงเวลาละชั่วโมงครึ่ง หน่วยสืบราชการลับได้รับมอบหมายลำดับความสำคัญสูงกว่าเรื่องอื่นๆ ชั่วโมงครึ่งหลังพระอาทิตย์ตกดินถูกกำหนดให้รับข้อมูลลับจากสายลับโดยการ “สัมภาษณ์สายลับ” เท่านั้น และครึ่งชั่วโมงหลังเที่ยงคืนได้ทุ่มเทให้กับการรักษาหรือกับที่ปรึกษา และส่งสายลับไปปฏิบัติภารกิจของพวกเขา

นอกจากนั้น ตำราอภิปรัชญาเสนอแนะให้จัดระเบียบการเฝ้าระวังการก่อกบฏและความพยายามแย่งชิงบัลลังก์โดยให้ถือว่าเกือบทุกคนในรัฐเป็นภัยคุกคามต่ออำนาจของกษัตริย์ สายลับชั่วร้าย (Agent provocateurs) จะต้องถูกใช้งานเพื่อค้นหาผู้วางแผนหรือที่อาจวางแผนต่อต้าน กษัตริย์ และเพื่อระบุว่าเสนาบดีคนใดที่อาจรับสินบนเพื่อเข้าร่วมในแผนการต่อต้านกษัตริย์ เสนาบดีที่ไม่ตอบสนองต่อการช่วยเหลือเหล่านี้จะถูกลั่นโทษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

วรรณกรรมดังกล่าวยังได้ระบุบทบาทของสายลับในการลอบสังหาร โดยชี้ชัดว่าเป็นหน้าที่ของผู้มีอำนาจที่จะใช้วิธีลับ เช่น การลอบสังหารเจ้าหน้าที่อาวุโสที่ทุจริตโดยใช้กลยุทธ์วางยาพิษ สายลับที่ได้รับเลือกให้ปฏิบัติภารกิจลอบสังหารจะต้องคัดเลือกจากผู้กล้าหาญที่สุดในแผ่นดิน ผู้เขียนตำราอภิปรัชญาอ้างว่า นักฆ่าคนเดียวสามารถบรรลุภารกิจด้วยอาวุธ ไฟหรือยาพิษ มากกว่าใช้กองทัพที่ระดมกำลังเต็มที่ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล มีรายงานว่าพระมหากษัตริย์ทรงกลัวการลอบสังหารมากจนพระองค์เปลี่ยนห้องนอนทุกคืน แสดงให้เห็นว่าบทบาทของสายลับไม่ได้จำกัดอยู่แค่การรวบรวมข่าวกรอง แต่ยังขยายไปสู่การทำสงครามจิตวิทยาและการโค่นล้มด้วย

ตำราอภิปรัชญาได้ให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของการใช้สายลับในบริบทความมั่นคงภายในรัฐที่ให้ความสำคัญต่อการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะการต่อสู้แย่งชิงและรักษาอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ บทบาทที่ปรากฏชัดขึ้นในวรรณกรรมดังกล่าว คือการใช้สายลับไปกระทำการชั่วร้ายลับๆ ต่อฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายซึ่งอาจเป็นศัตรูเพื่อให้เขาแสดงความมุงหมายที่แท้จริงภายในจิตใจออกมา รวมถึงการใช้สายลับไปทำการลอบสังหารบุคคลเป้าหมาย อันเป็นการทำงานเชิงรุกมากกว่าการใช้สายลับไปเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสารดังเช่นยุคสมัยกรีกและโรมัน

ไทย : ตำราพิชัยสงคราม กฎหมายตราสามดวง และบันทึกคำให้การ

การศึกสงครามของรัฐชาติเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่สมัยบรรพกาลสืบเนื่องมา พระราชพงศาวดารบันทึกเรื่องราวการรบพุ่งกันระหว่างไทยและพม่าซึ่งมีพรมแดนประชิดติดกัน นอกจากการใช้กำลังพลถืออาวุธเข้าประหัตประหารกันแล้ว ยุทธศาสตร์การวางแผนการรบถือเป็นหัวใจสำคัญที่จะตัดสินการแพ้ชนะกันของสงคราม ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทั้งไทยและพม่าต่างก็มีตำราพิชัยสงครามของตนเองและมีความเจนจัดในการทำสงคราม แม้ทัพนายกองในอดีตจำเป็นต้องศึกษาหลักยุทธศาสตร์หรือตำราพิชัยสงครามให้แตกฉาน นับแต่การเตรียมพล จัดทัพ คัดเลือกแม่ทัพ นายกองที่มีความสามารถ เตรียมการทางด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ จนกระทั่งออกรบ ซึ่งก็มีการจัดรูปทัพ ตกแต่งค่ายหอรบ ทำการกรรม และการทำกลศึก (กรมศิลปากร, 2512)

ระบบการข่าวกองหรือการหาข่าวเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการรักษาความปลอดภัยของราชอาณาจักรทั้งในยามปกติและในยามสงคราม จากประวัติศาสตร์พิจารณาได้ว่ากิจการข่าวในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ฝ่ายไทยมักจะทราบข่าวเกี่ยวกับข้าศึกได้ล่วงหน้าอยู่เสมอ เช่นจะทราบข่าวข้าศึกยกทัพมาด้วยกำลังเท่าใด ใช้เส้นทางไหน มุ่งมาทางใด ด้านใด ใครเป็นแม่ทัพ ฯลฯ การทราบข่าวเหล่านี้ได้ในสมัยนั้นต้องนับว่าการข่าวมีประสิทธิภาพที่อยู่มากที่สุดทีเดียว (ม.ร.ว. ศุภวัฒน์ เกษมศรี อ้างถึงใน อนันต์ วิริยะพินิจ, 2521) ตำราพิชัยสงครามของไทยได้สรุปหลักการใหญ่เกี่ยวข้องกับ การหาข่าวไว้หลายประการ ทั้งการสอนให้รู้จักสืบข่าวก่อนทำการศึก การให้แต่งคนไปแฝงตัวทำมาหากินหรือแทรกซึมเข้าไปอยู่ในบ้านเมืองอื่น (กรมศิลปากร, 2512)

นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานกฎหมายตราสามดวงอันเป็นกฎหมายเก่าตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และมาชำระขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โดยให้ถือเป็นหน้าที่ประจำเสมอกันหมด ในการหาข่าวเกี่ยวกับข้าศึกอยู่ตลอดเวลาเพื่อป้องกันข้าศึกแทรกซึมเข้ามาปรากฏในกฎหมายลักษณะกบฏศึก ในการจัดระบบการข่าวในยามปกติ ข้าราชการสยามหาตไทย ต้องมีหน้าที่สืบเสาะถึงความเป็นไปในเหตุการณ์ของประเทศใกล้เคียง ทั้งยังต้องตรวจตราความสงบเรียบร้อยของป้อมหรือเมือง คอยสอดส่องผู้คนแปลกหน้าแปลกตาซึ่งมาในรูปต่าง ๆ อาทิ นักบวช พ่อค้า เป็นต้น ส่วนการจัดระบบการข่าวในยามสงคราม ฝ่ายพลเรือนและทหารจะรวมกันจัดตั้งเป็นกองทัพบกขึ้นหน่วยที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับการข่าวของประเทศนั้นมีดังนี้

- (1) กองตระเวน ทำหน้าที่ลาดตระเวนหาข่าวภูมิภาคและหาข่าวข้าศึก แบ่งเป็นกองเสือป่า และกองแมวเขา
- 2) กองร้อยคอยเหตุ ทหารหน่วยนี้ประจำอยู่ตามเมืองหรือจุดใดจุดหนึ่งเพื่อสืบข่าวทัพ ทำหน้าที่ซุ่มเฝ้ารายงานข่าวด่วนเฉพาะหน้า

(3) กองสืบทัพ ทำหน้าที่ในการสืบดูว่าข้าศึกว่าตั้งทัพอยู่ที่ใดโดยการลาดตระเวนระยะไกล เป็นหน่วยที่จัดให้ออกไปปฏิบัติการพิเศษโดยเอกเทศ

(4) กองสอดแนม ทำหน้าที่สืบจับความเคลื่อนไหวหรือสืบสาวหาข่าวในทางลับ มีการใช้จารบุรุษหรือสายลับปลอมแปลงเข้าไปดำเนินการหาข่าวลึกลงเข้าไปในดินแดนของข้าศึก หรือแทรกซึมเข้าไปสู่กองทัพของข้าศึกโดยตรง เป็นหน่วยปฏิบัติการข่าวลับชั้นสูง หาข่าวเกี่ยวกับความเป็นความตายของประเทศ หรือกองทัพข้าศึก

(5) กองอาทมาต เป็นกองทหารที่ลาดตระเวนสกัดจับพวกโจรผู้ร้ายที่คอยปล้นสะดมพ่อค้าวานิชซึ่งเดินทางไปมาทางบกทางเรือ มีภารกิจเป็นหน่วยสืบราชการลับและปฏิบัติการสู้รบโดยตรงอีกด้วย (ม.ร.ว. ศุภวัฒน์ เกษมศรี อ้างถึงใน อนันต์ วิริยะพินิจ, 2521)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น บ้านเมืองยังไม่เว้นว่างจากการศึกสงครามทั้งการปกป้องและการขยายอาณาเขต ระบบข่าวกรองมีความสำคัญในการเผ่าระวังข้าศึกศัตรูที่จะส่งสายลับหรือจารชนเข้ามาสืบราชการลับภายในราชอาณาจักร ธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่ใช้กันคือการถามคำให้การจากผู้ที่มาให้การหรือผู้ถูกสอบปากคำ เพื่อจะทำให้ทราบถึงความรู้ ภูมิประเทศและกำลังรวมทั้งเหตุการณ์และขนบธรรมเนียมหรือข้อราชการของฝ่ายข้าศึก เอกสารคำให้การถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชั้นต้นเนื่องจากเป็นเอกสารที่ทางราชการได้จัดทำขึ้นเพื่อบันทึกเหตุการณ์ ความรู้หรือข้อมูลต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการบริหารราชการแผ่นดิน ในบรรดาคำให้การในสมัยรัชกาลที่ 3 เนื้อหาที่พบมากที่สุดคือ คำให้การที่เกี่ยวกับศึกสงครามที่ทางราชการได้จัดทำขึ้นโดยสอบถามเชลยหรือบุคคลที่จับได้ในการศึกสงครามมาให้การเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนเหล่าอุปนิชิต (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายไว้ว่า คนสอดแนม หรือจารชน) หรือจารบุรุษที่ปลอมแปลงเข้าไปสอดแนมในเขตของข้าศึก หรือพวกตระเวนด่านสืบข่าว เช่น กองมอญ สังกัดกรมอาทมาต หรือเสือป่าแมวเขา รวมทั้งพลเมืองอื่นที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร หรือพลเมืองของไทยที่ถูกกวาดต้อนไปในแดนของข้าศึกแล้วได้กลับคืนมาภายหลัง (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 10 อ้างถึงใน ธนโชติ เกียรติณภัทร, 2558)

เอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา นับเนื่องมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏร่องรอยที่แสดงให้เห็นการใช้สายลับหรือจารชน แม้ว่าจะเรียกชื่อแตกต่างกันแต่ก็สื่อถึงความหมายเช่นเดียวกัน นั่นคือการใช้บุคคลสอดแนมหาข่าวในดินแดนของข้าศึกศัตรู รวมทั้งในทางตรงข้ามคอยระวังเหตุไม่ให้ข้าศึกส่งบุคคลเข้ามาสอดแนมหาข่าวในดินแดนไทย

3.2 พัฒนาการของการใช้สายลับในการบังคับใช้กฎหมาย

เรื่องราวของสายลับที่ถูกบันทึกในประวัติศาสตร์มักเกี่ยวข้องกับการศึกษาสงครามระหว่างรัฐและอำนาจของผู้ปกครอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญมากที่สุดของผู้มีอำนาจของสังคมในเวลานั้น คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ สายลับเข้ามาเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมและการบังคับใช้กฎหมายซึ่งเป็นกิจการภายในรัฐและเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองตั้งแต่เมื่อใด ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอถึงความ เป็นมาของการใช้สายลับในการบังคับใช้กฎหมาย โดยยกตัวอย่างของประเทศอังกฤษ ประเทศฝรั่งเศส และประเทศไทย

การค้นคว้าในเรื่องนี้อาจต้องพิจารณาถึงการกำเนิดขึ้นของกิจการตำรวจซึ่งเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย Madinger (1999) ถึงกับสรุปว่า ประวัติของการบังคับใช้กฎหมายก็เป็น ประวัติของการใช้สายลับเช่นกัน เขานำเสนอว่า “การรู้ล่วงหน้า (foreknowledge)” ที่ขุนนางกล่าวไว้ในตำราพิชัยสงคราม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบังคับใช้กฎหมายที่มีประสิทธิภาพ กระบวนการสืบสวนทั้งหมดเป็นการค้นหาข้อเท็จจริง ซึ่งมาจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย แม้จะมีความก้าวหน้าทางนิติวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ก็มีเพียงไม่กี่วิธีในการแกะรอยอาชญากรในยุคก่อนศตวรรษที่ 20 ดังที่ Richard Nossen อดีตสายลับพิเศษของ IRS ระบุเทคนิคการสืบสวนขั้นพื้นฐาน 7 วิธี ซึ่งสามารถนำมาใช้สำหรับแก้ปัญหาคดีอาญาได้ สิ่งเหล่านี้คือ

- 1) การเฝ้าระวัง (Surveillance)
- 2) การเข้าถึงและการวิเคราะห์พยานหลักฐาน (Acquisition and analysis of physical evidence)
- 3) การสัมภาษณ์และสอบปากคำ (Interview and interrogation)
- 4) การดักฟังและการเฝ้าระวังทางอิเล็กทรอนิกส์ (Wiretapping and electronic surveillance)
- 5) การปฏิบัติการลับ (Undercover operations)
- 6) ผู้ให้ข้อมูล (Informants)
- 7) การสืบสวนทางการเงิน (Financial investigation)

เทคนิคบางอย่างเหล่านี้เก่าแก่พอ ๆ กับยุคขุนนาง คำจำกัดความของผู้ให้ข้อมูล (Informants) คืออะไร “บุคคลที่สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับนิสัยของศัตรูได้” คือคำอธิบายที่รับรู้กันทั่วไปในการรวบรวมข่าวกรองทางทหาร (Madinger, 1999) เปรียบเทียบกับความหมายทั่วไปของคำว่า สายลับหรือจารชน (Spies) ซึ่งหมายถึง ผู้ที่เข้าไปสืบความลับ จึงเป็นคำเรียกขานที่อาจใช้แทนกันได้ตามความเข้าใจของคนทั่วไป เมื่อสื่อถึงผู้ที่ให้ข้อมูลที่เป็นความลับแก่เจ้าหน้าที่ไม่ว่าทหาร

หรือตำรวจ ก่อนที่จะจำแนกรายละเอียดปลีกย่อยลึกลงไปมากกว่านี้ตามแต่วัตถุประสงค์ของผู้เรียก เป็นคำถามที่น่าสนใจว่า สายลับในทางการศึกสงครามในสมัยโบราณซึ่งเป็นกิจกรรมทางการทหาร ระหว่างรัฐที่เป็นปฏิปักษ์กันนั้น ได้เข้ามาปรากฏอยู่ในเทคนิคการทำงานของตำรวจซึ่งมีภารกิจ เกี่ยวข้องกับการรักษากฎหมายเพื่อความสงบเรียบร้อยภายในรัฐได้อย่างไร

Madinger (1999) ได้ค้นคว้าประวัติความเป็นมาพร้อมลำดับเหตุการณ์ในเรื่องดังกล่าว เขานำเสนอว่า สายลับหรือผู้ให้ข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของกลไกของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา มาเป็นเวลาหลายพันปี ในขณะที่บทบาทของตำรวจหรือผู้รักษากฎหมายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ในช่วงเริ่มต้นมีความแตกต่างกันไม่มากระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับพลเรือนที่ทำหน้าที่รักษาความสงบ เรียบร้อย กองทัพมีหน้าที่รับผิดชอบในการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนโดยมีพลเมืองเป็น ผู้แจ้งข่าวให้ทราบ กองทัพใช้อาวุธที่มีในการโจมตีหรือจัดการอาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อเวลาผ่านไปกระบวนการบังคับใช้กฎหมายเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่ได้รับการคุ้มครองมากขึ้น ผู้คนรวมตัวกันเป็นสังคมอย่างใกล้ชิดมากขึ้นในเมืองต่างๆ และเมื่อหลักนิติธรรมเริ่มเข้ามา แทนที่แนวทางเดิมที่เคยเชื่อกันว่าถูกต้องในสมัยก่อน บทบาทของการรักษาความสงบเรียบร้อย ในสังคมก็เปลี่ยนไปเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงครั้งแรกอย่างหนึ่งคือ การทำให้ทหารออกจากบทบาทการ บังคับใช้กฎหมาย กองทัพมีความเป็นมืออาชีพมากขึ้น และบรรดานายพลก็ไม่เต็มใจที่จะจัดสรรกำลัง ทหารมารักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมภายในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสงครามซึ่งเกิดขึ้นอยู่ อย่างตลอดเวลา อันเป็นภารกิจที่ทำให้ทหารไม่ไม่สามารถสู้รบได้ นอกจากนั้น ผู้ปกครองยัง พบว่าการมีกองกำลังติดอาวุธจำนวนมากยืนอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ ไม่เพียงแต่เป็นการสิ้นเปลืองเท่านั้น แต่ยังอาจสร้างความไม่สงบหรือสร้างความรำคาญให้กับประชาชนอีกด้วย ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ทหารที่ไม่ได้ถูกใช้งานเหล่านั้นติดอาวุธพร้อมสำหรับการทำรัฐประหาร ซึ่งย่อมทำให้ผู้ปกครอง ไม่มั่นคงและขาดเสถียรภาพ การถอนทหารออกไปจากการรักษากฎหมาย ทำให้เกิดช่องว่างในการ บังคับใช้กฎหมายซึ่งเต็มไปด้วยพัฒนาการของปัญหาใหม่ๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุผล ทั้งหมดนี้จึงเกิดการแทนที่อำนาจทางทหารด้วยการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการบังคับใช้กฎหมาย อาสาสมัครพลเรือนเข้ามาแทนที่กองทัพ แต่ยังมีปัญหาประสิทธิภาพของการบังคับใช้กฎหมาย

ประเทศอังกฤษ

เมื่อประชากรของยุโรปและอเมริกาอพยพจากชนบทสู่เมือง สังคมเมืองขยายตัวขึ้น อาชญากรรมแพร่หลายในเมืองต่างๆ เช่น ลอนดอนและปารีส แต่ความสามารถของรัฐบาลในการ ป้องกันการกระทำผิดทางอาญาหรือจับกุมผู้กระทำความผิดมีจำกัด นวัตกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นคือการ สร้างยามเฝ้าทรัพย์สินหรือลาดตระเวนพื้นที่ในตอนกลางคืน คนเฝ้ายามแรกเริ่มเป็นอาสาสมัคร พลเมือง และบางครั้งก็ติดอาวุธและติดตั้งเสียงนกหวีด หรือกริ่ง เพื่อดึงดูดความสนใจหากพบเห็น

การก่ออาชญากรรม เมื่อได้ยินเสียงเตือน คนอื่นๆ ในชุมชนก็ถูกคาดหวังให้ไปช่วยเหลือคนเฝ้ายาม เป็นพัฒนาการที่เป็นจุดเริ่มต้นของกรมตำรวจสมัยใหม่

อีกสองแง่มุมของระบบยุติธรรมทางอาญาในยุคนี้ที่เกี่ยวกับการศึกษาผู้ให้ข้อมูลหรือสายลับ ประการแรกคือ กฎหมายมีการลงโทษรุนแรงมาก แม้แต่อาชญากรรมเล็กน้อยอาชญากรก็อาจถูกลงโทษอย่างรุนแรงหากถูกจับกุม ทำให้อาชญากรมีการผูกมัดหรือรวมกลุ่มอาชญากรเข้าไว้ด้วยกัน องค์กรอาชญากรรมเริ่มก่อตัวขึ้นในเมืองใหญ่ๆ อาชญากรเกี่ยวข้องและไว้วางใจเฉพาะอาชญากรคนอื่นในกลุ่มของเขาเท่านั้น ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดจึงเป็นอาชญากรเหมือนกับคนที่เขากำลังหักหลัง ประการที่สอง ภายใต้กฎหมายคอมมอนลอว์ของอังกฤษ การดำเนินคดีอาญาเป็นเรื่องส่วนตัว หากเจ้าของบ้านจับกุมคนร้ายได้ เจ้าของบ้านจะต้องฟ้องร้องต่อศาลและเสียค่าใช้จ่ายเอง ระบบยุติธรรมทางอาญาทั้งหมดดำเนินการบนพื้นฐาน “จับเท่าที่สามารถจับได้” รวมไปถึงปัญหาการตั้งข้อหาแจ้งความเท็จกับผู้แจ้งข่าว (Common informer) ถึงขั้นที่ช่วงหนึ่งได้มีการผ่านกฎหมายที่ห้ามผู้แจ้งข่าวออกจากศาล) เหล่านี้ทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ย่ำแย่ต่อผู้ให้ข้อมูลในคดีอาญา

ด้วยกระบวนการทางกฎหมายที่ยังไม่สอดรับกันและการขาดประสิทธิภาพในการสืบสวนคดีอาญา ปัจจัยทั้งหมดเหล่านี้นำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดเดาได้ซึ่งก็คือ อาชญากรรมเติบโตอย่างมหาศาลเมื่อถึงปี ค.ศ. 1720 อาชญากรรมก็ท่วมท้นในลอนดอน ในการจัดการกับปัญหาอาชญากรรม พลเมืองแต่ละคนต้องพึ่งพาตัวเองเป็นหลัก คนมั่งคั่งรักษาทรัพย์สินของตนโดยล้อมรอบตนเองด้วยผู้ติดตามติดอาวุธและเดินทางไปในที่ที่นับว่าเป็นฝ่ายสงคราม โดยพื้นฐานแล้วคนจนและชนชั้นกลางถูกทิ้งให้ดูแลตนเอง ในช่วงเวลานั้นเอง โจนาธาน วิลล์ (Jonathan Wild) จอมโจรชาวอังกฤษได้ก้าวข้ามจากหัวขโมยมาเป็นผู้บุกเบิกนักสืบเอกชนยุคใหม่ เขารับจ้างสืบหาหัวขโมย และติดตามทรัพย์สินที่ถูกขโมยไป เขามีข้อมูลวงในของเหล่ามิฉาชีพ โดยจ่ายเงินค่าข่าวให้แก่ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นอาชญากร ซึ่งบางคนเป็นผู้รับซื้อทรัพย์สินที่ถูกขโมย และบางคนก็เป็นคนที่ขโมยทรัพย์สินนั่นเอง ตั้งแต่แรก วิลล์มีส่วนสำคัญในการควบคุมอาชญากรรมในลอนดอน แต่ในปี ค.ศ. 1725 เขาถูกลงโทษแขวนคอ เนื่องมาจากถูกตัดสินว่ามีส่วนร่วมในการโจรกรรมที่เขาจัดให้มีขึ้นเองเพื่อรับเงินสินบนรางวัล อย่างไรก็ตาม โจนาธาน วิลล์ ก็ได้ให้ตัวอย่างสำคัญที่ส่งต่อมาถึงระบบงานบังคับใช้กฎหมายจนถึงปัจจุบัน คือการยืนยันคุณค่าของสายลับในการสืบสวนคดีอาญา แต่ในอีกด้านหนึ่ง มีโอกาสเกิดอันตรายได้ ถ้าหากการดำเนินการของเขาเหล่านั้นไม่ถูกควบคุมโดยหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย (Madinger, 1999)

ประเทศฝรั่งเศส

ประเทศฝรั่งเศสก็ประสบปัญหาอาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ ในตอนต้นศตวรรษที่ 19 ทางกรฝรั่งเศสต้องอาศัยความร่วมมือและแนวทางในการจับคนร้ายจาก อดีตอาชญากรคนหนึ่งคือ เออแซน ฟร็องซัวส์ วิดีอค (Francois Eugène Vidocq) ชายผู้ที่เริ่มต้น อาชีพการเป็นสายลับ แต่ปัจจุบันได้รับการยกย่องว่าเป็นนักสืบสมัยใหม่คนแรก ได้สร้างความแตกต่าง ระหว่างเจ้าหน้าที่และสายลับ และแนะนำเทคนิคบางอย่างที่ยังคงใช้ในการบังคับใช้กฎหมาย ในปัจจุบัน เขาเคยต้องโทษในเรือนจำจึงคุ้นเคยกับโลกใต้ดินเป็นอย่างดี งานแรกของเขาในฐานะ สายลับคือ การกลับไปเรือนจำและรายงานกิจกรรมของเพื่อนผู้ต้องขัง ข้อมูลของวิดีโอคช่วยสะสางคดี ฆาตกรรมและโจรกรรมจำนวนมาก เขาได้รับความไว้วางใจจากอาชญากรทั้งหมดที่เขาพบ ประสบการณ์นี้ทำให้วิดีโอคเชื่อมั่นว่ามีเพียงคนที่คุ้นเคยกับโลกอาชญากรอย่างใกล้ชิดเท่านั้น ที่จะสามารถรับข้อมูลจากโลกนั้นได้

แนวคิด “ต้องใช้ขโมยเพื่อจับขโมย (it takes a thief to catch a thief)” เป็นที่นิยม ในขณะนั้น เป็นที่แน่นอนว่าสายลับ (Agent) ของ Sûreté สำนักงานของวิดีโอคมีประสิทธิภาพ มากกว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำกรุงปารีสมาก สายลับที่คัดเลือกมาอย่างดีของเขามีผู้ติดต่อในโลก นอกกฎหมายที่กว้างขวาง และพวกเขาได้พัฒนาเครือข่ายสายลับขนาดใหญ่ สายลับเหล่านี้บางคน ได้รับรางวัลหรือจ่ายตามการเรียกคืนทรัพย์สินที่ถูกขโมย วิดีอคยังคงเป็นผู้บุกเบิกการใช้วิธี “ทุบ(hammer)” โดยใช้การข่มขู่ว่าจะจำคุกอันเป็นวิธีการกระตุ้นความร่วมมือ นอกจากนั้นยังใช้ วิธีการต่อรองให้รางวัลแก่ผู้ให้ข้อมูล ความสำเร็จอันน่าทึ่งในสงครามต่อต้านอาชญากรรมภายใน 5 ปีของการสร้างนักสืบของ Sûreté ได้ทำการจับกุมมากกว่าหน่วยงานตำรวจอื่น ๆ ในฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจประจำการที่ รังเกียจในภูมิหลังทางอาญาของวิดีโอคและนักสืบของเขาอย่างที่สุด มีการกล่าวหาบ่อยครั้งว่า อดีตนักโทษของ Sûreté มีส่วนเกี่ยวข้องกับการโจรกรรมหรือการทุจริตอื่นๆ วิดีอคถูกจับในคดีฉ้อโกง เกี่ยวกับทรัพย์สินที่ถูกขโมย เป็นการตอกย้ำความจำเป็นที่ต้องมีเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นผู้ควบคุม กระบวนการสืบสวนสอบสวนทางอาญา อีกหนึ่งข้อกล่าวหาต่อวิดีโอคก็คือเขาทำหน้าที่เป็นสายลับยั่วยุ (Agent Provocateur) ให้คนอื่นกระทำการผิดกฎหมายเพื่อที่พวกเขาจะถูกจับดำเนินคดี สิ่งนี้ ถูกเรียกในปัจจุบันว่า การล่อให้กระทำความผิด (entrapment) ซึ่งเป็นปัญหาอีกประการหนึ่งที่แฝง อยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ อันเป็นความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ทั้งทางกฎหมาย และทางศีลธรรมในการป้องกันการดักจับโดยใช้สายลับ อดีตนักโทษหลายคนทีวิดีโอคใช้งานเกี่ยวข้อง กับการรับสินบนและการทุจริตทุกประเภท เป็นความพรั่มวในการแยกความแตกต่างระหว่าง เจ้าหน้าที่ สายลับ และอาชญากร (Madinger, 1999)

อาจกล่าวได้ว่า วิดีอคเป็นผู้ริเริ่มงานการสืบสวนโดยใช้สายลับ และการเฝ้าสะกดรอยติดตามอย่างมีประสิทธิภาพ เขาใช้สายลับซึ่งล้วนแต่มีประวัติเป็นอาชญากรมาแล้วทั้งนั้น การทำงานของวิดีโอคปรากฏผลดีเกินความคาดหมาย มีอยู่ปีหนึ่ง วิดีอคและคนของเขาอีก 12 คน สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดได้ถึง 812 คน เมื่อวิดีโอคลาออกจากราชการในปี ค.ศ. 1833 การใช้อีตอาชญากรมาทำงานปราบปรามอาชญากรด้วยตัวเองได้ถูกยกเลิกไปในเวลาต่อมา แต่สิ่งที่ยังสืบสวนได้รับแนวความคิดของอีตจ่อมโจรผู้นี้คือ การเก็บรวบรวมข่าวสารและประวัติอาชญากรอย่างละเอียดนับล้านชิ้น (Jurgen Thorwald อ้างถึงใน กัมพล อรุณพลอด, 2535)

ปี ค.ศ. 1828 (พ.ศ. 2371) เซอร์ โรเบิร์ต พีล (Sir Robert Peel) ได้เสนอความคิดในการจัดตั้งตำรวจซึ่งมีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน (Civil police service) สวมเครื่องแบบ และได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดี โดยได้รับสมัครจากประชาชน ในปีต่อมาเมื่อได้มีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งองค์การก็ปรากฏตำรวจขึ้นในกรุงลอนดอนเป็นครั้งแรก และประสบผลสำเร็จในการทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยได้เป็นอย่างดี (Charles Reith อ้างถึงใน สดศรี พระประสิทธิ์, 2511) ความสำเร็จของการตำรวจในกรุงลอนดอนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง และชั่วระยะเวลา 30 ปีต่อมา กิจการตำรวจก็ปรากฏไปทั่วประเทศอังกฤษแล้วได้แพร่หลายไปยังยุโรปและสหรัฐอเมริกา (V.A. Leonard อ้างถึงใน สดศรี พระประสิทธิ์, 2511)

กล่าวได้ว่า เมื่อได้มีการแยกกิจการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ ประกอบกับพัฒนาการด้านกฎหมายและระบบงานยุติธรรมทางอาญา ตำรวจต้องพึ่งพาผู้ให้ข้อมูลในคดีอาญาหรือสายลับในการทำงานเพื่อป้องกันอาชญากรรม และจับกุมตัวผู้กระทำความผิดเพื่อมาดำเนินการตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในยุคแรกสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิดหรืออาชญากรมีภาพลักษณ์ที่มัวมอมด้วยการเกี่ยวข้องกับส่วนแบ่งผลประโยชน์สินบนรางวัลและการมีบทบาทในการบังคับใช้กฎหมายที่มากเกินไป

ประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการจัดตั้งกองตำรวจขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศตามแบบอย่างประเทศที่เจริญแล้วและได้รับการพัฒนามาเป็นลำดับระยะแรกผู้บังคับบัญชาของตำรวจเป็นชาวตะวันตกและส่วนมากโอนมาจากนายทหาร ต่อมา มีการจัดตั้งกรมตำรวจนครบาล และกรมตำรวจภูธร โดยได้จัดตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา ใน พ.ศ. 2444 และในปี พ.ศ. 2447 ได้ย้ายมาตั้งที่ตำบลห้วยจรเข้ อำเภอเมืองจังหวัดนครปฐม ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนนายร้อยตำรวจปัจจุบัน (สดศรี พระประสิทธิ์, 2511)

ผู้มีความรู้ในสมัยนั้นได้แต่งหนังสือขึ้นมาเพื่อใช้ฝึกอบรมหรือเป็นเครื่องมือในการทำงานของเจ้าพนักงานตำรวจ โดยเรียบเรียงจากความรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง หรือแปลมาจากตำราของต่างประเทศ ผู้แต่งหนังสือหลายท่านได้เรียบเรียงตำราหรือคู่มือว่าด้วยหลักการทำงานขั้นพื้นฐานของเจ้าพนักงานตำรวจ และหลักการสืบสวนจับกุมโจรผู้ร้าย หนึ่งในวิธีการสืบสวนอันเป็นพื้นฐานของเจ้าพนักงานตำรวจก็คือ “การใช้สายหรือวางสาย” ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า สาย หมายถึง ผู้เข้าไปสืบความลับหรือความเคลื่อนไหวของอีกฝ่ายหนึ่ง

พระศรีเสนา (คิด คชาชีวะ) (2459) ซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนนักเรียนนายร้อยตำรวจภูธรและอาจารย์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เรียบเรียงหนังสือเรื่องวิธีการสืบสวนโจรผู้ร้าย แต่งเมื่อปี พ.ศ. 2459 ได้ให้ความรู้ทั้งด้านกฎหมายอาญาและแนวทางปฏิบัติแก่เจ้าพนักงานตำรวจในการสืบสวนจับกุมคนร้ายที่ก่อคดีอาชญากรรมประเภทต่าง ๆ ไว้โดยละเอียด ตอนหนึ่งได้ให้นิยามของคำว่า สืบสวน ไว้ว่า “คำสืบสวนนี้ข้าพเจ้าขอแปลว่า หาหลักฐานและเหตุผลโดยตรงหรือโดยอ้อมซึ่งเป็นความจริง อันเป็นประโยชน์ในทางพิจารณา โดยมีได้จัดถ้อยคำสำนวนด้วยลายลักษณ์อักษรเป็นคำพยานเหมือนการไต่สวน จะเป็นสืบจากบุคคลหรือได้หลักฐานอย่างอื่นก็ดี นับว่าอยู่ในจำพวกการสืบสวนทั้งสิ้น”

หนังสือดังกล่าวหลายตอนได้กล่าวถึงการใช้สายลับ กล่าวคือ การสืบสวนเพื่อจะให้ผู้ใดเป็นโจรผู้ร้ายมิใช่กระทำได้ง่าย โดยมากผู้ที่รู้เรื่องราวเหล่านี้มักไม่ยากบอกความจริงแก่เจ้าพนักงาน ผู้สืบสวนต้องจัดการวางสาย ซึ่งมีไหวพริบดีและเป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยชอบพอกันกับเขาไปหาบถามถามข่าวคราว หรือการวางตนเข้าไปตีสนิทกับพยานหรือผู้ร้ายก็เป็นข้อสำคัญของการสืบสวนเหมือนกัน (ศรีเสนา, 2459) อันแสดงให้เห็นเทคนิค “การใช้สายลับ” และ “การอำพราง” มีใช้กันอยู่แล้วในการทำงานของเจ้าพนักงานตำรวจ

เทคนิคการใช้โจรจับโจรก็มีกล่าวไว้เช่นกัน กล่าวคือ โจรผู้ร้ายมีทั้งคนฉลาดและคนโง่ โจรที่ฉลาดมักจะกระทำโดยปกปิดชิดซ่อนเร้นดีหรือมีเล่ห์เหลี่ยมลับลมคมใน วิธีการของผู้สืบสวนจึงต้องกระทำให้ยิ่งกว่า หากเพียงเท่าเทียมกันหรือน้อยกว่า อย่าหมายใจเลยว่าจะเอาโจรผู้ร้ายมาอยู่ในเงื้อมมือได้ หากใช้วิธีการอื่นใดไม่ได้ผลแล้ว จงหาคนในหมู่ของพวกโจรผู้ร้ายนั่นเอง ให้สืบสวนกันเอง หรือจะเรียกว่าใช้ผู้ร้ายสืบผู้ร้ายก็ได้ แต่ต้องระวังไม่ให้คนร้ายซ่อนกลได้ หรืออีกวิธีหนึ่งคือการวางสายเข้าไปตีสนิทกับญาติพี่น้องหรือเมียของคนร้าย (ศรีเสนา, 2459)

หนังสือดังกล่าวยังระบุถึงการล่อจับผู้ร้าย ผู้สืบสวนยังไม่ควรแสดงความกล้าหาญที่จะใช้กำลังเข้าจับกุม หากแต่ให้ใช้น้ำเย็นเข้าลูบให้ผู้ร้ายหลงเชื่อยอมให้จับกุมโดยสะดวก ผู้สืบสวนอาจลงมือกระทำการเองหรือแต่งสายไปกระทำการแทนก็ได้แล้วแต่เหตุการณ์ สายที่จะใช้นั้นจะเป็นผู้หญิง

หรือผู้ชายก็ได้ไม่สำคัญ หากแต่เป็นหน้าที่ของผู้สืบสวนต้องเก็งคนให้เหมาะสม โดยยกตัวอย่างการใช้สายที่เป็นผู้หญิงไปทำให้ผู้ร้ายหลงรัก หากเห็นว่าผู้ร้ายเป็นคนมีนิสัยหลงผู้หญิง เป็นต้น

หลวงนฤราชภักดี (2471) ได้แต่งหนังสือคู่มือว่าด้วยหลักห้าข้อวิธีการสืบสวนจับกุมโจรห้าร้อย บรรยายเกี่ยวกับวิธีการสืบสวนคนร้าย หลายตอนก็ได้กล่าวถึงแนวคิดของการใช้สายลับในการทำงานสืบสวนของเจ้าพนักงานตำรวจ กล่าวคือ ในบทแรกได้นำเสนอถึงการคัดเลือกเจ้าพนักงานไปทำหน้าที่เป็นจารบุรุษหรือจารชนให้ไปกระทำการสืบสวนเหตุการณ์ให้เหมาะสมกับภารกิจนั้น ผู้เป็นหัวหน้าจารบุรุษต้องมีความพร้อมทั้งวิชาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และเครื่องมือที่ใช้ในการทำงาน

ในส่วนของการสืบสวนคดีปล้นทรัพย์ หนังสือคู่มือฉบับดังกล่าวได้ให้แง่คิดที่ดีว่า ผู้ร้ายที่ปล้นทรัพย์มักจะมีคนในบ้านเป็นสายอยู่ด้วยอย่างไม่ต้องสงสัยเลย หากผู้สืบสวนใช้ไหวพริบพิจารณาดูให้ดีแล้วก็จะจับตัวผู้ร้ายได้เป็นแน่ นอกจากนั้นได้ให้หลักสำหรับพิจารณาสืบจับธนบัตรปลอมไว้ดังนี้ (1) ตรวจสอบบ้านผู้ทำเงินหรือธนบัตรปลอม (2) สะกดรอยผู้ทุจริต (3) ใช้สายให้เข้าเป็นพรรคพวกสืบสวนเอาความลับ หลักการสืบสวนจับกุมผู้เล่นการพนันต่าง ๆ ก็เช่นกัน ไม่มีวิธีการใดที่จะได้ผลสำเร็จอย่างรวดเร็วเท่ากับการใช้คนปลอมตัวเข้าไปเล่นพนันด้วยไม่ได้ เพราะสถานที่เล่นพนันโดยมากจะทำเป็นห้องลับมีคนคอยเฝ้ายามเป็นหูเป็นตาป้องกันเจ้าหน้าที่

หนังสือคู่มือหลวงนฤราชภักดีฉบับนี้ยังได้บรรยายหลักการสำคัญสำหรับพิจารณาใช้คนให้เข้าไปเป็นสายสืบเอาความลับจากผู้ร้าย โดยยกตัวอย่างทวีปยุโรปใช้เจ้าพนักงานให้ไปสืบเอาราชการลับตามประเทศต่าง ๆ จึงเห็นควรให้ใช้วิธีการดังกล่าวในการสืบสวนจับโจรผู้ร้ายด้วยเช่นกัน ในการนี้ได้พรรณนาถึงวิธีการทำงานของจารบุรุษหรือสายลับในการสืบความลับไว้หลายประการ เช่น การใช้วาทีลบลอกล่อเอาความลับ หลวงนฤราชภักดีมีความเห็นตรงกันกับพระศรีเสนา ว่าการที่จะใช้ให้คนเข้าไปเป็นสายลอบสืบเอาความลับเช่นนี้ ดูเหมือนใช้ผู้หญิงจะสนิทดีกว่าผู้ชาย แต่ถ้าผู้ชายที่มีไหวพริบดีแล้ว ก็ใช้ได้ประโยชน์ดีเหมือนกัน

หลวงบรรณสารประสิทธิ์ (พระสิทธิ ปณณสาโร) (2472) ได้แต่งหนังสือหลักและวิธีการสืบสวน ใต้สวนคดีอาชญา ซึ่งในส่วนของวิธีการสืบสวนคดีอาชญา ได้พรรณนาถึงวิธีการสืบสวนเพื่อความจริงและการสืบสวนเพื่อหาพยานหลักฐานไว้โดยละเอียด การที่จะสืบให้รู้ความจริงได้ต้องสืบจากบุคคล ส่วนจะสืบจากผู้ใดนั้น ไม่มีหลักและข้อกฎหมาย ต้องอาศัยเรื่องที่เกิดขึ้นเก่า ๆ และเป็นวิธีสืบสวนที่ใช้ได้ผลสำเร็จมาแล้ว ซึ่งโดยส่วนมากมักจะได้รับความจากคนสนิทของเจ้าหน้าที่ จากตัวและพรรคพวกของผู้ร้าย เป็นต้น ซึ่งการได้รู้ความจริงจากตัวผู้ร้ายซึ่งกระทำผิดนั้นเอง ไม่มีอะไรจะเชื่อได้ดีกว่านี้ เพราะใครจะรู้ดีกว่าตัวผู้กระทำผิดนั้นเป็นไม่มีแล้ว เจ้าหน้าที่ต้องพลิกแพลงอุบายสุดแต่ไหวพริบ

และกาลเทศะ เช่น การส่งคนเป็นไปเพื่อนกับผู้ร้าย การฝากตัวเป็นลูกน้องโจรเพื่อสืบความจากหัวหน้า หรือการใช้ผู้หญิงเข้าไปติดพัน เป็นต้น

เอกสารตำราวิชาสืบสวนของตำรวจและเจ้าพนักงานปกครองของไทยในอดีตแสดงให้เห็นว่าวิธีการสืบสวนโดยการใช้บุคคลเข้าไปสืบเอาความลับจากโจรผู้ร้าย หรือแม้กระทั่งหาคนในหมู่ของพวกโจรผู้ร้ายนั่นเอง เพื่อสืบสวนจับกุมตัวผู้กระทำความผิดอาญานั้น มิใช่ทำกันอยู่ในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รักษากฎหมายทั้งตำรวจและฝ่ายปกครองมานานแล้ว วิธีการดังกล่าวเป็นแนวคิดเดียวกันกับการใช้สายลับหรือจารชนในการเข้าไปหาข่าวทางการทหารซึ่งมีมาช้านานก่อนที่จะมีการก่อตั้งหน่วยงานตำรวจขึ้นรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ

3.3 จุดเริ่มต้นของการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับในปัจจุบัน

ดังที่ได้ค้นคว้าความเป็นมาของสายลับตั้งแต่สมัยบรรพกาลนับเนื่องมาจนถึงการใช้สายลับในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐและการควบคุมอาชญากรรม จะเห็นได้ว่าวิธีการใช้สายลับนั้นเป็นวิธีการพื้นฐานของมนุษย์ที่ได้มีใช้กันอยู่แล้วตั้งแต่สมัยอดีตก่อนที่จะมีรัฐชาติกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมทางอาญา สิ่งนี้ถูกถ่ายทอดผ่านกาลเวลาจนกลายเป็นสัญชาตญาณในการแสวงหาข้อเท็จจริงอย่างหนึ่ง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่วิธีการดังกล่าวนี้จะเข้ามาอยู่ในระบบการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐในปัจจุบัน ไม่ว่าจะมีการบัญญัติไว้ในกฎหมายหรือไม่ก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภารกิจของเจ้าหน้าที่รัฐในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด หรืออาชญากรรมอื่นๆ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องแสวงหาข้อเท็จจริงในทางลับ อย่างไรก็ตาม ลำพังการวิเคราะห์ดังนี้อาจเป็นเพียงการอนุมานจากข้อมูลทางเอกสาร ดังนั้น เพื่อตอบวัตถุประสงค์ความเป็นมาของการใช้สายลับที่เชื่อมโยงมาถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐจำนวน 15 ท่าน เพื่อศึกษาถึงจุดเริ่มต้นของการที่เจ้าหน้าที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวงการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับในปัจจุบัน ปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

3.3.1 ลักษณะงานที่เป็นความลับ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และมีอำนาจจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายที่มีโทษทางอาญา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยตรง ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายอยู่ในหน่วยงานที่มีภารกิจด้านข่าวกรองและความมั่นคงของประเทศ ซึ่งครอบคลุมงานยาเสพติดและองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติเข้าไว้ด้วย ลักษณะงานดังกล่าวจำเป็นต้องรู้ข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ในพื้นที่รับผิดชอบ และต้องคอยหาข่าวสาร

ทางลับเกี่ยวกับผู้กระทำความผิดอยู่เสมอ โดยเฉพาะการทำงานในพื้นที่ตามแนวตะเข็บชายแดน เจ้าหน้าที่จะต้องหาข่าวและเฝ้าสังเกตการณ์เกี่ยวกับกองกำลังติดอาวุธ การหลบหนีเข้าเมือง ตลอดจนสิ่งของผิดกฎหมายทุกประเภท ลักษณะงานดังกล่าวไม่อาจใช้วิธีการอย่างอื่นได้มากนัก นอกจากการพึ่งพาอาศัยบุคคลที่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ต้องการของผู้กระทำความผิดได้

“ภารกิจของ (หน่วยงาน) ก็เป็นเรื่องแหล่งผลิตหรือการนำเข้ายาเสพติด ป้าเขาตั้งกว้างใหญ่ มาปะทะกันได้ยังไง มันต้องมีสายลับ สายลับจะบอกว่า เส้นทางนี้มันใช้ช่วงไหนเวลาไหน ใช้มาแล้วกี่ครั้ง เราก็ต้องเอาเจ้าหน้าที่ไปเฝ้าสังเกตการณ์ บางทีบอกว่าภายในห้วงเวลานี้ เขารู้แค่นี้ไม่รู้รายละเอียด เช่น ภายใน 5 วันนี่จะมีของมาโดยใช้ช่องทางนี้เราก็ต้องไปเฝ้า”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

เช่นเดียวกับลักษณะงานของหน่วยงานที่มีภารกิจารสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยตรง เจ้าหน้าที่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องรู้ข้อมูลทุกอย่างที่จะนำไปสู่การจับกุมผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดได้ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลที่เป็นความลับของผู้กระทำความผิด เช่น ชื่อหัวหน้าขบวนการ สถานที่หรือยานพาหนะที่ใช้ซุกซ่อนยาเสพติด เป็นต้น หรืออาจเป็นข้อมูลที่ไม่เป็นความลับเพียงแต่อนุญาตให้เปิดเผยแก่เฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้องเท่านั้น เช่น หมายเลขโทรศัพท์ บัญชีธนาคาร ประวัติการรักษาพยาบาล เป็นต้น เจ้าหน้าที่ก็ย่อมต้องอาศัยบุคคลที่สามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านั้นได้ เช่นเดียวกัน และต้องปกปิดแหล่งที่มาของข้อมูลข่าวสารนั้นไว้เป็นความลับ เพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อบุคคลดังกล่าวไม่ว่าทางหนึ่งทางใด

“สายลับคนแรกของผมก็คือนายกเทศมนตรีที่ผมเดินไปขอให้เขาถ่ายเอกสารให้ เป็นทะเบียนบ้านอะไรอย่างนี้...ผมก็ไปคุยกับท่าน คุยว่าเราทำงานในลักษณะอย่างนี้เป็นการปิดตัวเปิดเผยไม่ได้เลย อยากจะขอความกรุณาท่านหน่อยว่า คนนั้นชื่ออะไร อยู่ที่ไหน ต้องการรู้พื้นฐานของเขา เพราะตอนนั้นระบบตรวจสอบต้องทำหนังสือไปเท่านั้น ซึ่งตอนนั้นท่านก็จัดการให้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11 , 2565)

ผลการศึกษาพบว่า การทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยมากเจ้าหน้าที่มักจะอาศัยวิธีการหลัก ๆ อยู่สองประการ ประการแรกคือ การใช้สายลับ เจ้าหน้าที่ที่ต้องดึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มมาเป็นสายลับให้ได้ ประการที่สองคือ การใช้ทักษะความสามารถของตัวเจ้าหน้าที่เอง โดยอาศัยเทคนิคการสืบสวนอื่นตามที่ได้รับทราบหรือฝึกฝนมา หรืออาจใช้วิธีการทั้งสองอย่างประกอบกัน ซึ่งการที่มีสายลับจะมีส่วนช่วยร่นระยะเวลาการทำงานของเจ้าหน้าที่ได้มาก

“ถ้าพูดจริงๆ มันก็มีอยู่แค่ 2 อย่าง 1.ใช้สายลับ 2.ใช้ความสามารถของตัวเองก็คือเจ้าหน้าที่ของเรา ก็คือการตรงตามแนวชายแดนโดยการลงชุมชน แต่ตรงนี้จะใช้ความลำบาก แล้วก็มี ความเหนื่อยล้าและต้องลงประจำ แล้วบางทีคือเราไม่มีข่าว เราก็ไปดูก็ไปชุมชนตามริมแม่น้ำโขง ก็เพื่อดูพฤติกรรม... แต่เราก็ต้องมีข้อมูลอยู่แล้วว่าพื้นที่ตรงนี้เคยมียาเสพติดข้าม เคยมีของ ผิดกฎหมายข้าม เราก็เน้นเป็นจุดไป แต่เราต้องใช้ความเพียรพยายามในการดักชุมชน ตรงนี้จะ เหนื่อย เหนื่อยกว่าที่เราใช้สายลับ ถ้ามีสายลับ สายลับเขาจะมีการรู้ว่าเครือข่ายฝั่งลาวเป็น ยังไงฝั่งไทยเป็นยังไง ประเด็นนี้เราจะได้ไม่ได้ลำบากมากนัก ก็คือเราเอาข้อมูลจากสายลับมา วิเคราะห์เพื่อทำงาน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 8, 2565)

“มันก็คืนะมีสายลับ ยังเป็นรายกลาง ๆ รายใหญ่มีสายลับยิ่งดี มันเหมือนกับว่าเราไม่ต้องคิด มากใจ ถ้ามีสายลับเดี๋ยวรู้เลยว่าวันไหน นัดที่ไหนยังไง ซึ่งถ้าเราไม่มี เราก็ไม่รู้ว่ามีใคร ใครก็ไม่รู้ กว่าจจะรู้ก็ต้องใช้เวลาอีก ยิ่งถ้าเราเข้าไปกับสายลับยิ่งรู้เลยว่ามันไปคุยกันตรงนี้นะ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 10, 2565)

3.3.2 การฝึกอบรมจากหน่วยงาน

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่เคยได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับ จากหน่วยงานต้นสังกัดและหน่วยงานอื่น รวมทั้งจากหน่วยงานต่างประเทศอย่างเช่น สำนักงานปราบปรามยาเสพติดสหรัฐอเมริกา (DEA) มีการสอนเรื่องการควบคุมสายลับ การแก๊งตัว (spotting) การชักชวน (recruitment) บุคคลให้มาเป็นสายลับ แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งในหลักสูตรการสืบสวน หรือหลักสูตรอื่นๆ มีลักษณะเป็นการแนะนำให้ทราบว่าการใช้สายลับเป็นวิธีการทำงานสืบสวนอย่าง หนึ่งเท่านั้น ไม่มีเนื้อหาโดยละเอียดในเชิงวิชาการ ไม่มีการฝึกปฏิบัติแยกต่างหากโดยเฉพาะ เป็นการ อธิบายให้รู้หลักการกว้าง ๆ แล้วให้ไปหาประสบการณ์เพิ่มเติมจากการทำงานด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่ซึ่งอยู่ในหน่วยงานด้านการข่าวจะได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับกรรมวิธีการหาข่าวอย่างเป็น หลักวิชาการมากกว่า เพราะเป็นระบบการทำงานของหน่วยงานที่ต้องมีกระบวนการที่ถูกต้องและ เชื้อถือได้ ทั้งในการจัดตั้งแหล่งข่าว ผู้ให้ข่าว และสายลับ ที่เรียกกันว่า “recruit” การประเมินค่า และการวิเคราะห์ข่าวสาร เป็นต้น ส่วนความรู้ในทางวิชาการอาจศึกษาด้วยตนเองจากหนังสือหรือ ตำราคู่มือเกี่ยวกับการสืบสวน

“การฝึกอบรมก็จะมีหลายวิชา ในนั้นก็จะมีสายลับด้วย ทุกคนต้องผ่านการฝึกอบรมเกี่ยวกับ เรื่องสายลับ ฝึกเป็นสายลับด้วยและก็การปฏิบัติเป็นเจ้าหน้าที่ด้วย”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 15, 2565)

“เบื้องต้นก็ได้รับการอบรม แล้วก็เอามาจากที่ได้รับการอบรมมาหาประสบการณ์ด้วยตัวเอง การอบรมก็เป็นส่วนหนึ่งให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน เหมือนเป็นแนวทางที่เราจะต้องไปทำยังไงให้เราปฏิบัติงานได้ประสบผลสำเร็จ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13, 2565)

3.3.3 การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นพี่

จากการศึกษาพบว่า ในช่วงเริ่มต้นของการทำงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการถ่ายทอดหรือสั่งสอนวิธีการใช้สายลับจากเจ้าหน้าที่สืบสวนรุ่นพี่ แต่ไม่ใช่การถ่ายทอดอย่างเป็นทางการ หากแต่เป็นการสอนงานโดยเจ้าหน้าที่รุ่นพี่ที่แสดงการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างหรือปฏิบัติงานร่วมกันกับเจ้าหน้าที่รุ่นน้อง แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสนใจ ความถนัดและทักษะเฉพาะตัวของเจ้าหน้าที่ผู้เรียนรู้ด้วย เพราะในหนึ่งหน่วยงานหรือหนึ่งชุดปฏิบัติการไม่ใช่เจ้าหน้าที่ทุกคนที่จะสืบสวนด้วยวิธีใช้สายลับได้ เจ้าหน้าที่ส่วนมากจะมีหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งการของหัวหน้าชุด หรือเข้าจับกุมตามเหตุการณ์ซึ่งหน้าเท่านั้น ไม่ได้มีหน้าที่ในการหางานหรือพัฒนา Case จนนำไปสู่การจับกุมได้ เจ้าหน้าที่สืบสวนบางคนอาจไม่ประสบความสำเร็จในการทำงานร่วมกับสายลับ เขาก็ไม่อยากจะเรียนรู้หรือหันไปใช้เทคนิคการสืบสวนโดยวิธีอื่น

“โดยพื้นฐานปฏิบัติมันเป็นการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น โดยที่ตัวตำรวจรุ่นพี่ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องการเป็น UC (Undercover หรือ เจ้าหน้าที่อำพราง) มีความสนิทสนมและมีความใกล้ชิดกับตัวสายลับค่อนข้างมากจะมาถ่ายทอดความรู้ในการที่จะเป็น UC เป็นยังไง...

ต้องเปิดใจก่อนอย่ามีอีโก้เพราะบางท่านรุ่นพี่หรือสายลับ เขาอาจจะมีความรู้ทางด้านการศึกษาน้อยกว่าเรา แต่ว่าประสบการณ์ที่เขาเรามีมากกว่าเรา...แล้วรุ่นพี่ก็จะไม่ได้มาสอนแบบตามตำรา จะสอนแบบลักษณะครูพักลักจำ จะสอนแบบเก็บเล็กน้อยๆในขณะที่ทำงาน โดยที่ตัวเขาการปฏิบัติของตัวเองมาเป็นสิ่งที่สอนมากกว่า”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 3, 2565)

“เห็นรุ่นพี่มีงานแล้วได้เคลสใหญ่ๆ ที่นี้รุ่นพี่ที่เขาผ่านประสบการณ์บอกว่า ให้ทำเคลสใหญ่ๆเลย ... ก็เริ่มมาหาสายลับ รุ่นพี่เขามีสายลับของเขาอยู่แล้ว เราเห็นวิธีการเราก็ทำตาม แล้วเราก็หาสายลับที่เป็นของเราเอง เราก็เรียนรู้จากรุ่นพี่ แต่เทคนิคของเขาคนละสไตล์ไม่เหมือนกัน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 7, 2565)

3.3.4 การเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง

เจ้าหน้าที่บางรายเรียนรู้และฝึกฝนวิธีการใช้สายลับจากประสบการณ์ของตนเอง เริ่มต้นจากการปฏิบัติงานเป็นตำรวจโดยที่ไม่ได้มีการฝึกในการสืบสวนหรือหาข่าวโดยตรง ด้วยสถานะความเป็น

เจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้มีประชาชนหรือพลเมืองตีมาแจ้งเบาะแสเกี่ยวกับการกระทำความผิดให้ทราบ เจ้าหน้าที่จึงเกิดการเรียนรู้ที่จะพูดคุยซักถามบุคคลที่เป็นแหล่งข่าวจนนำไปสู่การจับกุมผู้กระทำความผิดได้ กระทั่งพัฒนาไปสู่การใช้สายลับในการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดในท้ายที่สุด และมีความเชื่อมั่นในการสืบสวนด้วยวิธีนี้ ประกอบกับในสมัยแรกเริ่มของการทำงานประสบความสำเร็จ ยากลำบากต่อเข้าถึงข้อมูลหรือเทคโนโลยี แม้กระทั่งเครื่องโทรศัพท์ที่ใช้ติดต่อกันก็ยังมีราคาสูง เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่ทำงานด้านนี้ก็ต้องเรียนรู้ที่จะใช้สายลับเป็นหลัก

“มีห้วงหนึ่งมีชาวบ้านพลเมืองดีโทรมาบอกว่าพอดีมีข้อมูลคนหนึ่ง มีตำหนิลักษณะรูปร่างพรรณ แล้วก็เขาสะพายเป้อะไรยังไง...ความที่อยู่ตำรวจสายตรวจก็เลยออกไปตึกว่า...บอกที่อีกคน เป็นตำรวจอาวุโส...เราไปตามที่ได้รับข้อมูลจากชาวบ้านพลเมืองดี...ไปก็เห็น...เขาบอกว่ามาคนเดียว สังเกตง่ายว่าท่าทางมีพิรุณ ก็ตามดูจนกระทั่งเขามาซื้อตั๋วรถสมบัติทัวร์ แล้วพอขึ้นรถเสร็จกระเป๋ามาเอาไว้บนรถแล้วก็ลงมา จนกระทั่งช่วงเย็นรถใกล้จะออกประมาณครึ่งชั่วโมงก็ขึ้นไป เราก็อยู่ตามซานซาลารถ ตำรวจของกอง 7 กองปราบ เขาก็ขึ้นไปจับคนสองคนนั้น มาแล้วเปิดกระเป๋ามาเป็นเฮโรอีน...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

นอกจากนั้นยังพบว่า ด้วยลักษณะงานที่เป็นความลับของการทำงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ทำให้เจ้าหน้าที่เรียนรู้ที่จะแสวงหาวิธีการทำงานด้วยตนเอง ซึ่งหนึ่งในวิธีการทำงานก็คือการใช้บุคคลที่สามารถที่จะเข้าถึงสิ่งที่ต้องการได้ นั่นก็คือ การใช้ผู้กระทำความผิดด้วยกันมาเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ที่กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการใช้สายลับว่า ในอดีตเมื่อมีการจับกุมผู้เสพหรือผู้ขายรายย่อยได้ก็จะสอบถามว่า ซื้อยาเสพติดมาจากไหน เพราะเห็นว่า หากจับกุมผู้เสพไปแล้วผู้ขายยังไม่ถูกจับกุม ปัญหายาเสพติดก็ยังคงมีอยู่ต่อไปไม่จบสิ้น จึงตัดสินใจให้เขาเป็นสายลับไปล่อซื้อยาเสพติดจากผู้จำหน่ายให้สูงขึ้น

“รายย่อยนี้เป็นปัญหาที่สุดของประเทศ...พอจับมาก็คุยต่อว่าทำไมถึงทำ มันบอกว่าไม่มีเงิน ผมก็ต้องขายเป็นเรื่องปกติ มันก็บอกว่าผมจะทำงานให้พี่ แต่พี่ปล่อยผมนะ เราก็บอกโอเคได้ ให้มันไปล่อซื้อแทนเรา ก่อนล่อซื้อเราก็ซักถามแล้วว่าเป็นใคร มาจากไหน พฤติการณ์เป็นยังไง รู้จักใครบ้าง แล้วเราก็ไปจับได้ต่อไปให้มันสูงไปอีก สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเราต้องการจับเอเยนต์ (นายหน้าหรือผู้หลอกล่อ)”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาในประเด็นจุดเริ่มต้นของการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับได้แสดงให้เห็นว่า การใช้สายลับเป็นวิธีการพื้นฐานที่มีใช้กันอยู่แล้วในการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ว่าจะเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการฝึกอบรมจากหน่วยงานหรือไม่ก็ตาม เจ้าหน้าที่ก็สามารถเรียนรู้จากการถ่ายทอดจากรุ่นพี่ และลองผิดลองถูกจากประสบการณ์ของตนเองได้ เหล่านี้เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ (Method) ของมนุษย์ที่มีมาช้านาน การใช้สายลับมีประวัติศาสตร์อันยาวนานและสอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมทางศาสนาและเอกสารเก่าแก่ การสอบถามจากผู้ที่รู้ได้เห็นมาด้วยตนเองย่อมดีกว่าการคาดคะเนเอาจากความรู้สึกของตัวเอง และการส่งคนของตนเองเข้าไปรู้เห็นจึงย่อมจะดียิ่งกว่าหลายเท่า จากการค้นหาคำเป็นมาของการใช้สายลับตามที่ปรากฏในวรรณกรรมตะวันตก วรรณกรรมตะวันออก หรือประเทศไทยก็ล้วนมีแก่นสาระเดียวกันนี้ แต่วิธีการแสวงหาความรู้อันนี้ถูกบดบังด้วยความสามารถอื่นของมนุษย์ แม้สายลับจะสำคัญแต่ก็ไม่สำคัญมากไปกว่าคนใช้สายลับ สายลับไม่ได้รับการกล่าวถึงอย่างเด่นชัดและไม่ได้รับการยกย่องเชิดชูแต่ประการใด นัยว่าถูกเก็บซ่อนไว้เป็นอาวุธลับและเป็นเพียงส่วนปลีกย่อยของวิธีการอื่นเท่านั้น

ผลการศึกษาชี้ว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องใช้วิธีการสืบสวนโดยการใช้สายลับ เกิดจากลักษณะการทำงานที่เป็นความลับ ด้วยความจำเป็นที่เจ้าหน้าที่ต้องเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ไม่อาจเข้าถึงได้โดยเปิดเผย หรือจะต้องปกปิดแหล่งที่มาของข้อมูลข่าวสารนั้นไว้เป็นความลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภารกิจด้านความมั่นคงของประเทศและการปราบปรามผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย การส่งคนเข้าไปสืบความลับยังคงเป็นวิธีการที่ยังคงใช้ได้อยู่ตั้งแต่สมัยบรรพกาลจนถึงทุกวันนี้ ไม่ว่าจะในบริบทของการสงครามระหว่งรัฐหรือการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ ต่อให้เทคโนโลยีของมนุษย์ก้าวล้ำไปไกลแค่ไหน แต่วิธีการแสวงหาความรู้อันนี้ก็ยังคงถูกนำมาใช้ได้เสมอ และดูเหมือนว่าวิธีการส่งคนเข้าไปสืบความลับต่างหากที่เกิดขึ้นมาก่อนและยังคงใช้ได้อยู่เสมอ แม้ไม่มีเทคโนโลยีหรือวิธีการอื่นใด ในทางตรงข้ามวิธีการดังกล่าวอาจถูกเลือกมาใช้เป็นลำดับแรกด้วยซ้ำ โดยไม่จำเป็นต้องวิเคราะห์อ้างอิงถึงลักษณะเฉพาะของอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งไม่มีเหยื่อ (Victimless Crime) และเป็นอาชญากรรมองค์กร (Organized Crime) เพราะอันที่จริงแล้ววิธีการใช้สายลับดังนี้เกิดขึ้นมาก่อนกฎหมายและอาชญากรรม ดังจะเห็นได้จากการศึกษาความเป็นมาของการใช้สายลับในบทที่ 3 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพบว่า องค์ความรู้ดังกล่าวกำเนิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ในตัวเองและดำรงอยู่สืบทอดมาโดยแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงไปเลยจากอดีต

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่องสายลับกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและบทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับบุคคลที่เป็นสายลับในการทำงานปราบปรามยาเสพติด เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด

การนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมทั้งสิ้น 27 ท่าน ได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐและอดีตเจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับสืบสวนหาข่าวเกี่ยวกับยาเสพติดโดยใช้สายลับ จำนวน 15 ท่าน บุคคลที่สมัครใจยอมรับว่าเคยเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐในคดียาเสพติด จำนวน 8 ท่าน และบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม ประกอบด้วย ผู้พิพากษา อัยการ นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม และนักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน จำนวน 4 ท่าน มาดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงจากการตอบคำถามสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาและอภิปรายผลการศึกษาไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- 4.1 บทบาทความสำคัญของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด
- 4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ
- 4.3 การวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด

4.1 บทบาทความสำคัญของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาในประเด็นบทบาทความสำคัญของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดของประเทศไทย อันเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้

4.1.1 คำจำกัดความของสายลับ

หากจะถือว่าสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด หรือสำนักงานป.ป.ส. เป็นหน่วยงานประสานนโยบายและการปฏิบัติงานด้านการป้องกันและปราบปรามและแก้ไขปัญหายาเสพติด กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นหน่วยงานกลางของประเทศใน

การสนับสนุนข้อมูลข่าวสารวิชาการ ตลอดจนพัฒนาบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ฉะนั้น การค้นหาคำจำกัดความของสายลับในคดียาเสพติดก็อาจจะต้องพิจารณาไปที่การกำหนดความหมายของสายลับตามแนวทางของสำนักงาน ป.ป.ส. มาใช้เป็นหลักในการศึกษาความหมายของสายลับในคดียาเสพติด อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาและค้นคว้าเอกสารของสำนักงาน ป.ป.ส. เอง พบว่าก็ยังมีความแตกต่างกันในการระบุความหมายของสายลับตามแต่วัตถุประสงค์ในเอกสารนั้น ๆ ดังนี้

หนังสือคู่มือเจ้าหน้าที่ปราบปรามยาเสพติดของสำนักงาน ป.ป.ส. ได้ระบุไว้ว่า

สายลับ (informants, cooperating individuals) หมายถึง บุคคลที่เข้าถึงเป้าหมายและข่าวสารที่ต้องการ และเป็นบุคคลที่มีจุดอ่อนให้สามารถชักจูงเข้ามาร่วมงานหรือให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่ ทั้งนี้โดยสมัครใจเข้ามาเป็นสายลับเอง หรือถูกชักชวนหรือเลือกโดยเจ้าหน้าที่ หรือในบางครั้งอาจถูกสถานการณ์บีบบังคับให้เป็นสายลับเพื่อแลกเปลี่ยนกับบางสิ่งบางอย่าง (จักรเทพ เอมชบุตร และคณะ, 2525)

หนังสือคู่มือการล่อซื้อยาเสพติดของสำนักงาน ป.ป.ส. ได้ระบุไว้ว่า

สายลับ คือ บุคคลที่สามารถเข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสารตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการซึ่งอาจเป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือหวังผลตอบแทนหรือถูกบีบบังคับเพื่อต่อรองกับผลประโยชน์ หรือมีเหตุผลจุดมุ่งใจประการอื่น ซึ่งอาจเป็นบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ค้ายาเสพติด ในฐานะเป็นผู้ร่วมหรือเคยร่วมกระทำความผิด หรือรู้เรื่องหรือรายละเอียดในการกระทำความผิดของผู้ค้ายาเสพติด เป็นบุคคลที่อยู่ในความควบคุมหรือสั่งการให้ปฏิบัติงานตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่สืบสวนจับกุมเพื่อประโยชน์ในการหาข่าวสารเกี่ยวกับยาเสพติด หรือใช้ในการติดต่อ (สำนักงาน ป.ป.ส., 2552)

คำสั่งสำนักงานคณะกรรมการและปราบปรามยาเสพติด ที่ 129/2559 เรื่องแนวทางการสนับสนุนค่าตอบแทนการปฏิบัติงานเพื่อการปราบปรามยาเสพติดของสำนักงาน ป.ป.ส. ลงวันที่ 11 มีนาคม 2559 ซึ่งเป็นการแก้ไขปรับปรุงข้อตกลงกับกรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง เกี่ยวกับการสนับสนุนค่าตอบแทนการปฏิบัติงานเพื่อการปราบปรามยาเสพติด ตั้งแต่ปี 2539 ถึงปี 2558 ได้ระบุไว้ว่า

สายลับ หมายถึง บุคคลทั่วไปหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่ไม่มีหน้าที่ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยตรง ตกลงยินยอมสนับสนุนการสืบสวนหาข่าวนักค้ายาเสพติดรายสำคัญให้กับสำนักงาน ป.ป.ส. โดยวิธีอำพรางแฝงตัวอยู่ในหน่วยงานหรือองค์กรอาชญากรรมตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดี ยาเสพติด พ.ศ. 2550 และแจ้งข้อมูลข่าวสารนั้น ให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมการสืบสวนทราบ (สำนักงาน ป.ป.ส., 2559)

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่สืบสวนปราบปราม ยาเสพติดทั้งสามหน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.) ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย (ศรภ.) และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) มีความเข้าใจในความหมายของสายลับไปในแนวทางเดียวกัน และสอดคล้องกับการกำหนด ความหมายของสำนักงาน ป.ป.ส. แม้จะมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดและการใช้ถ้อยคำ อันเนื่องจากพื้นฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากหน่วยงานต้นสังกัดหรือการฝึกอบรม ผู้วิจัยได้สรุป คำจำกัดความของสายลับตามความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังต่อไปนี้

4.1.1.1 สายลับเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง

เจ้าหน้าที่เห็นว่า สายลับในคดียาเสพติดในที่นี้หมายถึงตัวบุคคลจริง ๆ ไม่ใช่เป็น เครื่องมือ อุปกรณ์หรือระบบการตรวจสอบที่เจ้าหน้าที่ใช้ในการสืบสวน และบุคคลที่เป็นสายลับต้อง ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐมีหน้าที่สืบสวนปราบปรามยาเสพติดเอง ซึ่งอาจเป็นเจ้าหน้าที่อื่นที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมายในเรื่องนี้ได้ สายลับอาจเป็นบุคคลซึ่งตกเป็นผู้ต้องหาคดียาเสพติดแล้วให้ความร่วมมือ กับเจ้าหน้าที่ในการขยายผลไปยังผู้ต้องหาคดีอื่น หรืออาจเป็นบุคคลที่สมัครใจมาเป็นสายลับอาชีพ โดยที่ไม่ได้มีปัญหาคความผิดทางอาญาก็ได้

สายลับเป็นบุคคลที่ถูกปิดบังตัวตนไว้เป็นความลับ กล่าวคือ สายลับจะไม่มีสถานะ ทางคดีอาญาที่จะต้องเป็นพยานบุคคลซึ่งต้องถูกเรียกมาให้ปากคำต่อพนักงานสอบสวน และไม่ต้องไปเบิกความเป็นพยานในชั้นการพิจารณาคดีของศาล มีเพียงเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับที่ทราบ ข้อมูลของสายลับและจะเปิดเผยสถานะหรือตัวตนของสายลับแต่กับเฉพาะเจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการที่ เกี่ยวข้องหรือผู้บังคับบัญชาเท่าที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานเท่านั้น เพราะการเปิดเผยอาจทำให้ สายลับไม่ปลอดภัยและไม่สามารถทำงานที่เป็นความลับได้อีก เจ้าหน้าที่บางหน่วยงานอาจมีการขึ้น ทะเบียนจัดเก็บข้อมูลของสายลับไว้อย่างเป็นระบบ แต่เจ้าหน้าที่บางหน่วยงานจะกระทำต่อเมื่อมี ความจำเป็นทางเอกสารที่ต้องเบิกจ่ายงบประมาณหรือคำตอบแทนให้แก่สายลับ

“ในความเข้าใจผมนะครับ ตัวสายลับคือ บุคคลที่เป็นคนช่วยเหลือทางเจ้าหน้าที่บังคับใช้ กฎหมายในการที่จะเชื่อมโยงกลุ่มผู้กระทำความผิดหรือเครือข่ายของผู้กระทำความผิดเพื่อที่จะ

ติดต่อกับ ล่อซื้อ ซื้อขาย หรือการกระทำใดๆ ที่ให้มันเกิดขึ้น โดยบุคคลดังกล่าวนี้ก็คือตัว ผู้ต้องหาที่มีเจตนาที่จะกระทำความผิดอยู่แล้ว”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 3, 2565)

จากการศึกษายังพบว่า เจ้าหน้าที่ที่สามารถระบุในเอกสารว่ามีกรปฏิบัติงานสืบสวนคดียาเสพติดโดยวิธีใช้การสายลับ ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงไม่ได้ใช้วิธีการดังกล่าว และสายลับไม่มีตัวตนอยู่จริงแต่อย่างใด ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลความจำเป็นเรื่องการเงินงบประมาณสำหรับการปราบปรามยาเสพติดที่เจ้าหน้าที่จะต้องนำมาบริหารจัดการในการทำงาน รวมทั้ง เรื่องเงินสินบนรางวัลหรือค่าตอบแทนในคดียาเสพติดซึ่งมีกฎระเบียบกำหนดให้จ่ายแก่ผู้แจ้งความนำจับเท่านั้น ฉะนั้น เจ้าหน้าที่จึงต้องระบุไว้ในเอกสารบันทึกการจับกุมคดียาเสพติดหรือบันทึกการตรวจยึดยาเสพติดว่ามีการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับไว้เสมอ และสายลับเป็นผู้แจ้งความนำจับซึ่งจะทำให้เกิดสิทธิได้รับเงินสินบนหรือเงินค่าตอบแทนตามระเบียบนั้น

“คนที่เขียนบันทึกจับกุมให้มันมีสายลับเพราะต้องการเบิกเงินรางวัล ประเด็นแค่นั้นเอง... ถ้าเรามีสายลับจริงๆ... เราก็เอาสายลับนี้ไปเบิกเงินรางวัล ใช้เลขรหัสนี้โดยที่ไม่เปิดเผย มันจะมีเลขรหัสอยู่ใช่ไหม ทำไม่ไม่ให้แต่ละหน่วยงานทำเลขรหัสขึ้นมาล่ะ มันจะแก้ได้ แต่ทุกหน่วยมันไม่มีหรอก อย่างที่บอกว่าทุกที่มันไม่มีสายลับหรอกเพื่อที่จะเบิกเงินรางวัลอย่างเดียว...ถ้าเป็นเรื่องเงินสายลับมันเปิดตัวอยู่แล้ว ไม่มีสายลับคนไหนที่ไม่กล้าไปเบิกเงิน เพราะมันอยากได้เงินอยู่แล้ว”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

“ที่เขาเขียนลักษณะนั้นเป็นประเด็นเรื่องเบิกเงินรางวัลจากสำนักงาน ป.ป.ส. บางทีอาจจะไม่มีสายลับจริง แต่ว่ามันเป็นการสืบสวนของเจ้าหน้าที่... ถ้ากรณีจะไปทำเบิกหรือลงในบันทึกจับกุมก็ต้องเขียนว่าสายลับ เพราะมันไม่มีคำจำกัดความหรือบทนิยาม คือเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารจนสามารถเข้าถึงเมื่อยาตัวยาหรืออะไรทั้งหลายจนเจ้าหน้าที่สามารถเข้าทำการจับกุมได้ก็จะตีว่าสายลับทั้งหมดเลย”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

4.1.1.2 สายลับมีคุณสมบัติเข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสาร

จากการศึกษาพบว่า สายลับคือบุคคลที่สามารถเข้าถึงบุคคลเป้าหมายหรือข่าวสารเกี่ยวกับยาเสพติดตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการได้ ซึ่งในที่นี้จำแนกออกเป็นการให้ข่าวสารและการเข้าถึงบุคคลเป้าหมาย การให้ข้อมูลข่าวสารอาจเป็นข้อมูลทั่วเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือเป็นข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด เช่น จุดนำเข้า เส้นทางลำเลียง สถานที่เก็บพัก หรือแผนประทุษกรรม เป็นต้น ส่วนการเข้าถึงบุคคลเป้าหมายก็คือความสามารถในการติดต่อเชื่อมโยงกับผู้กระทำความผิดที่เป็นเป้าหมายสืบสวนของเจ้าหน้าที่ได้ ทั้งการเข้าถึงผู้กระทำ

ความผิดในเครือข่ายของสายลับเองเพราะมีความสัมพันธ์กันมาก่อน หรือการเข้าถึงบุคคลตามที่เจ้าหน้าที่กำหนดให้เป็นเป้าหมายสืบสวน

“ผมจะพูดถึงบริบทของผมที่ผมทำงานที่ฝั่งลาว ซึ่งต้องเข้าใจว่าเราต้องมีแหล่งข่าว ต้องมีสายลับ เราต้องมีผู้ให้ข่าวจากต้นน้ำ... ถ้าเราไม่ได้จากต้นน้ำ เราก็ไม่มีโอกาสที่จะรู้องค์ความรู้ว่าสถานการณ์ยาเสพติดจริงๆ แล้วมันเป็นยังไง”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13, 2565)

“สายลับเป็นคนที่เข้าถึงคนพวกนี้ (ผู้กระทำผิด) รู้ข้อมูลพวกกลุ่มเดียวกับเขา สามารถทำให้บุคคลฝ่ายเดียวกับเขาเชื่อถือเขา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

4.1.1.3 สายลับต้องอยู่ภายใต้การควบคุม

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ได้จำแนกบุคคลที่ให้ข้อมูลข่าวสารออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ผู้ให้ข่าว แหล่งข่าว และสายลับ โดยอธิบายว่า ผู้ให้ข่าว คือ บุคคลใดก็ตามที่ให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่ทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้ และเป็นข้อมูลข่าวสารในเรื่องใดก็ได้ ในขณะที่ แหล่งข่าว คือ บุคคลที่ให้ข่าวสารแก่เจ้าหน้าที่อยู่เป็นประจำหรือใช้ระยะเวลาอันพอสมควร และเป็นข่าวเชิงลึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพฤติกรรมยาเสพติด ส่วนสายลับ คือ บุคคลที่เป็นแหล่งข่าวซึ่งเจ้าหน้าที่สามารถมอบหมายหรือกำหนดภารกิจให้ไปปฏิบัติได้ เพราะเป็นบุคคลที่มีจุดอ่อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่สามารถควบคุมเขาให้ยินยอมปฏิบัติตามให้แก่เจ้าหน้าที่ได้ อาจได้รับการขึ้นทะเบียนหรือบันทึกประวัติกับหน่วยงาน ได้รับความไว้วางใจและมีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่มากกว่าผู้ให้ข่าวและแหล่งข่าว นอกจากนี้ ข่าวสารที่ได้รับจากสายลับมีความน่าเชื่อถือมากกว่าแหล่งข่าวทั่วไป

“ผู้ให้ข่าว หรือแหล่งข่าวเป็นคนป้อนข้อมูลให้เรา แต่สายลับเราจะกำหนดงานให้เขาทำ คิดว่าเป็นความไว้วางใจ เราไว้วางใจเขาร้อยเปอร์เซ็นต์แล้วว่าเขาจะไม่หักหลังเรา และเอาผลตอบแทนมาให้เรา เราจะต้องควบคุมกำกับดูแลเขาให้เป็นอย่างดี”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐจากหลายหน่วยงาน จำนวน 15 ท่าน ทำให้ได้ข้อมูลประการแรกว่า สายลับเป็นมนุษย์ที่มีตัวตนอยู่จริง แม้จะได้รับการปกปิดสถานะไว้เป็นความลับ เมื่อเอ่ยถึงคำว่า สายลับ เจ้าหน้าที่ทุกนายซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดต่างเข้าใจในความหมายไปในแนวทางเดียวกัน ผลการศึกษาพบว่า ในทางวิชาการอาจจำแนกบุคคลที่ให้ข่าวแก่เจ้าหน้าที่ออกเป็นหลายประเภท เช่น ผู้ให้ข่าว แห่ข่าว แต่ในทางปฏิบัติเมื่อเจ้าหน้าที่กล่าวถึงสายลับในคดียาเสพติดก็จะกินความหมายที่กว้างและครอบคลุมไปถึงบุคคลใดก็ตามที่ให้ข่าวหรือช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ เป็นการสื่อสารให้เข้าใจว่าบุคคลดังกล่าวไม่ใช่เจ้าหน้าที่ของเราเอง และไม่ต้องการเปิดเผยตัวตนของบุคคลนั้นให้ผู้ใดทราบ

ก่อนที่จะไปถึงการวิเคราะห์คำจำกัดความของสายลับ ข้อค้นพบที่อาจจะเป็นปัญหาตามมานั้นก็คือ การอนุญาตให้เจ้าหน้าที่กล่าวอ้างถึงสายลับลงในเอกสารทางคดีทั้งที่โดยความเป็นจริงสายลับไม่ได้มีตัวตนอยู่จริงเพราะเป็นการสืบสวนด้วยวิธีการอื่น ด้วยอาศัยเหตุผลของการเบิกเงินสินบนรางวัลจากสำนักงาน ป.ป.ส. ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบอันเป็นลูกโซ่หรือวัฏจักร กล่าวคือเป็นได้ทั้งสาเหตุและผลลัพธ์ของปัญหาในเวลาเดียวกัน ประการแรกคือเป็นผลลัพธ์จากการไม่มีกฎหมายควบคุมการใช้สายลับในคดียาเสพติด สืบเนื่องจากลักษณะที่เป็นความลับของงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดทำให้ไม่มีการควบคุมกำกับจากทั้งภายในหน่วยงานและหน่วยงานภายนอก ในทางกฎหมายคงมีเพียงสถานะของการเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลย และพยานบุคคลเท่านั้น เมื่อสายลับไม่ได้อยู่ในสถานะดังกล่าวก็ไม่มีควมจำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนให้ผู้ใดล่วงรู้ ด้วยเหตุนี้เมื่อไม่มีใครตรวจสอบจึงง่ายต่อการกล่าวอ้างถึงสายลับ ประการที่สอง การอนุญาตให้เจ้าหน้าที่กล่าวอ้างถึงสายลับในเอกสารทางคดีได้โดยที่ไม่มีตัวตนอยู่จริง จะเป็นปฐมบทของความไม่โปร่งใสของวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับที่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบด้านสังคมและกระบวนการยุติธรรมตามมา ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอในหัวข้อ 4.3.3 และ 4.3.5 ตามลำดับ

ผลการศึกษาที่ระบุว่า สายลับมีคุณสมบัติเข้าถึงเป้าหมายหรือข่าวสาร คำจำกัดความข้อนี้สะท้อนถึงบทบาทหน้าที่ของสายลับที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่ยุคบรรพกาล คือ การรวบรวมข้อมูลข่าวสารทุกชนิดที่จำเป็นต่อการตัดสินใจของผู้มีอำนาจดังเช่นสายลับของโมเลสและโจชัว (Andrew, 2018) และเป็นหนึ่งในวิธีนำมาซึ่ง การรู้ล่วงหน้า (foreknowledge) ที่ขุนวุกกล่าวไว้ในตำราพิชัยสงคราม (Madinger, 1999) เมื่อวิธีการนี้ย้ายเข้ามาอยู่ในวิธีการบังคับใช้กฎหมายเพื่อจัดการต่ออาชญากร ซึ่งเจ้าหน้าที่มีหน้าที่การแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด บุคคลใดบ้างที่จะมีคุณสมบัติเข้าถึงเป้าหมาย

หรือข่าวสารเกี่ยวกับอาชญากรรมโดยเฉพาะอาชญากรรมยาเสพติด คำจำกัดความนี้จึงบ่งชี้ในตัวเองว่า อย่างน้อยสายลับต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในวงการยาเสพติด ดังที่จะนำเสนอในหัวข้อ 4.1.2 ต่อไป

สายลับต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ คำจำกัดความข้อนี้เสมือนเป็นหัวใจสำคัญที่แบ่งแยกสายลับออกจากบุคคลอื่นที่ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ และยังคงคล้ายกับเป็นข้อกำหนดให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบ (checklist) คุณสมบัติของสายลับก่อนที่จะทำงานร่วมกัน และยังสอดคล้องกับคำอธิบายของ Madinger (1999) ที่ระบุคุณสมบัติสามประการที่สายลับจะต้องมี คือ แรงจูงใจ (Motivation) + การเข้าถึง (Access) + การควบคุม (Control) กล่าวคือ สายลับ หมายถึง บุคคลที่สามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรรมได้ มีแรงจูงใจให้แจ้งเรื่องนี้แก่เจ้าหน้าที่ และอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ แม้คำจำกัดความนี้เป็นข้อสำคัญแต่อีกนัยหนึ่งได้แฝงถึงการบอกปิดความรับผิดชอบที่มีต่อสายลับที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถควบคุมได้ คำถามก็คือ สายลับที่เจ้าหน้าที่ควบคุมไม่ได้ยังเรียกว่าสายลับอยู่หรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าการควบคุมอาจไม่ใช่เกณฑ์คัดบุคคลเข้ามาเป็นสายลับ หากแต่เป็นมาตรการขั้นสุดท้ายในการคัดบุคคลออกจากความเป็นสายลับของเจ้าหน้าที่ต่างหาก ตอกย้ำแนวคิดที่ว่า การควบคุมสายลับเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก สิ่งใดที่มีคุณอนันต์ย่อมมีโทษมหันต์ เป็นการยากที่จะควบคุมสายลับให้อยู่ในกรอบที่ต้องการ ทำให้การเลี้ยงสายลับไว้ประจำเพื่อทำงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมโดยเฉพาะจึงไม่เป็นการยอมรับเป็นทางการ (แสง ธีระสวัสดิ์, 2547)

4.1.2 การก้าวเข้ามาเป็นสายลับคดียาเสพติด

ผู้วิจัยจะได้นำเสนอจุดเริ่มต้นของการที่บุคคลจะมีสถานะเป็นสายลับในคดียาเสพติด โดยอาศัยข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและอดีตเจ้าหน้าที่รัฐ และกลุ่มสายลับ ดังนี้

4.1.2.1 คนในวงการยาเสพติด

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกรายในกลุ่มสายลับ ยอมรับว่าจุดเริ่มต้นของการที่มีสถานะเป็นสายลับในคดียาเสพติด เพราะเหตุว่าตนเองอยู่ในวงการยาเสพติดมาก่อนและยังคงอยู่ในวงการนั้น ไม่ว่าจะ เป็นบทบาทของผู้เสพที่ผันตัวเองมาเป็นผู้จำหน่ายยาเสพติด หรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งในขบวนการยาเสพติด

“มันง่ายครับ ง่ายมาก แล้วก็บวกกับวัยเราด้วย ยิ่งอยากรู้ อยากลอง พอลองแล้ว ทุกอย่างลืมหืมเลยครับ ลืมความถูกต้อง ลืมทุกอย่าง ก็คือจะสนุกอยู่กับการใช้ยาเสพติด เรียนจนถึง ปวส. เเทมสุดท้าย โดนจับได้จากการชดทอดของรุ่นน้อง เขาก็เชิญให้ออกจากวิทยาลัย... ตอนนั้นเรายังเป็นแค่ผู้เสพ เราก็เลยไปซื้อเขาบ่อยๆ วันหนึ่งหลายๆ ครั้งเข้า เขาก็

เสนอว่าเอาไปก่อนไหม อะไรแบบนี้ก็ดี เราจะได้ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมาให้เสีย...พอเริ่มมีคนมาซื้อ เราก็ต้องหาลาด”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 3, 2565)

“เริ่มเสพตอนอายุ 15 ปี โดนตรวจฉี แล้วก็พาไปบำบัดที่โรงเรียนลูกผู้ชาย ตอนนั้นเคยลองขายเองคือเพื่อนให้มาก็เลยเอามาสูบเองและขายด้วย...ตอนที่โดนคดีอายุเกือบ 30 ปี กว่าๆ ไม่เคยต้องคดีติดคุก”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

“ผมอดีตเคยต้องโทษคดียานี้แหละ...ตอนแรกไปค้าขายในฝั่งไทยมีเครดิตดี ขายเครื่องอุปโภคบริโภค ข้าวสาร แล้วไม่ได้เงิน ทำให้ขาดทุนมีหนี้สินหลายล้าน และไม่มีทางออก แล้วมีคนเสนอไปชนเฮโรอีนให้ใช้หนึ่งก่อน คนที่แนะนำก็ค้าเฮโรอีนอยู่แล้ว”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

4.1.2.2 การทาบตามหรือชักชวนของเจ้าหน้าที่

การที่สายลับเป็นผู้อยู่ในวงการยาเสพติดอยู่แล้วจึงสามารถรู้ข้อมูลทุกอย่างของผู้กระทำความผิดได้ โดยไม่ต้องใช้เวลามากนักในการสร้างความไว้วางใจกับผู้กระทำความผิดด้วยกัน บุคคลที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ย่อมเป็นที่ต้องการของเจ้าหน้าที่สืบสวนที่กำลังแสวงหาวิธีการที่จะรู้ข้อมูลของผู้กระทำความผิด เมื่อถึงสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่จะสามารถเข้าถึงตัวบุคคลเช่นนั้นได้ซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญา เจ้าหน้าที่จะใช้โอกาสนั้นทาบตามหรือชักชวนบุคคลดังกล่าวให้เขามาทำหน้าที่เป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่โดยเสนอทางเลือกให้พิจารณา

“เขากล่าวว่าเป็นยังงี้มีงานใหม่ ผมก็บอกว่าไม่มี มีแต่คนจ้างไปซื้อทอง เขาก็ถามว่าซื้อทองไปทำอะไร...ใช้พ่อค้ายาหรือเปล่า...มันเข้าข่ายฟอกเงินนะ...ผมก็เลยคิดว่าผมจะเดือดร้อน เขาว่าตอนนี้ยังไม่เป็นไร...แต่ถ้าหากจับได้คนนึง...เขาก็จะขยายผลไปถึงว่า...ไอ้คนนี่ทำเรื่องนี้คนนี่ทำเรื่องนั้น...ผมก็เลยคุยกับเจ้าหน้าที่คนนั้นว่าแล้วจะทำยังไง เจ้าหน้าที่ที่ตอบว่า เอาอย่างนี้แล้วจะกันให้...”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 7, 2565)

จากการศึกษายังพบกรณีที่เจ้าหน้าที่ทราบดีว่าสายลับเป็นผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด แต่ไม่อาจแสวงหาพยานหลักฐานที่หนักแน่นพอที่จะสามารถจับกุมดำเนินคดีได้ เจ้าหน้าที่จึงเลือกใช้ประโยชน์จากสายลับคนนั้นเพื่อเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและจับกุมผู้กระทำความผิดรายอื่น โดยใช้วิธีการเดินเข้าไปพูดคุยอย่างตรงไปตรงมาแล้วเสนอให้เขาทำหน้าที่เป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่

“มันไม่เชิงว่าโดนจับครับ เจ้าหน้าที่เขารู้ เขาก็เริ่มเกาะผม เกาะผมได้ 3-4 ปี แต่หาตัวไม่เจอ เขารู้แต่ชื่อแต่เขาไม่รู้ตัวตนว่าผมเป็นใคร แต่มีชื่อผมอยู่ในแฟ้มแล้ว เขาก็เลยหาทางติดต่อผม...เขาก็อยากจะทำผมอยู่ครับ แต่เขาสาวยไปไม่ถึง เพราะมันไม่มีอะไรที่จะสาวมาถึงผมครับ...ผมซึ่งใจอยู่ครับ เขาติดต่อผมอยู่ปีหนึ่งครับ ผมก็ซึ้งใจกับเขาว่าผมจะเปิดหรือไม่เปิด”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

4.1.2.3 แรงจูงใจของสายลับ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญก้าวเข้ามาเป็นสายลับคดียาเสพติดด้วยแรงจูงใจหลายประการ ได้แก่ ความปลอดภัย บุญคุณ เงินและอุดมการณ์ โดยพบว่าสายลับมีแรงจูงใจเหล่านี้ประกอบกันโดยไม่ได้อาศัยข้อใดข้อหนึ่ง นอกจากนั้นแรงจูงใจยังสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามแต่สถานการณ์หรือระยะเวลาของการทำงานเป็นสายลับ ในช่วงแรกอาจมีแรงจูงใจจากเรื่องหนึ่ง แต่เมื่อร่วมงานกันไปสักระยะหนึ่งแรงจูงใจก็เปลี่ยนแปลงไป โดยอาจจะจำแนกแรงจูงใจที่พบจากการให้สัมภาษณ์ได้ดังนี้

1) ความปลอดภัย

การตัดสินใจมาเป็นสายลับเพราะเห็นว่า ตนเป็นผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดและยังคงอยู่ในวงการยาเสพติด ถ้าหากยังคงมีพฤติกรรมเช่นนี้ต่อไปสักวันก็อาจจะต้องถูกเจ้าหน้าที่จับกุม เมื่อสถานภาพการเป็นผู้กระทำความผิดของตนเองถูกเปิดเผยออกมาแล้วและเจ้าหน้าที่เสนอทางเลือกให้พิจารณา จึงยอมเป็นการดีกว่าถ้าจะมีโอกาสรู้จักคบหาและมาทำงานเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ โดยที่ยังคงรักษาสถานภาพเดิมของตนเองต่อไปได้ แม้ฝ่ายเจ้าหน้าที่ไม่ได้อนุญาตหรือยินยอมให้กระทำความผิดอย่างเปิดเผย และไม่ยอมรับหรือรับผิดชอบต่อการกระทำผิดกฎหมายของสายลับ แต่เจ้าหน้าที่เองก็ต้องการให้สายลับกลับเข้าไปในวงการยาเสพติดและคอยรายงานข่าวสารให้ทราบซึ่งเสมือนเป็นการอนุญาตโดยปริยาย สายลับจึงมีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในการดำรงวิถีชีวิตตามปกติของตนพร้อม ๆ กับเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ในเวลาเดียวกัน และยังได้รับการปกป้องจากเจ้าหน้าที่ เพราะอย่างน้อยที่สุดสายลับก็จะไม่ถูกเจ้าหน้าที่คนนั้นหรือหน่วยงานนั้นทำการจับกุม

“ทำงานปกติไปครับ มีงานก็ทำให้มันผ่านไป พอถึงงานที่เราต้องเอา (แจ้งข่าว) ก็ประสานต่อครับ มันก็มีงานที่ผมทำตามปกติโดยที่ไม่ได้บอกเจ้าหน้าที่...”

...ที่ผมมาคบกับเจ้าหน้าที่แบบนี้ งานยาเสพติดที่ผมทำ ผมก็ไม่ได้ทำให้เขาเสียหายถูกรอบไป...ถ้าเจ้าหน้าที่เขาขอ เขาอยากได้ผลงาน...ถามว่ามันคุ้มไหมมันก็ไม่คุ้มครับ ในสายงานนี้มันไม่คุ้ม แต่มันได้ความปลอดภัยอย่างหนึ่งครับ”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

ความปลอดภัยในที่นี้หมายความรวมถึง การแสวงหาหนทางเอาตัวรอดของตนเองใน ภาวะคับขันเมื่อต้องถูกเจ้าหน้าที่จับกุมในคดีอาญาเสพติด เจ้าหน้าที่ต้องการขยายผลการจับกุมไปยัง ผู้กระทำความผิดรายอื่นจึงบีบบังคับให้ไปปล่อยชื้อยาเสพติดจากผู้จำหน่ายยาเสพติดในเครือข่าย ซึ่งเป็น การตัดสินใจเป็นสายลับด้วยความรู้สึกกดดันเมื่อสูญเสียอิสรภาพ และอยากที่จะรอดพ้นจากสภาวะ เช่นนั้นโดยเร็วที่สุด อันเป็นแรงจูงใจในเชิงลบ

“...เกลียดครับ เขาทำกับเราเหมือนกับสัตว์ แต่ก็อย่างว่าแหละครับมันมีวิธีอื่นหรือเปล่า ผมก็ ไม่รู้ ถ้าพูดกันภาษาดอกไม้ก็คงไม่มีใครยอมบอกความจริง...ใช้กำลังแน่นอนครับ การทรมาน พวกคลุมถุงหรือใช้ไฟช็อต คลุมถุงเนี่ยผมเคยโดนจนต้องรับสารภาพ...

...ถ้าเกิดเป็นความรู้สึกที่เราต้องไปปล่อยชื้อคนที่เรารู้จัก ผิดแน่นอนในความรู้สึกของความเป็น เพื่อนที่ถูกทำลายด้วยการเป็นสาย แต่ถ้าไปปล่อยชื้อใครสักคนที่เป็นสายไกลตัวเรา เราก็คงจะใช้ เป็นแนวทางในการเอาตัวรอด พวกลูกค้ำหรือคนที่เคยติดต่อกันนี่เป็นความรู้สึกเฉยๆ”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 3, 2565)

2) บุญคุณ

จากการศึกษาพบว่า แรงจูงใจเกี่ยวกับการตอบแทนบุญคุณเกิดขึ้นภายหลังจากที่ สายลับถูกจับกุมในคดีอาญา ไม่ว่าจะความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดหรือความผิดเล็กน้อยอื่น ๆ ซึ่งเป็น สาเหตุให้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ สายลับซาบซึ้งใจต่อคำพูดและวิธีการปฏิบัติของ เจ้าหน้าที่คนใดเป็นพิเศษ เช่น การให้คำปรึกษา พูดให้กำลังใจ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือครอบครัว ในยามที่สายลับถูกควบคุมตัวและต้องอยู่ในเรือนจำ จากเดิมที่สายลับเคยยืนอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับ เจ้าหน้าที่มาโดยตลอด ก็หันมาเปลี่ยนความคิดใหม่ว่า ตนเองเป็นผู้กระทำความผิดในขณะที่เจ้าหน้าที่ ปฏิบัติตามหน้าที่ ต่อมาภายหลังจากเหตุการณ์ผ่านพ้นไปแล้ว สายลับจึงอยากหาทางตอบแทน บุญคุณให้แก่เจ้าหน้าที่คนนั้น เมื่อพิจารณาอย่างดีแล้วว่า สิ่งที่เจ้าหน้าที่ต้องการก็คือผลงานการจับกุม ผู้กระทำความผิดยาเสพติด ซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องยากแต่ประการใดที่ตนจะให้ความช่วยเหลือ นั่นคือ เหตุผลที่ตัดสินใจมาเป็นสายลับ

“ความเป็นมาก็คือตอนนั้นโดนจับและมีตำรวจเข้ามาช่วยเรื่องคดี ก็เลยบอกว่า ถ้าออกมา แล้วก็จะทำงานให้เลย ก็คือคิดไว้ตั้งแต่อยู่ในเรือนจำแล้วว่า ออกมาจะช่วยเต็มที่เลย”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 6, 2565)

3) เงิน

แม้ว่าแรงจูงใจของสายลับเกี่ยวกับเงินหรือค่าตอบแทนจะเป็นสิ่งแรกที่ทุกคนคาดหวัง แต่จากการศึกษาพบว่าสายลับไม่ได้ให้ความสำคัญกับเงินเป็นอันดับแรก เพราะก่อนหน้านี้จะมาเป็นสายลับในคดียาเสพติด สายลับทุกคนก็อยู่ในวงการยาเสพติดซึ่งสามารถหาเงินผิดกฎหมายจำนวนมากได้อยู่แล้วหรืออาจได้รับเงินจากทั้งสองทาง โดยเฉพาะสายลับที่เข้าถึงเครือข่ายยาเสพติดรายใหญ่ได้ ในทางตรงกันข้าม สายลับไม่ทราบสิทธิและไม่เคยเรียกร้องเงินสินบนหรือค่าตอบแทนในคดียาเสพติดตามกฎหมาย สู้แล้วแต่เจ้าหน้าที่จะจ่ายเงินให้ในลักษณะสินน้ำใจมากกว่าเงินค่าจ้าง

“เขาไม่ได้หัวนล่อม ก็คุยกันดีๆ คุยกันตรงๆ ว่าทำงานให้พี่นะเดี๋ยวมันจะมีค่าตอบแทน แล้วเอ็งก็ไม่ต้องมาเสี้ยมในจุดนี้ด้วย ก็ได้เงินทั้งจากที่เป็นสายลับและจากคนที่ให้เราด้วย”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 5, 2565)

“ถ้าจับกุมได้ล็อตใหญ่ๆ มันก็มีเงินสินบนนำจับครับ เป็นเศษๆ ไปครับ เขาให้มา ผมก็ไม่ว่า มันมีจำนวนเท่าไร ก็รู้เท่าจำนวนที่เขาให้มาครับ ไม่ได้เรียกร้องอะไรเพิ่ม”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

แต่สายลับบางคนก็มุ่งหวังเพียงแค่งานค่าใช้จ่ายเล็กๆ น้อยๆ ที่จะขอจากเจ้าหน้าที่เป็นครั้งคราว ซึ่งไม่ถึงขั้นเรียกได้ว่าเป็นแรงจูงใจที่มาเป็นสายลับ

“ทำหน้าที่เป็นคนบอกข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ หลังจากนั้นงานจะสำเร็จหรืองานสำเร็จก็ขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ แต่ก็มันใจต้องได้งานเพราะมีข้อมูลที่ลึกและชัดเจน ไม่เคยเอาเงินรางวัล แต่จะขอเงินไปซื้อเหล้ากิน”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

อย่างไรก็ตาม สายลับที่สมัครใจผันตัวเองมาเป็นสายลับอาชีพ หรือได้รับการขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานอย่างถูกต้องจะมีแรงจูงใจหลักจากเงินค่าตอบแทนที่ได้รับอย่างเป็นทางการ

“มีครับเรื่องเงิน เรื่องรายได้ มีให้เราครับ...สมัยก่อนไม่รู้นะ สมัยก่อนไม่เคยได้ ผมมาทำช่วงที่มันลดแล้ว ตอนนี้เหลือไม่กี่แสนเอง ค่าใช้จ่ายเยอะนะ บางทีผมออกเอง ออกก่อนมาเบิกทีหลัง อย่างค่าน้ำมันแพง บางทีก็ควักเป็นหมื่น”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

4) อุดมการณ์

จากการศึกษาพบว่า แรงจูงใจอย่างหนึ่งของการเป็นสายลับคือแรงจูงใจเชิงบวกที่อยากมีส่วนช่วยในการแก้ไขในสิ่งที่ผิดพลาดในอดีต นั่นก็คือการช่วยเหลือให้เจ้าหน้าที่ที่สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดยาเสพติด เพราะตนเองอยู่ในวงการยาเสพติดจึงสัมผัสกับปัญหานั้นอย่างใกล้ชิด ด้วยวิวุฒิและประสบการณ์ชีวิตที่สูงขึ้นจึงได้เริ่มตระหนักถึงโทษภัยของยาเสพติด แม้ยังไม่อาจก้าวออกมาจากวงการยาเสพติดได้ แต่การได้ช่วยสังคมเท่าที่พอจะกระทำได้ก็สามารถชดเชยความรู้สึกผิดในใจและสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง

“ผมอยากให้สังคมไม่มียาเสพติด อย่างชาวบ้านที่ทำงานทำสวน ลูกหลานที่ติดยาก็ต้องขโมยเงินมาซื้อยาทำให้เกิดปัญหาครอบครัวนำไปสู่การเกิดปัญหาสังคม”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

“ตอนอยู่ในเรือนจำมันมีทีวี...พยายามติดตามข่าวเรื่อย ๆ ทีนี้มาสลดใจที่ว่าเอามิดจีคือเด็กเมายา ทำอย่างนี้สังคมเละหมด เห็นพิษเห็นภัยของมัน ทีนี้ผมก็เลยคิดว่าถ้ามีโอกาสได้กลับออกไปก็อยากจะอยู่กับหน่วยงานรัฐของฝรั่ง”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดหัวข้อการเข้ามาเป็นสายลับเพราะต้องการศึกษาจุดเริ่มต้นของการเป็นสายลับในมุมมองอีกด้านจากตัวบุคคลที่เป็นสายลับเอง ที่ผ่านมากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสายลับเป็นมุมมองจากภาครัฐที่กล่าวถึงสายลับในเชิงที่เป็นวัตถุสิ่งของ (Object) ซึ่งหน่วยงานรัฐจะดึงมาใช้ทำงานตามวัตถุประสงค์ แต่หากเราสลับแกนในทิศทางตรงกันข้ามกันโดยกำหนดให้สายลับเป็นประธาน (subject) ของเรื่องอาจได้รับทราบมุมมองของการตัดสินใจก้าวเข้ามาเป็นสายลับ แต่อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาอาจไม่ได้แตกต่างอย่างที่คาดหมาย สาเหตุหนึ่งคงด้วยผู้วิจัยก็เป็นเจ้าหน้าที่รัฐจึงกำหนดประเด็นไปตามแนวทางเดิม ซึ่งผลการศึกษายืนยันได้ว่า การที่บุคคลใดจะก้าวเข้ามาเป็นสายลับในงานยาเสพติดได้บุคคลนั้นต้องเป็นผู้ที่อยู่ในวงการยาเสพติด และดำรงสถานะนั้นอยู่ช่วงเวลาหนึ่งก่อนที่จะพบจุดเปลี่ยน (turning point) เพราะมีเส้นทางเข้าไปเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากถูกจับกุมหรือตกเป็นเป้าหมายสืบสวนของเจ้าหน้าที่ โดยไม่ปรากฏว่าบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้อยู่ในแวดวงดังกล่าวจะมีความสามารถฝึกฝนตนเองให้เข้ามาทำหน้าที่สายลับในงานยาเสพติดได้ ทั้งนี้ ไม่รวมถึงการปลอมตัวของเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นเทคนิคหรือวิธีการทำงานสืบสวนคดีอาญาอันเป็นสากลและได้ถูกรับรองไว้ในกฎหมาย เทคนิคการแฝงตัวหรืออำพรางตัว (Undercover) ที่หลายคนเรียกว่า เป็นสายลับเช่นกันนั้น เป็นคนละความหมายกับการใช้สายลับ

ในที่นี้ เพราะว่าการอำพราง หมายถึงการปกปิดสถานะหรือปกปิดวัตถุประสงค์แท้จริง เจ้าหน้าที่ที่ได้รับการฝึกฝนมาแล้วเป็นอย่างดี จะใช้ทักษะการอำพรางเพื่อไม่ให้บุคคลใดทราบว่าเป็นเจ้าหน้าที่อันจะทำให้การสืบสวนเป็นไปโดยสะดวกและบรรลุวัตถุประสงค์ หรือจะใช้ทักษะดังกล่าวนำตัวเองเข้าไปติดต่อกับผู้กระทำความผิดโดยตรง เพื่อให้ได้รับรู้ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลข่าวสารที่ต้องการได้ด้วยตัวเอง ซึ่งแน่นอนว่าวิธีการสืบสวนทั้งสองประการนั้นมีจุดเด่นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน หากกล่าวอย่างรวบรัดที่สุดก็คือว่า วิธีการใช้สายลับคือการใช้งานบุคคลที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ ในขณะที่วิธีการอำพรางคือการใช้เจ้าหน้าที่

เหตุผลสำคัญที่สายลับจะต้องเป็นคนในวงการยาเสพติดเป็นเพราะลักษณะที่ปิดลับของอาชญากรรมยาเสพติดเองซึ่งยากต่อการเข้าถึงจากบุคคลภายนอกทั้งในฐานะพลเมืองดีหรือเจ้าหน้าที่ ดังที่ Alex Hess และศาสตราจารย์ Menachem Amir (2002) ได้นำเสนอไว้แล้วว่า อาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับความยินยอมหรือการสมรู้ร่วมคิดระหว่างอาชญากรกับลูกค้าของพวกเขา (ไม่ว่าจะเต็มใจหรืออยู่ภายใต้การบังคับข่มขู่) หรืออาชญากรรมองค์กร (เช่น เครือข่ายผู้ค้ายาเสพติด เครือข่ายอาชญากรคอปกขาว การทุจริต) โอกาสที่จะถูกตรวจพบนั้นน้อยมาก เจ้าหน้าที่จึงต้องอาศัยอาชญากรเป็นสายลับในการเจาะเข้าไปในโลกของอาชญากรด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม การที่จะให้อาชญากรหรืออดีตอาชญากรหันมาร่วมงานกับเจ้าหน้าที่ซึ่งยืนอยู่ในขั้วตรงข้ามกันไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่ายหากไม่มีจุดเปลี่ยน (turning point) จุดเปลี่ยนนั้นจะเกิดขึ้นก่อนที่จะพูดถึงแรงจูงใจ ผลการศึกษาพบว่า บุคคลที่จะเป็นสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดส่วนใหญ่เคยต้องคดีอาญามาก่อนจนได้มาพบกับเจ้าหน้าที่ การสูญเสียอิสรภาพแม้เพียงชั่วคราวเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในจิตใจ ก่อนที่แรงจูงใจอื่นจะพัฒนาตัวขึ้นภายหลัง เขากลับติดคุกและไม่อยากกลับไปติดคุกอีก การได้มีโอกาสทำงานกับเจ้าหน้าที่ช่วยป้องกันไม่让他ต้องกลับไปอยู่ในเรือนจำ นอกจากนี้ การมีเส้นทางเข้ามาเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ยังเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ได้รับมุมมองใหม่ จากเดิมที่เคยมองว่าเจ้าหน้าที่เป็นศัตรูและภัยคุกคามของอาชีพที่ต้องหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ก็ได้ค้นพบว่าเจ้าหน้าที่ก็เป็นคนธรรมดาสามัญที่แค่เพียงกระทำตามหน้าที่และไม่ต้องทำอะไรมากเกินไปกว่าผลงานในอาชีพราชการ เมื่อเจ้าหน้าที่ชักชวนให้มาร่วมงานกันไม่ว่าจะแบบบังคับหรือไม่ก็ยอมเป็นทางเลือกที่ดีกว่าไม่เหลือทางเลือกให้เลือกเดิน สิ่งเหล่านี้ประกอบกันให้เกิดการตัดสินใจก้าวเข้ามาเป็นสายลับโดยมีแรงจูงใจเข้ามาเป็นตัวเสริม

ผู้วิจัยเห็นว่าแรงจูงใจเกี่ยวกับความปลอดภัยเป็นอวัจนภาษา (nonverbal) ที่ได้ค้นพบจากการสัมภาษณ์สายลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายลับที่ยังคงมีสถานะในวงการยาเสพติดซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีศักยภาพสูงกว่าสายลับที่ออกจากสถานะนั้นมาแล้ว และเชื่อว่าเป็นแรงจูงใจแรกและสำคัญที่สุด ความต้องการความปลอดภัย (Security Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ตามทฤษฎี

ลำดับชั้นของความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs) ความปลอดภัยเชื่อมโยงกับการมีอิสรภาพและมีน้ำหนักมากกว่าแรงจูงใจในเรื่องเงิน บุญคุณ หรืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นความต้องการในลำดับที่สูงขึ้นไป ผลการศึกษาวิจัยสอดคล้องกับงานเขียนของ Malachi Harney และ John Cross (อ้างถึงใน Madinger, 1999) ที่เลือกแรงจูงใจเรื่องความกลัว (Fear) มาเป็นลำดับแรกของการอธิบายแรงจูงใจของการเป็นสายลับ เพราะความกลัวเป็นอารมณ์ที่ทรงพลังและเป็นแรงจูงใจที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งความกลัวต่อภัยคุกคาม (Threat) เป็นแรงจูงใจที่ทำให้เขาตัดสินใจร่วมงานกับเจ้าหน้าที่สืบสวน ซึ่งจำแนกเป็น ภัยคุกคามจากการถูกจองจำ (Threat of Incarceration) และภัยคุกคามจากอันตรายโดยผู้ร่วมงาน (Threat of Harm by Associates) อย่างไรก็ตาม แรงจูงใจเกี่ยวกับความปลอดภัยเพียงอย่างเดียวไม่อาจก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในระยะยาวได้ และเจ้าหน้าที่ไม่ควรสร้างให้เกิดแรงจูงใจอันนี้ให้เกิดขึ้นจากการทำร้ายหรือทรมานร่างกาย เพราะจะก่อผลกระทบเสียหายตามมา แต่ควรใช้โอกาสพัฒนาแรงจูงใจเชิงบวกเรื่องอื่น เช่น การสร้างอุดมการณ์ต่อต้านยาเสพติด ซึ่งก่อให้เกิดประสิทธิผลในการร่วมงานกันมากกว่า นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ยังต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพิจารณาแรงจูงใจที่แท้จริงซึ่งอยู่เบื้องหลังความเต็มใจของอาชญากรที่จะร่วมมือทำหน้าที่เป็นสายลับ เพราะแรงจูงใจของเจ้าหน้าที่ค่อนข้างชัดเจนว่าเป็นการเจาะเข้าไปในโลกอาชญากรรมเพื่อรวบรวมพยานหลักฐานดำเนินคดีกับอาชญากรที่เป็นเป้าหมาย แต่แรงจูงใจของอาชญากรที่มาเป็นสายลับมีขอบเขตที่กว้างกว่า (Hess and Amir, 2002)

4.1.3 ประเภทของสายลับ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จัดแบ่งประเภทของสายลับออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ สายลับที่เจ้าหน้าที่สรรหาเข้ามา (recruit) กับสายลับที่เดินเข้ามาเอง (walk in) และเจ้าหน้าที่ย่อมเห็นว่าสายลับทั้งสองประเภทมีระดับความสามารถและการควบคุมที่แตกต่างกัน แต่การแบ่งประเภทสายลับดังนี้ก็ไม่ได้มีหลักเกณฑ์ที่เคร่งครัดตายตัวนัก เป็นเพียงการทำความเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ของเจ้าหน้าที่ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

4.1.3.1 สายลับที่สรรหาเข้ามา (recruit)

คือบุคคลซึ่งเจ้าหน้าที่ได้ใช้กรรมวิธีทางการข่าวแล้วเห็นว่ามีคุณสมบัติเป็นสายลับได้ จึงดำเนินการในการสรรหาเข้ามาทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ประเมินค่า และทดสอบคุณสมบัติหรือขีดความสามารถของบุคคลที่จะเป็นสายลับอย่างเป็นระบบจากหน่วยงาน เช่น การแก๊งตัว การชักชวน การควบคุม สายลับประเภทนี้โดยส่วนมากมักเป็นบุคคลที่เป็นผู้กระทำความผิดหรืออยู่ใกล้ชิดกับผู้กระทำความผิด มีการเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่เพื่อแลกเปลี่ยนกับความปลอดภัยจากการถูกดำเนินคดีอาญาทั้งในอดีตและอนาคต

“เรื่องการใช้สายลับมันเป็นเทคนิคเป็นทฤษฎีหรือเป็นหลักสากลเลย ไม่ว่าจะประเทศไหนเขาก็ใช้แบบนี้ไม่ว่าจะเป็น CIA มันก็เหมือนกันหมด คือการส่งคนเข้าไปสืบความลับ การ Recruit การเอาเขามา การใช้จุดอ่อน จุดแข็ง ตรงไหน ใช้พลังของเราเข้าไปข่มขู่ หรือไปต่อรองเขาจนเขามาทำงาน เป็นลักษณะสายลับที่เราไปแก๊งตัว ไปหามา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

จากการศึกษาพบกรณีที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสรรหาสายลับ หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายจะประเมินความเป็นไปได้ของการสืบสวนเป้าหมาย บางกรณีเครือข่ายเป้าหมายอยากต่อการสืบสวนหรือสืบสาวไปถึงระดับหัวหน้า หากเจ้าหน้าที่พิจารณาแล้วเห็นว่า บุคคลในเครือข่ายคนใดไม่ใช่ตัวการสำคัญ อีกทั้งยังไม่ปรากฏพยานหลักฐานหนักแน่นเพียงพอให้ดำเนินคดี แต่บุคคลดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงไปถึงตัวการใหญ่หรือบุคคลอื่นในขบวนการได้ หน่วยงานอาจมีความเห็นร่วมกันที่จะหาบทามบุคคลดังกล่าวเข้ามาเป็นสายลับ

“เจ้าหน้าที่ไปสืบสวนก็จะมีข้อมูลว่ากลุ่มเป้าหมายแต่ละคนเป็นยังไง ถ้าโอกาสที่จะจับกุมกลุ่มเป้าหมายมาน้อยขนาดไหน ถ้าเจ้าหน้าที่ดูแล้วยากที่จะสืบสวน ก็จะตัดสินใจว่าถ้าเอาคนในกลุ่มเป้าหมายมาเป็นพวก แล้วมาเลือกกว่าเป็นคนไหน โดยหาวิธีเข้าชนโดยวิธีเป็นทางลับ เพราะถ้าเข้าชนไม่เป็นทางลับ คนที่อยู่ในเครือข่ายอยู่แล้วจะถูกเปิดเผยไปด้วย แล้วจะถูกเพ่งเล็งจากคนในกลุ่มเครือข่ายของสายลับ โอกาสที่จะได้ข่าวก็จะยาก... เมื่อทีมงานเข้าไปติดต่อกับสายลับหาจังหวะที่สายลับอยู่คนเดียว เพราะถ้าสายลับรู้สึกว่ามันเป็นความลับทำให้เขาอยากร่วมมือด้วย”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

4.1.3.2 สายลับที่เดินเข้ามา (walk in)

เรียกอีกอย่างว่า สายลับตามธรรมชาติ คือ บุคคลซึ่งต้องการจะทำหน้าที่เป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ และติดต่อเข้ามาหาเจ้าหน้าที่เองโดยตรง หรือส่งต่อผ่านเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานอื่น สายลับประเภทนี้โดยส่วนมากมักจะพัฒนามาจากแหล่งข่าวที่เป็นพลเมืองดีหรือบุคคลที่พันโทษในคดีอาญา ต้องการเข้ามาเป็นสายลับอาชีพเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินสินบน ค่าใช้จ่ายหรือค่าตอบแทนอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งเข้ามาทำงานเป็นสายลับเพียงเพื่อขอแบ่งเอายาเสพติดไปเสพ

“สายลับที่เป็นตัวบุคคลซึ่งทำงานเรื่องยาเสพติด หาได้ไม่ง่าย มี 2 ประเภท สายลับที่เข้ามาเอง อยากรที่จะทำงานให้กับเจ้าหน้าที่ กับสายลับที่ recruit คือ มีการพูดคุย มีข้อต่อรอง และมีข้อแลกเปลี่ยนให้ทำงานให้เจ้าหน้าที่”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

“การพูดคุยสัมภาษณ์สายลับ ต้องสอบถามวัตถุประสงค์ของสายลับด้วย ถามว่ามาเป็นสายลับเพราะอะไร เช่น อยากแก้แค้น ทักหลัง เพื่อเงิน ไม่อยากอยู่ในกระบวนการแล้ว วัตถุประสงค์หลัก ๆ ของสายลับแบบอาชีพจะมาเพื่อเงินเพื่อค่าตอบแทน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 4, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

เจ้าหน้าที่จำแนกประเภทของสายลับโดยใช้หลักเกณฑ์ที่หลากหลายแตกต่างกัน ทั้งประเภทของสายลับตามเกณฑ์ความสมัครใจและภาวะจำยอม หรือจำแนกตามแรงจูงใจของการเข้ามาเป็นสายลับ เช่น ต้องการเงิน ต้องการแก้แค้น ต้องการอำนาจ หรือต้องการเสพยาเสพติด เป็นต้น แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐจัดแบ่งเป็น สายลับที่เจ้าหน้าที่สรรหาเข้ามา (recruit) กับสายลับที่เดินเข้ามาเอง (walk in) ซึ่งเป็นมุมมองที่เอาตัวเจ้าหน้าที่รัฐเป็นที่ตั้งโดยไม่ได้พิจารณาถึงเกณฑ์อื่น หากอธิบายอย่างง่ายก็คือ สายลับที่เจ้าหน้าที่คัดเลือกมาทำงาน กับสายลับที่อยากมาทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ แม้เป็นกฎเกณฑ์ที่กว้างที่สุดแต่จะเห็นได้ว่าการแบ่งประเภทเช่นนี้ยังมีช่องโหว่พอสมควร เพราะอาจไม่ครอบคลุมไปถึงผู้ถูกจับกุมคดียาเสพติดซึ่งเจ้าหน้าที่ให้เป็นสายลับ ขยายผลไปยังผู้กระทำความผิดรายอื่น การจัดแบ่งประเภทดังนี้มีนัยยะสื่อไปถึงระดับขีดความสามารถของสายลับในการทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ กล่าวคือ สายลับที่เจ้าหน้าที่สรรหาเข้ามา (recruit) ย่อมต้องมีขีดความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสูงกว่ากับสายลับที่เดินเข้ามาเอง (walk in) เพราะสายลับประเภทหลังอาจเป็นคนที่มีแรงจูงใจเกี่ยวกับเงินซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ให้ราคาเท่าใดนักและจำเป็นต้องพิสูจน์คุณค่าในตัวเองให้ประจักษ์เสียก่อน

หากเปรียบเทียบเอกสารวิชาการของ Dean A. Dabney and Richard Tewsbury (2002) ที่นำเสนอการจัดหมวดหมู่หรือแบ่งประเภท (Classifying) ของบุคคลทุกประเภทที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรรมแก่ผู้บังคับใช้กฎหมาย แสดงถึงความเป็นพลวัตของการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างเจ้าหน้าที่กับบุคคลผู้ให้ข้อมูลมากกว่า เพราะต่างฝ่ายต่างมีแรงจูงใจที่ต้องการประโยชน์จากการร่วมงานกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจผู้สืบสวนคดีอาญาก็มีแรงจูงใจในการสะสางคดีอาญาที่เกิดขึ้นแล้ว (Solving Cases) และสร้างคดีใหม่ (Making Cases) สำหรับ Walk-in Informants หมายถึงรวมถึงบุคคลที่ถูกสอบสวนในฐานะเหยื่อ พยาน ผู้เกี่ยวข้อง หรือต้องสงสัยในที่เกิดเหตุ ซึ่งมีแรงจูงใจในการเอาตัวรอด (Self-Preservation) จากการถูกกดดันเพื่อให้ข้อมูลพิเศษบางอย่างแก่ตำรวจ และยังมีการแบ่งประเภทโดยพิจารณาถึงไปถึงระดับการมีส่วนร่วมทางอาญาของบุคคลที่เรียกว่า Underworld player และ Hardcore offenders ซึ่งบุคคลเหล่านี้เข้าถึงข้อมูลเชิงลึกของการกระทำความผิดมากกว่า Regular folks หรือประชาชนพลเมืองดีทั่วไป

4.1.4 งานของสายลับ

ภายใต้ภารกิจการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเจ้าหน้าที่ได้มอบหมายงานให้สายลับหลายประการมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน แต่ทั้งหมดมีเป้าหมายคือการจับกุมผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มสายลับอาจจำแนกงานของสายลับโดยหลัก ๆ ได้ดังนี้

4.1.4.1 รายงานข่าวสาร

จากการศึกษาพบว่า สายลับมีหน้าที่เพียงดำรงวิถีชีวิตประจำวันไปตามปกติธรรมดา และคอยรายงานข้อมูลให้เจ้าหน้าที่ทราบ ในโอกาสเมื่อเจ้าหน้าที่สอบถามหรือเมื่อสายลับเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่น่าสนใจตามหัวข้อข่าวสาร (ห.ข.ส.) หรือประเด็นข่าวที่น่าสนใจตามเจ้าหน้าที่ได้เคยกำหนดไว้ให้ โดยไม่จำเป็นต้องไปกระทำการสิ่งใดที่เสี่ยงต่ออันตรายหรือใช้ความพยายามเป็นพิเศษแต่อย่างใด กล่าวคือ เป็นการทำงานในลักษณะสายข่าวในพื้นที่ซึ่งจะรู้ได้ทันทีเมื่อมีเหตุการณ์ผิดปกติ เช่น พบเห็นคนแปลกหน้า หรือกลุ่มบุคคลเป้าหมายมารวมตัวกัน เป็นต้น

“หลักๆ ก็มีหน้าที่แค่นี้คือเราจะไม่ใช่เขาไปมากกว่านี้ เพราะเราบอกจุดประสงค์เราให้เขารู้อยู่แล้วเพราะเราให้หัวข้อข่าวสำคัญไป เขาก็ต้องพยายามหาสิ่งที่เราต้องการมาให้เรา อย่างเช่นถ้าเป็นฝั่งนอกประเทศ อันดับแรกเราต้องการชื่อนามสกุลจริง ชื่อเล่น อายุ ซึ่งเป็นพื้นฐานของเขา เรียกว่าเป็นหัวหน้าหรือว่ากลุ่มผู้ลี้ภัยหรือกลุ่มยาเสพติดกลุ่มกระบวนการ...แบบนี้ คือเราต้องรู้ใครเป็นหัวหน้า หัวหน้าชื่ออะไร ชื่อนามสกุลจริง อายุ ที่อยู่

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 14, 2565)

“สืบสวนหาข่าว ทั้งงานปราบปรามอาชญากรรม ยาเสพติด สิ่งของผิดกฎหมาย ถ้ามันรักในจุดนี้อยู่มันก็ให้ข้อมูล support เราได้ บางคนอาจจะเป็นสายแต่ยังไม่รู้วิธีการ ของผมมอบทุกอย่าง “หูฟังตาดู” ไม่ต้องไปแสดงพฤติกรรมให้คนอื่นรู้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 7, 2565)

“ผมพาไปดูบ้าน สถานที่ เส้นทางว่าบ้านนี้มีทางเข้าได้กี่ทาง ข้อมูลเกี่ยวกับคนที่ค้ายา รถ เบอร์โทร เฟซบุ๊ก ต้องไปตีสนิทกันว่านักค้าขอบอะไรแล้วก็ขอเบอร์โทร รู้ชื่อจริงของนักค้า... ส่วนคนที่ไม่รู้จักก็หลอกถามว่าคนนั้นคนนี่ชื่ออะไร”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

นอกจากนี้ยังมีบทบาทการรายงานข่าวสารในสิ่งซึ่งเป็นความรู้ของสายลับอยู่แล้ว เนื่องจากสายลับเป็นคนวงในจึงย่อมรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการของผู้กระทำความผิด ข้อมูลเหล่านี้ไม่ได้

นำไปสู่การจับกุมผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดโดยตรง แต่จะช่วยเพิ่มองค์ความรู้ให้เจ้าหน้าที่นำไปประมวลผลเพื่อให้รู้เท่าทันวิธีดำเนินการของผู้กระทำความผิดได้

“บทบาทที่คาดหวังหลักๆ ของสายลับ 1. สามารถที่จะบอกบุคคลในองค์กร ใครมีบทบาทอย่างไรในเครือข่ายของสายลับ 2. วิธีการค้ายาเสพติด 3. สถานที่ต่างๆ 4. ผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น รายได้ ค่าจ้างมีมากน้อยแค่ไหน 5. ข้อมูลข่าวสารอื่น”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

4.1.4.2 แทรกซึมหรือแฝงตัว

จากการศึกษาพบว่า สายลับมีบทบาทเข้าไปติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มผู้กระทำความผิดสร้างความไว้วางใจและเข้าไปใกล้ชิดสนิทสนมกับเป้าหมาย จนรู้ความเคลื่อนไหวและเก็บข้อมูลที่จำเป็นมารายงานให้แก่เจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่จะสามารถใช้ข้อมูลนั้นทำการวางแผนเพื่อจับกุมตัวเป้าหมายได้อย่างแม่นยำ ยิ่งสายลับเข้าไปได้ลึกมากเท่าไร โอกาสประสบความสำเร็จก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น บทบาทการแทรกซึมหรือแฝงตัวต้องใช้ระยะเวลาในการทำงานกว่าบทบาทหน้าที่อื่นไม่อาจเร่งรัดกำหนดเวลาสิ้นสุดปฏิบัติการได้ และเป็นความสามารถหรือทักษะส่วนบุคคลของสายลับแต่ละคนอย่างแท้จริง เจ้าหน้าที่ทำได้แค่เพียงกำกับควบคุมและให้คำแนะนำไม่ให้กระทำการที่เกินเลยต่อหน้าที่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่สายลับเข้าไปใกล้ชิดหรือเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดมากเกินไปอาจทำให้เจ้าหน้าที่ประสบปัญหาการวางแผนจับกุมเป้าหมายในการวางรูปคดีไม่ให้สายลับกลายเป็นผู้ต้องหา นอกจากนั้น การที่มีคนไม่ก็คนที่รู้เห็นเกี่ยวกับการกระทำความผิด หากเกิดเหตุการณ์จับกุมสายลับย่อมตกเป็นบุคคลต้องสงสัย สายลับต้องใช้ศิลปะในการเอาตัวรอดให้ได้

“มีแทรกซึมครับ คือความหมายคือถ้าเขาอยากรู้เป้าหมายนี้ บ้านมันอยู่บ้านนี้ ต้องเข้าไปแทรกซึม ใช้ชีวิตปกติอยู่กับเขาครับ เข้าไปอยู่กับแก๊งนั้น พวกคนลาวนี่ผมก็ต้องข้ามไปเข้าไปใช้ชีวิตอยู่กับเขา ผมก็แทรกซึมกับเขาไป กว่าจะเข้าหาเขาได้ก็ใช้เวลาอยู่เป็นอาทิตย์หรือเป็นเดือนก็มีครับ เข้าไปที่ละชั้น ถึงรู้ว่าเป้าหมายอยู่ตรงนี้แล้ว ผมก็ยังไม่เข้าไป ต้องให้ลูกน้องพาให้เข้าไปครับ ไปทีละหน่อย...”

“ข้อมูลที่ต้องเอากลับมาบอกเจ้าหน้าที่ เราก็ต้องกลับมาบอกว่า นายคนนี้ใช้ชีวิตเป็นอย่างไร เข้าบ้านก็เฝ้าออกบ้านก็เฝ้า ระยะเวลาที่เขาออกจากบ้านไป เอาเขาเข้ามาบ้านเวลาไหน แล้วก็เวลาเขาส่งมอบงานกันเขาส่งมอบงานกันอยู่ที่ไหน เขาทำงานอยู่ที่ไหนเขาไปที่ไหน เล่นอยู่ที่ไหน ต้องให้ละเอียดครับ เส้นทางไปเส้นทางมา”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

“เขาอยากรู้ว่าคนนั้นมียาเสพติดจริงไหม แล้วเขาเอายาเสพติดไว้ตรงไหน เราก็เข้าไปเรามีวิธีของเราในการเข้าไป เราก็เข้าไปบอกว่าพี่ซื้อยาหน่อย ถือตั้งค์ไป เขาก็ไปหยิบตรงที่เขาเก็บเอาออกมาให้ เราก็ดูว่ามันไปหยิบยามาจากตรงไหน ถ้าจับกุมเลยเขาก็จะรู้ว่าเราเป็นสายลับ เราก็ออกมาก่อน วันต่อมาตำรวจก็เข้าไปตรงที่เราบอก”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 6, 2565)

4.1.4.3 ล่อซื้อ

จากการศึกษาพบว่า เทคนิคสำคัญในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดก็คือการล่อซื้อยาเสพติด เจ้าหน้าที่จะดำเนินการแสวงหาพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ให้ได้ว่าผู้กระทำความผิดมีพฤติกรรมการจำหน่ายยาเสพติด โดยมีการตกลงซื้อขายและส่งมอบยาเสพติดให้แก่กัน แต่โดยที่อาชญากรรมยาเสพติดเป็นอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย จึงเป็นการยากที่จะให้ผู้กระทำความผิดด้วยกันมาเป็นพยานยืนยันการกระทำความผิด เทคนิควิธีการล่อซื้อยาเสพติดจึงเป็นแนวทางปฏิบัติที่เจ้าหน้าที่นิยมนำมาใช้ แต่เทคนิคดังกล่าวไม่อาจนำมาใช้ได้โดยลำพังได้โดยปราศจากการใช้สายลับซึ่งจะเป็นผู้เจรจาซื้อขายกับเป้าหมาย หรือชักนำให้เจ้าหน้าที่เข้าไปเจรจากับเป้าหมาย บทบาทหน้าที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ของสายลับในคดียาเสพติดก็คือ การล่อซื้อยาเสพติด แต่การซื้อขายยาเสพติดเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายและมีอัตราโทษสูง จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวังปิดเป็นความลับแต่เฉพาะผู้ที่ไว้นับเชื่อใจหรือเคยซื้อขายยาเสพติดกันมาก่อนเท่านั้น

“เทคนิคการใช้สายลับ เป็นสิ่งจำเป็นเพราะในอดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังใช้สายลับ ถ้าไม่มีสายลับเจ้าหน้าที่จะเข้าไปซื้อยาเองไม่ได้เขาไม่ขาย คนที่จะมาเป็นสายลับ คือสายข่าว คืออยู่ข้างในแล้วก็ให้ข่าวกับเจ้าหน้าที่” ณ์มหาวิทยาลัย

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

“เทคนิคในการสืบสวนมีล่อซื้อเป็นหลัก สองก็คือการใช้วิชาสะกดรอย...สายลับก็คือคนเสพนั่นแหละ คนเสพเขาจะรู้ว่าในพื้นที่ใครขาย ก็ให้งบเขาไปล่อซื้อ ให้ไปซื้อแล้วก็มีเจ้าหน้าที่ประกบไปด้วย พอซื้อเสร็จก็กลับออกมา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 10, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

งานของสายลับไม่ได้ถูกระบุไว้ในกฎหมายหรือข้อตกลงในสัญญาจ้าง จึงไม่ปรากฏ job description ที่บรรยายลักษณะบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของสายลับ หากพิจารณาตามทฤษฎีบทบาท (Role Theory) อธิบายว่า บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม

เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ นอกจากนั้น ตามทฤษฎีบทบาทปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionist Role Theory) วิวัฒนาการของบทบาทผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้แสดงแต่ละคน บทบาทเกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจที่ผู้แสดงทางสังคมเข้าใจและตีความความประพจน์ของตนเองและของผู้อื่น ดังนั้น การศึกษาบทบาทความสำคัญของสายลับในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดจำเป็นต้องอาศัยการสอบถามความเข้าใจและความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทของสายลับจากบุคคลที่เป็นสายลับและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นผู้แสดงหรือคู่สัมพันธ์ในเรื่องนี้โดยตรง

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า บทบาทที่คาดหวังหรือภารกิจของสายลับในคดียาเสพติดก็คือการกระทำใด ๆ ที่ตอบสนองต่อภารกิจการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการ ซึ่งเป็นงานที่เจ้าหน้าที่ไม่อาจกระทำด้วยได้โดยฐานะของเจ้าหน้าที่เอง หรืออาจต้องใช้ระยะเวลาจากการสัมภาษณ์พบว่า งานของสายลับที่ได้รับมอบหมายจะขึ้นอยู่กับสถานภาพของตัวสายลับเองว่า เขามีบทบาทอย่างไรในสังคมหรือในวงการยาเสพติดของเขา กล่าวคือ หากสายลับเป็นผู้เสพและจำหน่ายยาเสพติดรายย่อย ก็ย่อมจะรู้จักกับคนเสพด้วยกันหรือคนจำหน่ายยาเสพติด หากสายลับเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่พื้นที่ชายแดน ก็ย่อมจะรู้จักช่องทางธรรมชาติที่มักถูกใช้ลักลอบนำเข้ายาเสพติด และสิ่งของผิดกฎหมาย และเคยทำหน้าที่ดูต้นทางให้แก่ขบวนการยาเสพติดมาก่อน เจ้าหน้าที่จะมอบหมายงานให้แก่สายลับตามบทบาทเดิมที่เป็นอยู่ของสายลับคนนั้น เจ้าหน้าที่จะไม่กำหนดงานที่ผิดไปจากธรรมชาติของเขา เพราะคาดหวังความสำเร็จได้ยากและอาจนำมาซึ่งความหวาดระแวงจากกลุ่มผู้กระทำความผิดด้วยกัน เช่น สายลับเป็นผู้รับจ้างขับรถยนต์ลำเลียงยาเสพติด แต่กลับต้องการสั่งซื้อยาเสพติดจำนวนมากโดยอ้างว่ามีลูกค้ารายใหญ่ เป็นต้น การมอบหมายงานที่เกินบทบาทของสายลับอาจเกิดผลกระทบต่อความปลอดภัยของสายลับ และเกิดผลเสียหายต่องานมากกว่าโอกาสประสบผลสำเร็จ

ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานเขียนของ Katz (1978) นักวิชาการที่ได้นำเสนอถึงบทบาทที่เด่นชัดของการใช้สายลับที่ผู้กระทำความผิดจำเป็นต้องใช้เพื่อรับข้อมูลเกี่ยวกับผู้ค้ายา วิธีและสถานที่ที่พวกเขาดำเนินการ และสถานที่ซ่อน (stash) ที่พวกเขาปกปิด อุปกรณ์ยาผิดกฎหมาย แนะนำเจ้าหน้าที่นอกเครื่องแบบหรือเจ้าหน้าที่อำพราง (Undercover, Agent) ให้แก่ผู้ค้ายาเสพติด ทำการล่อซื้อยาเสพติด และดำเนินการสังเกตการณ์หรือเฝ้าระวังแทนเจ้าหน้าที่ ภายในห้องที่ซึ่งบุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าถึงได้หากไม่ได้รับการรับรองจากคนในพื้นที่นั้น เป็นต้น เช่นเดียวกับ Hess and Amir (2002) ที่เห็นว่า การจะใช้อาชญากรด้วยกันในการแทรกซึมเข้าไปมีข้อได้เปรียบหลายประการ ประการแรก เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เข้าถึงได้เฉพาะผู้ค้ายาในระดับล่างเท่านั้น ในขณะที่อาชญากรที่เคยเกี่ยวข้องกับการค้ายาเสพติดอาจไปถึงระดับที่สูงกว่าในห่วงโซ่การค้า ประการที่สอง

อาชญากรอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องใช้เวลาสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจ ประการที่สาม อาชญากรไม่จำเป็นต้องสร้างอัตลักษณ์และชีวประวัติใหม่เพื่อปิดบังอดีต และ ประการสุดท้าย เจ้าหน้าที่ไม่จำเป็นต้องหลอกลวงหรือสร้างสถานการณ์สนับสนุนให้เป้าหมายก่ออาชญากรรม (Entrapment) เพียงแต่เพื่อฉวยโอกาสซึ่งยาเสพติดในบางครั้งเพื่อการล่อซื้อ

4.1.5 คุณลักษณะของสายลับ

จากการศึกษาพบว่า บทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเกี่ยวข้องกับงานที่ปิดบังเป็นความลับและเสี่ยงต่ออันตราย บุคคลที่เป็นสายลับจำเป็นต้องมีบุคลิกหรือคุณลักษณะสำคัญบางประการที่เหมาะสมกับบทบาทภารกิจดังกล่าว

4.1.5.1 ทักษะการพูด

สายลับต้องเป็นบุคคลที่มีวาทศิลป์เพราะผู้กระทำความผิดยาเสพติดจะไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวหรือพฤติกรรมยาเสพติดให้แก่ใครง่าย ๆ เนื่องจากหากข้อมูลรั่วไหลไปถึงเจ้าหน้าที่ก็อาจทำให้ผู้กระทำความผิดถูกจับกุม เมื่อผู้กระทำความผิดต้องการปกปิดแต่สายลับต้องการให้เปิดจึงจำเป็นต้องใช้ทักษะการพูดให้เกิดความไว้นิ่งเชื่อใจ ซึ่งไม่ได้หมายถึงการพูดเก่งหรือพูดมาก หากแต่เป็นการพูดจาให้เหมาะสมเข้ากับบทบาทนั้นๆ นอกจากนั้นสายลับต้องทำตัวให้กลมกลืนกับพื้นที่หรือกลุ่มคนในสถานการณ์นั้น ๆ ไม่ทำตัวมีพิรุณช่างถามช่างสงสัย หรือแสดงอำนาจบาตรใหญ่เพราะจะถูกหวาดระแวงว่าเป็นลูกน้องของตำรวจได้ง่าย

“พูดเก่งด้วย พูดให้เขาเชื่อได้ บางทีต้องใจเขาใจเรา พูดให้ได้ใจคนขาย”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 10, 2565)

“ต้องจำเอานะครับ ชื่อ ทะเบียน...ก็ต้องพูดลอย ๆ แกล้งถามไปอย่างนั้นอย่างนี้ พอเขาคล้อยตามเราก็ถามอายุ เขาก็บอกไม่เชื่อ เขาก็จะเอาบัตรให้ดูว่าเป็นคนบ้านไหน”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 2, 2565)

“ความสามารถเรามีหมดแต่เราต้องงัดไว้ เขาถามอะไรก็บอกไม่รู้ ใช้อะไรก็อย่าเพิ่งถามให้ไปทำก่อนไม่รู้แล้วค่อยมาบอก คืออยู่ในกลุ่มเราเขาใช้ทำอะไรเราก็ไป...เพราะถ้าเป็นแบบนี้จะทำให้เขาคิดว่าเราเป็นคนสอดรู้สอดเห็น”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 7, 2565)

“ทำตัวให้เนียน อยู่กับสังคมให้ได้ ไม่หือหรือหวา นี่คือน่าจะเป็นนิสัยหลักๆ ของสายลับเลย”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 5, 2565)

4.1.5.2 การเอาตัวรอด

สายลับต้องตระหนักรู้อยู่เสมอว่าบทบาทและภารกิจสายลับตามที่ได้รับมอบหมาย อาจก่อให้เกิดความระแวงสงสัยจากผู้กระทำความผิดได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะหากผู้กระทำความผิดเคยมีประวัติเคยถูกจับกุมคดียาเสพติดมาก่อนจะมีประสบการณ์สูงในการสังเกตวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่และหาตรวจแวงผู้ร่วมงานและทุกคนที่เข้ามาใกล้ชิดไว้ก่อนเสมอ โดยจะพยายามทดสอบว่าใครเป็นสายลับของเจ้าหน้าที่บ้าง ยิ่งถ้าหากเครือข่ายยาเสพติดของตนถูกเจ้าหน้าที่จับกุม ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้กระทำความผิดจะต้องค้นหาให้ได้ว่า กระบวนการทำงานของพวกเขาตนเกิดความผิดพลาดจากจุดไหน และบุคคลใดในกระบวนการเป็นสายลับของเจ้าหน้าที่ ฉะนั้นสายลับจึงจำเป็นต้องมีคุณลักษณะการเอาตัวรอดจากสถานการณ์ที่กดดันให้ได้ ซึ่งโดยมากสายลับจะใช้วิธีการพูดจาบ่ายเบี่ยงหรืออาศัยความนิ่งเฉยเก็บอาการให้มากที่สุด

“มีไหวพริบ ฉลาด เอาตัวรอดได้ทุกสถานการณ์ ไม่ตื่นเต้นไม่ตระหนกนิ่งเฉยตีหน้าซื่อ สายลับต้องเป็นคนไม่พูดมาก ไม่ดื่มเหล้า ไม่ติดยาเสพติด ไม่ทำตัวเป็นจุดเด่น อยู่เหมือนชาวบ้าน เมื่อมีเงินรางวัลมาก็ไม่ทำอะไรให้มันรวดเร็ว ค่อยๆ ใช้จ่าย”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

“จะต้องมีทักษะในการเอาตัวรอดเก่ง เพราะเขาอยู่ในกลุ่มของคนร้าย ถ้าในกลุ่มรัฐจะต้องถูกจัดการ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

“ไม่เคยกลัวว่าจับพวกนี้แล้วพวกนี้จะรู้ เพราะมีวิธีการในการบ่ายเบี่ยงให้เป้าหมายไปสงสัยคนอื่น พองานเสร็จก็ค่อยเข้าไปตีเนียนในกลุ่มนักค้า”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

“ผมตกอยู่ในวงล้อมก็มี ยกตัวอย่างคนที่ทำซีเหล็ก คืออันนั้นเราทำงานไปแล้วทีนี้ก็ทางโน้นก็ไปจับ พอจับเสร็จปั๊บทีนี้ก็ไอ้พวกนี้เงินมันเยอะ มันก็จะส่งนายความประกบที่เรือนจำไปเอาคำพิพากษามา ไปเอารายละเอียดของสำนวนการฟ้องบันทึกจับกุมมาวิเคราะห์ว่าใครเป็นสายในคดี...

คือเราก็อาจจะไปใจดีสู้เสือ อีกร้อยเราก็ไปแสดงความบริสุทธิ์ว่าไม่ใช่ผมนะ พอข้ามไปปรากฏว่าชุดเขียวหมดเลย (เครื่องแบบทหาร) ปีนนี้เพียบเลย ผมก็นั่งอยู่แบบนี้”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

“ผมคิดว่าเขาเสี่ยงนะ แต่การที่ผมจะนำคนเหล่านี้มาทำงานผมต้องพิจารณาแล้วว่าคนเหล่านี้มี
ปฏิภาณไหวพริบไหม มีบุคลิกที่พอจะเอาตัวรอดได้ไหม เราต้องพิจารณาแบบนั้น ถ้าเราเอา
คนซื้อบ๊อไปก็โดนยิงตาย”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ในภาษาอังกฤษมีคำศัพท์หลายคำที่ใช้เรียกแทนความหมายของสายลับ ในจำนวนนั้นมีคำว่า
Agent รวมอยู่ด้วย ความหมายของคำว่า Agent คือตัวแทน หรือตัวกระทำ และคำแปลอย่างไม่เป็น
ทางการของสายลับในบริบทนี้ก็คือ สายลับเป็นตัวกระทำการแทนของเจ้าหน้าที่เพื่อไปเข้ากระทำ
ภารกิจที่เจ้าหน้าที่กระทำด้วยฐานะของตนเองไม่ได้ เพราะฉะนั้น บุคคลที่เป็นสายลับก็ต้องมี
คุณลักษณะที่สามารถที่จะกระทำภารกิจดังกล่าวได้เช่นเดียวกัน ในระดับความสามารถที่ไม่แตกต่าง
จากเจ้าหน้าที่มากนัก ผลการศึกษาพบว่า สายลับนั้นต้องเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติพื้นฐาน 2 ประการ
คือเรื่องของการอดทนและการเอาตัวรอด ทักษะทั้งสองประการนี้เป็นคุณลักษณะเดิมของสายลับ
ที่คงอยู่มาตลอดนับพันปี ดังเช่นบทบาทของราหับ หญิงโสเภณีในเมืองเจรีโคที่พูดจาลวงให้เข้าใจไป
ในทางอื่นเพื่อช่วยสายลับสองคนของโจชัว เจ้าหน้าที่อาจต้องรับการฝึกฝนอย่างหนักเพื่อให้ได้
คุณลักษณะทั้งสองอย่างนั้นมา แต่บุคคลที่เป็นสายลับมีคุณลักษณะเหล่านั้นอยู่แล้ว เจ้าหน้าที่เพียง
ค้นหาบุคคลนั้นให้เจอแล้วชักชวนมาเป็นสายลับ และรอรับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา

4.1.6 มุมมองของเจ้าหน้าที่ต่อสายลับ

แม้สายลับมีบทบาทความสำคัญต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่ในการสืบสวนปราบปราม
อาชญากรรมยาเสพติด ในฐานะเทคนิคการสืบสวนที่จำเป็นอย่างมาก แต่จากการศึกษาพบว่า
เจ้าหน้าที่มีมุมมองต่อสายลับแตกต่างกัน ดังนี้

4.1.6.1 มุมมองเชิงบวก

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่มองสายลับเป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่า ด้วยเป็นแหล่ง
วิชาความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด วิธีคิดหรือวิถีทางของผู้กระทำความผิดซึ่งเจ้าหน้าที่ต้องนำไปประยุกต์ใช้
ในงานสืบสวน นอกจากนั้น สายลับช่วยทำให้เจ้าหน้าที่ได้ผลงาน ช่วยให้การดำเนินงานมีความแม่นยำ
มากขึ้นและยังช่วยร่นระยะเวลาการทำงานให้สั้นลงแทนที่เจ้าหน้าที่จะต้องเฝ้าสะกดรอยติดตาม
เป้าหมายเป็นระยะเวลานาน สายลับที่เก่งจะเป็นครูชั้นดีให้กับนักสืบ แม้มีเทคโนโลยีที่ก้าวล้ำ
มากเพียงใดแต่ก็เชื่อว่าในยุคจักรนักสืบสวนยังขาดการใช้คนเข้าไปสืบความลับไม่ได้

“ในสมัยนั้น การใช้สายลับเป็นเทคนิคหลัก เจ้าหน้าที่ทุกคนต้องมีสายลับเป็นปัจจัยหลัก ...การเรียนรู้เรื่องสายต้องปฏิบัติเห็นของจริง สายลับเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11 , 2565)

“คนอาจจะมองว่าการมีสายลับมันเป็นสเตทลีคานะ แต่การที่ข้อมูลข่าวสารที่สามารถได้มาอย่างสมบูรณ์แบบต้องมาจากทั้งสองฝั่งบวกกัน ส่วนเจ้าหน้าที่จะมองว่าสิ่งที่ตัวเองถนัดนั้น ดียอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการใช้สายลับและเทคโนโลยีมีความสำคัญ...ตัวอย่างเช่น อูซามะฮ์ บิน ลาดิน เทคโนโลยีห่างเป็นร้อยปี แต่ได้ตัวบิน ลาดิน ก็เพราะสายลับ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1 , 2565)

“การหาข่าวจากคนเป็นวิชาพื้นฐานของ (ชื่อหน่วยงาน) เลย เพราะถ้าไม่มีคนคุณจะใช้ เทคโนโลยีที่สูงขนาดไหนก็ไม่สามารถจับโจรได้...เทคโนโลยีใช้ไปสักพักก็รู้...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13 , 2565)

4.1.6.2 มุมมองเชิงลบ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่มองสายลับเป็นอาชญากรเป็นคนไม่ดี ที่เจ้าหน้าที่จะต้องระมัดระวังในการเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่อาจไว้วางใจได้เลยในทุกกรณี เพราะอาจนำเรื่องมั่วมองหรือมลทินมาแปดเปื้อนในฐานะข้าราชการหรือเข้ามาเพื่อศึกษาวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ หรือกระทำความผิดโดยแอบอ้างเจ้าหน้าที่

“สายลับที่เขี้ยว มันจะเอาข้อมูลไปเก็บไปศึกษา มันจะโกหกเราว่างานไม่ขึ้นทั้งที่งานขึ้นสุดท้ายมันบอกว่างานไม่มา เราก็ต้องประเมิน มันทำแบบนี้เพราะเบี่ยงเบน...ไปขึ้นทางอื่น อาจจะถูกโยกในพื้นที่ใกล้เคียง สายลับพวกนี้มันเขี้ยว ไม่เกิน 2 รอบหรอก เพราะเรารู้เลยว่า มันโกหกตลอด มันโทรมาเราไม่ไปดีกว่า สุดท้ายมันก็เอาชุดอื่นมาทำ เขาก็หลบหลังไปจับมัน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 7 , 2565)

“บางทีสายลับเขาก็ไม่ใช่ว่าจะบอกงานเราทุกอย่างทุกเคสไป สายลับมันก็ไปทำงานของมันบ้าง มันก็ได้เงินตรงนี้ไปนั่นแหละ...บางทีก็อ้างว่าผมเป็นสายให้คนนั้นคนนี้เวลาเจ้าหน้าที่หน่วยอื่นมาตรวจสอบก็มันก็จะทำให้หน่วยงานตรงนั้นเสียชื่อเสียงไป”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 8 , 2565)

“...เราก็ไปสายลับเป็นผู้หญิง ไปถึงปั้มน้ำมันมีร้านขายของเดินเข้าไปที่ร้าน หลังจากนั้นเดินไปข้างๆร้านแล้วก็เดินกลับมาเอาของส่งให้เรา ปรากฏว่ามันเดินไปคุยกับเขาไม่ได้ไปซื้อยา มันเตรียมยาหลอกเรา เพราะฉะนั้นเราต้องดูพฤติกรรมของสายด้วย มันเป็นพวกติดยามันหัก

หลังได้ทุกฝ่าย เราต้องเข้าใจจุดนี้บางที่มันออกนอกกลุ่มนอกทาง คือเราต้องเมตตาเขาแต่ถ้าเมตตาหากก็ไม่ได้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11, 2565)

4.1.6.3 มุมมองที่เป็นกลาง

เป็นมุมมองเจ้าหน้าที่ที่เป็นได้ทั้งเชิงบวกและเชิงลบโดยขึ้นอยู่กับตัวสายลับแต่ละบุคคลไป เจ้าหน้าที่เห็นว่าวิธีคิดต่อสายลับไม่มีสูตรสำเร็จหากแต่จะขึ้นอยู่กับตัวบุคคลไป คนดีก็ปฏิบัติอย่างหนึ่ง คนเคยเสพเคยค้ายาเสพติดก็ปฏิบัติอีกแบบหนึ่ง โดยพิจารณาที่ความประพฤติส่วนบุคคลเป็นสำคัญ

“ในมุมมองของผมตัวสายลับมันมีทั้งคนที่อยู่ในวงการยาเสพติดมาก่อนเป็นคนชั่วโดยสิ้นดาน แต่มีบทบาทมีภาวะจำเป็นที่จะมาผันตัวเป็นสายลับ กับบุคคลที่อยากช่วยทางราชการตั้งแต่ต้น...ตัวผมจะมองแยกความรู้สึกซึ่งกันและกัน เขาเรียกว่า space ของตัวเอง...มันแตกต่างกันจะต้องมองว่าสายลับแต่ละคนเราจะวางตัวเท่ากันไม่ได้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 3, 2565)

“มันก็คือคน มันมีหลายอย่างนะ สายลับบางคนมันก็ซื่อสัตย์มันดีกับเรา สายลับบางคนก็โกหกหลอกลวง บั่นข่วมาเอาเงินค่าโทรศัพท์เราบ้าง ค่าน้ำมันบ้าง บางที่ไม่มีงานหรอกแต่มาไม่อย่างโน้นอย่างนี้ ขอค่าโทรศัพท์ซักสองพันลิเจ้านาย ไล่แห่งใจ สายลับมีหลายประเภทเพราะฉะนั้นเราก็ต้องประเมินความน่าเชื่อถือของสายลับ คนที่มีประสบการณ์จะประเมินได้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 5, 2565)

“ส่วนใหญ่จะมองในมุมบวก อยู่เป็นเพื่อนเป็นพี่น้องกันดูแลกัน ไม่ได้มองเป็นกลุ่มอาชญากรรม คิดว่าเจ้าหน้าที่ที่มองสายลับในทางลบ เพราะสายลับบางคนเคยอยู่ในกระบวนการมาก่อน เคยค้า เสพมาก่อน คือเห็นกำพืดกันมาก่อน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 4, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับมุมมองของเจ้าหน้าที่ต่อสายลับ เป็นบทสรุปสุดท้ายที่สะท้อนให้เห็นความจริงว่า สายลับจะมีบทบาทความสำคัญต่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดหรือไม่เพียงใด ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับมุมมองของเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นอัตวิสัย เจ้าหน้าที่ซึ่งมีประสบการณ์ที่ดีกับการใช้สายลับก็มองเห็นคุณค่าของการสืบสวนด้วยวิธีนี้ และปฏิบัติต่อสายลับอย่างให้เกียรติ ในทางตรงกันข้าม เจ้าหน้าที่ซึ่งเคยร่วมงานกับสายลับที่ไม่ดี หรือประสบ

ความล้มเหลวในการทำงานร่วมกัน ก็อาจมองว่าสายลับนำมาซึ่งปัญหามากมายเมื่อเทียบกับวิธีการสืบสวนอย่างอื่น และสายลับไม่ได้มีบทบาทความสำคัญแต่อย่างใดต่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเมื่อเทียบกับตัวเจ้าหน้าที่สืบสวนเอง ส่วนมุมมองที่เป็นกลางเห็นว่าต้องแยกกันระหว่างวิธีการสืบสวนกับเรื่องพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคล โดยเนื้อแท้ของวิธีการใช้สายลับไม่ได้มีแง่มุมเชิงลบแต่อย่างใด หากแต่ตัวบุคคลที่เป็นตัวแสดงต่างหากที่จะสะท้อนแง่มุมเชิงบวกหรือแง่มุมเชิงลบออกมา ผลการศึกษาประเด็นนี้อาจเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ ซึ่งเป็นหัวข้อถัดไป ดังที่ Jacobs (1997) นำเสนอว่า ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไปซึ่งเกี่ยวข้องกับความเข้มข้นและคุณภาพของการคบหาสมาคม คุณภาพของความสัมพันธ์เป็นแนวคิดที่เป็นนามธรรม (abstract) อัตวิสัย (Subject) อย่างมาก และยากต่อการดำเนินการ เพราะมันหมายถึงขอบเขตที่ตัวแสดงสองคนระบุถึงกันและกัน เช่นเดียวกับ Dabney and Tewsbury (2016) ที่นำเสนอว่า เจ้าหน้าที่สืบสวนบางคนมองสายลับและมีปฏิสัมพันธ์กับสายลับโดยเห็นว่าสายลับเป็นคนให้ความรู้ในสิ่งที่เจ้าหน้าที่ต้องการ ดังนั้นจึงมีความเคารพซึ่งกันและกัน ในขณะที่เจ้าหน้าที่สืบสวนอีกส่วนหนึ่งมองสายลับอย่างคนที่ไม่มีความดี และเข้าใจว่าพวกเขาเป็นเครื่องมือในการทำงานที่เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงมิติเดียว

4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ

ดังที่เคยกล่าวไว้ในหัวข้อ 2.6 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับอาจมีส่วนช่วยเปิดมุมมองใหม่ให้แก่การศึกษาวิจัยการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับ ซึ่งในอดีตมักถูกมองว่าเทคนิคการใช้สายลับเป็นทักษะและความสามารถของเจ้าหน้าที่แต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่โดยเนื้อแท้แล้วความสำเร็จของการทำงานเป็นผลมาจากปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกันขึ้นจนทำให้เกิดการร่วมงานกันระหว่างบุคคลจากสองขั้วที่ตรงข้ามกัน ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาในประเด็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ อันเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

4.2.1 การสรรหาสายลับ

จุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และสายลับเกิดขึ้นในกระบวนการสรรหาบุคคลมาทำหน้าที่เป็นสายลับ จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐจะกล่าวถึงวิธีการสรรหาไปในแนวทางเดียวกัน ไม่ว่าจะบุคคลที่กำลังจะเป็นสายลับจะมีที่มาและสถานะเป็นอย่างไร เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับก็จะมีวิธีการสรรหาสายลับที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งโดยเนื้อแท้ก็เป็นเรื่องของการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ดังนี้

4.2.1.1 สร้างความไว้วางใจ

จากการศึกษาพบว่า เมื่อเจ้าหน้าที่พิจารณาแล้วว่า บุคคลใดมีคุณสมบัติที่เหมาะสม ในการทำหน้าที่เป็นสายลับเจ้าหน้าที่จะดำเนินการเข้าหาบุคคลนั้น ในการพูดคุยกันจะมี เป้าหมายคือการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นก่อนเป็นลำดับแรก เจ้าหน้าที่ที่สืบสวนหรือเจ้าหน้าที่ บังคับใช้กฎหมายส่วนใหญ่จะมีปัญหาเรื่องมนุษยสัมพันธ์กับประชาชนเพราะคุ้นชินกับการทำงานที่ ปิดลับและใช้อำนาจกับประชาชน ในหนึ่งชุดปฏิบัติการจึงมีเจ้าหน้าที่เพียงไม่กี่คนที่มีศิลปะในการพูด ชักจูงใจเช่นนี้ นอกจากนั้นยังพบว่า การพูดจาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ โดยเฉพะอย่างยิ่งในงานที่มีความเสี่ยงอันตราย เจ้าหน้าที่ผู้นั้นจะต้องวางตัวให้น่าเชื่อถือและ ไม่กระทำการใด ๆ ให้สายลับกังวลว่าจะเดือดร้อนจากการมาเป็นสายลับ การเตรียมตอบคำถาม เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้จะเป็นการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นได้ในเบื้องต้น เช่น สายลับจะเป็นอันตราย หรือไม่หากมีการติดต่อกัน หากมีการจับกุมคดียาเสพติดแล้วสายลับจะเดือนร้อนหรือไม่ เจ้าหน้าที่ต้อง แสดงให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่คำนึงถึงความปลอดภัยของสายลับมากกว่าเรื่องผลสำเร็จของงาน ไม่ทำให้ สถานะของสายลับถูกเปิดเผยจากการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ และหากจะเข้าทำการเข้าจับกุม ผู้กระทำความผิดก็ต้องวางแผนให้แยบยลโดยคำนึงถึงสิ่งที่จะตามมากับสายลับ มิใช่คำนึงแต่ผลสำเร็จ ของเจ้าหน้าที่แต่ฝ่ายเดียว สิ่งที่เจ้าหน้าที่ไม่พึงกระทำก็คือการบีบบังคับหรือการขู่เชิญให้เข้ามาเป็น สายลับเพื่อต้องการผลงานเพราะการทำงานยาเสพติดเสี่ยงอันตรายจึงต้องอาศัยความไว้วางกัน

“เราเป็นคนหาสายลับมาเป็นการทดสอบศักยภาพของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ กับไม่ดีเท่านี้เอง...ไม่เคยขู่เชิญสายลับ ไม่ใช่เทคนิคแบบขู่ เพราะการข่มขู่สายลับเขาจะผูก ใจเจ็บเราอยู่ในใจ ยิ่งไปขู่สร้างความเจ็บแค้นจะทำให้ 1.งานไม่สำเร็จ 2.สายลับหลอกไปฆ่า”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

“ตัวพี่เองพี่ก็จะไม่บีบให้เขาไปทำ จะบอกว่าพยายามดึงออกมาแล้วให้ผลประโยชน์เขาซึ่ง มากกว่าที่จะไปเสี่ยงมากกว่าที่จะอยู่กับกระบวนการ คือพูดง่าย ๆ ว่าพยายามชักจูงมาโดยที่ ไม่ได้ไปบีบ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

“คือในความคิดผมเป็นความเชื่อใจ ผมคุยแล้วน่าจะความเชื่อใจมากกว่าหรือด้วยการ ตัดสินใจของผม คุยกับเจ้าหน้าที่ถูกคอกัน เราก็ดูเขาพูดมาว่าเอ็งทำอย่างนี้เอ็งปลอดภัยนะ ไม่ต้องไปเสี่ยงอะไรมากมาย แคหาข่าวให้พวกพี่และก็ให้พวกพี่ไปจับ”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 5, 2565)

4.2.1.2 สร้างบุญคุณ

จากการศึกษาพบว่า หากบุคคลซึ่งเจ้าหน้าที่ต้องการที่จะทาบทามหรือชักชวนมาเป็นสายลับประสบปัญหาไม่ว่าเรื่องใด เจ้าหน้าที่จะไม่รีรอที่จะใช้โอกาสนั้นในการสร้างบุญคุณเพื่อผูกใจให้เขายินยอมพร้อมใจมาทำงานเป็นสายลับ เช่น ต้องคดีอาญา หรือเดือนร้อนเรื่องการเงิน เป็นต้น นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต้องเป็นบุคคลที่สายลับสามารถติดต่อได้ทุกเวลาที่ต้องการ เพื่อสร้างความอบอุ่นใจให้แก่สายลับและแสดงถึงความพร้อมที่จะปฏิบัติงานตามที่สายลับแจ้งข่าว

“บุญคุณในด้านใดด้านหนึ่งก็ตามที่เราช่วยเหลือเขา ความสนิทสนมให้ใจกันมากกว่า ส่วนเรื่องการเงินเป็นอีกเรื่องหนึ่ง”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 14, 2565)

4.2.1.3 สร้างพลังอำนาจ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ต้องแสดงให้เห็นบุคคลที่จะเป็นสายลับเชื่อว่าเจ้าหน้าที่เป็นคนที่มีพลังอำนาจในตนเองเพียงพอที่จะปกป้องสายลับได้ หรือสามารถให้คุณให้โทษกับสายลับได้ในระดับหนึ่ง เจ้าหน้าที่ต้องเป็นคนมีสัจจะพูดจาคำไหนคำนั้น ใช้บารมีช่วยเหลือสายลับได้ยามจำเป็น ถ้าหากตัวเจ้าหน้าที่เองไม่มีพลังอำนาจเพียงพอก็อาจจะพาสายลับไปพบกับผู้บังคับบัญชาของตนที่มีตำแหน่งสูงกว่าเพื่อสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้น

“สายลับตัวนี้โดนทหารลือคตัวมันไป...เขายึดรถสายลับตัวนี้ไปหลายวันเอาของเขาไปขี่เฉยเลย...พี่ก็เลยโทรไปหา(ขอปกปิดตำแหน่ง)...แกก็ถามมีอะไร...ก็บอกไปว่าอยากให้อ่านน้องเขา เขาโดนทหารลือคแล้วก็เอารถมันไปใช้ ภายในเวลาไม่เกิน 30 นาที มันไปเอารถคืนได้เลยมันเชื่อมั่นเลยทำงานให้ คิดว่าไอ้นี้เป็นสายได้ก็เลยช่วยมัน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 7 2565)

“...ผมก็เลยบอกว่าขออนายใหญ่กว่านี้ได้ไหมเพราะว่าผมกลัวเขา power จะไม่พอ เขาเลยพาไปหาผู้กำกับ ผมก็เลยเชื่อใจเขาเพราะเขาพาผมไปหาผู้กำกับ ผมก็เลยเข้ามาเป็นสายให้”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 7, 2565)

“การใช้สายลับต้องใจถึงใจ โหดก็ต้องโหดด้วยกัน สายลับรายย่อยไม่ค่อยมีอะไรเท่าไร แต่สายลับรายใหญ่ recruit ลำบาก”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11, 2565)

4.2.1.4 การหาจุดอ่อน

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ที่ได้รับการฝึกอบรมเรื่องการจัดตั้งสายลับจะมีเทคนิคพิเศษในการวิเคราะห์ค้นหาจุดอ่อนในตัวสายลับ กล่าวคือ สิ่งที่เป็นความปรารถนาในใจหรือเรื่องใดก็ตามที่ทำให้สายลับจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ก็จะใช้จุดอ่อนตรงนั้นเข้าไปชักจูงใจให้บุคคลที่จะเป็นสายลับเกิดความหวั่นไหวและคล้อยตามจนทำให้เจ้าหน้าที่สามารถครอบงำได้ในที่สุด เช่น การแก้ไขเรื่องที่ดินทำกินที่ถูกโกงไป การขอสัญชาติไทยให้แก่ลูก การฝากลูกเข้าโรงเรียน เป็นต้น จุดอ่อนเหล่านี้ไม่ใช่เพียงต้องการสร้างบุญคุณ แต่ยังรวมไปถึงความปรารถนาในใจทุกอย่าง เช่น หากเขาชอบผู้หญิงชอบเที่ยวกลางคืนก็ต้องการใช้เงินจำนวนมาก หรือชอบทำงานกับเจ้าหน้าที่ เพราะอยากมีอำนาจเหนือคนอื่น เป็นต้น

“เราก็ต้องศึกษาภูมิหลังของเขา...สภาพฐานะครอบครัวของเขา ฐานะการเงิน ฐานะทางสังคมของเขา ก็คือใช้วิชาสะกดรอยติดตามพฤติกรรมของเขารู้แน่ชัดจุดอ่อนจุดแข็งของเขา อยู่ตรงไหน...เราก็เอาจุดอ่อนตรงนี้เข้าไปต่อรอง ว่าเรามีอำนาจนะอำนาจหน้าที่จะช่วยปกป้องเขา ทุกอย่างที่เราสัญญาไปเราจะต้องทำได้ ไม่ใช่แค่เราให้เงื่อนไขเขา เขาตกลงทำให้เรา แต่เราทำให้ไม่ได้ อย่างนั้นก็เสียหายองค์กรของเราก็เสียหายหมดความศรัทธา...เราต้องจินตนาการว่าเขาชอบยังไงพฤติกรรมเขา...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

การสรรหาสายลับก็คือวิธีการพิจารณาคัดเลือกบุคคลเข้ามาเป็นสายลับ ผลการศึกษาบ่งชี้ว่าเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับใช้วิธีการสรรหาสายลับที่คล้ายคลึงกัน การสร้างความไว้วางใจเป็นสิ่งแรกที่ต้องทำให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Madinger (1999) ที่เห็นว่าความไว้วางใจ (Trust) เป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งหมด หากปราศจากความไว้วางใจในเจ้าหน้าที่บุคคลที่มีศักยภาพในการเป็นสายลับจะไม่ยินยอมให้ความร่วมมือ เจ้าหน้าที่ที่บังคับใช้กฎหมายจึงต้องพิสูจน์ว่าเราเชื่อถือได้ ความเชื่อมั่นอาจได้แก่ เชื่อถือในคำพูดของเจ้าหน้าที่ (Trust in the Officer's Word) , เชื่อถือในดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ (Trust in the Officer's Discretion) และเชื่อมั่นในความสามารถของเจ้าหน้าที่ (Trust in the Officer's Competence) (Madinger, 1999)

วิธีการสรรหาบุคคลมาเป็นสายลับที่พบจากการศึกษา ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจ การสร้างบุญคุณ และการสร้างอำนาจ วิธีการดังกล่าวสอดคล้องและเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์ (Social Penetration Theory) ลำดับขั้นของความสัมพันธ์ถูกพัฒนาจากรูปแบบการสื่อสารที่ค่อนข้างผิวเผินและเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้น การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่าง

บุคคลมีลักษณะเป็นการเจาะทะลุผ่านชั้นบุคลิกซึ่งกันและกัน (Atkinson, 2021) กระบวนการสรรหาบุคคลที่จะมาเป็นสายลับ เป็นไปตามที่ Madinger (1999) และ Dabney & Tewsbury (2016) นำเสนอไว้ ประการแรกคือ การพยายามรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลนั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เพื่อกำหนดความสามารถทางปัญญา แรงจูงใจ และจุดแข็งและจุดอ่อนโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิหลังทางอาญาหรือประวัติอาชญากรรม ประการที่สองคือ การดำเนินการสร้างความสามัคคี โดยเจตนาและความมุ่งหมายเพื่อให้ได้รับความไว้วางใจจากบุคคล การรับฟังและแสดงความเคารพและเอาใจใส่ต่อผู้ที่อาจเป็นสายลับเป็นปัจจัยสำคัญ ประการที่สามคือ การนำเสนอแนวทางแก้ไขเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลเหล่านั้นเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ซึ่งรวมถึงการโน้มน้าวให้บุคคลนั้นเชื่อว่าเงื่อนไขของข้อตกลงจะได้รับการปฏิบัติ อธิบายข้อกังวลเรื่องการรักษาความลับ ความปลอดภัย และการตอบโต้ และประการสุดท้ายคือ การตรวจสอบรายละเอียดของข้อตกลงที่เสนอ และสิ่งที่ได้ให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้ให้ข้อมูลเพื่อปฏิบัติตามเมื่อสิ้นสุดข้อตกลง แลกเปลี่ยนกับเจ้าหน้าที่ที่ทำในสิ่งที่เขาหรือเธอให้คำมั่นสัญญา

4.2.2 รูปแบบความสัมพันธ์กับสายลับ

เมื่อเจ้าหน้าที่และสายลับตกลงใจร่วมงานกัน สายลับกลับเข้าไปอยู่ในสังคมของผู้กระทำ ความผิดกฎหมาย ในขณะที่เจ้าหน้าที่มีหน้าที่สอดส่องผู้กระทำความผิดกฎหมาย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจากสองขั้วที่ตรงกันข้ามก็เริ่มต้นขึ้นและดำเนินไป ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลทั้งสองเป็นอย่างไร จากการศึกษาพบว่าเจ้าหน้าที่และสายลับมีรูปแบบความสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

4.2.2.1 เพื่อนร่วมงาน

เจ้าหน้าที่และสายลับมีรูปแบบความสัมพันธ์แบบเพื่อนร่วมงานที่ให้เกียรติกันซึ่งกันและกัน เป็นกรณีที่สายลับมีความเป็นมืออาชีพในการทำงานและอาจมีความอาวุโสมากกว่าเจ้าหน้าที่หรือมีการร่วมงานกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทั้งตัวสายลับและเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต่างก็มีเป้าหมายร่วมกันในการสืบสวนจับกุมยาเสพติดให้เกิดผลสำเร็จเพื่อมุ่งหวังผลงานและเงินสินบนรางวัล โดยไม่มีปฏิสัมพันธ์ในเรื่องอื่นมากนัก จะมีการติดต่อกันก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น พบว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบเช่นนี้จะเกิดขึ้นกับเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างประเทศ ซึ่งมีระบบการทำงานกับสายลับหรือการควบคุมสายลับที่เป็นมาตรฐาน แยกเรื่องส่วนตัวออกจากเรื่องงานอย่างเด็ดขาด ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์แบบเพื่อนร่วมงานก็คือ ความประพฤติของสายลับที่ไม่ได้สร้างปัญหาเดือดร้อน เช่น เสพยา ถูกคดีอาญาหรือใช้จ่ายเงินอย่างสุรุยสุราย จึงไม่เกิดผลประการใดที่สายลับและเจ้าหน้าที่จะต้องติดต่อกันนอกจากเรื่องงาน

“สายลับคนนี้มีงานเมื่อไหร่ติดต่อเมื่อไหร่ก็จะโยนมาให้ เขาจะไม่ถามถึงเรื่องเงินเลยแม้แต่ครั้งเดียว เขายังบอกว่าคุณเดียวทำให้ครับผมทำให้ครับ...นั่นแหละคือความไว้วางใจ จากการมีปฏิสัมพันธ์ไม่ใช่ช่วงระยะเวลาหนึ่งวัน สองวัน สามวัน สี่เดือน ห้าเดือน หนึ่งปี แต่มันอยู่ที่การกระทำและระยะเวลาอันร่วมกันมันจึงก่อให้เกิดความผูกพันในตัวของผู้คุมสายลับกับตัวสายลับ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 3, 2565)

“แบ่งแยกชีวิตส่วนตัวกับงาน อย่าพาสายลับไปบ้านเด็ดขาด บางคนเอาสายลับไปใช้งานส่วนตัว ไม่เปิดชื่อจริง เจ้าหน้าที่ต้องระวังตัวเองเหมือนกัน เพราะถ้าสนิทเกินไปก็เคยมีเคลสเจ้าหน้าที่และสายลับพากันไปตบทรัพย์แล้วติดคุก”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11, 2565)

4.2.2.2 พี่กับน้อง

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่และสายลับมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันในรูปแบบความสัมพันธ์แบบพี่กับน้อง เป็นลักษณะที่เจ้าหน้าที่ให้การอุปถัมภ์ดูแลสายลับ ทั้งในเรื่องการเงิน ความปลอดภัย และเรื่องส่วนตัวอื่น ๆ ส่วนสายลับก็มีความผูกพันและซื่อสัตย์กับเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับ ต่างฝ่ายต่างมีความปรารถนาดีต่อกัน และมีปฏิสัมพันธ์ไม่เพียงแค่เรื่องงานยาเสพติดแต่รวมถึงทุกเรื่องเสมือนพี่กับน้องหรือคนใกล้ชิดกัน เริ่มต้นอาจจะเพียงวิธีการผูกใจที่เจ้าหน้าที่มุ่งหวังให้สายลับไว้วางใจจนร่วมงานกัน แต่เมื่อได้ใกล้ชิดสนิทสนมกันแล้วก็เห็นได้ว่าสายลับไม่ได้แตกต่างจากมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง

“มันต้องใช้เวลามันต้องพูดคุยกันมันถึงจะรู้ถึงความจริงใจ บางคนพี่กว่าจะคุ้นเคยกันได้มันก็หลายปี แล้วบางทีมันเดือดร้อนเราช่วยมันได้ ลูกไม่สบายเมียไม่สบายพาไปดูแลหน่อย เราก็ไปรับไปส่งมัน อย่างสายที่อยู่ประเทศพม่าเมียมันผ่าตัดเราก็ไปรับมันจากฝั่งโน้นพาเข้าโรงพยาบาลที่นั่นมันก็เกิดความเชื่อใจ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

4.2.2.3 นายกับบ่าว

จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์รูปแบบนายกับบ่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นเป็นปกติ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมีฐานะข้าราชการที่มียศถาบรรดาศักดิ์ ในขณะที่สายลับเป็นประชาชนธรรมดามีหน้าซ้ำยังเป็นผู้กระทำความผิดที่มีชนกติดหลังอีกด้วย ดังนั้น รูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งอย่างชัดเจน เจ้าหน้าที่จึงควบคุมสายลับไว้ในกำมือและสามารถสั่งการให้กระทำตามที่ต้องการได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ให้

ข้อมูลสำคัญมีความเห็นว่า ความสัมพันธ์รูปแบบดังกล่าวมักเกิดขึ้นกับตำรวจสายสืบโรงพักที่ต้องมีผู้ที่กระทำความผิดมาเป็นลูกน้องไว้เป็นมือเป็นไม้ในการทำงาน

“ตำรวจใน 100 คน ใช้สายลับไม่ถึง 10 คน เนื่องจากแต่ละคนมีจิตวิทยาไม่เหมือนกัน จะไปโผผางก็ไม่ได้ บางทีโผผางก็ต้องโผผาง บางทีเขาไม่เต็มใจทำหรือไม่อยากจะทำ เราก็ว่า จะทำหรือไม่ทำถ้าไม่ทำจะสะกดรอยตาม บางทีก็เหมือนกึ่งบังคับให้ทำแล้วถ้าเขาเต็มใจทำ มันก็ต้องมีลูกน้องลูกชนมีจิตวิทยา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

“...แต่มันก็ไม่เชิง คนที่อยากเป็นสายก็มีนะ...ปลอดภัยมีคนมาคุ้มหัว...แล้วก็สามารถหาหาเสพได้ง่าย จากการที่เขาให้ยาเราได้เงินนิดหน่อย จากที่เขาได้ผลงาน แต่มันเป็นเพียงแค่เศษเสี้ยว จากที่เขาได้มา คนพวกนี้มันไม่ได้คิด คนพวกนี้ส่วนมากเป็นขี้อายเขา ให้เขากด คนพวกนี้ก็จะอยู่แค่ตรงนี้เขาเลยชอบเป็นสาย”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 3, 2565)

“อย่างของตำรวจมันมีหลากหลาย มันมีทั้งขี้อาย พวกเสพ พวกเที่ยวสถานบันเทิง พวกค้ารายย่อย พวกนี้ถามว่าตำรวจเอาเงินเอาใจไปซื้อหรือเขาก็กดหัวมัน การกดขี่กับการให้ใจ มันคนละอย่างกัน... การกดขี่ก็คือว่า อย่างตำรวจโรงพักที่เขามีสาย ที่มองว่าเป็นสืเขาก็คือว่าอย่างเดือนนี้ผู้ต้องการคดี 30 คดีเป็นตัวชี้วัด มันก็ไปหาไอ้ตัวขี้อาย มึงเสพไซ้ใหม่ มึงเสพกุจะจับมึงเข้าคุกนะ มึงต้องไปหาขี้อายมาให้ไปหาขี้อายมาให้ไปล่อขี้อายมาให้ พวกนี้คือการบังคับ มันเป็นการบังคับการกดขี่”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

“ตำรวจไทยคิดว่าสายลับเป็นเบี้ยรองบอน”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 5, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ในแง่หนึ่งการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับคือ การร่วมงานกันระหว่างบุคคลจากสองวัฒนธรรมโดยมีเป้าหมายคือผลสำเร็จในการจับกุมผู้กระทำความผิด ความสัมพันธ์ที่ดีถูกพัฒนาให้เกิดขึ้นเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แม้วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่แทบจะถอดแบบกันมาจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ (tradition) แต่รูปแบบของความสัมพันธกลับแตกต่างกันไปในแต่ละคู่สัมพันธ์ รูปแบบความสัมพันธ์ทั้งสามแบบที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์ คู่สัมพันธ์ทั้งสองฝ่ายสอดคล้องกับงานของ Dabney and Tewsbury (2016) ที่นำเสนองานวิจัยภาคสนามของพวกเขาว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่แบ่งระดับของความสัมพันธ์ส่วนตัวกับ

สายลับได้เป็น 3 ระดับ คือ (1) ความสัมพันธ์แบบห่างเหิน (Distant business relationships) คือ การมีปฏิสัมพันธ์แบบเหมือนธุรกิจ เจ้าหน้าที่รักษาระยะห่างส่วนตัวจากสายลับ (2) ความสัมพันธ์ส่วนตัวแบบผิวเผิน (Sallow personal relationships) คือ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติแบบให้เกียรติและเป็นมืออาชีพ อาจรู้ข้อมูลภูมิหลังของสายลับอยู่บ้าง มีความเห็นอกเห็นใจหรือมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะช่วยเหลือกันเล็กน้อย และ (3) ความสัมพันธ์ส่วนตัวแบบใกล้ชิด (Close personal relationships) คือ มีการพัฒนาความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างกัน เนื่องจากบุคคลสองคนใช้เวลาร่วมกันโดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงในด้านกฎหมาย มีการเปิดเผยจุดที่มีความคล้ายคลึงกันหรือความสนใจหรือประสบการณ์ร่วมกัน หรือมีพื้นฐานมาจากเหตุการณ์ในชีวิตที่สัมพันธ์กัน ผู้วิจัยเห็นว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับในรูปแบบนายกับบ่าว เป็นสิ่งที่ล่อแหลมต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนและประพฤตินิยมชอบภายใต้ในลักษณะงานที่เป็นความลับเช่นนี้

4.2.3 การควบคุม

เป็นประเด็นที่พบจากการตอบคำถามสัมภาษณ์ที่มีทิศทางตรงกันข้ามกันอย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าคำจำกัดความของสายลับคือบุคคลที่อยู่ในการควบคุมของเจ้าหน้าที่ แต่เมื่อตั้งคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในแง่ของการทำงานร่วมกัน พบว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐมีความเห็นที่แตกต่างกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มสายลับ ดังนี้

4.2.3.1 เจ้าหน้าที่ควบคุมสายลับ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ที่จะต้องเป็นคนกำหนดแนวทางการทำงานของสายลับ ทั้งการกำหนดหัวข้อข่าวสาร วิเคราะห์และประเมินข้อมูลข่าวสารทุกอย่างที่สายลับรายงาน สั่งการให้สายลับไปปฏิบัติการ เจ้าหน้าที่จะประชุมวางแผนการเข้าจับกุมผู้กระทำความผิดตามยุทธวิธีและข้อกฎหมายให้รัดกุมรอบคอบ ประการสำคัญ แม้เจ้าหน้าที่จะต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของสายลับ ไม่ให้สายลับได้รับผลกระทบตามมา แต่จะไม่ปล่อยให้สายลับเป็นกำหนดแผนการหรือกำหนดว่าเจ้าหน้าที่ต้องกระทำหรือไม่กระทำอย่างไร

“การทำงานทุกครั้งเจ้าหน้าที่จะต้องไม่เดินตามสายลับ เพราะสายลับก็คือโจร เราต้องเป็นคนวางแผนให้เดินตามเกมเรา ถ้าเราเดินตามเกมเขา 1.เราถูกยิง 2.ที่ทีมงานถูกยิง เพราะเคยมีสายลับที่ปกปิดข้อมูล นี่คือผลมาจากการเดินตามเกมสายลับ สายลับที่ไม่บอกข้อมูล”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

“คำพูดที่ว่าสายลับมาคุมเจ้าหน้าที่ไม่จริง เพราะเราต้องรู้เรื่องการข่าวก่อน ก่อนที่จะให้สายลับไปทำงานกับคนนี่ เราต้องรู้ก่อนว่าคนนี่ทำงานอะไร เราต้องมีข่าวของมันอยู่แล้วเราถึงจะคุมสายได้ ไม่ใช่ให้สายมาคุมเรา เราต้องคุมมันว่าให้มันไปทำแบบนี้แบบนี้ละ ถ้านอกจากนี้มัน

ไม่ใช่แล้วนี่คือเราคุมสาย ที่เขามองว่าสายคุมเราไอ้คนที่คุมสายไม่มีข่าวเลยคือเชื่ออย่างเดียว สายพูดอะไรก็เชื่อ แต่มึงไม่ไปแสวงหาความจริง”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

อย่างไรก็ดี มีความเห็นที่ไปในทางประนีประนอมโดยเห็นว่า เจ้าหน้าที่ไม่จำเป็นต้องไปควบคุมสายลับ ควรปล่อยให้ป็นธรรมชาติของการทำงานร่วมกัน เจ้าหน้าที่ต้องยอมรับและเข้าใจว่าสายลับก็มีผลประโยชน์ของสายลับ มีวิถีชีวิตในโลกของสายลับ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ไม่ควรทำอะไรที่จะไปกระทบต่อความสัมพันธ์จนเกิดผลเสียต่องาน

“เจ้าหน้าที่ไม่ทำตามสาย คิดว่ามันคงอยู่กันไม่ยึด อยู่ได้ก็แค้นงานครั้งเดียวก็จบ มันควรต้องขอ กันได้คุยกันได้ การคุมสายได้คือ ไม่ต้องไปแตะเรื่องผลประโยชน์กับสาย คือมันทำก็เรื่องของ มันติดคุกก็เรื่องของมันอยู่แล้ว”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 7, 2565)

4.2.3.2 สายลับควบคุมเจ้าหน้าที่

จากการศึกษาพบว่า สายลับต้องการเป็นผู้กำหนดแผนการในการทำงานเอง การที่สายลับเป็นคนในวงการยาเสพติดจึงได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มผู้กระทำความผิด ดังนั้น หากสายลับแจ้งข้อมูลข่าวสารล่วงหน้าให้แก่เจ้าหน้าที่จนเป็นเหตุให้ยาเสพติดถูกจับกุม อาจทำให้ผู้กระทำความผิดระแวงสงสัยในตัวสายลับได้ สายลับจึงต้องเตรียมเหตุผลในการแก้ตัวไว้เพื่อรักษาสถานภาพของตนให้ดำรงอยู่ต่อไป มิฉะนั้นแล้วสายลับอาจประสบกับความไม่ปลอดภัย นอกจากนั้นบางกรณีสายลับอาจไม่ต้องการให้เจ้าหน้าที่จับกุมบุคคลบางคนที่สายลับไว้วางใจหรือเป็นพวกเดียวกับสายลับ กรณีเหล่านี้ทำให้สายลับต้องการควบคุมสถานการณ์ให้แน่ใจว่าตนจะปลอดภัย ในเมื่อเจ้าหน้าที่ก็ต้องการผลงานจากสายลับ สายลับจึงควรมีสติที่จะกำหนดวิธีการทำงานได้

“แผนการทั้งหมดผมเป็นคนวางแผนเองครับ ถ้าไม่เอาตามผม ผมไม่ทำ เวลาปฏิบัติงานทุกเคส ต้องไปวางแผนอยู่ที่ safe house ผมจะเป็นคนวางแผนว่าให้ใครอยู่จุดไหนแล้วก็จะให้เจ้าหน้าที่เขาทำตามแผนที่ผมวางไว้ทั้งหมด”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาสะท้อนมุมมองในทางตรงข้ามกันอย่างชัดเจน เจ้าหน้าที่เห็นว่าการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับเป็นงานของตนเอง โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย อีกทั้งคำจำกัดความก็บ่งบอกอยู่แล้วว่า สายลับคือบุคคลที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ ดังนั้น เจ้าหน้าที่จึงต้องเป็นผู้ใช้ดุลยพินิจพิจารณากำหนดวิธีการทำงานต่างๆ ให้ดีที่สุดและ

เป็นไปตามข้อปฏิบัติทางวิชาชีพและกฎหมาย แต่ในมุมมองของสายลับกลับเห็นว่า สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นเพียงแค่งานเท่านั้น แต่ทุกการกระทำใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นทั้งหมดเกี่ยวพันกับชีวิตและความปลอดภัยของสายลับ ตนเองเป็นผู้รู้จริงที่สุด ดังนั้น สายลับจึงควรจะต้องมีเจตจำนงอิสระ (freewill) ในการพิจารณาทางเลือกต่างๆ อย่างมีเหตุผลก่อนที่จะยอมให้มีการปฏิบัติกรใด ๆ ที่ตนเองอาจจะได้รับผลกระทบตามมาได้

4.2.4 ข้อพึงระวังในการทำงานกับสายลับ

สำหรับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับนั้น ไม่ว่าจะเจ้าหน้าที่จะมีมุมมองเชิงบวกหรือลบต่อสายลับ และไม่ว่าทั้งสองฝ่ายจะมีความสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบใด ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสายลับเป็นบุคคลที่อยู่ในสังคมของผู้กระทำความผิด อาจนำมาซึ่งปัญหาสำหรับเจ้าหน้าที่เมื่อต้องเข้าไปคลุกคลีกับสายลับ ทั้งที่ตนมีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายต่อผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งมีผลประโยชน์ตอบแทนสูง มีค่าเตือนมากมายจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการเลือกใช้เทคนิคการสืบสวนด้วยวิธีนี้ ดังต่อไปนี้

4.2.4.1 ผลประโยชน์

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาสำคัญที่สุดของวิธีการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยใช้สายลับที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวถึง คือการที่เจ้าหน้าที่มีผลประโยชน์กับสายลับ ไม่ว่าจะในด้านเงินสินบนรางวัลหรือค่าตอบแทนของสายลับ ผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและเรื่องอื่น ๆ ในเบื้องต้นผลประโยชน์เหล่านั้นจะนำมาซึ่งปัญหาการควบคุมสายลับอันจะกระทบต่อการทำงานของหน่วยงาน และอาจก่อให้เกิดปัญหาการทุจริต ประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่ในท้ายที่สุดเมื่อเจ้าหน้าที่มุ่งหวังผลประโยชน์จากสายลับเป้าหมายในการทำงานก็จะเปลี่ยนแปลงไปและถูกสายลับควบคุมได้ วิธีคิดในการทำงานที่เคยมุ่งผลสำเร็จของภารกิจเป็นสำคัญกลับกลายเป็นการทำงานด้วยความต้องการผลประโยชน์ของตนเอง พวกฟ้องและสายลับ

“ปัญหามันไม่ได้อยู่ที่สายลับ ปัญหามันอยู่ที่คนใช้สายลับ หากโตไปก็ฝากเรื่องนี้ให้แก่ใจด้วย พวก undercover หรือเจ้าหน้าที่อำพรางบางทีมันก็ไปเอื้อประโยชน์กับสายลับ พอทำงานไปบางทีมันไปเอื้อประโยชน์กัน เช่น เงินสินบนรางวัล เงินค่าจ้างสายลับที่ฝ่ายตรงข้ามเขาจ้างมาเจ้าหน้าที่ก็อยากได้ด้วย เพราะสายลับไม่ได้ทำฟรีมันก็ต้องมีค่าจ้าง บางทีสายลับก็อยากได้ค่าจ้าง สายลับก็จะบอกว่าอยากให้จับช่วงไหน เราสายลับเป็นคนควบคุมเกมแบบนี้เราไม่ทำ เจ้าหน้าที่บางคนก็ถูกสายลับคุมเกมในเรื่องผลประโยชน์แบบนี้ จะเอาผลประโยชน์สายลับมันก็จะพยายามคุมเกม...

...เรามีพลังที่จะใช้ในการควบคุมเขา แต่ถ้าเขาเสื่อมศรัทธาเมื่อไหร่ก็หมด”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

“...เคยมีการแอบเก็บของไว้ที่หน่วย สายลับโดนจับแล้วบอกว่ามีของเก็บไว้ ตัวสายลับที่โดนคุมมาก็โทรหาตำรวจคนที่ 1 แล้วโทรสั่งคนในหน่วยแล้วโดนลือคหน้าหน่วย ตอนนี้อยู่ติดคุกกันหมดแล้ว ผลจากเจ้าหน้าที่ไปร่วมมือผลประโยชน์เดียวกับสายลับ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 3, 2565)

4.2.4.2 เจ้าหน้าที่ถูกสายลับกลืน

แม้ว่าโดยลักษณะของการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จะมีระเบียบวินัยกำกับควบคุม แต่ด้วยลักษณะของงานที่เป็นความลับและเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมกับสายลับที่บุคคลภายนอกไม่มีทางที่จะเข้าถึงหรือตรวจสอบสิ่งที่พวกเขาคิดและกระทำร่วมกัน ลักษณะดังนี้อาจก่อให้เกิดความสนิทสนมกันนอกเวลางาน สายลับชักพาเจ้าหน้าที่เข้าไปในสังคมของสายลับ ทั้งการเที่ยวกลางคืน ดื่มสุรา เล่นการพนัน ติดผู้หญิงหรือการใช้จ่ายเงินส่วนตัว พฤติกรรมดังกล่าวเป็นข้อพึงระวังอย่างยิ่งในการทำงานกับสายลับ ค่าเตือนจากเจ้าหน้าที่อาวุโสคือ ในการทำงานกับสายลับ 1 คน ต้องใช้เจ้าหน้าที่ประกบ 2 คน นับว่าเป็นการถ่วงดุลกัน (Balance) ไม่ให้ถูกสายลับชักจูงไปในทางที่ผิดได้ง่าย

“...การเลยเส้น มันเลยได้ง่าย เพราะบางทีสายลับมีชั่วโมงบินสูงกว่าตำรวจ บางทีตำรวจแบบไก่อ่อนอยากได้งาน สายลับหลอกยังงี้ก็ไปกับมันหมดเลย หรือบางทีมันหลอกล่อก็ตามไป...การเช็ค balance ก็เป็นการตรวจสอบข่าวสารและเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ให้เด็กเราด้วยว่าอะไรได้ไม่ได้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 5, 2565)

“สายลับก็มีอีกแบบนึง ชอบกินชอบเที่ยว ตำรวจชวนไปทำเรื่องไม่ดีก็ไปกับเขา ทั้งตำรวจและสายลับรวมหัวกันจับตึ๊งเงินแล้วก็ปล่อย”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

4.2.4.3 สายลับสองหน้า

จากการศึกษาพบว่า ข้อพึงระวังอีกประการหนึ่งคือจุดผิดพลาดของเจ้าหน้าที่ในการประเมินความซื่อสัตย์ของสายลับ สายลับยังกระทำความผิดและอยู่ในสังคมเดิมของผู้กระทำความผิดโดยปฏิบัติตัวเสมือนว่ากลับใจเปลี่ยนเส้นทางมาร่วมงานและอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่แล้ว แต่แท้จริงแล้วเขายังไม่เคยออกมาจากสถานะนั้นเลย ในทางตรงกันข้าม เขาเข้ามาทำงานกับเจ้าหน้าที่เพื่อศึกษาวิธีการทำงานของและแสวงหาโอกาสกระทำความผิดหรือแจ้งเตือนให้

เครือข่ายรู้ตัวว่าตกเป็นเป้าหมายของเจ้าหน้าที่ อาชญากรรมยาเสพติด มีผลตอบแทนที่สูง สายลับจึงต้องการรับรายได้จากทั้งสองทาง

“สายลับพวกนี้มันพร้อมที่จะเปลี่ยนหน้าที่เขาเรียกว่า สายลับสองหน้า ทำให้อีกฟากหนึ่งและอีกฟากหนึ่งจะทำให้เจ้าหน้าที่ แต่ถ้ามีโอกาสเขาก็จะดำเนินการตัวเอง”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

“สายลับนกสองหัว อย่างนี้อันตราย เป็นพวกชอบต่อรอง หมายถึงถ้าจับยาได้ขอยาส่วนหนึ่ง ถ้าไม่ได้ก็จะหักหลังเจ้าหน้าที่ไปบอกกลุ่มนักค้าเพื่อเอาความดีทางนั้น เจ้าหน้าที่ต้องหมั่นคอยเช็คให้ดี”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

4.2.4.4 สายลับผู้หญิง

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดเป็นผู้ชาย ส่วนสายลับมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง เป็นที่รับรู้กันว่าผู้หญิงมีคุณลักษณะที่สามารถทำหน้าที่สายลับได้ดีกว่าผู้ชาย การใช้สายลับผู้หญิงเจาะหรือแทรกซึมเข้าไปในกลุ่มผู้กระทำความผิดจะทำได้ง่ายกว่าผู้ชาย การตีสนิทหรือใช้มารยาทว่านล้อมกับผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นคนแปลกหน้าและส่วนใหญ่มักเป็นผู้ชายนั้น สายลับผู้หญิงสามารถกระทำได้อย่างดีโดยที่ไม่เกิดความระแวงสงสัย ผู้ชายมักปรามาสผู้หญิงโดยคิดว่าตนเองเหนือกว่าและสามารถรับมือได้ทุกกรณี ข้อดีอันนี้คือข้อที่พึงระวังเช่นเดียวกันเพราะเจ้าหน้าที่ก็เป็นผู้ชายและมีวิถีคิดต่อสายลับผู้หญิงที่ไม่ได้แตกต่างกันกับอาชญากรผู้ชาย การเลยเส้นแบ่งระหว่างหน้าที่กับเรื่องส่วนตัวนั้นคือความประมาทที่จะนำมาซึ่งปัญหาต่อตัวเจ้าหน้าที่ผู้ชายที่กำลังควบคุมสายลับผู้หญิง ฝ่ายตรงข้ามอาจใช้เทคนิคเดียวกับเจ้าหน้าที่อยู่ก็เป็นได้

“ในส่วนของเส้นแบ่งที่เจ้าหน้าที่ที่ต้องควบคุมสายลับเนี่ยมันจะต้องมีอะไรบ้าง คุณจะต้องรายงานผู้บังคับบัญชาที่หน่วยงานทุกหนึ่งเดือน ทุกสองเดือน อะไรก็แล้วแต่ ให้มันมีกรอบว่า ในการทำงานของเจ้าหน้าที่กับสายลับอย่าให้มันเกินเส้นเกินเลย ทุกวันนี้ไม่มี..ไปทำงานไปทำงานมาสายกลายเป็นเมียเฉยเลย พอสายกลายเป็นเมีย สายไปติดต่อกลุ่มค้ายาเสพติดกลายเป็นว่ามาให้ผู้ขายนยาแทน อะไรแบบเนี่ย มันไปกันใหญ่”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

“โดยเฉพาะสายที่เป็นผู้หญิงตำรวจชายไปคุม บางทีหลายคนที่เคยเป็นสามีภรรยาด้วยกันเลย ผู้บังคับบัญชาต้องเตือนตลอดว่าไม่ได้นะ โดยเฉพาะสายหน้าตาดี ไปยุ่งมากไม่ได้ เพราะฝ่ายตรงข้ามเขาเซ็คเรา แล้วก็จะถูกสายสองหน้าที่มีนพร้อมจะหลอกเราแล้วก็ไปหลอกฝ่ายโน้น”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดประเด็นผลการศึกษาคือข้อพึงระวังในการทำงานกับสายลับอยู่ในหมวดหมู่นี้ เพราะเหตุว่าข้อพึงระวังนั้นเกิดขึ้นจากการที่เจ้าหน้าที่ไปมีความสัมพันธ์กับสายลับ มากกว่าจะเป็นผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่อันเกิดขึ้นจากการทำงานกับสายลับ งานเขียนของ Hess and Amir (2002) ได้นำเสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสายลับกับเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุม ความเป็นเอกลักษณ์ที่สร้างขึ้นและพัฒนาระหว่างคนสองคนนี้มีความสำคัญสูงสุดต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการดำเนินการ ทั้งสองฝ่ายมีบุคลิกและภูมิหลังที่แตกต่างกัน และเป็นตัวแทนของบรรทัดฐานส่วนบุคคลและสังคม ทำหน้าที่ร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน เพราะฉะนั้น การที่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายจะต้องไปมีปฏิสัมพันธ์กับสายลับ ความสำเร็จของงานเกิดขึ้นจากปรับตัวเข้าหากันของบุคคลที่มีค่านิยมตรงข้ามกัน แนวโน้มที่สายลับที่มีค่านิยมนอกกฎหมายจะเรียนรู้และซึมซับค่านิยมของเจ้าหน้าที่นั้น เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ข้อพึงระวัง ข้อพึงระวังคือเจ้าหน้าที่ที่มีค่านิยมรักษากฎหมายจะไปเป็นฝ่ายเดียวกับสายลับต่างหาก ด้วยการใช้สายลับเป็นการทำงานที่เป็นความลับการควบคุมจากทางภายนอกเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก การควบคุมภายในใจตนเองจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ผลการศึกษาในประเด็นนี้เป็นคำเตือนที่กลั่นออกมาจากประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับ อดีตข้าราชการซึ่งผ่านประสบการณ์มากกว่า 30 ปี และอดีตผู้บังคับบัญชาซึ่งผ่านการปกครองเจ้าหน้าที่สืบสวนจำนวนมาก

4.2.5 คุณลักษณะของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับในคดียาเสพติดจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีคุณลักษณะพื้นฐานอย่างน้อย 2 ประการ ดังนี้

4.2.5.1 มนุษย์สัมพันธ์ดี

แม้เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานเดียวกันมีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานที่เหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน แต่เจ้าหน้าที่แต่ละคนก็จะมีอุปนิสัยไม่เหมือนกัน เจ้าหน้าที่บางคนถนัดงานที่ต้องใช้สมาธิอยู่กับตัวเองคนเดียว เช่น งานวิเคราะห์เส้นทางการเงิน หรือการติดต่อสื่อสาร บางคนถนัดงานด้านยุทธวิธีที่ต้องใช้กำลังและอาวุธ จากการศึกษพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เข้ากับคนได้ง่าย เป็นฝ่ายเริ่มต้นบทสนทนา ก่อน พุดจาเชิงบวกแม้แต่

กับผู้กระทำความผิด เจ้าหน้าที่ซึ่งมีคุณลักษณะดังกล่าวมักจะได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาให้ทำหน้าที่พูดคุยกะเจรจาต่อรองกับผู้ต้องหาเพื่อขยายผลการจับกุม ตลอดจนการสรรหาสายลับมาทำงานให้หน่วยงาน

“ทุกคนไม่ได้มีทักษะควบคุมสายลับได้เหมือนกัน เช่น คนที่พูดหวานผ่าซาก ไม่สามารถไปควบคุมสายลับได้ แต่ในเรื่องการสืบสวนใช้เทคโนโลยีเขาก็สามารถทำได้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

“...พยายามอย่าโกรธเป็น ต้องโกรธไม่เป็น อย่าไปสร้างความเกลียดชัง เราจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เราไม่โทษขนาดไหนก็แล้วแต่มันต้องมีขีดจำกัดของเรา มีช่องว่าง ถ้าเราไปโกรธเขาไปด่าเขาหรือสร้างความไม่พึงพอใจ การ Need to know อะไรที่แหล่งข่าวควรรู้ อะไรที่สายลับไม่ควรรู้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13, 2565)

4.2.5.2 มีคุณธรรมจริยธรรม

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต้องคนมีพื้นฐานจิตใจที่ดี มีความเมตตาสงสารและพร้อมให้ออกาสผู้อื่น ไม่ได้มองผู้กระทำความผิดเป็นศัตรู เพราะผู้กระทำความผิดบางคนไม่มีเจตนาเป็นโจร แต่ตกเป็นผู้กระทำความผิดเพราะความจำเป็นหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่จะต้องมีคุณธรรมในการทำงานร่วมกับสายลับด้วย ไม่เอาไรต์เอาเปรียบหรือ เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว

“สิ่งสำคัญที่สุดนะต้องมีคุณธรรมจริยธรรม อย่าไปเห็นผลประโยชน์...คำว่าคุณธรรมก็คือความเมตตาธรรมต่อเขา สิ่งที่เราสัญญาให้เขาเราก็ต้องทำให้ได้ ไม่ใช่ว่าถึงเวลาทำไม่ได้ สิ่งที่ต้องย้ำเตือนก็คือ สิ่งที่เป็นสิ่งผิดกฎหมาย เราต้องห้ามไม่ให้เขาทำ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

“ต้องมีคุณธรรม บางครั้งคนที่มากับโจรเขาไม่ได้เป็นโจรเสมอไป เขาเพียงอยากได้ส่วนแบ่ง”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

“...บางทีคนพวกนี้มีปัญหามาเยอะ ผมก็เป็นคนชอบสงสารคน...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาประเด็นคุณลักษณะของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับตอกย้ำให้เห็นว่า เทคนิคการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับนั้น มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ คุณลักษณะอื่นที่จำเป็นต่องานสืบสวนนั้นเป็นเรื่องลำดับ

รองลงไป เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษหลายประการในการทำงานใกล้ชิดกับสายลับ ทั้งปฏิภาณไหวพริบ องค์กรความรู้ด้านการข่าว วิชาการด้านสืบสวน และความรู้รอบตัวอื่นๆ แต่สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ทุกคนสามารถเรียนรู้และฝึกฝนได้ หรือหากเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับไม่มีความสามารถเหล่านั้นก็ยังสามารถทดแทนจากเจ้าหน้าที่คนอื่นในชุดปฏิบัติการเดียวกันได้ แต่ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนเห็นตรงกันว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ขาดไม่ได้ในการทำงานกับสายลับ ดังที่ Katz (1978) นำเสนอไว้ว่า เมื่อเจ้าหน้าที่และสายลับตกลงที่จะทำงานร่วมกัน เจ้าหน้าที่จะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสายลับ ควรมุ่งมั่นที่จะสร้างบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่ควรใช้คำศัพท์เชิงลบหรือคำที่ทำให้คู่มือประมาทต่อหน้าสายลับ หรือแม้กระทั่งเมื่อพูดคุยกับเจ้าหน้าที่คนอื่น ๆ เจ้าหน้าที่ควรใช้คำที่สุภาพ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานที่ดี เจ้าหน้าที่สืบสวนต้องเจาะลึกลงไปในภูมิหลังของสายลับ ต้องอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรมและหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ควรซื่อสัตย์กับสายลับและต้องปฏิบัติต่อสายลับอย่างยุติธรรมอยู่เสมอ

4.3 การวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด

การศึกษาครั้งนี้ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับสายลับในหลายแง่มุม นอกจากผู้วิจัยได้รับความรู้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐและสายลับที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดแล้ว ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด อันเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาในประเด็นดังกล่าว ดังนี้

4.3.1 ด้านสายลับ

การนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวบุคคลที่เป็นสายลับในหลายแง่มุม สามารถแยกเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

4.3.1.1 ความเสี่ยงอันตราย

จากการศึกษาพบว่า แม้ความเสี่ยงต่ออันตรายมักเป็นประเด็นแรกที่ถูกคาดหมาย เมื่อก้าวถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับสายลับในคดียาเสพติด ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรกด้วยเหตุที่อาชญากรรมยาเสพติดมีอัตราโทษสูงถึงขั้นประหารชีวิต หากถูกจับกุมดำเนินคดีอาจต้องโทษจำคุกเป็นเวลานานหลายปี ผู้กระทำความผิดจึงพร้อมที่จะต่อสู้หลบหนีการจับกุมของเจ้าหน้าที่ ประการที่ 2 อาชญากรรมยาเสพติดเป็นองค์กรอาชญากรรมดำเนินการ

อย่างปิดลับและมีสายการบังคับบัญชา ซึ่งต้องการความไว้น้ำใจและอาจจำเป็นต้องมีสภาพบังคับแก่บุคคลในกลุ่มที่ทรยศหักหลัง สาเหตุทั้งสองประการจึงเชื่อว่า สายลับในคดียาเสพติดอาจได้รับผลกระทบในแง่ความเสี่ยงอันตรายทั้งต่อร่างกายและชีวิต

แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มสายลับ กลับพบว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์ว่าสายลับได้รับผลกระทบด้านความเสี่ยงต่ออันตราย กล่าวคือ สายลับของเจ้าหน้าที่ไม่เคยได้รับอันตราย และบุคคลที่เป็นสายลับไม่ได้มองว่าตนเองจะต้องตกอยู่ในอันตรายอันเนื่องมาจากสาเหตุที่ตนเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ เหตุผลคือในวงการยาเสพติด ถ้าหากผู้ร่วมงานเกิดความระแวงสงสัยว่าบุคคลใดเป็นสายลับให้แก่ตำรวจ ผู้ร่วมงานเลือกที่จะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลไม่ร่วมงานยาเสพติดด้วยกันอีกต่อไปและชื่อเสียงในวงการของบุคคลนั้นก็เสียหายไปในหมู่ผู้กระทำความผิดด้วยกัน ในทางตรงกันข้าม การที่ผู้กระทำความผิดไปกระทำอันตรายต่อสายลับของเจ้าหน้าที่ตำรวจจากข้อปัญหาต่อตัวผู้กระทำความผิดเอง ความเสี่ยงต่ออันตรายในวงการยาเสพติดน่าจะเกิดขึ้นจากกรณีที่มีการหักหลังคดโกงกันเรื่องปริมาณและคุณภาพของยาเสพติด และจำนวนเงินค่ายาเสพติดมากกว่า

“รู้สึกว่ายานตรายใหม่ก็อันตราย แต่ถ้ารู้ว่ายานตรายมากก็จะไม่เข้าไป คิดถึงผลที่จะตามมาก่อนไปทำ”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

“มีการทดสอบตลอดแต่ถ้าเกิดเป็นสายไม่ค่อยมี มันมีแต่พวกเปลี่ยนยากัน มันไม่มีโทษหรอกถ้าเกิดจะเอาจริงๆ ก็หายไปเลย”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 7, 2565)

“ถ้าเสี่ยงก็ไม่ทำ...ส่วนมากในวงการเขาเชื่อไม่ได้ เขาจะไม่รู้ว่าเป็นสาย ไม่เคยได้ยินมาก่อนว่าไอ้เนี่ยโดนเก็บโดนกระต๊อบ”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 5, 2565)

อย่างไรก็ดี การล่อซื้อยาเสพติดน่าจะเป็นเหตุผลของการเสี่ยงอันตรายมากกว่า บทบาทภารกิจอื่นของสายลับ เพราะสายลับต้องเปิดตัวเข้าติดต่อเจรจาล่อซื้อกับผู้จำหน่ายยาเสพติด ซึ่งตกลงจำหน่ายยาเสพติดให้ด้วยความไว้น้ำใจ ดังนั้น เมื่อเขาต้องถูกจับกุมก็เท่ากับสายลับเจตนาร้ายให้เขาต้องติดคุกโดยตรง แต่ถึงแม้ถูกชู้อาฆาตจากผู้กระทำความผิดสายลับก็มีวิธีการที่จะเอาตัวรอดได้อยู่แล้ว

“ฝ่ายที่เค้าโดนจับก็ไม่มีใครรู้ว่าเราเป็นสายลับ ก็ผมเป็นคนบินไปส่ง (ลำเลียงยาเสพติด) เค้าคิดว่าเป็นคนลาวอยู่แล้ว ตอนทำงานก็ไม่เคยเผชิญหน้ากับคนที่ไปส่งปลายทาง...ไม่เคยไปล่อซื้อเพราะผลเสียมันมากกว่า การล่อซื้อมันต้องเปิดตัวกลัวพี่น้องเขาจะอาฆาต”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 5, 2565)

“มันก็อาฆาตแน่นอน...เคลสนี้หนักเลย...อันนี้แค่นั้น ๆ พวกมันก็เยอะ...พวกในกลุ่มของมันนะก็ยังคงติดต่อผม แต่ผมก็คือสร้างระยะห่างเอาไว้ สมมุติว่าถ้าต้องการพบผม ผมไม่ว่า แต่ผมก็มีวิธีการของผม...”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

4.3.1.2 คำตอบแทน

จากการศึกษาพบว่า สายลับไม่ได้รับคำตอบที่แน่นอนจากการทำงานยาเสพติดให้แก่เจ้าหน้าที่ ไม่ทราบถึงสิทธิประโยชน์เกี่ยวกับเงินสินบนรางวัลหรือคำตอบตามระเบียบของทางราชการ สู้แต่เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับจะจ่ายเงินมาให้ หากสายลับมีความเดือดร้อนเรื่องค่าใช้จ่ายก็จะขอเงินจากเจ้าหน้าที่เป็นครั้งคราวไป ไม่มีรายได้ประจำ ซึ่งอันที่จริงสายลับก็ไม่ได้มีความสนใจเรียกร้องคำตอบดังกล่าวเท่าใดนัก พบว่าสายลับมีรายได้จากอาชีพหลัก และหากมีความจำเป็นสายลับก็สามารถหาเงินได้อยู่แล้วจากวงการยาเสพติด อย่างไรก็ตาม ประเด็นผลกระทบเรื่องคำตอบนี้อาจได้รับคำตอบที่แตกต่างไปหากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นสายลับที่ร่วมงานกับหน่วยงานที่มีระบบการทำงานกับสายลับที่มีมาตรฐาน ซึ่งจะมีเงินจ่ายให้เป็นรายเดือน และรับทราบถึงอัตราเงินสินบนรางวัลที่ตนจะได้รับ

“ได้ก็ไม่ได้ใช้ บางทีให้ไปเซ็นชื่อรับผมก็ไม่กล้า...มีคนอื่นไปเซ็นรับแทนก็มี แล้วส่วนมากก็เป็นญาติพี่น้องตำรวจที่เซ็นรับได้”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 7, 2565)

“ตำรวจให้ตามเคลถ้ายาเยอะก็ได้เยอะ ยาน้อยก็ได้น้อย ให้มาตอนงานเสร็จ ประมาณ 2-3 วันหรืออาทิตย์นึง มันไม่มีจำนวนเงินที่เราคิดไว้เพราะเราได้จากฝั่งโน้นเยอะแล้ว”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 5, 2565)

“ไม่เคยได้ แล้วมันก็ไม่มีความเรียกร้องเพราะว่าสายลับแต่ละคนใช้งานแล้วก็เราก็ดูแลเขาไปเรื่อย ๆ สายลับบางคนก็จะไม่รู้ถึงเรื่องขอเงินรางวัลนำจับเลย แล้วอีกอย่างรางวัลนำจับก็คือนานมากกว่าจะมีออกมาแต่ละครั้ง อย่างน้อยต้อง 3 ปี จนลืมแล้ว...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 15, 2565)

4.3.1.3 ความโดดเดี่ยว

จากการศึกษาพบว่า บุคคลที่เป็นสายลับต้องปกปิดสถานะของตนเองไว้เป็นความลับ โดยที่ไม่สามารถเปิดเผยบทบาทของตนให้แก่ผู้ใดทราบได้เลยแม้กระทั่งภรรยา บุคคลภายในครอบครัว หรือเพื่อนที่สนิทที่สุด แม้แต่เพื่อนร่วมงานยาเสพติดที่ไว้วางใจที่สุดก็ตาม พบว่าสายลับเลือกที่จะให้บุคคลเหล่านั้นรับรู้ว่าคุณเองยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดหรือเป็นอาชญากร มากกว่าที่จะเปิดเผยว่าตนเองเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะถ้าหากมีบุคคลคนหนึ่งคนใดล่วงรู้ข่าวก็จะแพร่กระจายออกไป ทำให้ไม่สามารถทำงานได้อีกต่อไป รวมทั้งไม่อาจกลับไปอยู่ในสังคมของตนเองเช่นเดิมได้อีก เพราะจะไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากผู้ใด

“ชอบตื่นตื่นทำงานแบบนี้ แต่ก็ลำบากใจ พูดไร่มากไม่ได้ในครอบครัว”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 2, 2565)

“ไม่ได้บอกครับ ไม่มีใครรู้ครับ เพราะว่าถ้าผมบอกแฟนเราบอกพ่อแม่ญาติพี่น้อง ก็ต้องมีบ้างที่จะพูดปากต่อปากออกไปครับ ถ้าเขารู้แล้วผมเนี่ยก็จะมีปัญหาความปลอดภัยหลายๆอย่าง”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

“ไม่ครับ เพื่อนไม่รู้ครับ แฟนไม่รู้ครับ”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 2, 2565)

“ผมมาอยู่หน่วยงานนี้ เมื่อยรู้เพราะว่าบางที่เราไปดึก ๆ ตื่น ๆ เราจะอธิบายเขายังไงใช้ไหม...เขาบอกว่าไม่อยากให้อยู่กับวงการ คือเค้าให้เราเลือก เขาไม่ตัดสินใจ แล้วแต่พี่แล้วกัน พี่อย่าไปทำผิดกฎหมายก็แล้วกัน”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

4.3.1.4 การกระทำความผิดซ้ำ

จากการศึกษาพบว่า บุคคลที่เป็นสายลับยังคงอยู่ในวงการยาเสพติดโดยต้องรักษาความสัมพันธ์กับผู้กระทำความผิดต่อไป แม้ว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้อนุญาตและไม่รับรู้กับการที่สายลับไปกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดเป็นการส่วนตัว และแม้ว่าสายลับจะแก้ตัวว่าตนเองมีหน้าที่เพียงจัดการเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในขบวนการยาเสพติด ไม่ใช่ตัวการสำคัญ และมีเจตนากระทำไปเพื่อประโยชน์ในการทำงานของเจ้าหน้าที่มากกว่าเพื่อตนเอง แต่โดยความเป็นจริงก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า สายลับอาจเข้าข่ายเป็นผู้กระทำความผิด เพราะสายลับไม่ใช่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ซ้ำยกเว้นเดียวที่จะทำให้สายลับไม่ถูกดำเนินคดี ก็คือ เจ้าหน้าที่ไม่ดำเนินคดีเพราะเขาเป็นสายลับของเจ้าหน้าที่ (คนนั้นหรือหน่วยงานนั้น) หากพฤติการณ์ของสายลับถูกรวบโดยเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่นสายลับย่อมต้องถูกดำเนินคดีอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ชีวิตของ

สายลับตกอยู่ในเงื้อมมือของเจ้าหน้าที่ สายลับต้องอยู่ในวัฏจักรของการกระทำความผิดและมีโอกาสกลับไปกระทำผิดซ้ำ (แม้ว่าเจ้าหน้าที่ไม่จับกุม) จนกว่าจะเลิกเป็นสายลับและไม่ยุ่งเกี่ยวกับวงการนี้ตลอดไป

“ทุกคนต้องเอาตัวรอด ในวงการค้ายาคุณต้องถอนตัวออกมาในสักวัน เราพูดถึงปัญหาและการแก้ปัญหา คุณไม่อย่าอยู่ในวงจรมัน คุณก็ต้องเอาตัวเองออกมา มันก็อยู่แค่นี้เอง”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 3, 2565)

“อายุงานของสายลับ มันก็ขึ้นอยู่กับตัวสายลับ บางคนอายุ 70 ก็ยังทำอยู่ แก่ติดการพนันอยู่ในแหล่งอบายมุข ซึ่งในบ่อนการพนันมันก็ทั้งนั้น บางคนเสียพนันติดหนี้ ก็ต้องรับงานยาบ้าง อยู่ในบ่อนทั้งหมด ตัวแกก็รู้ แกก็แค่ประสานงานแจ้งข่าวมาที่เรา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 4, 2565)

“มันมีหลายเคสที่ว่าเป็นสายให้ตำรวจ สุดท้ายตำรวจจับเสียเอง...สุดท้ายศาลก็ยกฟ้องไปหลายคดี อย่างกรณีเคส (ขอปกปิด) ก็คือสมัยนั้นกล่องวงจรปิดก็ไม่มี อาศัยคำพูดคนนี้ก็เดินเข้าเดินออกกลับบ้านตำรวจไปทำงาน รายงานอันนั้นอันนี้ สื่อสารกัน ทีนี้พอไปได้เฮโรอีนมา ตำรวจก็ยิงคนที่เอายามาแล้วก็ไปจับคนที่ป็นสายเข้าคุก”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 8, 2565)

ประเด็นการกระทำผิดซ้ำของสายลับนั้น มีความเห็นที่สอดคล้องกันของนักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชนและผู้พิพากษา กล่าวคือ การที่สายลับเป็นผู้กระทำผิดอยู่แต่เดิม เมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจพบบุคคลดังกล่าวสมควรที่จะให้เขาได้รับการแก้ไขฟื้นฟูให้กลับคืนเป็นคนดีของสังคม และได้รับโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิต มากกว่าการปล่อยให้เขากลับไปสู่วัฏจักรของผู้กระทำผิดเช่นเดิมเพื่อให้แสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้กระทำผิด ซึ่งผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นหน่วยงานของรัฐ และถ้าหากเขาประสงค์ที่จะช่วยเหลือทางราชการต่อไปโดยสมัครใจมาทำงานเป็นสายลับอาชีพให้แก่เจ้าหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อประเทศ ก็ควรจะต้องเป็นการจ้างงานอย่างถูกต้อง สมควรได้รับสวัสดิการและการรับรองความปลอดภัยจากภาครัฐดังเช่นการประกอบอาชีพสุจริตทั่วไป

“ถ้าประเทศไทยเรายังไม่แก้ปัญหาเรื่องสายลับและปล่อยให้มิมคริมแบบนี้ ทางดีเราไม่ว่าเราแล้วทางร้ายที่มันจะเกิดขึ้น ที่เรียกว่าเราอยู่ในประเทศด้อยพัฒนา เราก็อยู่ใน level แบบนี้ต่อไป เราก็จะไม่ขยับไป เราผ่านเรื่องการสืบสวนสอบสวนจับกุมที่ไม่ชอบ เราควรผ่านไปดูเรื่องแก้ไขฟื้นฟูคนได้แล้วว่าทำอย่างไรจึงจะไม่ให้เขากระทำผิดซ้ำ เราก็จะเจริญต่อไปพัฒนาต่อไปได้”

(สัมภาษณ์ผู้พิพากษา , 2565)

“เรื่องการนำสายลับไปทำงาน ถ้าพูดถึงในการพัฒนาในตัวสายลับเองในการประกอบอาชีพ อย่างที่พูดถึงว่าเขาต้องย้อนกลับเข้าไปกระทำความผิด มองว่าไม่ใช่วิถีของการทำให้มนุษย์หนึ่งคนจะได้รับการดูแลสวัสดิภาพที่ดี เพียงแต่ว่าเป็นการแลกเปลี่ยน เพื่อแลกเปลี่ยนว่าผู้กระทำความผิดแสดงเจตจำนงที่จะช่วยทางราชการในเรื่องนี้ก็ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อประเทศ แต่ถ้าดูเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเขา เขาจะไม่ได้ถูกพัฒนาในทิศทางไหนเลย โดยทั่วไปหลักการคือคนควรได้รับสิทธิต่างๆ เช่น การที่รัฐใช้งานควรมีค่าจ้างเหมือนกับเป็นการจ้างงานอย่างหนึ่ง และถ้าพูดถึงเรื่องความเป็นอยู่ส่วนตัว และความปลอดภัยในชีวิต หลังจากเขาทำงานให้เราแล้วความปลอดภัยในชีวิต การที่จะถูกลอบทำร้ายหรือไม่ เรามีมาตรการในการดูแลเขาหรือไม่ ถ้าเราไม่มีมาตรการในการดูแลถ้าเทียบกับงานอื่นทั่วไป เมื่อเทียบกับงาน office ยังมีการคุ้มครองแรงงาน แปลว่าสิ่งที่รัฐทำอยู่เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงแห่งคดีคือหวังผลเพื่อสิ่งเดียวแต่ไม่ได้มีการคำนึงถึงสิทธิของคนมาช่วยงาน...”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน, 2565)

4.3.1.5 การขึ้นทะเบียนสายลับ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐกล่าวถึงระเบียบเกี่ยวกับการใช้สายลับเอาไว้แตกต่างกัน เจ้าหน้าที่บางรายระบุว่าหน่วยงานต้นสังกัดมีระเบียบในเรื่องนี้ไว้ โดยกำหนดให้เจ้าหน้าที่ต้องมีการขึ้นทะเบียนบุคคลที่จะเป็นสายลับ บันทึกข้อมูลประวัติของสายลับ จัดเก็บไว้ที่หน่วยงานต้นสังกัด เป็นลักษณะข้อสั่งการที่วางแนวปฏิบัติภายในหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานร่วมกับหน่วยงานของต่างประเทศระบุว่า หน่วยงานต่างประเทศกำหนดให้ต้องมีการขึ้นทะเบียนสายลับก่อนเริ่มปฏิบัติงาน ในขณะที่เจ้าหน้าที่บางรายระบุว่าไม่มีระเบียบแต่อย่างใด แต่ไม่ว่าแต่ละหน่วยงานจะมีระเบียบปฏิบัติหรือไม่ก็ตาม พบว่าเจ้าหน้าที่ไม่มีการนำมาใช้ในทางปฏิบัติอย่างเคร่งครัดโดยเจ้าหน้าที่ได้ให้เหตุผลที่แตกต่างกัน ทั้งด้วยเหตุผลลักษณะงานที่ต้องการความคล่องตัวจึงไม่อาจให้มีการดำเนินการทางเอกสารได้ หรือให้เหตุผลว่าบุคคลที่เป็นสายลับเองไม่ต้องการให้ขึ้นทะเบียนหรือลงชื่อในเอกสารใด ๆ เพราะกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัย สายลับจึงไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนแต่ประการใด ฉะนั้น เมื่อไม่มีการขึ้นทะเบียนหรือระบุไว้ในเอกสารของทางราชการ ก็ย่อมไม่มีหลักประกันใด ๆ ให้แก่การทำงานของสายลับอย่างแน่นอน ทั้งนี้โดยที่ยังไม่ต้องไปพิจารณาถึงกฎหมายและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ว่ามีการระบุถึงสถานะทางกฎหมายของสายลับในคดีอาชญากรรมได้ว่าเป็นการเฉพาะหรือไม่

“...ที่(หน่วยงาน) มีระเบียบเคยสั่งการมานาน แต่ไม่มีวิธีปฏิบัติ ให้ขึ้นทะเบียนควบคุมสายลับ เพราะบางครั้งสายลับอาจจะเข้าไปเชื่อมโยงในกระบวนการแล้วก็อยู่ในกลุ่มต่างหน่วยจับบ้าง บางครั้งเบอร์โทรศัพท์ link ไปทุกเซลล์ก็จะขยายผลมา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 4, 2565)

“ระเบียบการใช้สายลับมีตอนสมัยปี 2545 หรือ 2547 ในระเบียบมีอยู่ว่า การลงทะเบียนควบคุมสายลับ บางคนก็เอามาลงคุมไว้ แต่สายลับส่วนใหญ่เขาไม่มาลงทะเบียน เขาจะทำงานก็ทำเป็นเคล ๆ ไป จะไม่เปิดเผยหน้า ไม่เปิดเผยต่อศาล...ในส่วนของบัญชีคุม จะคุมเฉพาะการถ่ายบัตรไว้ ชื่อ-นามสกุลไว้เฉยๆ จะไม่คุมเข้มถึงขนาดเยอะแยะมากมาย การคุมเกือบฟรีสไตล์...สายลับเล็กๆ อาจจะมาลงทะเบียน ส่วนสายลับใหญ่เขาไม่มาเพราะเขาไม่ยอมเปิดเผยตัว”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

“...คือเมื่อก่อนเวลาสายลับอยากจะทำขึ้นทะเบียนของ (หน่วยงาน) ...ประโยชน์ของเราคือเหมือนกับว่าเราให้ความเชื่อใจของสายว่าคุมได้ขึ้นทะเบียนกับ (หน่วยงาน) นะ... เพราะของหน่วยงานอื่น ไม่มีการขึ้นทะเบียนสายลับนะ อย่างของ DEA เขาขึ้นทะเบียนสายลับทุกเดือนสองเดือน เขาต้องเอาสายลับมาสัมภาษณ์ทุกครั้ง สัมภาษณ์อพตทข่าวสารเป็นยังไง แล้วปีนึงเขาก็ประเมินว่าสายลับมีงานไหม หรือยังมีข่าวอะไรที่เขาต้องการได้อีกไหม ถ้าไม่มีเขาก็ยกเลิกการขึ้นทะเบียน ถ้าจะมีข่าวมาใหม่ เขาก็จะขึ้นทะเบียนใหม่ แต่ของเราปล่อยปละละเลย เดียวนี้มันไม่มีใครหาสายลับเลยมันจึงไม่มีใครอยากขึ้นทะเบียน...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

“มีข้อกำหนดเป็นตัวรองรับอยู่บ้างไหม ไม่มีเลย แต่ว่าสายลับที่หน่วยก็มีการขึ้นทะเบียน มีการต้องแจ้งต้องรายงานให้หน่วยทราบตลอดว่าใช้สายลับมีใครบ้าง จริงๆแล้วถ้าเราใช้เขาค่อนข้างยาว ผมว่าน่าจะมีกฎหมายมารองรับมา support ตัวของสายลับ ช่วยดูแลเขาในเรื่องข้อกำหนดบางอย่าง เพราะทุกวันนี้มันไม่มีอะไรที่จะเป็นหลักประกันให้กับเขาการทำงานเขาก็ค่อนข้างที่จะเสี่ยงพอสมควร ผมคิดว่าอัตราความเสี่ยงของเขาเสี่ยงมากกว่าตัวเรา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 15, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสายลับจะไม่สามารถกระทำได้หากผู้วิจัยยังไม่ได้เก็บข้อมูลจากบุคคลที่เป็นสายลับจริงๆ เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายถูกฝึกให้อยู่กับงานที่เป็นความลับและรักษา

ความลับ เหตุผลที่รับรู้ก็คือหากความลับเปิดเผยอาจกระทบต่อความปลอดภัยของสายลับ มุมมองที่เจ้าหน้าที่คิดอาจไม่เหมือนกับสิ่งที่สายลับเป็นอยู่ แม้อันตรายต่อสายลับเป็นสิ่งที่ทุกคนคิดว่าอาจเกิดขึ้นได้โดยอนุมานจากหลักเหตุผล แต่จากการสัมภาษณ์สายลับพบว่าประเด็นความปลอดภัยไม่ใช่ผลกระทบโดยตรงต่อตัวเขา สายลับเห็นว่าเขาไม่ได้มีความรู้สึกหวาดกลัวต่ออันตรายอย่างที่เข้าใจกัน เพราะมีวิธีทำงานที่ปกปิดอยู่แล้ว ในทางตรงกันข้าม การก้าวเข้ามาเป็นสายลับจะทำให้ได้รับความปลอดภัยมากขึ้นกว่าเก่า ผลกระทบต่อความปลอดภัยของสายลับจะเกิดขึ้นจากการกระทำที่สร้างความโกรธแค้นพยายามให้แก่ผู้กระทำความผิด ในที่นี้คือการล่อซื้อยาเสพติดอันเป็นการประกาศตัวว่าเป็นฝ่ายเจ้าหน้าที่อย่างชัดเจน และแสดงเจตนาโดยเปิดเผยให้ผู้กระทำความผิดได้รับโทษ

เช่นเดียวกับประเด็นเรื่องค่าตอบแทน ไม่ว่าสายลับ เจ้าหน้าที่หรือมนุษย์คนใดก็ต้องการรายได้มาจุนเจือค่าใช้จ่าย ประเด็นเรื่องค่าตอบแทนจึงไม่ใช่ผลกระทบโดยตรงของการมาเป็นสายลับเช่นกัน ผลกระทบในเรื่องนี้ถ้าหากมีก็อยู่ที่ว่า สายลับไม่สามารถเรียกร้องค่าตอบแทนตามสิทธิ์ที่พึงมีของตนเองได้ต่างหาก เพราะเหตุที่สายลับไม่มีสถานะตามกฎหมาย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12 กล่าวไว้ในหัวข้อ 4.1.1.1 ที่เห็นว่า สายลับถูกทำให้ไม่มีตัวตนด้วยข้ออ้างด้านความลับและความปลอดภัย เมื่อไม่มีตัวตนทางกฎหมายจึงทำให้ไม่อาจเรียกร้องค่าตอบแทนใด ๆ จากทางราชการได้ “สายลับมันเปิดตัวอยู่แล้ว ไม่มีสายลับคนไหนที่ไม่กล้าไปเบิกเงิน เพราะมันอยากได้เงินอยู่แล้ว...” ประกอบความเห็นของนักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน ในหัวข้อ 4.3.1.4 ที่กล่าวว่า “การที่รัฐใช้งานควรมีค่าจ้างเหมือนกับเป็นการจ้างงานอย่างหนึ่ง...” สะท้อนให้เห็นว่า ประเด็นค่าตอบแทนปะปนอยู่กับปัญหาเรื่องอื่น ๆ ของเทคนิคการสืบสวนโดยใช้สายลับ

ประเด็นการกระทำความผิดซ้ำของสายลับเชื่อมโยงกับผลกระทบด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ในหัวข้อ 4.3.6.2 การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด สายลับยังไม่ได้ถูกแก้ไขหรือได้รับการพัฒนาตนเองให้กลับสู่ชีวิตปกติในสังคม การย้อนกลับเข้าไปในวงการยาเสพติดอาจเป็นต้นเหตุของปัญหาชีวิตที่ไม่มีวันจบ Dabney and Tewksbury (2016) นำเสนอข้อมูลที่แหลมคมในเรื่องนี้ว่า ข้อสันนิษฐานของคนทั่วไปคือ บุคคลที่ทำงานเป็นสายลับจะได้รับอนุญาตให้ก่ออาชญากรรมในขณะที่ทำงานกับตำรวจโดยไม่รับผิด ความสามารถในการกระทำการโดยปราศจากการขัดขวางจากเจ้าหน้าที่จะเป็นแรงจูงใจและแรงดึงดูดที่ดีสำหรับอาชญากรจำนวนมาก ข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาคั้งนี้ในข้อ 4.1.2.3 สายลับยังคงกระทำความผิดของเขาต่อไปโดยทำงานให้เจ้าหน้าที่ในเวลาเดียวกัน

ผลการศึกษาประเด็นการขึ้นทะเบียนสายลับ สะท้อนให้เห็นปัญหาว่า วิธีการใช้สายลับไม่ได้อยู่ภายใต้การกำกับควบคุมจากหน่วยงานราชการแต่ประการใด จากการตอบคำถามสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า ไม่ว่าจะระเบียบการใช้สายลับจะมีอยู่หรือไม่ เจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้ปฏิบัติตาม

ระเบียบนั้นอยู่แล้ว สายลับยังคงถูกโดดเดี่ยวและต้องเผชิญชะตากรรมของตนเองโดยที่ไม่มีใครสามารถยื่นมือเข้ามาช่วยได้หากเกิดปัญหา อย่างไรก็ตาม ปัญหาการขึ้นทะเบียนสายลับไม่ใช่ปัญหาเฉพาะประเทศไทย ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยภาคสนามของ Dabney and Tewksbury (2016) ที่พบว่า เจ้าหน้าที่สืบสวนมักเห็นว่าข้อกำหนดด้านเอกสารของการลงทะเบียนและการอนุมัติจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงนั้น ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เสียเวลาจากงานของตำรวจที่แท้จริง โดยที่มีคุณค่าเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลยสำหรับเจ้าหน้าที่ภาคสนาม เจ้าหน้าที่บางคนโต้แย้งและเสนอแนะว่า ความเป็นทางการของการขึ้นทะเบียนอาจทำให้สายลับที่เพิ่งได้รับคัดเลือกใหม่ไม่มั่นใจ

4.3.2 ด้านเจ้าหน้าที่

การสืบสวนปราบปรามยาเสพติดอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับก่อให้เกิดผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่หลายประการ ดังนี้

4.3.2.1 การระการดูแลสายลับ

จากการศึกษาพบว่า การนำสายลับมาใช้ในสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเป็นวิธีการทำงานที่สร้างภาระให้แก่เจ้าหน้าที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมากกว่าการสืบสวนด้วยวิธีการอื่น แม้จะยอมรับกันว่าวิธีการดังกล่าวมีประสิทธิภาพช่วยระยะเวลาการทำงานและช่วยประหยัดทรัพยากรของหน่วยงาน ซึ่งนั่นเป็นผลสำเร็จโดยส่วนรวม แต่สำหรับตัวเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต้องแบกรับภาระพอสมควรตั้งแต่ขั้นตอนการสรรหา การพัฒนาความสัมพันธ์ และการควบคุมสายลับตั้งแต่เริ่มต้นไปจนกระทั่งงานประสบความสำเร็จ และถึงแม้ว่างานจะเสร็จสิ้นลงแล้ว การระการดูแลสายลับก็ทำให้จะสิ้นสุดลงไปด้วยไม่ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับยังคงดำเนินต่อไป การระการดูแลสายลับอาจนำเสนอได้ดังนี้

1) เสียสละเวลา

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐจำเป็นต้องติดต่อกับสายลับได้ตลอดเวลาไม่เว้นแม้แต่นอกเวลาราชการ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต้องให้ความสำคัญกับการรับข่าวสารจากสายลับเป็นลำดับแรก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความจริงใจและกระตุ้นให้สายลับมุ่งมั่นที่จะทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าหากสายลับประสบปัญหาด้านความปลอดภัยไม่ว่าด้วยสาเหตุใดๆ และต้องการความช่วยเหลือในยามฉุกเฉินไม่ว่าเรื่องใด ก็สามารถติดต่อมายังเจ้าหน้าที่ผู้นั้นได้เสมอ เท่ากับเจ้าหน้าที่ต้องพร้อมรับมือกับปัญหามากเป็นสองเท่าของเจ้าหน้าที่คนอื่น สิ่งเหล่านี้ด้านหนึ่งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สายลับ แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อเจ้าหน้าที่เช่นเดียวกัน

“การมีสายลับยิ่งกว่ามีลูก ดึกคืนเที่ยงคืนก็พร้อมที่จะติดต่อกัน มีเรื่องมาให้แก้ปัญหาลด”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 11, 2565)

“คนควบคุมต้องใช้เวลาเขา เวลาเขาแจ้งมา หรือสายลับอยากจะเจออยากจะคุย เราก็ต้องให้โอกาสเขาคุยได้ การนัดเจอกันก็ต้องระวัง เราจะไปนัดพบไม่ใช่อยู่ ๆ เราจะไปคนเดียว ดี1ดี2 ขับรถออกไปเจอสายลับ มันบ้าเหมือนในหนังไปแล้ว เราต้องมีทีมงานไป cover เรา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

2) เงินส่วนตัว

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับต้องใช้จ่ายเงินส่วนตัวในการดูแลสายลับ ประเด็นนี้ไม่ใช่เรื่องยากต่อการทำความเข้าใจ ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับเป็นเรื่องงานราชการ และทางราชการก็คงไม่สามารถตั้งงบประมาณให้เจ้าหน้าที่มอบเงินให้สายลับใช้จ่ายได้ทุกเรื่อง โดยเฉพาะบุคคลที่ไม่มีตัวตนอย่างเช่นสายลับ อีกทั้งค่าใช้จ่ายดังกล่าวก็ไม่มีเกี่ยวข้องกับภารกิจของทางราชการ เช่น ค่าเติมเงินโทรศัพท์ ค่าปรับจราจร ค่าไถ่ถอนจำนำรถจักรยานยนต์ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นภาระของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับอย่างแท้จริง ถึงแม้บางหน่วยงานอาจจะอนุญาตให้เจ้าหน้าที่เบิกเงินสำหรับการทำงานลักษณะนี้ได้ ที่เรียกว่างบประมาณราชการลับ โดยให้อยู่ในดุลพินิจของผู้บังคับบัญชา แต่ก็ต้องผูกกับผลงานหรือมีเนื้องานมารองรับ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับจึงมักเลือกที่จะบริหารเงินส่วนตัวให้สามารถบรรลุภารกิจได้มากกว่าที่จะรอเงินจากทางราชการ

“มันจะขบอย มันจะขอเงิน 200 300 500 2,000 ก็แล้วแต่สาย แต่ก่อนไปก็ยาเม็ดละ 200 ก็ให้ไป 2 เม็ด (400 บาท) ให้ไปพันนึงมันก็ไปซื้อเข้าบ่อนหมดไม่เหลือ งบประมาณส่วนมากเป็นงบประมาณส่วนตัว เงินที่ให้มันไปมันก็มีรหัสบออยู่ในชุดอยู่แล้วนายก็คืนให้...แต่ก่อนมีเงินบข่าวลีสวนหาข่าวให้...ถ้าเราจับแล้วก็ขยายผลได้ เขาก็โอนยอดมาให้ แต่ก่อนนายก็ดูแลเรา...บางครั้งก็เข้าตัวบ้าง แต่บางเคสก็อาศัยเงินสินบนรางวัลนำจับ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 7, 2565)

“คนที่เขาไม่มีสายลับก็คือ พี่มองว่าเขาไม่ได้มองถึงจุดมุ่งหมายตรงนี้ว่าเขาจำเป็นต้องมีเพื่อที่จะมาทำงาน ไม่จำเป็นต้องมีก็ได้ คือเขาก็ทำงานตามหน้าที่ แต่คนที่มีสายลับ เรามีแล้วเราก็จะรู้มากกว่า อยู่ที่ Active ของแต่ละคนนะ คือบางคนก็กลัวว่าจะต้องไปเลี้ยงเขา การมีสายลับมันเป็นความรับผิดชอบนะ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

3) ให้การช่วยเหลือ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับจำเป็นต้องพัฒนาสัมพันธ์กับสายลับ และให้การช่วยเหลือดูแลในทุกโอกาสเท่าที่สามารถกระทำได้ เจ้าหน้าที่ขอให้สายลับช่วยเหลือในเรื่องงานสืบสวนหาข่าวยาเสพติดเท่านั้น แต่สายลับขอให้เจ้าหน้าที่ช่วยเหลือได้ทุกเรื่องโดยไม่จำกัด ยิ่งเจ้าหน้าที่แสดงตนว่ามีอำนาจหน้าที่ซึ่งสามารถปกป้องดูแลสายลับได้ การปฏิเสธให้การช่วยเหลือสายลับเป็นเรื่องที่ยากลำบาก เจ้าหน้าที่จำเป็นต้องแสดงให้เห็นคุณประโยชน์ของการที่สายลับมาทำงานให้แก่ตน หากเป็นเรื่องที่เกินกำลังความสามารถหรือเป็นเรื่องไม่ถูกต้องก็ต้องใช้ศิลปะการพูดหาทางออกตัวให้ได้

“...ยกตัวอย่างเช่นแหล่งข่าวของผม ผมส่งเขาเรียนจบมหาวิทยาลัยลาวเลย พ่อแม่เขาเจ็บไข้ได้ป่วยผมเอามารักษาที่ประเทศไทย คุณอยากได้ยาชนิดไหนผมก็จะส่งยาที่ดีที่สุดจากประเทศไทยไปให้ อยากได้อะไรจากเมืองไทยผมก็จะส่งไปให้ อย่างลูกสาวที่ลาวผมส่งจบมหาวิทยาลัยลาวเลยและปัจจุบันก็ยังทำงานให้”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 13, 2565)

4.3.2.2 ภาพลักษณ์เชิงลบ

หากเปรียบเทียบภาพลักษณ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ซึ่งมีหน้าที่สืบสวนจับกุมคนร้ายกับเจ้าหน้าที่ซึ่งคบหาสมาคมกับคนร้าย เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับอาจถูกมองว่าเป็นกลุ่มหลัง ในขณะที่เจ้าหน้าที่อื่นในหน่วยงานมุ่งมั่นที่จะจับกุมผู้กระทำความผิดอย่างเด็ดขาด แต่เจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานกับสายลับต้องติดต่อสัมพันธ์กับผู้กระทำความผิดหรือเคยเป็นผู้กระทำความผิดอยู่อย่างเสมอ และเจ้าหน้าที่เหล่านั้นยังคงยักรักษาสายลับคนใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา หมายเลขโทรศัพท์และบัญชีธนาคารเชื่อมโยงกับสายลับ การคลุกคลีกับผู้กระทำความผิดในลักษณะนี้ทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมีภาพลักษณ์เชิงลบ ยิ่งการทำงานกับสายลับมีความแม่นยำในการจับกุมยาเสพติดก็ยิ่งถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับความโปร่งใสของการทำงานยาเสพติด หรือถูกครหาว่ามีผลประโยชน์แอบแฝงร่วมกับสายลับ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ซึ่งใช้การสืบสวนด้วยวิธีอื่นไม่ได้รับผลกระทบในลักษณะนี้แต่ประการใด

“เคยมีคำครหาในนิทา ส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยข่าว เขาอาจจะหมั่นไส้ว่าทำไมคนนี้มีข่าวป้อนให้ชุดปฏิบัติตลอด แล้วก็สามารถจับกุมได้มีผลงานอยู่ตลอดทำให้เกิดการไม่ชอบ...การทำงานกับพวกนี้มันก็อันตราย แต่ก็อันตรายในส่วนของการทำให้เสียชื่อเสียงมากกว่า...อย่างเช่นเอาเราไปแอบอ้างเอาชื่อเราไปแอบอ้าง”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 15, 2565)

“ประเด็นพวกนี้เคยได้ยินอยู่ ได้ยินจากนักข่าวบ้างได้ยินจากผู้ร่วมงานก็คือหน่วยงานข้างเคียง บ้าง ว่าทำไมสายลับให้ข่าวกับเรา มันก็เลยเป็นอะไรที่ว่าหน่วยงานอื่นก็จ้องว่ามีผลประโยชน์ ต่างตอบแทนใหม่...การแก้ปัญหาการครหานินทาต้องร่วมบูรณาการร่วมกัน ทำให้เขาได้ ผลงานกับเรา และเขาเห็นการทำงานโปร่งใส”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 8, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาผลกระทบด้านเจ้าหน้าที่ สอดคล้องกับงานวิจัยภาคสนามของ Dabney and Tewksbury (2016) กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมีภาระการถูกรบกวนอย่างไม่เป็นเวลาจาก สายลับ (Impositions on One's Time) ค่านิยมในประเทศสหรัฐอเมริกาอาจเคารพสิทธิส่วนบุคคลสูงกว่าประเทศไทยจึงได้ระบุผลกระทบในประเด็นดังกล่าวไว้เป็นข้อแรก แต่นั่นก็เป็น ข้อเท็จจริงที่ตรงกับการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับ เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมีงาน เบื้องหลังที่ต้องกระทำมากกว่าที่งานจะสำเร็จ คล้ายกับการลงทุนในธุรกิจที่จำเป็นต้องจ่ายไป ก่อนโดยที่ไม่อาจคาดหมายว่าจะได้รับผลตอบแทนเมื่อไหร่ ประการต่อมา ไม่ว่าจะใช้ความตั้งใจหรือ ระมัดระวังอย่างดีที่สุดเพียงใด เจ้าหน้าที่ ผู้ควบคุมสายลับก็มีภาพลักษณ์เชิงลบในสายตาเจ้าหน้าที่ คนอื่นรวมทั้งผู้บังคับบัญชา ทางออกในเรื่องนี้ ทำได้เพียงหนักแน่นและพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้สิ่ง ที่เขากล่าวหาเป็นความจริง นอกจากนั้น การที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายคุ้มครองการใช้สายลับและ ปล่อยให้เป็นเรื่องทางปฏิบัติภายในหน่วยงานของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย สิ่งนี้อาจทำให้เกิด อุบัติเหตุในองค์กรอันเป็นข้อผิดพลาดที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ร้ายแรง (shane, 2016)

4.3.3 ด้านสังคม

ด้วยลักษณะที่เป็นความลับของเทคนิคการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับ การตรวจสอบความ โปร่งใสของการทำงานจึงเป็นไปได้ยากหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย ความปลอดภัยของสายลับและ ผลประโยชน์ของส่วนรวมถูกยกขึ้นเป็นเหตุผลหรือข้ออ้างของเจ้าหน้าที่ในการปกปิดความลับ ยิ่งลับ เท่าไหร่ยิ่งดี คนรู้น้อยเท่าไหร่อยิ่งดี เอกสารไม่ควรจะมี สิ่งที่น่าประหลาดใจคือสายตาของคนในสังคมคือ สิ่งที่ได้รับอนุญาตให้สังคมรับรู้เท่านั้น คำถามคือใครบ้างมีสิทธิเข้าถึงความจริงหรือชั้นความลับของ วิธีการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับ สังคมจะมีสภาพเป็นเช่นไรหากทุกคนในสังคมตกอยู่ภายใต้โลกแห่งการ รักษาความลับ ลักษณะที่เป็นความลับอันนี้นำมาสู่ข้อคำถามประเด็นผลกระทบด้านสังคมต่อเทคนิค การสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับ

4.3.3.1 เทคนิคสีเทา

เทคนิคการสืบสวนโดยวิธีใช้การสายลับเป็นเรื่องที่คลุมเครือยากต่อการเข้าถึงโดยบุคคลภายนอก แม้แต่ในหมู่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้วยกันก็ยังมองภาพลักษณ์ของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับไปในเชิงลบ ดังที่กล่าวแล้วในข้อ 4.3.2.2 เมื่อนำประเด็นนี้ไปสอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีความเห็นเกี่ยวกับผลกระทบด้านสังคม ซึ่งอาจจำแนกผลการศึกษาออกได้เป็นสองประเด็น ดังนี้

1) ดาบสองคม

เจ้าหน้าที่เห็นว่าการสืบสวนโดยวิธีใช้การสายลับมีลักษณะคล้ายดาบสองคม กล่าวคือ คมที่หนึ่ง เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสามารถบริหารจัดการต่อผู้กระทำความผิด เทคนิคการใช้สายลับเป็นสิ่งที่ผู้กระทำความผิดป้องกันได้ยาก ต่อให้ใช้ความระมัดระวังอย่างสูงก็ไม่อาจที่จะรู้ว่าบุคคลใดในขบวนการยาเสพติดเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ แต่คมที่สองของดาบก็คือ ด้วยสภาพการทำงานอันปิดบังซ่อนเร้นในทุกระดับการตรวจสอบ ทำให้เอื้อต่อการแสวงหาผลประโยชน์ได้โดยง่ายเช่นกัน เจ้าหน้าที่กับผู้กระทำความผิดอาจอาศัยช่องว่างของภารกิจสายลับนั้นสมคบคิดกันกระทำการได้ก็ได้เพราะอยู่นอกเหนือการตรวจสอบ และยอมรับว่ามีกรณีตัวอย่างเกิดขึ้นจริงอยู่เสมอ ความโปร่งใสของเทคนิคการสืบสวนนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่เป็นคนดีที่ควบคุมจิตใจตนเองได้ ซึ่งไม่ใช่หลักประกันที่เพียงพอ ตรงจุดนี้จึงไม่ประหลาดใจที่สังคมมีข้อกังขาต่อการทำงานของสายลับ ซึ่งสังคมไม่มีทางรู้ว่าคือใคร การมีสายลับของเจ้าหน้าที่ฝังตัวอยู่ในชุมชนอาจไม่ได้ทำให้สังคมรู้สึกปลอดภัย

“ก็เพราะว่ามีหลายคนที่เขาทำลักษณะนี้ ซึ่งคนข้างนอกเขามองเขาก็คงไม่เชื่อหรือกว่ามันจะมีคนดี ยังไงมันเป็นตัวร้ายมันก็เอาเหมือนกันหมดแหละ ก็คือเหมารวมเลยใจ วันนี้ตำรวจทำดีหรือไม่ดีมันก็โดนหมด”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 2, 2565)

“มันเป็นดาบสองคมที่พร้อมจะบาดตลอดเวลา”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

“มันขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติก็คือผู้คุมสายลับ มันเป็นส่วนลึกอยู่ในจิตใจถ้ามันอยู่ระหว่างผลประโยชน์กับการกระทำตามหน้าที่ มันมีสิ่งยั่วยวนไม่ว่าจะเป็นเงินทอง ไม่ว่าจะเป็นอย่างอื่นที่เคยได้ยิน...มันไม่มีมาตรฐานที่ใช้กำกับตัวผู้คุมสายลับ แต่มันอยู่ในมาตรฐานคุณธรรมจริยธรรมของผู้ควบคุมสายลับแต่ละคนมากกว่า... ถ้าใช้ในทางที่ถูกเปรียบเสมือนดาบ ถ้าใช้ในทางที่ถูกมันก็สามารถป้องกันตัว แต่ถ้าใช้ในทางที่ผิดก็ไปแทงคนโดยไม่มีเหตุ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 3, 2565)

2) หมาต๋ารวจ

ประเด็นที่สอง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐเห็นว่า การใช้สายลับในการสืบสวนคดียาเสพติดถูกทำให้สับสนกับวิธีปฏิบัติงานอย่างหนึ่งของเจ้าหน้าที่ตำรวจระดับโรงพักที่รู้จักในคำศัพท์แสลงว่า “หมาต๋ารวจ” หรือ “นั้ว” ซึ่งไม่มีคำจำกัดความ แต่มีความหมายที่รับรู้กันว่าหมายถึง ผู้ที่มีพฤติกรรมกระช้ำซาก เสพยาเสพติด ก่อความเดือดร้อนรำคาญหรือกระทำความผิดอาญาเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ตำรวจใช้ให้เป็นหูเป็นตาในพื้นที่รับผิดชอบ เป็นบุคคลที่มีชนกติดหลังที่ต้องทำงานเป็นมือไม้ในเรื่องต่าง ๆ ให้แก่ตำรวจ บุคคลประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกับสายลับซึ่งอันที่จริงจะว่าไปแล้วก็อาจเรียกได้ว่าเป็นสายลับเช่นเดียวกัน หากอาศัยคำจำกัดความของสายลับในหัวข้อ 4.1.1 แต่ในความรู้และความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มสายลับต่างเห็นว่าสายลับกับหมาต๋ารวจไม่ใช่สิ่งเดียวกัน อย่างไรก็ตาม บุคคลประเภทนี้มีภาพลักษณ์ไม่ดีในสายตาประชาชน ชอบเปิดเผยตัวเองว่าทำงานลับให้แก่ตำรวจ เข้านอกออกในห้องสืบสวนหรือโรงพักอยู่เป็นประจำ ตำรวจจะใช้ให้คนเหล่านี้ไปเป็นสายล่อซื้อเพื่อผลงานและบางที่ต้องถูกจับกุมเพราะตัวเองก็เป็นผู้เสพยาเสพติดหรือกระทำความผิดอาญาอยู่แล้ว ซึ่งวิธีการแบบนี้ไม่ได้ทำให้ปัญหาหายสาบสูญหมดไป

“ผู้กำกับก็บอกว่าไอ้เนี้ยไม่ใช่หมาต๋ารวจแต่อันนี้เป็นสาย เอาแต่ข่าวข้อมูล พวกหมาก็คือพวกที่โดนจับแล้วก็ต้องไปล่อซื้อต้องไปทำให้เขา ส่วนมากพวกหมาก็จะเสนอว่าต้องปล่อยเพราะว่าอะไรแบบนี้...เลี้ยงไว้ตามวงรอบครับ...”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 7, 2565)

“เคยมีตำรวจชุดอื่นอยากให้ไปเป็นสาย ตำรวจภูธรมาขอ...เรายื่นข้อเสนอที่ตำรวจก็ไม่น่าจะให้ได้...บอกปิดไป... แล้วถ้าไปทำเราก็กลายเป็นหมาต๋ารวจ พอถึงเวลาทำงานเขาก็เรียกใช้ พอถึงเวลาจะกินเขาก็โยนให้ เพราะฉะนั้นคิดว่าความผูกพันมันสำคัญกว่า”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 4, 2565)

“ผมพูดเลยว่าตำรวจใช้สายลับใช้แหล่งข่าวซึ่งมันเป็นงานระดับเล็กๆ คืองานตามพื้นที่หรือตามภูมิภาคที่มันเป็นรายย่อย ก็จะใช้คำว่าสายลับเหมือนกันหรือแหล่งข่าวเหมือนกัน พวกนี้โดยส่วนมากก็จะเป็นพวกขี้ยา มันก็ทำเองบ้างขายเองบ้างได้ข่าวในพื้นที่บ้าง พอโดนจับมาพอสายลับหรือตัวบุคคลนั้นถูกจับ การถูกจับไม่ใช่แค่หน่วยเดียวที่รู้ มีหลายหน่วยมันทำให้ชื่อเสียงของคำว่าสายลับหรือแหล่งข่าวเปื้อนมลทิน โดยส่วนมากที่เขาใช้คำว่าสายลับหรือแหล่งข่าวมันต้องเป็นงานระดับใหญ่ๆ ซึ่งมีความอันตรายสูงเสียดสูง เขาถึงจะเรียกว่าแหล่งข่าวหรือสายลับ แต่ 2 คำนี้เขาก็ไม่รู้ว่าจะเรียกอะไรแต่คือกลายเป็นเหมารวม”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 14, 2565)

“ผลกระทบต่อสังคม คือ มันไม่จบใจ ที่บอกว่าหมาตำรวจอย่างนี้ ตำรวจกดให้เขามาเป็นสาย เพื่อที่จะมีผลงาน มันอยากเสพมันก็กินไปเลยมันไปหามา มันก็ไม่จบใจ トラบใดที่นโยบายหรือตัวชีวิตของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ หรือตัวชีวิตที่นักวิชาการเขียนขึ้นมา ต้องปรับเปลี่ยน ไม่จำเป็นต้องทำให้ได้ก็คิดแต่ต้องจับให้มันมีคุณภาพ...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

4.3.3.2 เลี้ยงโจร/เลี้ยงปัญหา

เป็นมุมมองเชิงลบที่เห็นว่า การสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับส่งผลกระทบต่อสังคม ในแง่ที่ไม่เชื่อว่าวิธีการสืบสวนดังกล่าวจะสามารถแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างแท้จริง เหตุผลของมุมมองเชิงลบเกี่ยวข้องกับลักษณะอันเป็นจุดเด่นของวิธีการนี้นั้นก็คือการใช้ผู้กระทำความผิดหรือคนในวงการยาเสพติดด้วยกันมาทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ ซึ่งถ้าหากหากพิจารณาระดับยุทธวิธีอาจเห็นว่า การสืบสวนจับกุมคดียาเสพติดด้วยวิธีการดังกล่าวมีประสิทธิภาพสูงอันจะนำไปสู่ผลสำเร็จในการทำงานปราบปรามยาเสพติดได้ แต่หากพิจารณาในเชิงยุทธศาสตร์จะเห็นได้ว่า วิธีการดังกล่าวเป็นเพียงผลสำเร็จในระยะสั้น การแสวงหาผู้กระทำความผิดมาเป็นพวกและให้คอบแทรกซึมแจ้งข่าวเพื่อให้เจ้าหน้าที่จับกุมนั้นไม่ใช่เรื่องยากเย็น แต่ประการใดสำหรับเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย ผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดมีอยู่มากมายแต่คำถามก็คือ หากเจ้าหน้าที่ทุกคนหรือทุกหน่วยงานเลือกใช้วิธีการเช่นนั้นสภาพสังคมจะเป็นเช่นไร จะเกิดสายลับขึ้นเป็นจำนวนมากน้อยแค่ไหน คุ่มค่าหรือไม่กับการนำผู้กระทำความผิดมาทำงานให้แทนที่จะถูกดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม หรือที่เรียกว่า “เลี้ยงโจร” การสืบสวนด้วยวิธีการใช้สายลับสามารถนำไปสู่การจับกุมตัวการสำคัญในขบวนการยาเสพติดได้หรือไม่ หรือเป็นเพียงความสำเร็จเฉพาะหน้าของหน่วยงานรัฐซึ่งกำลังต้องการผลการปฏิบัติงานมารองรับการเบิกจ่ายงบประมาณ กล่าวคือ แต่ละหน่วยงานรัฐบรรลุผลสำเร็จในการทำงานอย่างดีเยี่ยม เพราะมีผลงานการจับกุมคดียาเสพติดตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่สถานการณ์ยาเสพติดภาพรวมในความรู้ของสังคมกลับตรงกันข้าม ลักษณะเช่นนี้อาจถูกมองว่าภาครัฐกำลัง “เลี้ยงปัญหา”

“จริงแล้วถามว่าสังคมมีผลกระทบใหม่ กระบวนการแบบนี้จะถูกสังคมตั้งคำถามเรื่อย ๆ ว่าตำรวจเลี้ยงโจรใหม่ และพยายามหลักฐานที่แท้จริงได้มาด้วยวิธีการใดมันชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ นี่ก็จะเป็นสิ่งที่สังคมได้รับผลกระทบแน่ ๆ คือความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม...เมื่อเรายังให้เขาวนเวียนอยู่ในวงจรมันเขายังไม่ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นย่อมส่งผลต่อสังคมเพราะสังคมก็จะขาดคนที่มีคุณภาพ ถ้าเกี่ยวกับเรื่องสิทธิจะเกี่ยวกับทุกด้านเช่น เนื้อตัวร่างกาย การประกอบอาชีพที่ดี รวมถึงเป็นสิทธิของพลเมืองที่พึงมี เขาก็จะไม่ได้แล้วเนื่องจากเป็นสิทธิที่บางประการเขาอาจไม่ได้รับแล้ว”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน, 2565)

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีหน้าที่สืบสวนปราบปราม ยาเสพติดโดยตรงหรือร่วมงานกับหน่วยงานต่างประเทศ ตระหนักถึงผลกระทบข้างต้นโดยเห็นว่า ลำพังวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับไม่สามารถนำไปสู่การปราบปรามเครือข่ายยาเสพติดรายสำคัญได้ จำเป็นต้องใช้วิธีการสืบสวนอื่นประกอบด้วย เช่น การสะกดรอยติดตาม การวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ โทรศัพท์ หรือเส้นทางการเงิน และมาตรการอื่นมาเสริมเช่นการยึดทรัพย์สิน เป็นต้น การใช้สายลับ เป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการจับกุมตัวยาเสพติดหรือบุคคลในเครือข่ายยาเสพติดระดับกลางเท่านั้น เจ้าหน้าที่จะต้องสืบสวนขยายผลไปถึงผู้กระทำความผิดอื่นต่อไป แต่ด้วยวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับ เป็นวิธีการที่สิ้นและง่ายตายที่สุดในการจับกุมคดียาเสพติด ทำให้เจ้าหน้าที่จำนวนมากนิยมนำเทคนิค ดังกล่าวมาใช้เพื่อหวังผลการจับกุมตัวยาเสพติดคราวละมาก ๆ และประชาสัมพันธ์แถลงข่าว ผลการปฏิบัติงาน หรือมุ่งหวังเงินสินบนรางวัลจากการจับกุม โดยไม่ได้มุ่งหมายที่จะสืบสวน ปราบปรามยาเสพติดไปจนถึงระดับเครือข่ายอย่างแท้จริง โดยเฉพาะหน่วยงานระดับสถานีตำรวจ หรือหน่วยงานที่เข้าไม่ถึงเทคโนโลยีหรือเทคนิคการสืบสวนอย่างอื่นมากนัก หรือมีข้อจำกัด ด้านงบประมาณ ก็จะหันมาใช้วิธีการใช้สายลับอย่างเดียวเพื่อให้ได้ผลงานของหน่วยงาน ไม่มีการ กำหนดเป้าหมายในการทำงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งไม่อาจทำให้ปัญหาเสพติดลดลง แต่ก็จำเป็นต้อง ทำเช่นนั้นเพื่อความอยู่รอดของตนเอง

“ถ้าเจ้าหน้าที่ต้องการมีผลงาน มันก็จำเป็น ถูกชาวบ้านด่าก็ต้องทำ “ชาวบ้านด่าดีกว่า เจ้านายด่า” ถ้างั้นขั้นก็ไม่ได้เงินเดือนก็ไม่ขึ้น อาจจะมีหลุดตาไปข้างนึง แต่ถ้าหน่วยที่ไม่ง้อสาย แต่ง้อเทคโนโลยีอย่างเดียวกันก็ไม่ว่าเรื่องนี้ก็อาจไม่กระทบมากต่อสังคม กฎหมายก็เปิดช่อง ให้สายลับล่อซื้อได้ ส่วนชาวบ้านจะว่า ชาวบ้านก็ไม่ได้มองถูกต้องไปทั้งหมด...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

“...เขาหวังผลประโยชน์แค่เรื่องการจับกุม แค่ให้มีคดี มีผลงาน แต่ในตัวเอง มองว่าเรา จำเป็นต้องมีสายลับเพื่อที่จะรู้ด้านการข่าวทั้งหมดในกระบวนการค้ายาเสพติด ต้องมีสายลับ ในเรื่องคดีที่จะจับกุมและยาเสพติดได้ ต้องมีสายลับในเรื่องการทำธุรกรรมทางการเงิน มัน แยกกันนะ ในกระบวนการค้ายาเสพติดเป็นกระบวนการใหญ่แต่สายของมันที่แบ่งย่อย ออกมามันก็จะแบ่งบทบาท คนนี้ทำเรื่องเงินนะ คนนี้ทำเรื่องรถแลยกยานะ ส่วนคนนี้ทำเรื่อง ลำเลียงนะกับติดต่อกับนักบิน ซึ่งพวกนี้ถ้าเราไม่มีแหล่งข่าวไม่มีสายเราจะรู้ได้อย่างไร”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

“ภารกิจของ (หน่วยงาน) ก็มุ่งเน้นไปที่การจับกุมนักค้ายาเสพติดรายใหญ่หรือรายสำคัญ ส่วนรายย่อย ๆ เราจะไม่ทำ ถ้าจะทำก็เป็นการล่อซื้อ คือทุกคดีที่จะต้องสามารถขยาย ผลได้ ไม่ใช่จับแค่นี้แต่ยาเสพติดแค่นั้น คือมันไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักขององค์กรเรา

เรามุ่งเน้นในเรื่องเครือข่าย ก็ต้องใช้สายลับเข้าไปถึงเครือข่าย และใช้เครื่องมือทางกฎหมาย เช่น การ control delivery หรือ CD เรากระทำถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบปฏิบัติจะดำเนินการ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 12, 2565)

“การใช้สายลับเพื่อที่จะไปนำสู่การจับกุมรายใหญ่ก็จะเป็นลักษณะของการชนลำเลียง...แต่ว่าการล่อซื้อก็มีเหมือนเดิม...เพราะว่าระดับเตี้ยๆ ระดับโรงพักเขาก็ยังล่อซื้ออยู่ เพราะมันไม่มีผลงาน คุณซื้อมอเตอร์ไซค์ไป 2 วัน 3 วันก็ไม่ได้ซึกเม็ด ตำรวจตั้งด่านก็แล้วมันต้องมีการล่อซื้อ ลื่นเดือนมาเจ้านายว่าคุณจับอะไรไม่ได้เลยเธอ 2-3 เม็ดก็ยังมี...เป็นส่วนหนึ่งของการกดดันว่าต้องมีผลงาน เพราะฉะนั้นการที่จะมีผลงานสายลับก็เป็นวิธีการหนึ่งแต่ก็ต้องใช้อย่างชาวสะอาด

...จากการตกผลึกของผมแล้ว ปัญหาเสพติดของประเทศไม่ได้อยู่ที่ว่าจับได้มากได้น้อยอย่างเดียว การจับต้องมีเพราะว่ามันเป็นความผิดในฐานที่ต้องขยายผลไปเรื่องอื่น ถ้าอยู่ ๆ คุณจะไปยึดทรัพย์เขาได้ยังไงถ้าไม่มีเม็ดยา เพราะฉะนั้นการจับมันสำคัญ...การจับโดยสายลับหรือใช้เทคโนโลยีมันก็มีความผิดฐานเดียวกัน ซึ่งมันไม่ใช่สาระสำคัญว่าปัญหาเพราะสายลับที่คุณวิจัยเป็นเรื่องที่ว่าเป็นการพัฒนาสายลับมากกว่า...

เพราะฉะนั้นสายลับมีความจำเป็นตลอดมาและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ เป็นช่องทางหน่วยที่ไม่มีเทคโนโลยีขั้นสูงซึ่งมีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณและวิธีการใช้ในการเข้าถึงเครือข่ายรายใหญ่ เพราะฉะนั้นสายลับนี่ยืนยันว่าจำเป็น แต่ต้องดูสายลับในระดับ scale ระดับปริมาณขนาดไหน มีความจำเป็นต้องใช้และควบคุมอย่างไรโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ ถ่ายทอดเทคนิคให้รู้เหมือนผมถ่ายทอดให้คุณ เช่นพูดให้ชัด ขยายผมได้ไหมอะไรแบบนี้ คือผมจะพูดจากปัญหาที่ผมประสบมาทั้งนั้นแหละ...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 5, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผู้วิจัยเห็นว่า ประเด็นผลกระทบด้านสังคมเป็นข้อกังขาต่อวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ ในระยะแรกการใช้ยาแรงโดยการปราบปรามยาเสพติดอย่างเด็ดขาดอาจทำให้ทุกคนมองข้ามผลกระทบที่ตามมาไปก่อน แนวคิดการควบคุมอาชญากรรม (Crime control) ผลักดันให้สังคมยอมรับให้เจ้าหน้าที่รัฐใช้วิธีการอย่างไรก็ได้ขอให้ปัญหาเสพติดลดลงหรือหมดสิ้นไปโดยเร่งด่วน แม้จะใช้วิธีการที่อาจเรียกว่าสีเทาหรือมีข้อกังขาในความโปร่งใสไปบ้างก็ยอมรับได้ เทคนิคการสืบสวนโดยใช้สายลับถูกมองว่าเป็น “ความชั่วร้ายที่จำเป็น” และเป็นหนึ่ง

ในวิธีที่มีประสิทธิภาพอย่างมากในการทำสงครามกับปรากฏการณ์ทางสังคมเชิงลบและกับ “คนเลว” ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความชั่วร้ายทางสังคมนี้ถูกปกปิดไว้ ดังนั้น การต่อสู้กับสิ่งเหล่านั้นจึงต้องดำเนินการโดยกิจกรรมที่ปกปิดและโดยกลอุบายอื่น ๆ (Hess and Amir, 2002)

หากแต่เมื่อวันเวลาผ่านไปปัญหายาเสพติดไม่ยุติลงไปโดยง่าย ประเทศไทยอยู่กับปัญหา ยาเสพติดมาอย่างยาวนานเกินไป การที่รัฐทุ่มทรัพยากรและเครื่องมือทุกอย่างสนับสนุนให้มีการปราบปรามยาเสพติด ทำให้เกิดกระแสตีกลับมาตั้งคำถามว่า วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่นั้นมีข้อบกพร่องอย่างไรและมีความโปร่งใสเพียงใด ผลงานปราบปรามยาเสพติดบนหน้าข่าวในสื่อสารมวลชนส่งผลกระทบต่อปัญหายาเสพติด ดังนั้น วิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับซึ่งมีลักษณะปกปิดเป็นความลับที่ยากต่อการตรวจสอบ จึงถูกตั้งคำถามว่าเป็นส่วนหนึ่งของเล็งปัญหา ยาเสพติดหรือไม่ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในการแถลงข่าวต่อสื่อสารมวลชนอาจไม่ตรงตามความเป็นจริงก็ได้ เพื่อประโยชน์ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมซึ่งอาจไม่ใช่สาระสำคัญอะไร แต่สิ่งเดียวกันนี้ได้สร้างวัฒนธรรมการปรุงแต่งข้อเท็จจริงขึ้นมาซึ่งจะลุกลามเข้าไปสู่การปรุงแต่งข้อเท็จจริงในคดีอาญา ดังที่จะนำเสนอในหัวข้อ 4.3.6 ด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาต่อไป และข้อมูลที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงเหล่านี้จะถูกป้อนขึ้นสู่การตัดสินใจในระดับนโยบายในท้ายที่สุด คำว่า “Demand เทียม” และ “Over Supply” จึงถูกประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อสะท้อนภาพผลงานตัวเลขการจับกุมคดียาเสพติดอย่างมหึมา แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดภายในประเทศในระดับชุมชนแต่อย่างใด

จากบทสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเห็นได้ว่า วิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับช่วยทำให้เจ้าหน้าที่สามารถจับกุมคดียาเสพติดได้ง่ายขึ้น แต่นั่นก็ยังไม่ใช่ผลลัพธ์สุดท้ายของการทำงานปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด เพราะเจ้าหน้าที่ได้ทำการจับกุมผู้กระทำความผิดที่ใกล้ชิดกับตัว ยาเสพติดในระดับล่างเท่านั้น เจ้าหน้าที่ยังคงมีภารกิจในการสืบสวนขยายผลไปยังผู้ร่วมขบวนการหรือระดับผู้สั่งการที่สูงขึ้นไปโดยใช้วิธีการสืบสวนอื่นและมาตรการทางกฎหมาย ดังจะเห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในบางหน่วยงานให้ข้อมูลว่า หน่วยงานจะต้องประชุมกันเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายหรือแผนการทำงานให้ชัดเจนเสียก่อนที่จะทำการสืบสวนโดยใช้สายลับ หากพิจารณาแล้วเห็นว่า วิธีการใช้สายลับจะสามารถนำไปสู่การสืบสวนทำลายเครือข่ายขบวนการได้ หน่วยงานจึงจะตัดสินใจเลือกใช้การสืบสวนวิธีนี้ร่วมกับการนำเทคนิคการสืบสวนอย่างอื่นมาประกอบ ในทางตรงกันข้าม หน่วยงานที่พึ่งพาอาศัยข้อมูลข่าวสารจากสายลับเพียงอย่างเดียวโดยไม่มี การวิเคราะห์หรือสืบสวนเพิ่มเติมจะได้รับผลงานเฉพาะหน้าโดยไม่อาจสืบสวนไปถึงเครือข่าย ขบวนการได้

ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้สายลับของ IACP ที่ให้บทสรุปว่า เทคนิคการใช้สายลับในการสืบสวนคดีอาญาอาจนำมาซึ่งความผิดพลาดและปัญหาตามมามากมาย ปัญหานี้อาจรวมถึงการทุจริตประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่ ความรับผิดชอบของหน่วยงานที่ต้องเผชิญผลกระทบการทำร้ายร่างกายและจิตใจต่อเจ้าหน้าที่รวมทั้งการเสียชีวิต ผลกระทบความน่าเชื่อถือของหน่วยงาน ปัญหาการพิจารณาคดีในชั้นศาล นอกจากนั้นการใช้เทคนิคนี้อาจสิ้นเปลืองเวลา ความพยายามและค่าใช้จ่ายโดยไม่เกิดผลการปฏิบัติ ดังนั้น หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายจึงไม่ควรใช้สายลับ เว้นแต่ (1) แหล่งข้อมูลอื่น ๆ ทั้งหมดจะได้รับการสำรวจอย่างละเอียดและพบว่ายังไม่เพียงพอต่อการทำงาน (2) ผลกำไรที่อาจเกิดขึ้นมีมากกว่าความเสี่ยงอย่างชัดเจนและ (3) หน่วยงานได้พัฒนาและมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามนโยบายและขั้นตอนที่ถูกต้องและเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อควบคุมการใช้งานสายลับ

4.3.4 ด้านกฎหมาย

ดังที่เคยนำเสนอไว้ในบทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม ในหัวข้อ 2.6.3 ผลกระทบด้านกฎหมาย เทคนิคการสืบสวนคดีอาชญากรรมโดยวิธีการใช้สายลับ (Use of Informants) เป็นวิธีการทำงานที่แพร่หลายในวงการของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายมายาวนาน แต่ประเทศไทยกลับไม่มีการบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน งานศึกษาวิจัยหลายฉบับซึ่งระบุตรงกันว่า การปฏิบัติกรอำนวยการตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2550 ประกอบกับกฎกระทรวงที่ว่าด้วยการปฏิบัติการอำนวยการเพื่อสืบสวนความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. 2555 ใช้บังคับกับเจ้าพนักงานเท่านั้นไม่ได้ให้อำนาจหรือคุ้มครองเอกชนที่เป็นสายลับแต่อย่างใด ผู้วิจัยจึงศึกษาว่า การสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับส่งผลกระทบต่อด้านกฎหมายหรือไม่อย่างไร

จากการศึกษาพบว่า การใช้สายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเป็นวิธีการปฏิบัติทั่วไปในการสืบสวนของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิดเกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดเหตุ อันเป็นภารกิจในลักษณะของตำรวจทางปกครอง (Police administrative) และเป็นการค้นหาความจริงในคดีอาญาเพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา อันเป็นภารกิจในลักษณะของตำรวจทางคดี (Police judiciaries) โดยที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายบัญญัติกำหนดรายละเอียดไว้โดยเฉพาะ นอกจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อนุโลมตาม ถ้าหากพิจารณาตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด กฎกระทรวงและระเบียบที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า รัฐส่งเสริมให้มีเจ้าหน้าที่สามารถใช้วิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับโดยปริยาย ผ่านการอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการอำนวยการเพื่อล่อซื้อยาเสพติดหรือแทรกซึมเข้าไปในกลุ่มผู้กระทำความผิด หรือการอนุญาตให้มีการครอบครองยาเสพติด

ภายใต้การควบคุม ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาศึยาเสพตติ พ.ศ. 2550 ซึ่งทั้งสองวิธีการเจ้าหน้าที่จำเป็นต้องมีสายลับจึงจะกระทำการดังกล่าวได้ รวมทั้งการสนับสนุนให้ผู้กระทำความผิดให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปราบปรามยาเสพตติแก่เจ้าพนักงานแลกเปลี่ยนกับโอกาสที่จะได้รับการพิจารณาลดโทษในชั้นศาล ตามมาตรา 153 แห่งประมวลกฎหมายยาเสพตติ (มาตรา 100/2 แห่งพระราชบัญญัติยาเสพตติให้โทษ พ.ศ. 2522 ที่ถูกยกเลิกไป) นอกจากนั้น ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจ่ายเงินสินบนรางวัลศึยาเสพตติ พ.ศ. 2527 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งต่อมาได้ถูกยกเลิกไปและบังคับใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจ่ายเงินค่าตอบแทนผู้แจ้งความนำจับ เงินค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ และเงินช่วยเหลือในการปฏิบัติงานยาเสพตติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2563 ระเบียบในเรื่องดังกล่าวสนับสนุนให้มีการจ่ายเงินค่าตอบแทนให้แก่บุคคลทั่วไปที่เป็นผู้แจ้งความนำจับซึ่งสามารถนำไปสู่การจับกุมศึยาเสพตติได้ โดยผู้แจ้งความนำจับไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนเพื่อความปลอดภัย รวมไปถึงแนวคำพิพากษาของศาลก็ได้ยอมรับถึงการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับ และศาลไม่ได้บังคับให้โจทก์ต้องนำสายลับมาเบิกความในชั้นศาล

แม้กฎหมายเปิดกว้างให้เจ้าหน้าที่สามารถใช้วิธีการดังกล่าวได้ แต่ก็ไม่มียกกฎหมายกำหนดรายละเอียดอื่นใดเกี่ยวกับการใช้สายลับ เป็นต้นว่า คำนิยามศัพท์ คุณสมบัติ วิธีการได้มา การขึ้นทะเบียน การควบคุม การคุ้มครอง หรือการรับฟังเป็นพยานหลักฐาน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ ให้ข้อมูลว่า ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับสายลับเป็นลักษณะข้อสั่งการหรือแนวทางการทำงานภายในหน่วยงานเท่านั้น สอดคล้องกับการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม พนักงานอัยการและผู้พิพากษา ให้ข้อมูลว่า ประเทศไทยไม่มีกฎหมายบังคับเกี่ยวกับการใช้สายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพตติแต่ประการใด ไม่มีกฎหมายบัญญัติสถานะทางกฎหมายของสายลับไว้เป็นการเฉพาะ ในอันที่จะรับรองหรือคุ้มครองการทำงานของสายลับในศึยาเสพตติ คงมีแต่เพียงสถานะของพยานบุคคลในศึอาญาเท่านั้น ที่ผ่านมาไม่มีประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการใช้สายลับขึ้นสู่การพิจารณาของศาลเนื่องจากไม่ใช่ประเด็นข้อสำคัญแห่งศึ ศาลจะพิจารณาซึ่งน้ำหนักตามพยานหลักฐานของโจทก์ว่า จำเลยมีการกระทำความผิดประกอบความผิดหรือไม่ ซึ่งพนักงานอัยการก็เข้าใจสภาพปัญหาวิธีการได้ซึ่งมาพยานหลักฐานของเจ้าหน้าที่และข้อจำกัดในการนำสายลับมาเบิกความในชั้นพิจารณาของศาลเพราะอาจกระทบต่อความปลอดภัยของสายลับ จึงใช้วิธีการสั่งให้พนักงานสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐานอื่นให้มากที่สุดเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงไม่ต้องให้สายลับมาเป็นพยาน

“คือตั้งแต่เรามีกฎหมายยาเสพตติมา ได้รับรองการมีสายลับเป็นสิ่งที่ชัดเจนมาก แต่ว่าเราไม่เคยเขียนว่าสายลับทำอะไรบ้าง หรือมีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง เอาเข้าจริงๆแล้ว เรารู้แค่เพียงโดยนัย หรืออาจจะมียกภายใน เขียนว่าให้ไปสืบหาคนหนึ่งหรืออีกหลายๆ คน

ที่เขาอยู่ในองค์กรอาชญากรรม เพราะฉะนั้นสายลับก็ต้องเข้าไปเสี่ยงชีวิตทุกวิถีทางเลย เขาเข้าไป เราให้เงินไป บางทีให้ยาเสพติดไป เขาก็เข้าไปลุยกับกลุ่มผู้กระทำความผิด กลุ่มของใครต่อใคร เข้าไปเป็นเข้าไปคลุกคลีจนไปเป็นนักเลงอยู่ในนั้น เสพยาเสพติด ซึ่งจริงๆแล้ว การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของคนที่เป็นสายลับไม่มีการเขียนอย่างชัดเจน ทางบัญชีศูนย์ถ้าตายก็ตายไป ห้ามเปิดเผยข้อมูล อะไรทำนองนี้ ผมว่ามันเปิดไว้ดีแต่มันไม่เขียน detail”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม, 2565)

“ถามว่ามีคำจำกัดความหรือว่าข้อพิจารณาเกี่ยวกับตัวสายลับหรือไม่ ในแง่กฎหมายนี้ไม่มีเลยนะครับ ในทางปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน สายลับเป็นวิธีการปฏิบัติของทางเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือพนักงานสืบสวนโดยเฉพาะ เวลาศาลก็ใช้คำว่าสายลับ สำหรับศาลจะมีประเด็นถึงว่าสายลับเป็นใคร จะเป็นผู้ร่วมกระทำความผิดหรือผู้กระทำความผิดหรือไม่ หรือว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ ตรงนั้นไม่ใช่ประเด็นของคดี”

(สัมภาษณ์ผู้พิพากษา , 2565)

“ตอบคำถามว่ากระบวนการทางกฎหมายยอมรับถึงตัวตนของสายลับหรือไม่ เอาจริงๆ แล้วจะตอบว่าศาลเองก็ไม่ได้สนใจสายลับ ถ้าโจทก์มีพยานหลักฐานอื่น...อย่างเช่นเวลาจำเลยอุทธรณ์ขึ้นไปว่าโจทก์ไม่ได้นำสายลับมาสืบหรือให้ออกาสักเลยถามค้าน ศาลอุทธรณ์ก็จะบอกว่า แม้โจทก์จะเอาใครมาสืบเป็นดุลพินิจของโจทก์ ทั้งโจทก์ยังมีพยานหลักฐานอื่นที่พิสูจน์ได้ว่าจำเลยกระทำความผิด...”

สายลับถ้าเอาขึ้นศาลเขามาหรือไม่ เราไม่ได้อยากเอาสายลับขึ้นศาลเพราะเราระมัดระวังเรื่องความปลอดภัยของสายลับอยู่แล้ว...”

(สัมภาษณ์พนักงานอัยการ, 2565)

อย่างไรก็ดี เมื่อนำข้อคำถามประเด็นว่าประเทศไทยควรมีกฎหมายกำกับหรือควบคุมการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับในคดีอาชญากรรมหรือไม่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ไม่ควรมีกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติด้วยเหตุผลว่า กฎหมายอาจเป็นอุปสรรคต่อการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดของเจ้าหน้าที่ซึ่งที่ผ่านมาก็ทำงานได้ยากอยู่แล้ว โดยให้เหตุผล 2 ประการ ประการแรก การทำงานปราบปรามยาเสพติดเป็นอาชญากรรมองค์กรมีความลับซับซ้อน การทำงานที่มีลักษณะปิดลับเช่นนี้เจ้าหน้าที่ต้องมีวิธีที่คล่องตัวสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานให้เท่าทันต่ออาชญากร ซึ่งที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ได้ประโยชน์จากช่องว่างตรงนี้ มีเพียงเจ้าหน้าที่ส่วนน้อยที่กระทำพฤติกรรมไม่เหมาะสมซึ่งก็มีกฎหมายอื่นตรวจสอบได้อยู่แล้ว ถ้าหากมีกฎหมายเจ้าหน้าที่อาจถูกบังคับให้ต้องเปิดเผยตัวสายลับในชั้นพิจารณาของศาลซึ่งอาจทำให้ไม่มีบุคคลโดยอ้อมมาเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ ประการที่สอง กฎหมายควบคุมทั้งคนดีและคนไม่ดี คนที่ดีพร้อมปฏิบัติตาม

กฎหมาย แต่คนไม่ดีก็พร้อมแสวงหาช่องทางที่จะกระทำไม่ดีได้เสมอ กล่าวคือ กฎหมายอาจเป็นช่องทางให้กระทำทุจริตโดยมีการให้คำรับรองว่า ผู้กระทำความผิดคนนี้เป็นสายลับของตนเอง ดังที่เกิดขึ้นกับกรณีมาตรา 100/2 แห่งพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 และอาจเป็นช่องทางให้ผู้กระทำความผิดที่เจตนาไม่ดีหาช่องทางเอาผิดแก่เจ้าหน้าที่โดยยกข้อต่อสู้ว่าไม่ได้ดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย ซึ่งผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดมีกำลังเงินมีทุนทรัพย์ในการได้รับประโยชน์จากการทำลายความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานโจทก์มากกว่าจะทำให้การใช้สายลับมีความโปร่งใส แต่ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่มีข้อเสนอว่า หน่วยงานควรมีการกำหนดระเบียบปฏิบัติที่เป็นทางการและมีมาตรฐานกลางหรือมาตรฐานเดียวกันในทุกหน่วยงาน

“ผมคิดว่าในส่วนของการเป็นสายลับนั้น ผมคิดว่าการไปถึงขั้นเป็นกฎหมายและมั่นคงจะยาก เพราะว่าถ้ามีกฎหมายรองรับเกี่ยวกับสายลับ บางครั้งกฎหมายตัวนี้อาจไปรับประกันใครก็ได้ว่าคนนี้ทำงานเป็นสายลับ... จึงคิดว่าตรงนี้ไม่น่าจะเป็นถึงขั้นกฎหมาย แต่ในส่วนของการจะนำจะมีระเบียบในเรื่องของการควบคุมสายลับ การทำงานโดยมีสายลับให้ข่าว และการที่จะให้ข่าวแต่ละหน่วย ควรที่จะมีการบริหารจัดการเป็นวิธีการอย่างไร มันชัดเจนอยู่ในกรอบ เพราะว่าทุกวันนี้จะเห็นว่า ถ้าเขาทำงานไปบางทีมีการใช้งานสายลับไปในทางที่ไม่ถูกต้องทำงานกับสายลับจนถูกสายลับกลืน.....ระเบียบ อาจจะเป็นหัวข้อในการเรียนของแต่ละหน่วยงานที่จะต้องชี้แจงให้ชัด เป็น guidelineในการใช้สายลับ”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

“...ตั้งแต่การขึ้นทะเบียน สายลับก็ไม่อยากมาขึ้นเพราะไม่อยากเปิดเผยตัว ส่วนการควบคุมอะไรที่พอลุ่มตรงข้ามรู้ตัวก็จะอันตราย ส่วนสิทธิประโยชน์ที่รัฐจะเจือจุนได้ เพราะฉะนั้นไม่ต้องถึงขั้นมีกฎหมายด้านสายลับ...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 9, 2565)

“...คิดว่ามันควรจะเอาเข้ามาสู่ระบบใหม่ เข้าไม่ได้ค่ะ ยิ่งเข้าระบบยิ่งละเอียด เพราะมันต้องมองสองมุม...คนที่ไม่ได้คิดที่จะมีนอกมีใน อันนี้ไม่มีปัญหา แต่ถ้าคนที่คิดมีนอกมีใน อยากเป็นสายลับมัยเอาเงินมาเท่านั้นเท่านั้นเดี๋ยวสังคดีให้ มันมีอยู่ทุกที่ แม้กระทั่งสิทธิประโยชน์ตามมาตรา 100/2 ที่เปลี่ยนมาเป็น 153 ส่วนหนึ่งก็มาจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐเองนี้แหละ อาศัยประโยชน์ของกฎหมายมาเพื่อต่อรองกับผู้ต้องหาที่อยากได้ลดโทษเยอะๆ...

...สังคมไทยยังใช้ due process ไม่ได้...ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในสังคมไทยเพราะอะไร เพราะขนาดมาตรา 100/2 ที่เป็นเพียงการลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนด ยังไม่รอดเลยเกิดปัญหาการทุจริต นับประสาอะไรจะเขียนกฎหมายให้สามารถนำผู้กระทำผิดมาเป็นสายลับโดยลอบ

คดีหายไปเลย อันนั้นมันก็เหมือนกับการไม่มีประวัติ เป็นไปไม่ได้ เห็นว่าประเทศไทยยังไม่ Advance ขนาดนั้น และก็จะเป็นช่องทางนำมาซึ่งการทุจริตอีก”

(สัมภาษณ์พนักงานอัยการ, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์คำตอบของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ พบว่าประเด็นผลกระทบทางกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ แท้จริงแล้วเป็นการต่อสู้กันระหว่างค่านิยม 2 ตัวแบบ ค่านิยม Crime control เห็นว่าการที่รัฐจะทำงานต่อสู้กับอาชญากรรมยาเสพติดได้ต้องให้เจ้าหน้าที่ที่มีความคล่องตัวในการทำงาน ไม่สมควรที่จะไปเขียนกฎหมายในลักษณะที่จะจำกัดอำนาจของเจ้าหน้าที่เอง และตีความกฎหมายไปในทางให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน สังคมควรเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่ว่าจะสามารถใช้ดุลพินิจทำงานให้สำเร็จลุล่วงได้โดยเรียบร้อยได้ ฉะนั้น จึงสรุปว่าการใช้สายลับไม่ได้มีปัญหาอะไรในทางกฎหมาย แนวทางป้องกันปัญหาสามารถกระทำได้โดยร่างระเบียบขึ้นมาเพื่อเจ้าหน้าที่สามารถตรวจสอบควบคุมกันเองภายในองค์กรได้ ไม่ควรที่จะออกมาเป็นกฎหมาย

ในขณะที่ค่านิยม Due process มองเห็นจุดที่เป็นปัญหาช่องว่างทางกฎหมายหลายประการ กระบวนการทางกฎหมายไม่ควรปล่อยให้เป็นแนวปฏิบัติที่ไม่มีทฤษฎีทางกฎหมายรองรับ ผลเสียหายจะเกิดขึ้นในระยะยาวได้ และถึงเวลาแล้วที่จะต้องหีบยกประเด็นทางกฎหมายขึ้นมาพูดกันอย่างเป็นระบบ ที่ผ่านมามักฝ่ายมองข้ามประเด็นนี้ไปเพราะเห็นว่าไม่มีผลกระทบหรือมีผลกระทบเพียงเล็กน้อยต่อสังคม ค่านิยมนี้เรียกร้องให้ตราตัวบทกฎหมายให้ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สายลับ ในคดีอาญา

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ค่านิยม Crime control มีน้ำหนักมากทีเดียว การใช้สายลับเป็นเครื่องมือที่ทรงอำนาจภาพในการจัดการกับอาชญากรรมเพราะไม่อาจป้องกันการใช้สายลับได้ ดังคำกล่าวของ Benjamin Franklin (Michael, 2012) การตรากฎหมายขึ้นมากำกับควบคุมวิธีการใช้สายลับอาจทำให้การสืบสวนด้วยวิธีนี้จะกระทำได้อย่างขึ้นอันจะทำให้ผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดได้รับประโยชน์ อย่างไรก็ตาม การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐควรมีกฎหมายรองรับเพื่อควบคุมตรวจสอบและพัฒนาวิธีการให้ดียิ่งขึ้นต่อไป ดังเช่นกฎหมายของราเชล (Rachel's Law) ที่กำหนดให้หน่วยงานตำรวจฟลอริดาปฏิบัติตามเงื่อนไขของกฎหมายเกี่ยวกับการใช้สายลับอย่างเคร่งครัด เช่น การฝึกอบรมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาและการใช้สายลับ หรือการจัดการ การควบคุม และการใช้สายลับในนโยบายและขั้นตอนของหน่วยงาน เป็นต้น รวมทั้งนโยบายต้นแบบในการใช้สายลับ (The Model Policy on Confidential Informants) ของ International Association of Chief of Police (IACP)

ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2550 ในหมวด 1 ว่าด้วยการสืบสวน ระบุคำจำกัดความของการสืบสวนโดยใช้สายลับ และให้อำนาจนายกรัฐมนตรียอกระเบียบว่าด้วยการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับ โดยนำกฎหมายของราเชล (Rachel's Law) และนโยบายต้นแบบในการใช้สายลับ (The Model Policy on Confidential Informants) ของ International Association of Chief of Police (IACP) มาประยุกต์ใช้ในการร่างระเบียบระเบียบดังกล่าว ซึ่งนโยบายต้นแบบในการใช้สายลับของ IACP กำหนดให้มีวิธีการพิจารณาโดยละเอียดทั้งก่อนและหลังการใช้สายลับ เป็นต้นว่า คำจำกัดความของสายลับ คุณลักษณะของสายลับ การคัดกรอง การพิจารณาขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับการใช้สายลับ การจัดการสายลับ ทั้งนี้เพื่อให้ระเบียบว่าด้วยการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับเป็นมาตรฐานกลางในการทำงานของเจ้าหน้าที่

4.3.5 ด้านจริยธรรม

ผู้วิจัยได้สอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นผลกระทบด้านจริยธรรมของการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นดังกล่าวสามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

4.3.5.1 การหลอกลวงหรือทรยศหักหลัง

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้คิดว่าวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ เป็นการสนับสนุนให้สายลับทรยศหักหลังพรรคพวกเพื่อนพ้องของตนเองในวงการยาเสพติด และไม่ได้ส่งเสริมให้สายลับหลอกลวงคนอื่นเพื่อประโยชน์ในการทำงานสืบสวนของเจ้าหน้าที่แต่เพียงฝ่ายเดียว องค์กรอาชญากรรมยาเสพติดแตกต่างจากความผิดทางการเมืองหรือความผิดอื่นที่ต้องอาศัยอุดมการณ์หรือความเชื่อเดียวกันในการยึดเหนี่ยวผู้กระทำความผิดเข้าไว้ด้วยกัน หากแต่องค์กรอาชญากรรมยาเสพติดมีจุดเกาะเกี่ยวกันด้วยผลประโยชน์ เมื่อผู้กระทำความผิดพิจารณาแล้วเห็นว่า การทำงานเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่จะทำให้ตนได้รับประโยชน์มากกว่า ไม่ว่าจะประโยชน์นั้นจะเป็นเรื่องอะไรผู้กระทำความผิดก็ยอมเลือกที่จะเป็นสายลับและผู้กระทำความผิดพิจารณาเลือกที่จะกระทำในทิศทางตรงข้าม หากประโยชน์ที่ได้จากการทำงานเป็นสายลับน้อยกว่าการอยู่ในองค์กรอาชญากรรมยาเสพติด นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่ยังมีมุมมองในเชิงบวกกว่าเป็นการที่ผู้กระทำความผิดกลับใจหันมาช่วยเหลือทางราชการมากกว่า

“สำหรับเรื่องยาเสพติดมันเป็นเรื่องที่อยู่ทีผลประโยชน์ที่เขาได้รับ ไม่ได้มีประเด็นเหมือนอย่างเช่นสายลับที่ไปเกี่ยวกับเรื่องอุดมการณ์การเมือง สายลับเรื่องกลุ่มขบวนการยาเสพติด เป็นเรื่องผลประโยชน์อย่างเดียว ถ้าจุดที่เขาอยู่ในองค์กร แล้วเขามีผลประโยชน์ได้เสียมากกว่าที่เขาจะมาอยู่ในฝั่งเรา ยังไงเขาก็เลือกฝั่งนั้น...”

สายลับที่เรา recruit ได้ ส่วนใหญ่จะไม่ได้อยู่ในจุดที่ตัวเองได้ผลประโยชน์เท่ากับกลุ่มสังการ แต่เป็นเพียงเบ้หรือเป็นลูกน้อง ประโยชน์ที่เขาได้รับมันน้อย พวกนี้ก็เป็นคนที่มีโอกาสที่เราจะดึงเขาเข้ามาเป็นพวกเราได้ เราจะได้ข้อมูลจากคนพวกนี้...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 1, 2565)

“เราต้องมองเหตุผลของคนมาเป็นสายลับ เขาอยู่ในกลุ่มพวกนั้นทำไมเขาถึงต้องมาหักหลัง คนพวกนี้ให้เรามองว่าเขาจะมาหักหลัง หรือว่าเขากลับใจ เราต้องมองทั้ง 2 แบบ ถ้าเขาคิดว่าเขาวางมือแล้วเขาอยู่ไม่ได้แล้ว ทำไงเขาจะหาเจ้าหน้าที่ได้ เขาก็หาเจ้าหน้าที่ที่เขาไว้วางใจ ถ้าเขาไปคุยกับเจ้าหน้าที่ที่ไปรู้จักกับโจร เขาก็ตาย...”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

ส่วนวิธีการทำงานของสายลับที่มีประเด็นการไม่จริงใจหรือโกหกหลอกลวงผู้อื่นนั้น ผู้ให้ข้อมูลทั้งกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มสายลับต่างเห็นว่า ไม่ว่าจะการยาเสพติดหรือแควดงอื่นใดต่างก็แสวงหาความจริงใจต่อกันได้ยากอยู่แล้ว ฉะนั้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจึงเห็นว่า การใช้สายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดไม่ส่งผลกระทบต่อด้านจริยธรรมในประเด็นนี้

“เทคนิคการใช้สายลับ มันเป็นศาสตร์และศิลป์เฉพาะตัว เหมือนในวงไพ่ทุกคนโกงกันหมด”

(สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐ ท่านที่ 6, 2565)

“สำหรับผมผมคิดว่า มีสายลับอยู่ทั้งสองฝ่ายครับ ทั้งสายเจ้าหน้าที่อยู่กับโจร และสายโจรอยู่กับเจ้าหน้าที่ครับ เจ้าหน้าที่บางคนก็เป็นพวกของฝ่ายโน้น คอยแจ้งให้ฝ่ายโน้น ผมเป็นสายเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายนี้จะโทรไปหาฝ่ายโน้นว่า ผมไปติดต่องานทางโน้นก็อย่าให้ส่งงานมาให้ผม เพราะผมเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่

แ่งมุมหนึ่งถ้าว่าเป็นการหลอกลวงมันก็ใช่ครับ แต่ในแง่ของผมผมคิดว่ามันเป็นการใช้ความสามารถแทรกซึมล้างความลับ...ถ้าพูดกันตามความจริงวงการนี้มันหาความจริงใจกันไม่ได้หรอกครับ ถ้าเราเลือกผิดทางคืออนาคตเราก็จบ ถ้าเราเลือกถูกทางอย่างเช่นผมเลือกทางเจ้าหน้าที่ ผมก็หาวิธีแทรกซึมจุดนั้นเอา

แม้แต่เจ้าหน้าที่เราก็ไม่ได้จริงใจกันร้อยเปอร์เซ็นต์ เมื่อถึงจุดหนึ่งถึงเวลาเขาย้ายเขาก็ต้องย้ายไป ชุดใหม่เข้ามาเราก็ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป”

(สัมภาษณ์สายลับ ท่านที่ 1, 2565)

4.3.5.2 สิทธิมนุษยชน

ถึงแม้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับจะมีด้วยกันหลายรูปแบบและปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จขึ้นอยู่กับการทำงานร่วมกันระหว่างบุคคลทั้งสอง ซึ่งเกิดจากความยินยอมสมัครใจอันเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก การบีบบังคับขู่เข็ญให้เป็นสายลับไม่อาจเกิดขึ้นได้หรือถ้าหากมีก็เป็นการทำงานระยะสั้นสำหรับการขยายผลเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แต่จากมุมมองของนักสิทธิมนุษยชนเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับซึ่งโดยมากมีจุดเริ่มต้นจากผู้กระทำ ความผิดที่ตกเป็นผู้ต้องหาคดียาเสพติด ซึ่งขาดเสรีภาพทางความผิดไม่มีทางเลือกใดๆ ในสถานการณ์เช่นนั้น และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากนั้นก็ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันเท่าใด เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เจ้าหน้าที่มีอำนาจเหนือกว่า สายลับไม่มีอำนาจต่อรอง การเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมี และไม่ได้โอกาสที่จะได้รับการตรวจสอบความถูกต้องของกระบวนการจากบุคคลภายนอกหรือหน่วยงาน แต่ด้วยผลสำเร็จของการปราบปรามยาเสพติดจึงทำให้ทุกคนมองข้ามประเด็นเหล่านี้ไป

“เรียกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างตำรวจกับสายลับ คำว่าสมัครใจอาจอยู่ในภาวะจำยอมก็ได้ หรือให้ตนเองได้รอดพ้นจากการถูกจับดำเนินคดี...

จริงๆ แล้วพอเราพูดถึงเรื่องยาเสพติด มันมีสีดำให้เห็นว่าอันนี้คือสิ่งไม่ดี คนที่ลุกขึ้นมาปราบปรามยาเสพติดคือคนที่เป็นสีขาว พอเวลามุมมองแบบนี้เพราะฉะนั้นเรื่องที่จะถูกหยิบขึ้นมาพูดจะอ้างถึงเรื่องความมั่นคงแห่งชาติบ้าง อ้างถึงเรื่องการกระทำผิดกฎหมายทำให้ทำลายสังคม คนจึงไม่ให้ความสำคัญมาพูดเป็นประเด็น ไม่เหมือนสิทธิด้านอื่นๆ จะทำให้มองว่าใช่ๆหรือไม่ใช่ ดีหรือไม่ดี แต่ยาเสพติดทำให้เห็นชัดว่าเป็นเรื่องไม่ดี ดังนั้นการกระทำอะไรก็แล้วแต่เกี่ยวกับยาเสพติดถือว่าเป็นเรื่องดีทั้งหมด...

อย่างกรณี (ตัวอย่าง) ถ้าในแวดวงของสิทธิมนุษยชนเรื่องนี้ถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงเนื่องจากว่าวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำไปขยายผลและให้ถือว่าคนนั้นเป็นสายลับ มันเป็นวิธีการที่บังคับและทรมาณ ทำให้การได้มาของข้อมูลเหล่านั้นจากการกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐและการได้มาเป็นการกระทำเพื่อบีบบังคับโดยใช้ความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการถูกเนื้อตัวหรือไม่ก็ตามซึ่งผิดต่อหลักการสิทธิมนุษยชน และผิดต่ออนุสัญญาที่ว่าด้วยการซ้อมทรมานด้วย ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีอนุสัญญานี้แล้ว แปลว่ารัฐไทยยินดีหรือยินยอมให้มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนด้านร้ายแรง ซึ่งคิดว่ารายงานประเทศไทยก็อาจมีเรื่องนี้เข้าไปด้วย”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

งานเขียนของ Madinger (1999) นำเสนอข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับปัญหาทางจริยธรรม และทัศนคติของคนในสังคมต่อการให้ผู้ใช้ให้ข้อมูลที่เป็นความลับหรือสายลับในประเด็นการทรยศหักหลัง (Betrayal) เนื่องจากงานของสายลับเกี่ยวพันกับการแทรกซึม การหลอกลวง การทรยศและหักหลัง ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่ยอมรับการที่เจ้าหน้าที่หัวหน้าที่หวานล่อมให้ผู้กระทำความผิดแฉข้อมูลหรือให้การเปิดโปงกันอันเป็นการทรยศหักหลังกันเองแม้จะมีประโยชน์ต่อสังคมก็ตาม แต่ในงานวิจัยครั้งนี้เมื่อนำประเด็นคำถามเกี่ยวกับผลกระทบทางจริยธรรมของการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดมาสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และสายลับ ผลการศึกษาพบว่าผู้ใช้ข้อมูลสำคัญไม่ได้มองว่าการใช้สายลับเป็นการหลอกลวงหรือทรยศหักหลัง แต่มองว่าเป็นกลยุทธ์ในการเอาชนะผู้กระทำความผิดมากกว่าดังเช่นกลศึกในตำราพิชัยสงครามของซุนวูที่แนะนำให้ใช้คนของศัตรูที่แปรพักตร์มาเข้ากับฝ่ายเรา

ในส่วนประเด็นสิทธิมนุษยชน หากมองผิวเผินอาจเห็นว่าจุดเริ่มต้นเป็นความสมัครใจที่จะร่วมงานกันของบุคคลทั้งสองฝ่ายตามแนวความคิดการแลกเปลี่ยน แต่ประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกหยิบยกขึ้นมาอธิบายนั้นนับว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนควรยืนอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน แต่ผลการศึกษาในครั้งนี้ก็แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของสายลับนั้นมีมาน้อยเพียงใดสำหรับการแลกเปลี่ยนนี้

4.3.6 ด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

4.3.6.1 การค้นหาความจริงในคดีอาญา

1) สร้างพยานหลักฐานเท็จ

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่สามารถระบุว่ามี การสืบสวนหรือได้รับข้อมูลข่าวสารจากสายลับลงในเอกสารทางคดีอาญาได้ ทั้งที่ความจริงแล้วเป็นการสืบสวนด้วยวิธีการอื่นโดยที่ไม่มีสายลับ หรือเป็นการสืบสวนขยายผลจากผู้กระทำความผิดในคดีอื่น เหตุผลที่เจ้าหน้าที่ต้องระบุว่ามิใช่สายลับเพื่อต้องการเบิกเงินสินบนรางวัลหรือค่าตอบแทนในคดีอาชญากรรมในส่วนของสายลับ เหตุผลอีกประการหนึ่งนับว่าเป็นวิธีการทำงานสืบสวนของเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่เปิดเผยวิธีการทำงาน เอกสารทางคดีอาญานี้อยู่ในสำนวนการสอบสวนคดีอาญาและนำเสนอสู่การพิจารณาชั้นพนักงานและศาลตามลำดับ วิธีการดังกล่าวได้รับการปฏิบัติกระทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นแนวทางปฏิบัติที่ยอมรับกันได้ ผลการศึกษาพบว่า วิธีการเช่นนี้ผิดหลักการค้นหาความจริงในคดีอาญาและส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพราะเป็นการบิดเบือนหรือปรุงแต่งพยานหลักฐานโดยเจ้าหน้าที่ หากยอมรับวิธีการทำงานนี้เจ้าหน้าที่ก็สามารถทำสำนวนให้อ่อนหรือหนักได้ สำนวนการสอบสวน

ที่ไม่ตรงตามข้อเท็จจริงจะถูกส่งขึ้นไปสู่การสั่งคดีของพนักงานอัยการและการพิจารณาคดีในศาล ซึ่งพิจารณาไปตามองค์ประกอบความผิดเท่านั้นโดยที่ไม่ได้ค้นหาความจริงอย่างแท้จริง ที่มาของเรื่องราวเป็นอย่างไรไม่ใช่ประเด็นแห่งคดี ซึ่งอันที่จริงนั้นการทำงานต้องอยู่ภายใต้หลักนิติธรรม หากหลักนิติธรรมเสียหายก็จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่จะไม่ได้รับความเชื่อถือจากประชาชนในที่สุด

“ประเด็นแรก ที่เห็นชัดเจนก็คือว่าสถานะของเขาไม่มี พอเลยไม่มีมันเลยต้องปรุงแต่ง ก็เลยทำให้สำนวนการสอบสวนนั้นเป็นสำนวนที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง สายลับไม่ถูกระบุไว้ว่าเป็นสายลับ มันเป็นความเท็จแล้วสำนวนมันก็อาจจะมีปัญหา สำนวนอย่างนี้ส่งไปยังศาลอัยการต่อไม่ได้ แล้วมันเป็นความผิดของเจ้าพนักงานด้วยถ้าหากมีการไล่สายกันจริงๆ...

ประการที่สองก็คือว่า มันอาจจะมีการปรับแต่งได้ examine หมายความว่า พบอะไร ไล่อย่างนั้น คือเจ้าหน้าที่จะไปไล่ไขไม่ได้ จะไปเพิ่มเติมเรื่องไม่ได้ ต้องตรงไปตรงมาตั้งแต่นั้นต้นไปจนปลายทาง กระบวนการยุติธรรมถ้าต้นทางมีข้อเท็จจริงอย่างไร ปลายทางในกระบวนการตัดสินต้องเป็นข้อเท็จจริงอย่างนั้น พอเราเห็นว่าเราเปลี่ยนสายลับได้อะไรได้ เรากำลังทำให้เจ้าหน้าที่เราฝึกนิสัยในการตกแต่งเพิ่มเติมเพราะฉะนั้นเขาจะเขียนสำนวนช่วยคนก็ได้ หรือจะเขียนสำนวนให้หนักก็ได้...มันเป็นเรื่องของสำนวนการสอบสวนกับการทำงานที่ดีที่ under the rule of law มีผลเสีย รัฐต้องการกระบวนการทำงานที่ตรงไปตรงมา การทำงานที่ตรงไปตรงมาคือตามกฎหมาย ก็เท่ากับว่าเจ้าหน้าที่รักษาไว้ซึ่ง the rule of law

ประการที่สามก็คือว่า ประชาชนจะได้รับผลกระทบ ประชาชนที่เกี่ยวข้องกับคดี ผิดก็อาจจะเบาตัว เพราะว่าเขาช่วยหรือเขาจ่ายตั้งคดีได้ หรือคนที่เป็นจำเลย คนที่เป็นผู้เสียหายก็ลำบาก ก็บังคับอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ที่สำคัญอีกอันหนึ่งนะครับ กระบวนการยุติธรรมอยู่บนความเชื่อถือหรือศรัทธาของสังคม มันจะทำให้เลื่อมและมันจะทำให้ลายระบบและองค์กร อย่างหลังนี้เป็นตัวที่สำคัญมาก เพราะว่ากรุงโรมยังแตก เพราะกระบวนการยุติธรรมไม่ยุติธรรมนะ เสาหลักของประเทศก็คือความยุติธรรม...คนในสังคมรู้สึกอย่างไรความเชื่อมั่นศรัทธาของประชาชน การค้าการลงทุนหรือความเชื่อมั่นศรัทธาของนานาชาติกับประเทศไทย...

เพราะอย่างนี้ว่ากฎหมายแค่เรื่องของการมีสายลับเนี่ย มันจะเป็นเรื่องเล็กๆ จริงแล้วมันเป็นเรื่องไกลถึงระดับประเทศเลยนะ ถ้าคุณไล่สายดีๆนะ แจงกรณีที่ยกตัวอย่างมีการจับกุมและพิพากษาลงโทษจำเลย เพราะเจ้าหน้าที่และศาลมองที่องค์ประกอบความผิด ซึ่งมันเป็นทางปฏิบัติเท่านั้น แต่ถ้าเรามองถึง dogmatic เป็นเรื่องของทฤษฎีและหลักการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาโดยแท้ มันจะต้องมีคำถามก่อนว่ายาเสพติดมาอย่างไร และคนนี้รู้ได้

อย่างไรว่ามียาเสพติด อยู่ตรงนี้ แล้วมันมาหยิบได้ยังไง คือมันจะต้องขยายมากกว่านั้น ไม่ใช่ ว่าสืบไปสืบมาสาวใครก็ได้แล้วบอกว่าไอ้มันมาหยิบยาเสพติดแล้วก็มีกำกวม เพราะว่า เขามียาเสพติดในครอบครองประกอบความผิดแล้ว ก็เลยต้องจับกุม แล้วก็ลงโทษเขา ซึ่งแค่นี้ มันไม่พอไม่ว่ามันจะต้องมีกระบวนการค้นหาความจริงในคดีอาญา examine...”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม, 2565)

2) เอกสิทธิ์ของสายลับ

จากการศึกษาพบว่า สถานะของสายลับได้รับการปกปิดไว้เป็นความลับแม้กระทั่ง การพิจารณาคดีในชั้นศาล โดยหลักการแล้วศาลมีหน้าที่ตรวจสอบความจริงจึงต้องสามารถให้โจทก์ เปิดเผยพยานหลักฐานต่อศาลได้ทุกกรณีเพื่อพิสูจน์ความจริงให้ปราศจากข้อสงสัยโดยซึ่งน้ำหนัก พยานหลักฐานของโจทก์ แต่ในทางปฏิบัติพบว่าสำหรับอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งเป็นความผิดต่อรัฐ นั้น ศาลมีแนวโน้มที่จะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ หากไม่มีเหตุผลอะไรมาทำให้ศาลระแวง สงสัยก็พร้อมจะรับฟังข้อเท็จจริงไปตามนั้นโดยไม่ต้องสืบพยานที่เป็นสายลับ ศาลเปิดกว้างและเชื่อ ตามเจ้าหน้าที่ว่า เรื่องราวที่เกิดขึ้นมาจากการทำงานของสายลับ สายลับเป็นบุคคลที่ต้องขอสงวน นามและไม่ต้องผ่านกระบวนการซึ่งน้ำหนักพยานหลักฐาน จึงเป็นข้อสงสัยว่าสายลับเป็นบุคคล มีเอกสิทธิ์ที่ไม่ต้องมาเบิกความในศาลหรือไม่

“ศาลส่วนใหญ่มีแนวโน้มจะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ตั้งแต่การมาขอหมายค้นหมายจับ ซึ่งมีแนวโน้มจะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รวมทั้งการสืบพยาน เช่นเจ้าหน้าที่จะบอกว่า อย่างนี้นะครับอย่างนั้นนะครับ ศาลก็จะไม่ซีเรียส แต่โดยความจริงในทางวิชาการแล้ว หรือ ในทางทฤษฎีแล้ว ตอบว่าไม่ได้ เพราะศาลมีหน้าที่ตรวจสอบ...”

...น่าแปลกก็คือในช่วงหลัง เขากลับไม่ค่อยเอาสายลับมาเบิกความเลย กลายเป็นว่า สายลับ กลายเป็นพยานคนหนึ่งซึ่งได้รับยกเว้นพิเศษ ในทางปฏิบัติตำรวจก็อาจจะบอกว่า เนื่องจากว่า เขาเป็นสายลับ แต่นั่นไม่ใช่เหตุผลเลย ขนาดพยานที่ได้รับการคุ้มครอง witness protection หรือการคุ้มครองพยานก็ยังต้องมาศาลเลย เพียงแต่ว่าเวลามาศาลแล้วเจ้าหน้าที่ ก็จะจัดระบบ ในเรื่องการรักษาความปลอดภัย ถ้าต้องการจะปิดชื่อเสียงเรียงนามเราใช้ชื่อ แฝงได้เวลาศาลบันทึกเทป แต่ไม่ใช่ได้รับการยกเว้นแบบนี้...

สายลับมีตัวตนจริงหรือเปล่า มันกลายเป็นว่าไม่ต้องมีก็ได้...เพราะว่ายาสเสพติดคนที่ทำงาน มานานๆ ก็จะเห็นว่าเป็น pattern เดิม...มีสายลับมาแจ้ง แจ้งแล้วก็ลงบันทึกประจำวันเสร็จ แล้วก็ล่องสายลับออกไปดูพื้นที่ กลายเป็น Pattern เลย ก็แปลว่าไม่ต้องมีก็ได้ ถ้าเช่นนั้นมัน จึงควรจะต้องมีการตรวจสอบ และจะต้องมาศาล

ในมุมมองของศาล ไม่มีคำจำกัดความหรือคำนิยามเกี่ยวกับตัวสายลับเลย สายลับจะเป็นใครก็ได้และในทางปฏิบัติ ศาลค่อนข้างจะเปิดกว้าง...เปิดกว้างที่บอกว่าสายลับ ไม่ต้องบอกชื่อว่าเป็นใคร แล้วโจทก์บอกว่าสายลับขอสงวนนาม ศาลก็บันทึกไว้แบบนั้นจริงๆ ซึ่งจริงๆ ในมุมมองของศาลนี้ไม่ได้ คุณจะมาปิดกับศาลไม่ได้ จะปิดกับคนอื่นได้ แต่ศาลมีหน้าที่ตรวจสอบความจริง

ทางปฏิบัติศาลก็เปิดกว้างเกินไป ที่บอกว่าใครมาเป็นสายลับก็ได้ ไม่ต้องมาเบิกความก็ได้ อันนั้นคือปัญหา... จะมีปัญหาในเรื่องของการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานที่เป็นสายลับ หมายความว่า พอสายลับไม่มาเบิกความ คำถามในเชิงทฤษฎีก่อน ศาลจะชั่งน้ำหนักเขาอย่างไร ในเมื่อเขาไม่มาเบิกความไม่มาถูกซักฟอก ไม่มาเข้ากระบวนการตรวจพิสูจน์ว่า พยานปากนี้มี ความเชื่อถืออย่างไร

(1) ศาลไม่เชื่อเลยใช่ไหม ถ้าไม่มาเบิกความ

(2) ศาลเชื่อโดยไม่ต้องมาเบิกความ ซึ่งอันตรายมากผมเชื่อว่ามักจะเป็นแบบหลัง ทนายความ จะถามค้านได้อย่างไร ในเมื่อสายลับไม่มาเบิกความ ว่าคุณเป็นใครถามเพื่อให้ชั่งน้ำหนักว่า ศาลควรเชื่อสายลับคนนี้ไหม...”

(สัมภาษณ์ผู้พิพากษา, 2565)

4.3.6.2 การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด

จากการศึกษาพบว่า วิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ในแง่การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด เนื่องจากเจ้าหน้าที่ได้นำผู้กระทำความผิดมาใช้ในการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติด เปิดโอกาสให้มีการต่อรองคดีกับผู้กระทำความผิด แทนที่จะได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายและสิทธิขั้นพื้นฐาน แม้จะได้กระทำไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่ในแง่ของตัวผู้กระทำความผิดจะเห็นได้ว่าเขายังไม่ได้รับการแก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิต

“คือการเห็นประโยชน์จากเขาและเอาเขากลับมาทำงานให้อีกรอบ คือหลักของลัทธิมนุษยชนหลัก ๆ คือใจเขาใจเรา การที่เราเอาเขามาทำแบบนี้ถ้าเขาเป็นลูกหลานเราคงไม่ยากให้ทำ ดังนั้นหลักฐานฐานเลยจะมีเรื่องการพัฒนา เรื่องการนึกถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การไม่ลดทอนความเป็นมนุษย์ การให้คุณค่ากับคน เพราะฉะนั้นการที่คุณปล่อยเขาไปแล้วดึงเขามาทำงานให้อีก คือการที่คุณไม่ได้มุ่งเน้นให้เขาเป็นประชากรที่จะได้รับสิทธิที่จะได้รับคุณภาพชีวิตที่ดี เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องเข้าใจและทำให้รู้ว่านี่คือคุณค่าความเป็นมนุษย์ของเขา ดังนั้น ต้องรู้จักความเป็นคุณค่าของคนก่อน”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน, 2565)

“ผมมีข้อสังเกตหนึ่ง ที่เราบอกว่าวิธีการเอาโจรมาจับโจรมันล้ำสมัย แต่ผมจะเทียบกับกระบวนการของตำรวจอเมริกา การซ้อมให้รับสารภาพ ตำรวจอเมริกาทำ การเอาโจรมานำตัว ตำรวจอเมริกาก็ทำ เทคนิคที่เรียกว่า good guy bad guy เวลาสอบสวนเอาตำรวจดีบ้าง ตำรวจร้ายบ้างเข้ามาสลับกันอะไรแบบนี้ เมื่อก่อนมีการสอนในโรงเรียนสอบสวนของอเมริกาเลยนะ FBI หรือหน่วยงานต่างๆเขาก็ทำกันหมด

ถามว่าประเทศไทยก็ทำเหมือนกัน แต่อเมริกาทุกวันนี้เขาค่อนข้างเลิกไปเกือบหมดแล้ว เดี่ยวนี้เขาเลิกไปหมดแล้ว เขาหันไปใช้นิติวิทยาศาสตร์เขาไปเอาองค์ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีมา พูดย่างๆ ก็คือเขาใช้วิชาการมากขึ้น แต่ของเราเนี่ยยังไม่ขยับไปแบบเขาใครรับวิชาการของเรานั้นยังน้อยอยู่...”

(สัมภาษณ์ผู้พิพากษา, 2565)

การที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายว่าด้วยการใช้สายลับจึงไม่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับวิธีการได้มาซึ่งสายลับรวมทั้งไม่มีการแจกแจงประเภทของสายลับ จึงเกิดความสับสนอย่างมาก เมื่อกกล่าวถึงสายลับในคดียาเสพติด เพราะสายลับอาจหมายถึงไปถึงสายลับมีอาชีพที่ไม่เคยกระทำความผิดมาก่อนหรือไม่มีความผิดด้วย สายลับที่ยังเป็นผู้กระทำความผิดอยู่เพียงแต่ยังทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ในเวลาเดียวกัน และสายลับที่ตกเป็นผู้ต้องหาแล้ว หากกล่าวถึงเฉพาะบุคคลสองประเภทหลัง เห็นได้ว่าสถานะของเขาก็คือผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดอยู่ แม้ว่าเจ้าหน้าที่จะมีพยานหลักฐานเพียงพอให้ดำเนินคดีหรือไม่ก็ตาม บุคคลดังกล่าวต้องถูกนำตัวเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามกฎหมายการลงโทษ ไม่ว่าจะการลงโทษนั้นจะมีวัตถุประสงค์ในการข่มขู่ขังขังไม่ให้เขากลับไปกระทำความผิดอีก หรือมีวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูแก้ไขให้เขากลับมาเป็นคนดีของสังคม

4.3.6.3 การตรวจสอบถ่วงดุล

จากการศึกษาพบว่า วิธีการใช้สายลับก่อให้เกิดผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเด็นความโปร่งใสของการทำงานอย่างมาก เนื่องจากไม่มีหนทางใดในการตรวจสอบถ่วงดุลวิธีการทำงานดังกล่าวได้ เปิดช่องให้เจ้าหน้าที่สามารถใช้ดุลพินิจได้อย่างอิสระโดยที่ไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกเข้าตรวจสอบความโปร่งใส สายลับในคดียาเสพติดมักเกิดขึ้นจากการเจรจาต่อรองอย่างไม่เป็นทางการระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้กระทำความผิด วิธีการเช่นนี้คล้ายคลึงกับการกับผู้กระทำความผิดไว้เป็นพยาน ซึ่งก็ไม่มีทฤษฎีหรือคำอธิบายที่รองรับเช่นกัน แต่วิธีการกันไว้เป็นพยานยังได้รับการตรวจสอบถ่วงดุลทั้งภายในหน่วยงานเดียวกันและพนักงานอัยการซึ่งเป็นองค์กรภายนอกหน่วยงาน ความไม่โปร่งใสจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ตลอดสายของกระบวนการของการใช้สายลับ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าวิธีการใช้สายลับจะเป็นทางที่ง่ายที่สุดต่อการทุจริตประพฤติมิชอบ

บุคคลภายนอกจะมีโอกาสเข้ามาตรวจสอบได้ก็ต่อเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการขึ้นแล้ว ในระหว่างเจ้าหน้าที่และสายลับ เช่น เรื่องเงิน หรือเรื่องอื่นๆ แต่ก็ไม่อาจมีการตรวจสอบอะไรได้มากนักเพราะด้วยสถานะที่ปิดลับของสายลับและข้อตกลงที่เป็นความลับนั่นเอง

“กฎหมายต้องชัดเจน พอเราเปิดโอกาสให้มีการต่อรองเมื่อไหร่ อย่างเช่นมาตรา 100/2 ก็ดี ...ท่านก็รู้ว่ามันเกิดอะไรตามมาบนโรงพัก...เราคุมไม่ได้ด้วย แล้วเราก็บอกว่ามันเป็นไปตามนี้ นี่คือการปล่อยให้มันเป็นดุลพินิจ ปล่อยให้เขาใช้อัตวิสัยในการตัดสินใจ โดยเจ้าหน้าที่ของเราไม่ได้ อันนี้คือจุดอันตรายของการออกกฎหมาย ในยุคนั้นนะครับเรา copy จากต่างประเทศมาวางเลย ก็ไม่ได้แก้ ตอนนั้นก็แก้ยากแล้วด้วยเพราะมันติดขัด ประชุมกันที่ไรฝ่ายที่ต้องการให้แก้ไขปรับปรุงก็ละเป็นโจ๊ก อีกฝ่ายเขาก็ว่าเขาจับกุมมีผลงาน จะมาเปลี่ยนอะไร เขา คุณเคยทำหรือ?...”

การกระทำตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ใน วิ.อาญา จะอยู่ในอัตวิสัยไม่ได้ครับ มัน 2 ส่วนครับ คือ ตำรวจเขาใช้อย่างไม่เข้าใจ คือเขาครูพท์หลักจามา อีกอย่างนี่มันเป็นช่องทางเขาอาจจะไปในทางดำก็ได้ dark side ก็ได้ ก็มันง่ายใจครับ ระบบมันเปิดทางให้เขา...”

...เคยคุยกับผู้ใหญ่เขาบอกว่า ไปถึงขั้นนั้นเขายังไม่รู้เลยว่าใครเป็นสายลับ เพราะเป็นสายลับจริงๆ เป็นความคิดหรือความเชื่อของคนรุ่นก่อนว่า สายลับก็คือสายลับ สายลับควรจะต้องมีการ “การันตี” เช่นเป็นรหัส code จะมีข้อมูลอยู่แต่มีการเปลี่ยนชื่อหรือนามสกุลในทางทะเบียนราษฎร และสามารถ “refer” เข้ามาหาได้โดย ข้อมูลลับที่เก็บใน password พิเศษ ซึ่งมันเข้าไปดูยาก แต่เวลา refer ไปหาเราต้องรู้ได้ รายชื่อที่เป็นสายลับจะต้องถูก confirm”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม, 2565)

“กรณีการไม่เปิดเผยข้อเท็จจริงของข้อมูลที่ได้มาจากใครอาจทำให้เกิดข้อสงสัยใช้สายลับจริงไหม หรือเป็นการได้มาซึ่งการคิดเองก็ได้ เพราะเราไม่สามารถรู้ได้ว่าบุคคลคนนั้นที่ให้ข้อมูลคือใคร เพราะฉะนั้นกระบวนการยุติธรรมจึงไม่ถูกทำให้โปร่งใสหรือทำให้ตรวจสอบได้ตลอดเส้นทาง จึงอาจเกิดข้อสังเกตทั่วตึงมาเรื่อย ๆ ซึ่งคณะกรรมการสิทธิฯ ก็มีเรื่องทั่วตึงมาแบบนี้ เช่น เอาผู้ต้องหาไปจับตัวที่ save house และมีสายลับเข้าไปเกี่ยวข้องแต่ก็มีการร้องเรียนขึ้นมาว่าสามารถทำได้แค่นั้น การกล่าวอ้างเรื่องข้อมูล จริงๆเขาอาจไม่ใช่สายลับเขาอาจเป็นตัวผู้กระทำความผิดโดยแท้เลย หรือเราสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ๆ คือ ตำรวจเล็งใจ เป็นเรื่องที่เรามองว่าเขาไม่ได้รับการพัฒนา เสนอคือ รัฐควรมีมาตรการหรือแนวทางในการคุ้มครองสิทธิในเรื่องของการพัฒนาเขาควรได้อะไรตอบกลับ

ที่ผ่านมามองเห็นว่า การดำเนินคดีด้านยาเสพติดไม่ได้ลดลง แปลว่ากระบวนการนี้ไม่ได้ถูกพัฒนาให้มันดีขึ้น แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้เราไม่ได้มุ่งเน้นว่าการเปลี่ยนวิธีการหรือแนว

ทางการทำงานของ ปปส. หรือเจ้าหน้าที่ตำรวจจะทำให้มียาเต็มบ้านเต็มเมือง ถ้าวิธีการถูกพัฒนาจริงๆ มันต้องดีขึ้น...”

(สัมภาษณ์นักวิชาการด้านสิทธิมนุษยชน, 2565)

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาประเด็นผลกระทบด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นผลรวมสุดท้ายของปัญหาความคลุมเครือของวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ โดยเหตุที่วิธีการสืบสวนนี้มิได้ถูกบัญญัติไว้อย่างเป็นทางการในกฎหมายฉบับใด ๆ การดำเนินการเป็นดุลพินิจของเจ้าหน้าที่โดยอาศัยข้ออ้างการควบคุมอาชญากรรม ซึ่งมุ่งเน้นประสิทธิผลของการทำงานมากกว่ากระบวนการ แรกเริ่มขนาดของปัญหาอาจจะเป็นระดับตัวบุคคลซึ่งต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองถ้าหากพบว่าเป็นการประพฤติน่าสงสัย แต่ด้วยเหตุที่ประเทศไทยเผชิญกับปัญหายาเสพติดเข้าขั้นรุนแรง การแก้ปัญหาเสพติดเป็นเรื่องเร่งด่วน วิธีการสืบสวนซึ่งยังไม่สะเด็ดน้ำอันนี้จึงได้ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในหมู่เจ้าหน้าที่ทุกระดับ การอัดฉีดเม็ดเงินเพื่อให้การปราบปรามยาเสพติดบังเกิดผลเป็นตัวกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่นำวิธีการอันเปี่ยมไปด้วยประสิทธิภาพนี้มาใช้ปฏิบัติกันจนคุ้นชิน และไม่มีใครตั้งคำถามถึงความถูกต้องเพราะเป็นแนวทางปฏิบัติไปแล้ว

วิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับให้เกิดผลกระทบต่อหลักการเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาหลายประการ การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution) นั้น ทุกฝ่ายต่างมีหน้าที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องโดยไม่ผูกมัดกับคำขอหรือคำร้องของผู้ใด และภายใต้หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา (Principle of Substantive Truth) ศาลมีหน้าที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องจนเป็นที่พอใจโดยจะต้องกระตือรือร้นในการตรวจสอบค้นหาความจริงแท้ของเรื่องที่กล่าวหา ศาลเองก็จะวางเฉย (Passive) ไม่ได้ แต่ในความเป็นจริงเห็นได้ว่าวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่กล่าวอ้างถึงสายลับได้โดยที่ไม่มีกรตรวจสอบความจริง พนักงานอัยการและศาลก็พิจารณาข้อเท็จจริงไปตามองค์ประกอบของความผิดเท่านั้นโดยไม่ได้ค้นหาความจริงอย่างแท้จริง หากเห็นข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานตามฟ้องเพียงพอรับฟังได้ว่าจำเลยได้กระทำผิดตามฟ้องจึงให้ลงโทษจำเลย ส่วนเรื่องราวความเป็นมาของการสืบสวนโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการใช้สายลับจะเป็นอย่างไร ข้อเท็จจริงมีความสมเหตุสมผลหรือไม่ ก็ปล่อยให้วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่เป็นเรื่องนอกสำนวนไม่ใช่สาระสำคัญ

ผลการศึกษาที่พบว่า เจ้าหน้าที่ที่สามารถระบุว่ามี การสืบสวนหรือได้รับข้อมูลข่าวสารจากสายลับลงในเอกสารทางคดีอาญาได้ ทั้งที่ความจริงแล้วเป็นการสืบสวนด้วยวิธีการอื่นโดยที่ไม่มีสายลับ เท่ากับเป็นการสร้างพยานหลักฐานเท็จ ซึ่งโดยหลักการของดอกผลของต้นไม้มีพิษ (Fruit of the poisonous tree Doctrine) ต้องตัดพยานหลักฐานที่ได้มาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายนั้น เพราะวัตถุประสงค์ของ The Exclusionary Rule คือเป็นการยับยั้งเจ้าพนักงานของรัฐไม่ให้แสวงหาพยานหลักฐานโดยวิธีการอันมิชอบด้วยกฎหมายหรือล่วงละเมิดสิทธิของประชาชน และเพื่อมิให้ศักดิ์ศรีของศาลต้องเสื่อมเสียไปหากต้องยอมรับการกระทำที่มีขอบนั้น นอกจากนี้ก็เพื่อเป็นการปกป้องสังคมที่จะไม่ถูกกระทำการที่มีขอบนั้น

นอกจากนั้น การที่สายลับได้รับเอกสิทธิ์ในการไม่ต้องมาเป็นพยานศาลด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยนั้นปราศจากเหตุผลทางกฎหมายรองรับ ถึงแม้จำเลยไม่มีสิทธิรู้ว่าสายลับเป็นใคร แต่อย่างน้อยศาลก็ควรมีสิทธิที่จะรู้ได้ ความเห็นของนักวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม การปกปิดเป็นความลับต้องสามารถมีการอ้างอิงไปถึงได้จากผู้มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องในระดับสูงขึ้นไป หากใช่เป็นการปกปิดที่รู้เฉพาะเจ้าหน้าที่คนนั้น

ประการต่อมา พบว่าปัญหาเรื่องการได้มาซึ่งสายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดกระทบต่อหลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย (Legality principle) อันเป็นหลักประกันความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย เจ้าพนักงานต้องดำเนินคดีทุกเรื่องโดยไม่คำนึงถึงตัวบุคคล แต่ในทางปฏิบัติเกี่ยวกับวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับ เปิดช่องให้เจ้าหน้าที่สามารถใช้ดุลพินิจอย่างอิสระในการพิจารณาที่จะดำเนินการกับผู้กระทำความผิดโดยการให้มาเป็นสายลับเพื่อแลกเปลี่ยนกับการไม่ดำเนินคดีตามกฎหมาย ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่จะกระทำไปด้วยเจตนาดีในการควบคุมอาชญากรรมยาเสพติดก็ตาม เพราะการดำเนินการดังกล่าวเป็นหลักการทำงานในชั้นพนักงานอัยการ ซึ่งใช้หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจ (Opportunity Principle) พนักงานอัยการมีอำนาจสั่งคดีโดยไม่ฟ้องผู้ต้องหาได้เมื่อเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อรัฐ หากใช้หลักการทำงานในชั้นสืบสวนไม่ ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ชั้นสืบสวนไม่มีบรรทัดฐานเพราะเป็นอัตวิสัยโดยแท้ นอกจากนี้วิธีการดังกล่าวยังปราศจากการตรวจสอบถ่วงดุลใด ๆ จากหน่วยงานภายนอกอันจะเป็นทางที่ก่อให้เกิดการทุจริตประพฤติมิชอบได้อีกด้วย

การเจรจาต่อรองกับผู้กระทำความผิดเพื่อให้ช่วยเหลือแก่ทางราชการในลักษณะนี้อาจเทียบเคียงได้กับหลักการต่อรองคำรับสารภาพ หรือ Plea bargaining ซึ่งมาตรการดังกล่าวได้ถูกใช้เพื่อประโยชน์ในการปราบปรามอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย (Victimless crime) รวมทั้งองค์กรอาชญากรรม (Organized Crime) ซึ่งรัฐต้องการแสวงหาข้อมูลหรือพยานหลักฐานจากผู้กระทำความผิดด้วยกันเพื่อดำเนินคดีแก่ผู้ร่วมกระทำความผิดรายอื่น หรือตัวการสำคัญที่อยู่เบื้องหลัง โดยเสนอข้อแลกเปลี่ยนหรือผลประโยชน์บางประการให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลย เช่น การกันตัว

ไว้เป็นพยาน การลดข้อกล่าวหาหรือฐานความผิด หรือต่อรองโทษ เป็นต้น แต่การใช้มาตรการดังกล่าวต้องเป็นไปตามขั้นตอนของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ประการสุดท้าย วิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ กล่าวโดยเฉพาะการใช้สายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิด ชัดต่อทฤษฎีการลงโทษอันเป็นสภาพบังคับของกฎหมายอาญา หากพิจารณาวัตถุประสงค์ของทฤษฎีการลงโทษล้วนมีส่วนช่วยให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย กล่าวคือ ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retributive Theory) ทำให้ผู้กระทำความผิดรู้สึกถึงความผิดในการกระทำของตน ทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) เป็นการป้องกันมิให้เกิดการกระทำความผิดขึ้นอีก ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory) เพื่อไม่ให้ผู้กระทำความผิดกลับมากระทำความผิดซ้ำและช่วยให้ผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่สังคม แต่ผู้กระทำความผิดไม่ได้รับการลงโทษเพราะได้รับโอกาสทำงานเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ จึงเห็นได้ว่า การนำสายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดชัดต่อทฤษฎีการลงโทษดังกล่าว การลงโทษควรกระทำ เพื่อให้ผู้กระทำความผิดเห็นว่าสังคมส่วนรวมจะไม่นิ่งดูดายกับการกระทำเช่นนั้น และเพื่อเตือนบุคคลทั่วไปในสังคมนั้นด้วยว่า ถ้ามีการกระทำเช่นนั้นขึ้นอีกก็จะต้องได้รับโทษเช่นนั้นเช่นเดียวกัน

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

แนวคิดการควบคุมอาชญากรรม (Crime control) ได้ฝังรากลึกอยู่ในเจตคติหรือค่านิยมของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพสูงสุดในการกำจัดอาชญากรรมให้หมดสิ้นไป เสมือนหนึ่งว่าเจ้าหน้าที่ยืนอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับผู้กระทำความผิด แต่ในทางปฏิบัตินั้นนอกจากเจ้าหน้าที่ต้องดำเนินการตามกฎหมายต่อผู้กระทำความผิดแล้ว ปฏิเสธไม่ได้ว่าเจ้าหน้าที่สืบสวนจำเป็นต้องอาศัยความรู้จากบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำความผิด หรืออย่างน้อยก็อยู่ในสังคมของผู้กระทำความผิด การใช้สายลับ (Use of informants) เป็นวิธีปฏิบัติที่เจ้าหน้าที่นิยมใช้กันในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรม โดยที่ยังไม่มีบัญญัติในกฎหมายที่ชัดเจนและไม่มีขั้นตอนในการปฏิบัติต่อสายลับที่เป็นทางการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสนใจศึกษาประเด็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปัญหาความไม่ชัดเจนของสายลับในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย มุ่งศึกษาบทบาทของสายลับและผลกระทบในทุกแง่มุมของการใช้สายลับในคดียาเสพติด เพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาวิธีการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยการใช้สายลับ มีบทสรุปดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและบทบาทของสายลับในระบบการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย

สายลับคือวิธีการแสวงหาความรู้บางอย่างหนึ่งในอันที่มนุษย์จะได้รับความรู้หรือข่าวสารที่ต้องการได้นอกเหนือไปจากการใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าหรือประสบการณ์ของตนเอง การใช้สายลับปรากฏในวรรณกรรมศาสนาและประวัติศาสตร์ศึกษสงครามทั้งของตะวันตกและตะวันออกซึ่งรวมทั้งของประเทศไทย พระคัมภีร์ทางคริสต์ศาสนาเป็นแหล่งข้อมูลที่ยืนยันความเป็นมาของสายลับ ภารกิจและวิธีการทำงานของสายลับยุคสมัยนั้นคือ การรวบรวมข้อมูลข่าวสารทุกชนิดที่จำเป็นต่อการตัดสินใจของผู้มีอำนาจ บทบาทของสายลับในยุคกรีกและโรมันยังคงเด่นชัดในฐานะแหล่งข้อมูลสำคัญต่อการศึกษสงครามระหว่างนครรัฐ บทบาทของสายลับที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อตอบสนองผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจในการสอดส่องประชาชน ตำราพิชัยสงครามซุนวูของอาณาจักรจีนโบราณระบุไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สายลับในฐานะกลศึกที่สำคัญของพระราชหรือแม่ทัพในยุคโบราณ ตำราอัฐศาสตร์ของอาณาจักรอินเดียโบราณ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาท

ของการใช้สายลับในบริบทความมั่นคงภายในรัฐที่ให้ความสำคัญต่อการเมืองการปกครอง เช่นเดียวกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา นับเนื่องมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นปรากฏร่องรอยที่แสดงให้เห็นการใช้สายลับหรือจารชน คือการใช้บุคคลสอดแนมหาข่าวในดินแดนของข้าศึกศัตรู รวมทั้งในทางตรงข้ามก็ต้องคอยระวังเหตุไม่ให้อาสาสมัครเข้ามาสอดแนมหาข่าวในดินแดนไทย แม้ว่าจะเรียกชื่อแตกต่างกันแต่ก็สื่อถึงความหมายเช่นเดียวกัน

พัฒนาการของการใช้สายลับในการบังคับใช้กฎหมายแสดงให้เห็นว่า สายลับหรือผู้ให้ข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของกลไกของกระบวนการยุติธรรมทางอาญามาเป็นเวลานาน เมื่อได้มีการแยกกิจการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ การกำเนิดขึ้นของกิจการตำรวจซึ่งเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย ประกอบกับพัฒนาการด้านกฎหมายและระบบงานยุติธรรมทางอาญา ตำรวจต้องพึ่งพาผู้ให้ข้อมูลในคดีอาญาหรือสายลับในการทำงานเพื่อป้องกันอาชญากรรม และจับกุมตัวผู้กระทำความผิด เพื่อมาดำเนินการตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในยุคแรกสายลับที่เป็นผู้กระทำความผิดหรืออาชญากรมีภาพลักษณ์ที่มัวมอมด้วยการเกี่ยวข้องกับส่วนแบ่งผลประโยชน์สินบนรางวัลและการมีบทบาทในการบังคับใช้กฎหมายที่มากเกินไป

ในส่วนของประเทศไทย เอกสารตำราวิชาสืบสวนของตำรวจและเจ้าพนักงานปกครองในอดีตแสดงให้เห็นว่า วิธีการสืบสวนโดยการใช้บุคคลเข้าไปสืบเอาความลับจากโจรผู้ร้าย หรือแม้กระทั่งหากคนในหมู่ของพวกโจรผู้ร้ายนั่นเอง เพื่อสืบสวนจับกุมตัวผู้กระทำความผิดอาญานั้น มีใช้กันอยู่ในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รักษากฎหมายทั้งตำรวจและฝ่ายปกครองมานานแล้ว วิธีการดังกล่าวเป็นแนวคิดเดียวกันกับการใช้สายลับหรือจารชนในการเข้าไปหาข่าวทางการทหารซึ่งมีมาช้านานก่อนที่จะมีการก่อตั้งหน่วยงานตำรวจขึ้นรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ

ปัจจุบันยังไม่มีข้อกำหนดค่านิยมของสายลับไว้อย่างเป็นทางการในดับทกฎหมาย และยังไม่มื่อองค์กรหรือนักวิชาการใดให้ค่านิยมของสายลับที่สามารถอธิบายได้ชัดเจน เป็นกลางและมีมาตรฐานเดียวกัน หน่วยงานภาครัฐต่างก็ให้ความหมายของ คำว่า สายลับ แตกต่างกันไปตามที่ปรากฏในเอกสารวิชาการ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการตีความเพื่อใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานตามภารกิจของหน่วยงานนั้นโดยเฉพาะ สำหรับวิชาข่าวกรองทางทหารระบุถึงสายลับในแง่แหล่งที่มาของข้อมูลข่าวสาร และวิธีการทำงานที่เป็นทางลับอย่างหนึ่ง ซึ่งส่วนหนึ่งสอดคล้องกับการกำหนดนิยามของสำนักงาน ป.ป.ส. ที่จัดแบ่งเป็นผู้ให้ข่าวและสายลับโดยอาศัยเกณฑ์การอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ ในขณะที่ทางด้านตำรวจระบุถึงสายลับในแง่วิธีการในการแสวงหาข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และจัดแบ่งสายลับตามประเภทของแรงจูงใจที่เข้ามาเป็นสายลับ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในประเด็นจุดเริ่มต้นของการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับได้แสดงให้เห็นว่า การใช้สายลับเป็นวิธีการพื้นฐานที่มีใช้กันอยู่แล้วในการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ว่าจะ

เจ้าหน้าที่จะได้รับการฝึกอบรมจากหน่วยงานหรือไม่ก็ตาม เจ้าหน้าที่ก็สามารถเรียนรู้จากการถ่ายทอดจากรุ่นพี่และลองผิดลองถูกจากประสบการณ์ของตนเองได้

เหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะปัจจัยสำคัญที่ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องใช้วิธีการสืบสวนโดยการใช้สายลับเกิดจากลักษณะการทำงานที่เป็นความลับ ด้วยความจำเป็นที่เจ้าหน้าที่ต้องเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ไม่อาจเข้าถึงได้โดยเปิดเผย หรือจะต้องปกปิดแหล่งที่มาของข้อมูลข่าวสารนั้นไว้เป็นความลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภารกิจด้านความมั่นคงของประเทศและการปราบปรามผู้กระทำความผิดตามกฎหมาย ต่อให้เทคโนโลยีของมนุษย์ก้าวล้ำไปไกลแค่ไหนแต่วิธีการแสวงหาความรู้อันนี้ก็ยังถูกนำมาใช้ได้เสมอ ในทางตรงข้ามวิธีการดังกล่าวมักถูกเลือกมาใช้เป็นลำดับแรก โดยไม่จำเป็นต้องวิเคราะห์ให้อ้างถึงลักษณะเฉพาะของอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งไม่มีเหยื่อ (Victimless Crime) และเป็นอาชญากรรมองค์กร (Organized Crime) เพราะอันที่จริงแล้ววิธีการใช้สายลับดังนี้เกิดขึ้นมาก่อนกฎหมายและอาชญากรรม องค์ความรู้ดังกล่าวกำเนิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ในตัวเองและดำรงอยู่สืบทอดมาโดยแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงไปเลยจากอดีต

ผลการศึกษาหัวข้อการก้าวเข้ามาเป็นสายลับคือมุมมองอีกด้านจากตัวบุคคลที่เป็นสายลับเอง การกำหนดให้สายลับเป็นประธาน (Subject) ของเรื่องอาจได้รับทราบมุมมองของการตัดสินใจก้าวเข้ามาเป็นสายลับ ซึ่งผลการศึกษายืนยันได้ว่า การที่บุคคลใดจะก้าวเข้ามาเป็นสายลับในงานยาเสพติดได้บุคคลนั้นต้องเป็นผู้ที่อยู่ในวงการยาเสพติด และดำรงสถานะนั้นอยู่ช่วงเวลาหนึ่งก่อนที่จะพบจุดเปลี่ยน (Turning point) เพราะมีเส้นทางเข้าไปเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เนื่องจากถูกจับกุมหรือตกเป็นเป้าหมายสืบสวนของเจ้าหน้าที่ เหตุผลสำคัญที่สายลับจำเป็นต้องเป็นคนในวงการยาเสพติดเป็นเพราะลักษณะที่ปิดลับของอาชญากรรมยาเสพติดเอง ซึ่งยากต่อการเข้าถึงจากบุคคลภายนอกทั้งในฐานะพลเมืองดีหรือเจ้าหน้าที่ บุคคลที่จะเป็นสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดส่วนใหญ่เคยต้องคดีอาญามาก่อนจนได้มาพบกับเจ้าหน้าที่ การสูญเสียอิสรภาพแม้เพียงชั่วคราวเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในจิตใจ ก่อนที่แรงจูงใจอื่นจะพัฒนาตัวขึ้นภายหลังแรงจูงใจเกี่ยวกับความปลอดภัยเป็นอวัจนภาษา (Nonverbal) ที่ได้ค้นพบจากการสัมภาษณ์สายลับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายลับที่ยังคงมีสถานะในวงการยาเสพติดซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีศักยภาพสูงกว่าสายลับที่ออกจากสถานะนั้นมาแล้ว และเชื่อว่าเป็นแรงจูงใจแรกและสำคัญที่สุด ความต้องการความปลอดภัย (Security Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ตามทฤษฎีลำดับขั้นของความ ต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs) ความปลอดภัยเชื่อมโยงกับการมีอิสรภาพ และมีน้ำหนักมากกว่าแรงจูงใจในเรื่องเงิน บุญคุณ หรืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นความต้องการในลำดับที่สูงขึ้นไป

ปัญหาในเรื่องคำจำกัดความของสายลับ ผู้วิจัยได้อาศัยการกำหนดความหมายของสายลับตามแนวทางของสำนักงาน ป.ป.ส. มาเป็นหลักในการศึกษาความหมายของสายลับในคดียาเสพติด ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่สืบสวนปราบปรามยาเสพติดทั้งสามหน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (สตช.) ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย (ศรภ.) และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) มีความเข้าใจในความหมายของสายลับไปในแนวทางเดียวกัน และสอดคล้องกับการกำหนดความหมายของสำนักงาน ป.ป.ส. แม้จะมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดและการใช้ถ้อยคำอันเนื่องมาจากพื้นฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากหน่วยงานต้นสังกัดหรือการฝึกอบรม

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเห็นว่า สายลับในคดียาเสพติดในที่นี้หมายถึงตัวบุคคลจริง ๆ ไม่ใช่เป็นเครื่องมือ อุปกรณ์หรือระบบการตรวจสอบที่เจ้าหน้าที่ใช้ในการสืบสวน และบุคคลที่เป็นสายลับต้องไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐมีหน้าที่สืบสวนปราบปรามยาเสพติดเอง ซึ่งอาจเป็นเจ้าหน้าที่อื่นที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในเรื่องนี้ก็ได้ ประการต่อมาสายลับคือบุคคลที่สามารถเข้าถึงบุคคลเป้าหมายหรือข่าวสารเกี่ยวกับยาเสพติดตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการได้ และประการสำคัญที่สุด สายลับคือบุคคลที่เป็นแหล่งข่าวซึ่งเจ้าหน้าที่สามารถมอบหมายหรือกำหนดภารกิจให้ไปปฏิบัติได้ เพราะเป็นบุคคลที่มีจุดอ่อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่สามารถควบคุมเขาให้ยินยอมปฏิบัติงานให้แก่เจ้าหน้าที่อย่างไรก็ได้ เกิดข้อค้นพบที่เป็นประเด็นปัญหานั้นก็คือ การอนุญาตให้เจ้าหน้าที่กล่าวอ้างถึงสายลับลงในเอกสารทางคดี ทั้งนี้โดยความจริงสายลับไม่ได้มีตัวตนอยู่จริง ด้วยเหตุผลของการเบิกเงินสินบนรางวัลหรือค่าตอบแทนจากสำนักงาน ป.ป.ส. ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นนี้อาจก่อให้เกิดผลกระทบอันเป็นลูกโซ่หรือวัฏจักร เพราะจะเป็นบงกชของความไม่โปร่งใสของวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับที่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อด้านสังคมและกระบวนการยุติธรรมตามมา

เจ้าหน้าที่จำแนกประเภทของสายลับโดยใช้หลักเกณฑ์ที่หลากหลายแตกต่างกัน ทั้งประเภทของสายลับตามเกณฑ์ความสมัครใจและภาวะจำยอม หรือจำแนกตามแรงจูงใจของการเข้ามาเป็นสายลับ เช่น ต้องการเงิน ต้องการแก้แค้น ต้องการอำนาจ หรือต้องการเสพยาเสพติด เป็นต้น แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐจัดแบ่งเป็น สายลับที่เจ้าหน้าที่สรรหาเข้ามา (recruit) กับสายลับที่เดินเข้ามาเอง (walk in) การจัดแบ่งประเภทดังนี้มีนัยยะสื่อไปถึงระดับขีดความสามารถของสายลับในการทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่ กล่าวคือ สายลับที่เจ้าหน้าที่สรรหาเข้ามา (recruit) ย่อมต้องมีขีดความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสูงกว่ากับสายลับที่เดินเข้ามาเอง (walk in) เพราะสายลับประเภทหลังอาจเป็นคนที่มีความแรงจูงใจเกี่ยวกับเงินซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ให้ราคาเท่าใดนักและจำต้องพิสูจน์คุณค่าในตัวเองให้ประจักษ์เสียก่อน

บทบาทที่คาดหวังหรือภารกิจของสายลับในคดียาเสพติดก็คือ การกระทำใด ๆ ที่ตอบสนองต่อภารกิจการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดตามที่เจ้าหน้าที่ต้องการ ซึ่งเป็นงานที่เจ้าหน้าที่ไม่อาจกระทำด้วยได้โดยฐานะของเจ้าหน้าที่เอง หรืออาจต้องใช้ระยะเวลาานาน จากการสัมภาษณ์พบว่า งานของสายลับที่ได้รับมอบหมายจะขึ้นอยู่กับสถานภาพของตัวสายลับเองว่า เขามีบทบาทอย่างไรในสังคมหรือวงการยาเสพติดของเขา กล่าวคือ หากสายลับเป็นผู้เสพและจำหน่ายยาเสพติดรายย่อย ก็ย่อมจะรู้จักกับคนเสพด้วยกันหรือคนจำหน่ายยาเสพติด หากสายลับเป็นผู้ที่มีภูมิฐานะอยู่พื้นที่ชายแดน ก็ย่อมจะรู้จักช่องทางธรรมชาติที่มักถูกใช้ลักลอบนำเข้ายาเสพติด และสิ่งของผิดกฎหมาย และเคยทำหน้าที่ดูต้นทางให้แก่ขบวนการยาเสพติดมาก่อน เจ้าหน้าที่ที่จะมอบหมายงานให้แก่สายลับตามบทบาทเดิมที่เป็นอยู่ของสายลับคนนั้น เจ้าหน้าที่จะไม่กำหนดงานที่ผิดไปจากธรรมชาติของเขา เพราะคาดหวังความสำเร็จได้ยากและอาจนำมาซึ่งความหวาดระแวงจากกลุ่มผู้กระทำความผิดด้วยกัน เช่น สายลับเป็นผู้รับจ้างขับรถยนต์ลำเลียงยาเสพติด แต่กลับต้องการสั่งซื้อยาเสพติดจำนวนมากโดยอ้างว่ามีลูกค้ารายใหญ่ เป็นต้น การมอบหมายงานที่เกินบทบาทของสายลับอาจเกิดผลกระทบต่อความปลอดภัยของสายลับ และเกิดผลเสียหายต่องานมากกว่าโอกาสประสบผลสำเร็จ

บทบาทของสายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเกี่ยวข้องกับงานที่ปิดบังเป็นความลับและเสี่ยงต่ออันตราย บุคคลที่เป็นสายลับจำเป็นต้องมีบุคลิกหรือคุณลักษณะสำคัญ บางประการที่เหมาะสมกับบทบาทภารกิจดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า สายลับนั้นต้องเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติพื้นฐาน 2 ประการ คือเรื่องของการพุดและการเอาตัวรอด เจ้าหน้าที่อาจต้องรับการฝึกฝนอย่างหนักเพื่อให้ได้คุณลักษณะทั้งสองอย่างนั้นมา แต่สายลับมีคุณลักษณะเหล่านั้นอยู่แล้ว เจ้าหน้าที่เพียงค้นหาบุคคลนั้นให้เจอแล้วชักชวนมาเป็นสายลับ และรอรับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา

สายลับจะมีบทบาทสำคัญต่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดหรือไม่เพียงใด ส่วนหนึ่งขึ้นกับมุมมองของเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นอัตวิสัย เจ้าหน้าที่ซึ่งมีประสบการณ์ที่ดีกับการใช้สายลับก็มองเห็นคุณค่าของการสืบสวนด้วยวิธีนี้ และปฏิบัติต่อสายลับอย่างให้เกียรติ ในทางตรงกันข้าม เจ้าหน้าที่ซึ่งเคยร่วมงานกับสายลับที่ไม่ดี หรือประสบความล้มเหลวในการทำงานร่วมกัน ก็อาจมองว่าสายลับนำมาซึ่งปัญหามากมายเมื่อเทียบกับวิธีการสืบสวนอย่างอื่น และไม่ได้มีบทบาทความสำคัญแต่อย่างใดต่อการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด เทียบกับตัวเจ้าหน้าที่สืบสวนเอง มุมมองที่เป็นกลางเห็นว่าต้องแยกกันระหว่างวิธีการกับตัวบุคคล

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับบุคคลที่เป็นสายลับในการทำงานปราบปรามยาเสพติด

ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่สืบสวนกับสายลับอาจมีส่วนช่วยเปิดมุมมองใหม่ให้แก่การศึกษาวิจัยการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับ ซึ่งในอดีตมักถูกมองว่าเทคนิคการใช้สายลับเป็นทักษะและความสามารถของเจ้าหน้าที่แต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่โดยเนื้อแท้แล้วความสำเร็จของการทำงานเป็นผลมาจากปัจจัยหลายอย่างประกอบกันขึ้นจนทำให้เกิดการร่วมงานกันระหว่างบุคคลจากสองขั้วที่ตรงข้ามกัน

ความสัมพันธ์เกิดขึ้นครั้งแรกจากกระบวนการสรรหา ซึ่งก็คือวิธีการพิจารณาคัดเลือกบุคคลเข้ามาเป็นสายลับ ผลการศึกษาบ่งชี้ว่าเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับใช้วิธีการสรรหาสายลับที่คล้ายคลึงกัน การสร้างความไว้วางใจเป็นสิ่งแรกที่ต้องทำให้เกิดขึ้น เพราะความไว้วางใจ (Trust) เป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีวิธีการสร้างบุญคุณ การสร้างพลังอำนาจ และการหาจุดอ่อน วิธีการดังกล่าวสอดคล้องและเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการพัฒนาความสัมพันธ์ (Social Penetration Theory)

ในแง่หนึ่งการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับคือ การร่วมงานกันระหว่างบุคคลจากสองขั้วตรงข้ามโดยมีเป้าหมายคือผลสำเร็จในการจับกุมผู้กระทำความผิด ความสัมพันธ์ที่ดีถูกพัฒนาให้เกิดขึ้นเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แม้วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่แทบจะถอดแบบกันมาจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ (tradition) แต่รูปแบบของความสัมพันธ์กลับแตกต่างกันไปในแต่ละคู่สัมพันธ์ รูปแบบความสัมพันธ์ทั้งสามแบบที่ค้นพบ ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน พี่กับน้อง และนายกับบ่าว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับในรูปแบบนายกับบ่าว เป็นสิ่งที่ล่อแหลมต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนและประพฤตินิยมชอบภายใต้ในลักษณะงานที่เป็นความลับเช่นนี้

ถึงแม้ว่าคำจำกัดความของสายลับคือบุคคลที่อยู่ในการควบคุมของเจ้าหน้าที่ แต่เมื่อเราตั้งคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในแง่ของการทำงานร่วมกัน ผลการศึกษาสะท้อนมุมมองในทางตรงข้ามกันอย่างชัดเจน เจ้าหน้าที่เห็นว่าการศึกษาการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับเป็นงานของตนเอง โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย อีกทั้งคำจำกัดความก็บ่งบอกอยู่แล้วว่า สายลับคือบุคคลที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ ดังนั้น เจ้าหน้าที่จึงต้องเป็นผู้ใช้ดุลยพินิจพิจารณากำหนดวิธีการทำงานต่างๆ ให้ดีที่สุดและเป็นไปตามข้อปฏิบัติทางวิชาชีพและกฎหมาย แต่ในมุมมองของสายลับเห็นว่า สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นเพียงแค่งาน การกระทำใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นทั้งหมดเกี่ยวพันกับชีวิตและความปลอดภัยของสายลับ ตนเองเป็นผู้รู้จริงที่สุด ดังนั้น สายลับจึงควรจะต้องมีเจตจำนงอิสระ

(Freewill) ในการพิจารณาทางเลือกต่างๆ อย่างมีเหตุผลก่อนที่จะยอมให้มีการปฏิบัติการใด ๆ ที่ตนเองอาจจะได้รับผลกระทบตามมาได้

สำหรับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยวิธีการใช้สายลับนั้น ไม่ว่าจะเจ้าหน้าที่จะมีมุมมองเชิงบวกหรือลบต่อสายลับ และไม่ว่าทั้งสองฝ่ายจะมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบใด ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสายลับเป็นบุคคลที่อยู่ในสังคมของผู้กระทำความผิด อาจนำมาซึ่งปัญหาสำหรับเจ้าหน้าที่เมื่อต้องเข้าไปคลุกคลีกับสายลับ ทั้งที่ตนมีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายต่อผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดซึ่งมีผลประโยชน์ตอบแทนสูง การที่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายจะต้องไปมีปฏิสัมพันธ์กับสายลับ ผลสำเร็จของงานเกิดขึ้นจากปรับตัวเข้าหากันของบุคคลที่มีค่านิยมตรงข้ามกัน แนวโน้มที่สายลับที่มีค่านิยมนอกกฎหมายจะเรียนรู้และซึมซับค่านิยมของเจ้าหน้าที่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ข้อพึงระวัง ข้อพึงระวังคือเจ้าหน้าที่ที่มีค่านิยมรักษากฎหมายจะไปเป็นฝ่ายเดียวกับสายลับ มีคำเตือนมากมายจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการเลือกใช้เทคนิคการสืบสวนด้วยวิธีนี้ ข้อพึงระวังประกอบไปด้วยผลประโยชน์ เจ้าหน้าที่ถูกสายลับกลืน สายลับสองหน้า และสายลับผู้หญิง

เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับในคดียาเสพติดจำเป็นต้องมีคุณลักษณะพื้นฐานอย่างน้อย 2 ประการ คือ มนุษย์สัมพันธ์ที่ดีและมีคุณธรรมจริยธรรม คุณลักษณะของเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับตอกย้ำให้เห็นว่า เทคนิคการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับ คุณลักษณะอื่นที่จำเป็นต่องานสืบสวนนั้นเป็นเรื่องลำดับรองลงไป เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษหลายประการในการทำงานใกล้ชิดกับสายลับ ทั้งปฏิภาณไหวพริบ องค์กรความรู้ด้านการข่าว วิชาการด้านสืบสวน และความรู้รอบตัวอื่นๆ แต่สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ทุกคนสามารถเรียนรู้และฝึกฝนได้ หรือหากเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับไม่มีความสามารถเหล่านั้นก็ยังสามารถทดแทนจากเจ้าหน้าที่คนอื่นในชุดปฏิบัติการเดียวกันได้ แต่ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนเห็นตรงกันว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ขาดไม่ได้ในการทำงานกับสายลับ

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด

จากการวิเคราะห์คำตอบของผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า การนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวบุคคลที่เป็นสายลับในหลายแง่มุม ได้แก่ ความเสี่ยงอันตรายจากการที่สายลับต้องเข้าติดต่อเจรจาล้อซื้อกับผู้จำหน่ายยาเสพติด ความรู้สึกโดดเดี่ยวจากสังคมเดิมของตนเอง สายลับไม่สามารถเรียกร้องค่าตอบแทนตามสิทธิ์ที่พึงมีของตนเองได้ สายลับ

ต้องอยู่ในวัฏจักรของการกระทำความผิดและมีโอกาสกลับไปกระทำความผิดซ้ำ และสายลับส่วนใหญ่ไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากทางราชการแต่ประการใด

การนำสายลับมาใช้ในสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเป็นวิธีการทำงานที่สร้างภาระให้แก่เจ้าหน้าที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมากกว่าการสืบสวนด้วยวิธีการอื่น เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับมีภาระการถูกรบกวนอย่างไม่เป็นเวลาจากสายลับ ต้องเสียสละเวลาและใช้เงินส่วนตัวในการดูแลสายลับ ตลอดจนต้องให้การช่วยเหลือสายลับในทุกโอกาสที่กระทำได้ และไม่ว่าจะใช้ความตั้งใจหรือระมัดระวังอย่างดีที่สุดเพียงใด เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสายลับก็มีภาพลักษณ์เชิงลบในสายตาเจ้าหน้าที่คนอื่นรวมทั้งผู้บังคับบัญชา

ด้วยลักษณะที่เป็นความลับของเทคนิคการสืบสวนโดยใช้สายลับ การตรวจสอบความโปร่งใสของการทำงานจึงเป็นไปได้ยากหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย ทำให้เทคนิคการสืบสวนโดยใช้สายลับเป็นเทคนิคสีเทาซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อความไว้วางใจของสังคม เพราะเป็นเรื่องที่คลุมเครือยากต่อการเข้าถึง มีลักษณะเป็นดาบสองคมที่มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ความโปร่งใสของเทคนิคการสืบสวนนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่เป็นคนดีที่ควบคุมจิตใจตนเองได้ ซึ่งไม่ใช่หลักประกันที่เพียงพอ นอกจากนั้นผลการศึกษายังพบว่า การใช้สายลับในการสืบสวนคดียาเสพติดถูกทำให้สับสนกับวิธีปฏิบัติงานอย่างหนึ่งของเจ้าหน้าที่ตำรวจระดับโรงพักที่รู้จักในคำศัพท์แสลงว่า “หมาตำรวจ” ที่มีภาพลักษณ์ไม่ดีในสายตาประชาชน ซึ่งในความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มสายลับเห็นว่า สายลับกับหมาตำรวจไม่ใช่สิ่งเดียวกัน

การสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับส่งผลกระทบต่อสังคมในแง่ที่ไม่เชื่อว่าวิธีการสืบสวนดังกล่าวจะสามารถแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างแท้จริง ด้วยวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับเป็นวิธีการที่สิ้นและง่ายตายที่สุดในการจับกุมคดียาเสพติด ทำให้เจ้าหน้าที่จำนวนมากนิยมนำเทคนิคดังกล่าวมาใช้เพื่อหวังผลการจับกุมตัวยาเสพติดคราวละมาก ๆ และประชาสัมพันธ์แถลงข่าวผลการปฏิบัติงาน หรือมุ่งหวังเงินสินบนรางวัลจากการจับกุม โดยไม่ได้มุ่งหมายที่จะสืบสวนปราบปรามยาเสพติดไปจนถึงระดับเครือข่ายอย่างแท้จริง

ผลกระทบทางกฎหมาย เทคนิคการสืบสวนคดียาเสพติดโดยใช้สายลับเป็นวิธีการทำงานที่แพร่หลายในวงการของเจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายมายาวนาน แต่ประเทศไทยกลับไม่มีการบัญญัติรับรองไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน การใช้สายลับในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดเป็นวิธีการปฏิบัติทั่วไปในการสืบสวนของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ป้องกันไม่ให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดเหตุ อันเป็นภารกิจในลักษณะของตำรวจทางปกครอง (Police administrative) และเป็นการค้นหาความจริงในคดีอาญา

เพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา อันเป็นภารกิจในลักษณะของตำรวจทางคดี (Police judiciaries) โดยที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายบัญญัติกำหนดรายละเอียดไว้โดยเฉพาะ เป็นต้นว่า คำนิยามศัพท์ คุณสมบัติ วิธีการได้มา การขึ้นทะเบียน การควบคุม การคุ้มครอง หรือ การรับฟังเป็นพยานหลักฐาน

ประเด็นผลกระทบด้านจริยธรรมของการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้คิดว่าวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ เป็นการสนับสนุนให้สายลับทรยศหักหลังพรรคพวกเพื่อนพ้องของตนเองในวงการยาเสพติด และไม่ได้ส่งเสริมให้สายลับหลอกลวงคนอื่นเพื่อประโยชน์ในการทำงานสืบสวนของเจ้าหน้าที่แต่เพียงฝ่ายเดียว องค์การอาชญากรรมยาเสพติดแตกต่างจากความผิดทางการเมืองหรือความผิดอื่นที่ต้องอาศัยอุดมการณ์หรือความเชื่อเดียวกันในการยึดเหนี่ยวผู้กระทำความผิดเข้าไว้ด้วยกัน หากแต่องค์การอาชญากรรมยาเสพติดมีจุดเกาะเกี่ยวกันด้วยผลประโยชน์มุมมองของนักสิทธิมนุษยชนเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับสายลับซึ่งโดยมากมีจุดเริ่มต้นจากผู้กระทำความผิดที่ตกเป็นผู้ต้องหาคดียาเสพติด ซึ่งขาดเสรีภาพทางความผิดไม่มีทางเลือกใดๆ ในสถานการณ์เช่นนั้น และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เจ้าหน้าที่มีอำนาจเหนือกว่า สายลับไม่มีอำนาจต่อรอง การเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมี และไม่ได้มีโอกาสที่จะได้รับการตรวจสอบความถูกต้องของกระบวนการจากบุคคลภายนอกหรือหน่วยงาน แต่ด้วยผลสำเร็จของการปราบปรามยาเสพติดจึงทำให้ทุกคนมองข้ามประเด็นเหล่านี้ไป

ประการสุดท้ายการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาการสร้างพยานหลักฐานเท็จ เอกสิทธิ์ของสายลับที่ไม่ต้องมาเบิกความในชั้นศาลที่อาจขัดต่อหลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา (Principle of substantive truth) พยานหลักฐานที่ถูกปรุงแต่งอาจเป็นพยานหลักฐานที่ได้มาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งโดยหลักการของผลไม้ของต้นไม้มพิษ (Fruit of the poisonous tree Doctrine) ต้องตัดพยานหลักฐานนั้นไม่ให้รับฟังตามกฎหมาย

ปัญหาเรื่องการได้มาซึ่งสายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดกระทบต่อหลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย (Legality principle) ที่เจ้าหน้าที่ชั้นสืบสวนต้องดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมโดยไม่สามารถใช้หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจ (Opportunity Principle) นอกจากนี้ การเจรจาต่อรองกับผู้กระทำความผิดยังขัดต่อหลักการต่อรองคำรับสารภาพที่จะต้องดำเนินการอย่างถูกต้องตามขั้นตอนของกฎหมาย นอกจากนี้วิธีการดังกล่าวยังปราศจากการตรวจสอบถ่วงดุลใด ๆ จากหน่วยงานภายนอกอันจะเป็นทางที่ก่อให้เกิดการทุจริตประพฤตินิยมชอบได้อีกด้วย

ประการสุดท้าย วิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับกล่าว โดยเฉพาะการใช้สายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิด ชัดต่อทฤษฎีการลงโทษอันเป็นสภาพบังคับของกฎหมายอาญา หากพิจารณาวัตถุประสงค์ของทฤษฎีการลงโทษล้วนมีส่วนช่วยให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย กล่าวคือ ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retributive Theory) ทำให้ผู้กระทำความผิดรู้สึกถึงความผิดในการกระทำของตน ทฤษฎีการลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) เป็นการป้องกันมิให้เกิดการกระทำความผิดขึ้นอีก ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory) เพื่อไม่ให้ผู้กระทำความผิดกลับมากระทำความผิดซ้ำและช่วยให้ผู้กระทำความผิดกลับคืนสู่สังคม แต่ผู้กระทำความผิดไม่ได้รับการลงโทษเพราะได้รับโอกาสทำงานเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่ จึงเห็นได้ว่า การนำสายลับซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดขัดต่อทฤษฎีการลงโทษดังกล่าว

5.2 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเสนอให้พัฒนาการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับที่เหมาะสมกับบริบทการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย โดยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัย ดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.2.1.1 การยกระดับนโยบายการปราบปรามยาเสพติด

จากผลการศึกษามลกระทบด้านสังคมที่ตั้งคำถามกับวิธีการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดโดยใช้สายลับ ในแง่ที่เห็นว่า การใช้ผู้กระทำความผิดด้วยกันมาเป็นเครื่องมือของเจ้าหน้าที่ในการจับกุมผู้กระทำความผิดรายอื่น ไม่ได้ทำให้ปัญหายาเสพติดหมดสิ้นไปทั้งยังเป็นการเลี้ยงโจรหรือเลี้ยงปัญหาอีกด้วย ดังที่ปรากฏในหัวข้อ 4.3.3.2 เลี้ยงโจร/เลี้ยงปัญหา

ผู้วิจัยเห็นว่า โดยเหตุที่วิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับเป็นวิธีการที่สิ้นและง่ายตายที่สุดในการจับกุมคดียาเสพติดในประเทศไทยเพราะมีคนวงในแจ้งข่าวให้เจ้าหน้าที่ทราบล่วงหน้า ทำให้เจ้าหน้าที่จำนวนมากนิยมนำวิธีการสืบสวนดังกล่าวมาใช้เพื่อหวังผลการจับกุมด้วยยาเสพติดคราวละมาก ๆ และประชาสัมพันธ์ผลการปฏิบัติงานตามสื่อสารมวลชน หรือมุ่งหวังงบประมาณจากการจับกุมยาเสพติด อันก่อให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบหรือสร้างวัฒนธรรมในการทำงานปราบปรามยาเสพติด โดยไม่ได้มุ่งหมายที่จะสืบสวนปราบปรามยาเสพติดไปจนถึงตัวการใหญ่หรือระดับผู้บงการของเครือข่ายอย่างแท้จริง โดยเฉพาะหน่วยงานระดับสถานีตำรวจหรือหน่วยงานที่เข้าไม่ถึงเทคโนโลยีหรือเทคนิคการสืบสวนอย่างอื่น หรือมีข้อจำกัดทางด้านงบประมาณในการสืบสวนสอบสวน ก็จะหันมาใช้วิธีการรับข่าวสารจากสายลับซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในวงการยาเสพติดเพียงอย่างเดียวเพื่อให้ได้ผลงาน

จับกุมของหน่วยงาน ไม่มีข้อกำหนดเป้าหมายในการทำงานอย่างเป็นระบบและไม่มีทิศทางในการทำงาน วิธีการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยใช้สายลับจึงเป็นการทำงานที่มุ่งหวังผลสำเร็จระยะสั้น หรือเฉพาะหน้าของหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

ผู้วิจัยจึงเสนอให้ภาครัฐกำหนดนโยบายยกระดับการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติด ตามประเด็นดังกล่าวในแผนยุทธศาสตร์ด้านการแก้ไขปัญหายาเสพติด มาตรการปราบปรามยาเสพติด นอกจากนั้นในการกำหนดเป้าหมายการปฏิบัติงานทุกระดับควรมุ่งเน้นเป้าหมายเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณ และหลีกเลี่ยงการจัดให้มีการแถลงข่าวการจับกุมคดียาเสพติดตามสื่อสารมวลชนเพื่อไม่ให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมการทำงานที่ไม่สมควร และไม่ให้เป็นการกดดันให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายต้องใช้วิธีการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับเพื่อจับกุมยาเสพติดปริมาณมากๆ โดยไม่มีการสืบสวนพฤติการณ์ของเครือข่ายผู้กระทำความผิดมาก่อน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการพัฒนาการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับให้เหมาะสมกับบริบทการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทย โดยให้เจ้าหน้าที่ทุกหน่วยงานตระหนักว่าการสืบสวนคดียาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับเป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการจับกุมตัวยาเสพติดหรือบุคคลในเครือข่ายยาเสพติดระดับกลางเท่านั้น เจ้าหน้าที่ต้องใช้วิธีการสืบสวนอย่างอื่นประกอบกันเพื่อสืบสวนขยายผลไปถึงผู้กระทำความผิดอื่นต่อไป เพื่อให้บังเกิดผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในภาพรวมของประเทศได้อย่างแท้จริง การยกระดับนโยบายการปราบปรามยาเสพติดดังกล่าวควรระบุให้มีการปรับปรุงระบบการทำงานของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานพร้อมกับการพัฒนาระบบงานยุติธรรมทางอาญาทั้งระบบควบคู่กันไป ตั้งแต่วิธีการสืบสวนสอบสวนไปจนถึงและการพิจารณาคดียาเสพติด

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยส่วนหนึ่งมีทิศทางที่สอดคล้องกับประมวลกฎหมายยาเสพติด ซึ่งเปลี่ยนแปลงบทกำหนดโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด แต่เดิมมุ่งเน้นปริมาณยาเสพติดที่ถูกตรวจยึดได้เป็นเกณฑ์สำคัญในการกำหนดโทษที่ลงแก่ผู้กระทำความผิด แต่กฎหมายฉบับดังกล่าวได้มีข้อพิจารณาเกี่ยวกับบทบาทความสำคัญหรือพฤติการณ์ร้ายแรงของผู้กระทำความผิด เป็นต้นว่า หากกระทำไปเพื่อการค้า หรือการก่อให้เกิดการแพร่กระจายในกลุ่มประชาชน ก็ต้องระวางโทษหนักขึ้น และถ้าผู้กระทำความผิดมีพฤติการณ์เป็นหัวหน้าหรือผู้มีหน้าที่สั่งการก็จะมิบทลงโทษที่หนักขึ้นไปอีก นอกจากนั้น ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจ่ายเงินค่าตอบแทนผู้แจ้งความนำจับ เงินค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ และเงินช่วยเหลือในการปฏิบัติงานยาเสพติด (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2563 ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการจ่ายเงิน กล่าวโดยสรุปคือ ในการที่เจ้าหน้าที่จับกุมคดียาเสพติดนั้น เจ้าหน้าที่ชุดจับกุมจะได้เงินค่าตอบแทนเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่น้อยลงกว่าอัตราเดิมเป็นอย่างมาก แต่หากเจ้าหน้าที่ได้สืบสวนขยายผลคดีดังกล่าวเพิ่มเติมไปจนถึงผู้ร่วมกระทำความผิด ผู้สั่งการ หรือนายทุนในคดียาเสพติดรายสำคัญ เจ้าหน้าที่ก็ได้รับเงิน

ค่าตอบแทนเพิ่มเติมเป็นลำดับขั้นตามอัตราส่วน ระเบียบฯ ฉบับนี้ยังได้กำหนดลักษณะคดีอาญาเสพติด รายสำคัญที่เจ้าหน้าที่จะทำการสืบสวนขยายผลไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติงานในเชิงคุณภาพอีกด้วย อันเป็นการยกระดับความสำเร็จของการทำงานจากเดิมที่เน้นการจับกุมและตรวจยึดด้วยอาญาเสพติดเท่านั้น

อย่างไรก็ดี การยกระดับนโยบายปราบปรามอาญาเสพติดตามที่ปรากฏในกฎหมายทั้งสองฉบับดังกล่าวนั้น ไม่มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับ เนื่องจากยังไม่มี การเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาสภาพกระทบจากการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับ

5.2.1.2 ควรพัฒนาระบบงานยุติธรรมทางอาญา

จากผลการศึกษาผลกระทบด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับ ตามหัวข้อ 4.3.6 ที่นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการสร้างพยานหลักฐานเท็จ เนื่องจากเจ้าหน้าที่สามารถระบุว่ามี การสืบสวนหรือได้รับข้อมูลข่าวสารจากสายลับลงในเอกสารทางคดีอาญาได้ ทั้งที่ความจริงแล้วเป็นการสืบสวนด้วยวิธีการอื่นโดยที่ไม่มีสายลับ หรือเป็นการสืบสวนขยายผลจากผู้กระทำความผิดในคดีอื่น และยังพบว่าสายลับยังมีเอกสิทธิ์ไม่ต้องมาเบิกความในการพิจารณาชั้นศาล ด้วยข้ออ้างด้านความปลอดภัยและเจ้าหน้าที่ยังจำเป็นต้องใช้งานสายลับดังกล่าวในการทำงานต่อไป นอกจากนี้ ยังมีประเด็นการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด เนื่องจากเจ้าหน้าที่อาจใช้ดุลพินิจให้ผู้กระทำผิดกระทำการเป็นสายลับได้โดยจะไม่ดำเนินคดีสำหรับความผิดที่ได้กระทำไป เหล่านี้ล้วนเป็นประเด็นที่สมควรต้องมีการศึกษาถึงสภาพปัญหาอย่างละเอียดถี่ถ้วน

ผู้วิจัยจึงเสนอให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เช่น ศาลฎีกา สำนักงานอัยการสูงสุด กระทรวงยุติธรรม สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และสหภาพนายความ หยิบยกประเด็นปัญหาของวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับมาอภิปรายในเวทีสัมมนาทางวิชาการสืบสวนหรือกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยใช้ประโยชน์จากงานวิจัยฉบับนี้เป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การศึกษาวิจัยสังเคราะห์ปัญหาหรือผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงในทุกแง่มุม โดยเสนอให้ดำเนินการวิจัยในภาคสนามและสำรวจรวบรวมข้อมูลเชิงลึกอย่างรอบด้านตามหลักวิชาการ ทั้งจากบุคลากรในสายงานกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนถึงภาคประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เมื่อรับทราบสภาพปัญหาแล้วเห็นควรให้จัดทำข้อเสนอแนวทางการแก้ไข ปัญหาในด้านต่าง ๆ ทั้งระยะสั้นและระยะยาวต่อไป เป็นต้นว่า

(1) ออกระเบียบหรือข้อกำหนดให้การระบุถึงการสืบสวนโดยวิธีการใช้สายลับลงในเอกสารใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นเอกสารรายงานการสืบสวน รายงานข่าวสาร บันทึกการจับกุม หรือเอกสารทางคดีอาญาอื่นใด จะต้องได้รับการตรวจสอบจากผู้บังคับบัญชาตามลำดับขั้นอย่างเป็นลายลักษณ์

อักษร ซึ่งอย่างน้อยต้องมีการระบุรหัสของสายลับที่สามารถเชื่อมโยงไปถึงทะเบียนประวัติของสายลับได้ ซึ่งทะเบียนประวัติดังกล่าวจะต้องสามารถเข้าถึงโดยผู้มีอำนาจตามลำดับชั้นความลับได้

(2) การพิจารณาสังคมคดีของพนักงานอัยการ และการพิจารณาคดีในชั้นศาลสมควรให้มีการพิจารณาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสายลับ ความเป็นมาของเหตุการณ์และวิธีการสืบสวนของเจ้าหน้าที่ด้วย เพื่อให้การค้นหาคำความจริงเป็นไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่เพียงแต่พิจารณาตามประเด็นองค์ประกอบความผิดของจำเลยเท่านั้น ซึ่งการค้นหาคำความจริงดังนี้จะยังเป็นประโยชน์ในการที่ศาลจะกำหนดโทษที่จะลงแก่จำเลยตามพฤติการณ์ความร้ายแรงหรือความชั่วร้ายในจิตใจของจำเลยตามประมวลกฎหมายอาญาเสพติด อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าศาลหรือพนักงานอัยการไม่ได้ละเลยหรือมองข้ามหลักการค้นหาคำความจริงในเนื้อหาแต่ประการใด โดยให้ความสำคัญกับความโปร่งใสในการทำงานของเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ต้องกระทำการอย่างตรงไปตรงมาไม่อาจที่จะบิดเบือนรูปคดีหรือสร้างความเท็จเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้

5.2.1.3 ควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีอาญาเสพติด

ผลการศึกษาที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลกระทบจากการนำสายลับมาใช้ในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมอาญาเสพติดในบทที่ 4 หัวข้อ 4.3 ไม่ว่าจะ เป็นผลกระทบด้านสายลับ ด้านเจ้าหน้าที่ ด้านสังคม ด้านกฎหมาย ด้านจริยธรรม และด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ผู้วิจัยเห็นว่าผลกระทบเหล่านี้ล้วนเป็นผลสืบเนื่องจากการที่ประเทศไทยยังขาดความชัดเจนเกี่ยวกับวิธีการสืบสวนโดยใช้สายลับ ตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดคำจำกัดความ สถานะทางกฎหมาย การปฏิบัติต่อสายลับ การคุ้มครองความปลอดภัย และสิทธิประโยชน์ ตลอดจนปัญหาความโปร่งใสของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา การขาดกฎหมายที่ชัดเจนจึงเปิดโอกาสให้มีการใช้ดุลพินิจของผู้ปฏิบัติงานมากเกินไป และการขาดมาตรการในการควบคุมตรวจสอบการทำงานที่มีลักษณะเป็นความลับเช่นนี้

ผู้วิจัยจึงเห็นควรให้มีการสร้างกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร ในลักษณะเป็นระเบียบกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติอย่างเป็นทางการเพื่อให้หน่วยงานไปดำเนินการควบคุมภายในและหน่วยงานภายนอกก็สามารถตรวจสอบได้ว่า กระบวนการทำงานสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับนั้นเป็นไปตามวิธีการที่กำหนดตามระเบียบหรือไม่ อีกนัยหนึ่งเป็นการรับรองสถานะของสายลับและคุ้มครองการทำงานของสายลับ โดยเสนอให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีอาญาเสพติด พ.ศ. 2550 ในหมวด 1 ว่าด้วยการสืบสวน ให้ระบุถึงวิธีการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับ และให้อำนาจนายกรัฐมนตรียกระเบียบว่าด้วยการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับ เพื่อกำหนดคำจำกัดความของสายลับและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับสายลับ โดยเห็นควรให้แยกสายลับออกจากผู้กระทำความผิด ผู้ถูกจับ หรือผู้ต้องหา สายลับต้องได้รับการขึ้นทะเบียนอย่างถูกต้องเท่านั้นจึงจะได้มีสถานะทางกฎหมาย โดยเทียบเคียงกับ

แนวทางที่เหมาะสมในต่างประเทศ เช่น กฎหมายของราเชล (Rachel's Law) และนโยบายต้นแบบในการใช้สายลับ (The Model Policy on Confidential Informants) ของ International Association of Chief of Police (IACP) มาประยุกต์ในการร่างระเบียบระเบียบดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางไว้ในแล้วในหัวข้อ 2.7 เพื่อให้ระเบียบดังกล่าวเป็นมาตรฐานกลางและเป็นข้อบังคับที่ควบคุมความโปร่งใสของการทำงานสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติด แม้ในช่วงแรกผู้ปฏิบัติงานอาจมีอุปสรรคในการดำเนินการตามขั้นตอนที่ระบุไว้ในระเบียบดังกล่าว แต่ในระยะยาวจะเกิดแนวทางปฏิบัติที่เป็นบรรทัดฐานให้แก่การทำงานได้

5.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

5.2.2.1 พัฒนางานวิชาการเกี่ยวกับสายลับ

ผลการศึกษาสะท้อนว่า วิธีการใช้สายลับเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สืบทอดกันมายาวนาน แต่เมื่อได้ถูกนำมาใช้สำหรับการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดกลับพบว่าวิธีดังกล่าวมีลักษณะเป็นวิธีปฏิบัติงานทางลับของเจ้าหน้าที่ โดยที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาให้เป็นความรู้ทางวิชาการอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเพียงแนวปฏิบัติที่จดจำหรือถ่ายทอดกันมานานวันเข้าก็ย่อมจะเกิดความผิดพลาดหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากแนวทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ระดับผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาซึ่งไม่เคยผ่านประสบการณ์ในงานลักษณะนี้มาก่อน ก็จะไม่มีความรู้เพียงพอที่จะพัฒนาแนวทางการทำงานและกำกับดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานอย่างถูกต้องได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นควรให้มีการพัฒนาวิธีการเหล่านี้ในลักษณะวิชาการมีการสร้างทฤษฎีหรือแนวคิดศึกษาวิจัยผลกระทบ และศึกษาเปรียบเทียบแนวทางของต่างประเทศเพื่อให้นำไปใช้ในบริบทของประเทศไทยต่อไป

5.2.2.2 สร้างมาตรการควบคุมกำกับดูแล

ผู้วิจัยเห็นควรให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายสร้างมาตรการควบคุมและกำกับดูแลการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับ ทั้งมาตรการควบคุมตามสายการบังคับบัญชาภายในหน่วยงานตนเอง และมาตรการควบคุมจากหน่วยงานภายนอก เพื่อตรวจสอบถ่วงดุลการทำงานให้เกิดความโปร่งใสให้มากที่สุดเท่าที่กระทำได้โดยไม่กระทบต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ในอันที่จะมีส่วนช่วยป้องกันการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือบิดเบือนเจตนารมณ์ของกฎหมาย และมาตรการควบคุมดังกล่าวควรจะต้องอยู่บนจุดกึ่งกลางที่สมดุลระหว่างหลักการตรวจสอบถ่วงดุลกับการรักษาความลับของทางราชการ

5.2.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยในเรื่องสายลับกับการปราบปรามอาชญากรรมยาเสพติดในประเทศไทยหลายแง่มุม แต่ด้วยข้อจำกัดหลายประการอาจทำให้การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ยังมีลักษณะเป็นการค้นหาความรู้ความจริงอย่างกว้าง ๆ เพื่อถ่ายทอดวิธีปฏิบัติบางประการในการสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมออกมาเป็นความรู้ในทางวิชาการ โดยที่ยังไม่อาจนำทฤษฎีทางอาชญาวิทยาและทฤษฎีการปฏิบัติต่อเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำความผิดมาใช้ในการอธิบายได้เท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าในเรื่องเกี่ยวกับสายลับยังมีข้อที่ควรได้รับการศึกษาวินิจฉัยต่อไป เหตุผลก็คือเนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้มีข้อค้นพบว่า สายลับคือผู้กระทำความผิดซึ่งเจ้าหน้าที่ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือหรือวิธีการทำงาน ซึ่งในทางทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดที่มีทั้งการทฤษฎีที่มุ่งต่อการลงโทษก็ดี (Retribution Theory และ Restraint Theory) และทฤษฎีที่มุ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟูก็ดี (Rehabilitation Theory และ Reintegration Theory) ที่รวมเรียกว่า “ทฤษฎี4R” นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วิธีการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในการนำตัวบุคคลซึ่งเป็นอาชญากรที่ได้กระทำความผิดลงไป (ไม่ว่าจะมีพยานหลักฐานเพียงพอดำเนินคดีหรือไม่) มาใช้งานเป็นสายลับเพื่อสืบสวนปราบปรามอาชญากรรมต่อไป โดยที่ยังไม่ได้นำตัวอาชญากรรายนั้นเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา วิธีการเช่นนี้ยังไม่อาจประยุกต์เข้ากับทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดข้างต้นได้อย่างถนัดนัก และในขณะเดียวกันการปล่อยให้ผู้กระทำความผิดกลับเข้าไปสู่สังคมเดิมของผู้กระทำความผิดเพื่อทำงานเป็นสายลับให้แก่ราชการ น่าจะยังถือไม่ได้ว่าการให้โอกาสครั้งนั้นจัดอยู่ในแนวทางตามทฤษฎีที่มุ่งต่อการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการให้มีการศึกษาในหัวข้อ ทฤษฎีการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด : กรณีศึกษาการนำผู้กระทำความผิดมาเป็นสายลับในคดียาเสพติด โดยมุ่งที่จะศึกษาเพื่อทดสอบหรืออธิบายทฤษฎีที่ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในประเด็นนี้ต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

- Andrew, Christopher. (2018). *Secret world: A history of intelligence*. Yale University Press. <https://www-jstor-org.chula.idm.oclc.org/stable/j.ctv5cg9n4>
- Atkinson, C. (2021). Fully informed? A methodology for assessing covert informant coverage in policing and law enforcement. *The Police Journal*, 94(1), 3–19. <https://doi.org/10.1177/0032258X19871325>.
- Biddle, B. J. (1986). Recent development in role theory. *Annual Review of Sociology*, 12, 67–92. <http://www.jstor.org/stable/2083195>.
- Black, H. C. (1968). *Black's Law Dictionary* (4th ed Reprint-1968.). West publishing co.
- Criminal procedure and corrections, FL. Code § 914.28 (2021). http://www.leg.state.fl.us/Statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0900-0999/0914/Sections/0914.28.html.
- Crous, Charl. (2009). Human intelligence sources: Challenges in policy development. *security challenges*, 5(3), 117–127. <http://www.jstor.org/stable/26460096>.
- Crowther, J. (1999). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (50th de.). Oxford University.
- Dabney, D. A., & Tewksbury, R. (2016). *Speaking truth to power: Confidential informants and police investigations*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520290464.001.0001>.
- Garner, B. A. (1999). *Black's Law Dictionary* (7th ed Reprint-1999.). West Group.
- Greer, S. (1995). Towards a sociological model of the police informant. *The British Journal of Sociology*, 46(3), 509–527. <https://doi.org/10.2307/591854>

- Hess, A., & Amir, M. (2002). The program of criminal undercover agents sources in the drug trade. *Substance Use & Misuse*, 37(8-10), 997-1034. <https://doi-org.chula.idm.oclc.org/10.1081/JA-120004163>.
- International Association of Chief of Police. (2008b). Confidential informants and information. Concepts and issues paper. (rev. Oct 2008). Alexandria: IACP. <https://www.prisonlegalnews.org/media/publications/Confidential%20Informants%20and%20Information%2C%20IACP%2C%202008.pdf>.
- International Association of Chief of Police. (2017). Confidential informants and information. Concepts and issues paper. (Update: Aug 2017). Alexandria: IACP. <https://www.theiacp.org/sites/default/files/all/c/ConfidentialInformantsPaper2017.pdf>.
- Jacobs, B. A. (1997). Contingent ties: Undercover drug officers' use of informants. *The British Journal of Sociology*, 48(1), 35-53. <https://doi.org/10.2307/591909>
- Katz, H. A. (1978). Narcotics investigations: Developing and using informants. *Police Law Quarterly*, 7(3), 5-12. <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/polqua7&i=79>.
- Madinger, John. (1999). Confidential informant: Law enforcement's most valuable tool. <https://doi.org/10.4324/9780367801984>.
- Michael J. Sulick. (2014). 3. The Undetected Spy: Edward Bancroft. In *Spying in America : Espionage from the Revolutionary War to the Dawn of the Cold War*. Georgetown University Press.
- Miller, J.Mitchell. (2011). Becoming an informant. *Justice Quarterly*, 28(2), 203-220. <https://doi.org/10.1080/07418825.2010.506881>.
- Natapoff, A. (2004). Snitching: The institutional and communal consequences. *University of Cincinnati Law Review*, 73(2), 645-704. <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/ucinlr73&i=657>.

Packer, H. L. (1964). Two Models of the Criminal Process. *University of Pennsylvania Law Review*, 113(1), 1–68. <https://doi.org/10.2307/3310562>.

Richmond, J. A. (1998). Spies in ancient Greece. *Greece & Rome*, 45(1), 1–18. <http://www.jstor.org/stable/643204>.

Shane, J. (2016). *Confidential Informants : A Closer Look at Police Policy* (1st ed. 2016.). Springer International Publishing.

Trostle, L. C. (2022). *International Association of Chiefs of Police*. Salem Press Encyclopedia. <https://search-ebscohost-com.chula.idm.oclc.org/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=95342914&site=eds-live>.

ภาษาไทย

เจาะ!30วิธีนอกกรีต'สืบ-จับ'คดียาเสพติด. (2557, 6 สิงหาคม). กรุงเทพฯธุรกิจ. <https://www.bangkokbiznews.com/news/597340>.

เทวัญ ต้นกุล. (2547). คู่มือการปฏิบัติงานด้านการข่าวในสนาม. กรมข่าวทหารบก.

เสถียร เหลืองอร่าม. (2527). บทบาทของโครงการสร้างงานในชนบทที่มีผลกระทบต่อทางด้านการเศรษฐกิจและสังคม. แสงจันทร์การพิมพ์.

เสถียร วีรกุล. (2521). ชุนวู, ศตวรรษที่ 6 ก่อน ค.ศ. (2521). ตำราพิชัยสงครามของชุนวู. ไทยวิสิการพิมพ์. (อนุสรณ์ในการสถาปนา กุณแม่หล้า สุโกศล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาสราชมหารวิหาร 14 พฤษภาคม 2521). TU Digital Collections .https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:176428.

เอนก ศรีคำ. (2552). ปัญหาทางกฎหมายว่าด้วยสายลับภายใต้อนุสัญญาเจนีวา ค.ศ. 1949 ฉบับที่ 1 กับพิธีสารเพิ่มเติมอนุสัญญาเจนีวา ค.ศ. 1949 ฉบับที่ 1 ค.ศ. 1977 [วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:124592.

แก๊งค้ายาบ้าเหิม ยิ่งสายตำรวจขณะล่อซื้อ 4 นัดเจ็บสาหัส ก่อนหลบหนี. (2563, 5 ตุลาคม). ไทยรัฐออนไลน์. <https://www.thairath.co.th/news/crime/1945011>.

แสง วีระสวัสดิ์, พล.ต.อ., 2474-2546 (2547). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจเอกแสง วีระสวัสดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพุธที่ 31 มีนาคม 2547. ม.ป.พ. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:185468.

โสภณ ศิริงาม. (2562). กรณีศึกษาการใช้หลักการของซุนวู ร่วมกับหลักยุทธศาสตร์. Security Review, (8). http://www.thaindc.org/images/pulldown_1485785805/SR%208-62.pdf.

กฎกระทรวงว่าด้วยการปฏิบัติการอำนาจเพื่อการสืบสวนความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. 2555.

กรมข่าวทหารบก. (2552). วิชาการข่าวกรอง. โรงเรียนข่าวทหารบก.

กรมข่าวทหารบก. (2550). วิชาต่อต้านข่าวกรอง ตช. และ รปภ.2. โรงเรียนข่าวทหารบก.

กรมข่าวทหารบก. (2553). วิชาต่อต้านข่าวกรอง ตช. และ รปภ.1. โรงเรียนข่าวทหารบก.

กรมตำรวจ. (2508). บทความเรื่อง วิวัฒนาการในการปราบปรามยาเสพติดให้โทษ, พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก พระยาบุเรศผดุงกิจ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2508. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:175920.

กรมศิลปากร. (2512). ตำราพิชัยสงคราม. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นางสนิทนรารถ (ตลับ บุญยรัตพันธุ์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 16 มกราคม พุทธศักราช 2512). https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:140.

กัมพล อรุณพลอด. (2535). การสืบสวนกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน. [วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญานิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR). <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/38688>.

คณิต ณ นคร. (2561). กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ. วิญญูชน.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2843/2559.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3795/2562.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5515/2543.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7526/2561.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7592/2554.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8609/2544.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 8941/2561.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. โรงพิมพ์ธรรมสภา.

จรรย์ ภักดีธนากุล. (2559). คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
อบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.

จักรเทพ เอ็มชบุตร, พันตำรวจโท, กิตติ ลิ่มชัยกิจ, รัศมี วิศทเวทย์. (2525). หนังสือ คู่มือเจ้าหน้าที่
ปราบปรามยาเสพติด. สำนักงาน ป.ป.ส.

จินดา ดวงจินดา. (2524). คีกลายลับ (พิมพ์ครั้งที่ 2). บ้านสี่เกลอ.

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2564). เอกสารประกอบการบรรยาย วิชานโยบายอาญาและการบริหารงาน
ยุติธรรม หัวข้อ : การวิเคราะห์และกรณีศึกษา [เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์]. หลักสูตรศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม คณะรัฐศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2564). เอกสารประกอบการบรรยาย วิชานโยบายอาญาและการบริหารงาน
ยุติธรรม หัวข้อ : ปรัชญา แนวคิด หลักการบริการงานยุติธรรม และแนวการวิเคราะห์นโยบาย
อาญาและงานยุติธรรม [เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์]. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาอาชญา
วิทยาและงานยุติธรรม คณะรัฐศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฬารัตน์ ยะปะนัน. (2553). ความผิดอาญาแผ่นดินและความผิดอันยอมความได้. จุลนิติ, 7(2): 151 –
157.

ชนภา สุริโย. (2545). การแสดงบทบาทคาดหวังของผู้บริหารสตรีในองค์กร : ศึกษากรณีบริษัท ทศท.
คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) [วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR).
<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/10265>.

ชาย โพรธิสิตา. (2562). ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ : คู่มือนักศึกษาและนักวิจัยสังคมศาสตร์/
ชาย โพรธิสิตา. พิมพ์ครั้งที่ 8 ปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ณัฐธวัชณ์ สุทธิโยธิน. (2557). ทฤษฎีความรับผิดชอบทางอาญา (หน่วยที่ 2). กฎหมายอาญาและอาชญาวิทยาชั้นสูง. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ณัฐธวัชณ์ สุทธิโยธิน. (2557). ทฤษฎีอาชญาวิทยา (หน่วยที่ 6). กฎหมายอาญาและอาชญาวิทยาชั้นสูง. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดำเนิน การเด่น และเสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2552). พจนานุกรมไทย - อังกฤษ พร้อมซีดีรอม THAI-ENGLISH DICTIONARY 4TH EDITION WITH CD-ROM . ซีเอ็ดดูเคชั่น.

ธนโชติ เกียรติฉัตร. (2558). การศึกษาวิเคราะห์คำให้การสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Dspace at Silpakorn Univeristy. <http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/619>.

ธรรมบุญ เฟื่องทอง. (2549). วิวัฒนาการและโครงสร้างเกี่ยวกับสังคม. กระทรวงศึกษาธิการ. <https://bit.ly/3mOqaXS>.

ธัญญพัทธ์ สติจรส์พงศ์. (2554, 4 พฤษภาคม - 30 สิงหาคม). วงรอบข่าวกรอง. เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร การต่อต้านข่าวกรอง รุ่นที่ 21. โรงเรียนรักษาความปลอดภัย ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย.

หลวงนฤราชภักดี. (2471). หนังสือคู่มือว่าด้วยหลักห้าข้อวิธีสืบสวนจับกุมโจรผู้ร้าย. โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:47936.

นวกร จันทรบรรจง. (2562). ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสายลับ กรณีเป็นผู้กระทำความผิดซึ่งให้ข้อมูลในคดียาเสพติด [วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม]. Knowledge Bank at Sripatum University <http://dspace.spu.ac.th/handle/123456789/6830>.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2555). กฎหมายปกครอง พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ. วิญญูชน.

บันดล สุยะเพียง. (2558). การสืบสวนคดีอาญาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 5). เพชรเกษมพริ้นติ้ง.

บันดล สุยะเพียง. (2562). รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการพัฒนาองค์ความรู้ของพนักงานสืบสวนในการใช้สายลับสำหรับคดียาเสพติด. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

ประมวล ปลัดขวา. (2544). ปัญหาอุปสรรคการใช้สายลับในการปราบปรามยาเสพติดให้โทษ ศึกษา เฉพาะกรณีพื้นที่จังหวัดอุดรธานี [สารนิพนธ์หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:112108.

ประมวลกฎหมายยาเสพติด.

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.

ปัทมา วะรินทร์. (2554). การค้นหาความจริงในคดียาเสพติด : ศึกษากรณีการรับฟังพยานบุคคล ที่เป็นสายลับ . [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:120741.

ปานัสม์ คิดไชย. (2561). การเปรียบเทียบหน่วยราชการลับเคจีบี (KGB) ของสหภาพโซเวียต และ หน่วยราชการลับซีไอเอ (CIA) ของสหรัฐอเมริกา: กรณีศึกษาอิทธิพล บทบาท และหน้าที่ด้าน ความมั่นคงของประเทศในช่วงสงครามเย็น (ค.ศ. 1945-1991) [ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:183812.

ปาริชาติ สังทิพย์. (2546). ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบ จากโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อชุมชน แหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี. มหาวิทยาลัยบูรพา https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14457/BUU.res.2003.241.

พบแล้วศพน้องไอ้ต๋อหลังหายไป 49 วัน ถูกอุ้มฆ่ายัดท่อระบายน้ำเหลือเพียงแต่กระดูก. (2560, 14 มิถุนายน). <https://news.gimyong.com/article/4660>.

พบแล้วหนุ่มสายลับ ดร. ถูกฆ่าหมกท่อหาตใหญ่ แม่รู้ข่าวมาตุถึงรำไห้โฮ!! (2560, 15 มิถุนายน). ข่าว สด. https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_398483.

พรชัย ขันดี และคณะ. (2558). ทฤษฎีอาชญาวิทยา : หลักการ งานวิจัย และนโยบายประยุกต์ , สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.

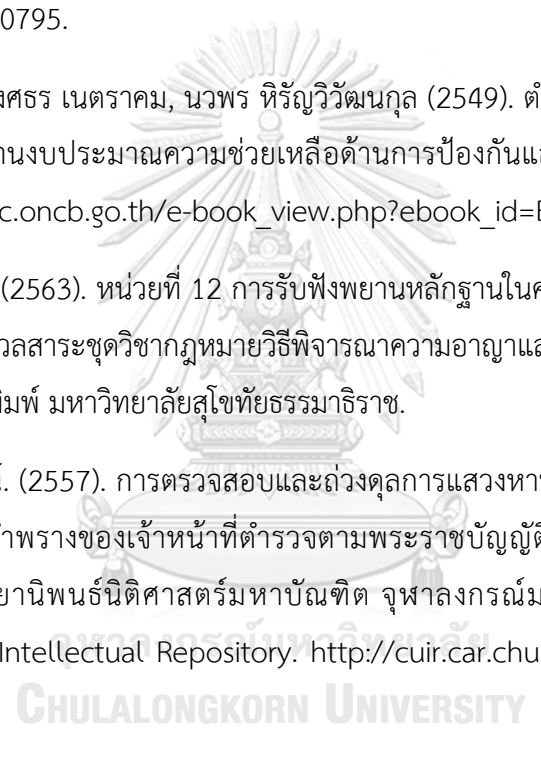
พร้อมพรรณ ชลถาวรพงศ์. (2560). การรับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/59716>.

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีอาญาเสพติด พ.ศ. 2550.

พระสิทธิ ปณณสาโร, 2435-2513 (2472). หลักและวิธีการสืบสวนไต่สวน คดีอาญา. โรงพิมพ์อักษรนิติ . TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:170795.

พิชัย แสงชาญชัย, พงศธร เนตราคม, นวพร หิรัญวิวัฒน์กุล (2549). ตำราจิตเวชศาสตร์การติดสารเสพติด. สำนักงานงบประมาณความช่วยเหลือด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (NAS). https://nctc.oncb.go.th/e-book_view.php?ebook_id=B0627.

ภัทรศักดิ์ วรรณแสง. (2563). หน่วยที่ 12 การรับฟังพยานหลักฐานในคดีอาญา. ใน อุทัย อาทิเวช และคณะ. ประมวลสาระชุดวิชากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและพยานชั้นสูง. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ภาณุรุจ สุวรรณรัตน์. (2557). การตรวจสอบและถ่วงดุลการแสวงหาพยานหลักฐาน : ศึกษากรณีการปฏิบัติการอำพรางของเจ้าหน้าที่ตำรวจตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีอาญาเสพติด พ.ศ. 2550. [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/46500>.

มยุรา วิมลโลหการ. (2553). การแสวงหาพยานหลักฐานในคดีอาญาเสพติดโดยใช้เทคนิคการสืบสวนสอบสวนพิเศษ [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:122970.

ราชบัณฑิตยสถาน (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ. บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น จำกัด (มหาชน).

รายงานสรุปการฝึกอบรม/สัมมนาภายนอก ประจำปี 2560. (2560, 6 กุมภาพันธ์ – 16 มิถุนายน).
 หลักสูตรต่อต้านการข่าวกรอง ระดับ นายทหารชั้นสัญญาบัตร รุ่นที่ 23. โรงเรียน
 รักษาความปลอดภัย ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย.
http://edoc.mrta.co.th/hrd/Attach/public/1485766419_1.pdf และ http://edoc.mrta.co.th/hrd/Attach/public/1485766419_2.pdf.

ฤทธิ์ศรี โชติกเสถียร. (2552). การสืบสวนของเจ้าพนักงานปราบปรามยาเสพติด : ศึกษาเฉพาะกรณี
 การใช้อำนาจอำนาจตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาชญากรรม พ.ศ. 2550 [วิทยานิพนธ์
 นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. TU Digital Collections.
http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:124564.

วรกิจพรดิ นวลสุวรรณ. (2548). การแสวงหาพยานหลักฐานโดยการสืบสวนสอบสวนด้วยวิธีการแฝงตัว .
 [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University
 Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/66882>.

วรพล จรัสกิตติกร. (2558). การใช้มาตรการพิเศษในการแสวงหาพยานหลักฐานในความผิดเกี่ยวกับคดี
 เลือกตั้ง [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn
 University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/50600>.

วรวัจน์ ปานเจริญ. (2554, 4 พฤษภาคม - 30 สิงหาคม). เทคนิคการสืบสวน. เอกสารประกอบการ
 ฝึกอบรมหลักสูตร การต่อต้าน ข่าวกรอง รุ่นที่ 21. โรงเรียนรักษาความปลอดภัย ศูนย์รักษา
 ความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย.

วศินี วงศ์นิติ. (2550). อำนาจสืบสวนคดีอาญาของเจ้าพนักงาน : ศึกษามาตรการในการคุ้มครองสิทธิ
 และเสรีภาพของประชาชน [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัย
 ธุรกิจบัณฑิต.

ศรีเสนา, พระยา. (2459). วิธีสืบสวนโจรผู้ร้าย. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. TU Digital
 Collections. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:47633.

ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด. (2561). ตำราเหยื่ออาชญากรรม : สิทธิและการช่วยเหลือเยียวยา.
 สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

- ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธ์. (2560). บทวิจารณ์หนังสือ "White-Collar Crime : The Essentials ; Brian K. Payne". วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2560.
- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2556). การวิจัย: วิธีแสวงหาความรู้/ความจริงของมนุษย์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิจัย การศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ลวงะสกล. (2552). บทบาทที่คาดหวังของพยาบาลเวชปฏิบัติทางตา โรงพยาบาลรัฐ. [วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/15767>.
- ศูนย์รักษาความปลอดภัย. (2554, 4 พฤษภาคม – 30 สิงหาคม). การรวบรวมข่าวสาร (Collection of Information). เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร การต่อต้านข่าวกรอง รุ่นที่ 21. โรงเรียนรักษาความปลอดภัย ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย.
- สดศรี พรประสิทธิ์. (2511). การบริหารงานบุคคลของกรมตำรวจไทย [วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/28008>.
- สมบัติ อารังชัยวงศ์. (2554). นโยบายสาธารณะ : แนวความคิด การวิเคราะห์และกระบวนการ (พิมพ์ครั้งที่ 22). คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมศิริ มีพานิช. (2530). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สงครามในวรรณคดีสันสกฤต. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/25956>.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายลับตำรวจ พันชิตอันตรายแล้ว หลังล่อซื้อยาแล้วถูกยิง รอง ผบช.ภาค 3 เร่งตามคดี. (2563, 5 ตุลาคม). มติชนออนไลน์. https://www.matichon.co.th/region/news_2380945.
- สาวสายลับ เป็นนั้วตร. 20ปี ออกโรงแฉยับ หลังถูกหักหลังยึดข้อหา สร้างผลงาน. (2565, 20 เมษายน). มติชนออนไลน์. https://www.matichon.co.th/social/news_3298991.

สำนักงาน ป.ป.ส. (2559). คำสั่งสำนักงานคณะกรรมการและปราบปรามยาเสพติด ที่ 129/2559 เรื่อง
แนวทางการสนับสนุนค่าตอบแทนการปฏิบัติงานเพื่อการปราบปรามยาเสพติดของสำนักงาน
ป.ป.ส. ลงวันที่ 11 มีนาคม 2559.

สำนักงาน ป.ป.ส. (2552). คู่มือการล่อซื้อยาเสพติด.

สำนักงาน ป.ป.ส. (2557). รายงานผลการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดประจำปี
งบประมาณ 2557.

สิทธิชัย สาตราหา. (2550). ความสัมพันธ์คนรักผ่านเกมแแรกนารีออนไลน์ (ประเทศไทย)
[วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University
Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/44132>.

สิทธิพันธ์ แทนขำ. (2554, 4 พฤษภาคม - 30 สิงหาคม). การจรรยาบรรณและการต่อต้าน. เอกสาร
ประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการต่อต้านข่าวกรอง รุ่นที่ 21. โรงเรียนรักษาความปลอดภัย
ศูนย์รักษาความปลอดภัย กองบัญชาการกองทัพไทย.

สุกมล ปฐมอมรเลิศ. (2562). อำนาจของพนักงานสอบสวนในการแฝงตัว [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร
มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

สุปรีย์ จันทะดี. (2555). การสื่อสารของคูชีวิต [สารนิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
การสื่อสารประยุกต์ คณะภาษาและการสื่อสาร ไม่ได้ตีพิมพ์]. สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์.

สุพจน์ สุโรจน์. (2556). หน่วยที่ 2 การบริหารงานและกระบวนการยุติธรรม. ใน อัญพน
ชูบำรุง และคณะ การบริหารงานยุติธรรม หน่วยที่ 1 - 7 ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สุพิศาล ภักดีนฤนาถ. (2556). 4 Dimensions การบริหารงานสืบสวน. กรีนแอปเปิล กราฟฟิค
ปรินต์ติ้ง.

สุมาภรณ์ ศรีม่วง. (2547). แนวความคิดเรื่องอำนาจ ภาวะผู้นำ และการสงครามของขุนจ้อและ
มาคิอาเวลลี : การศึกษาเปรียบเทียบ [วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car>

.chula.ac.th/handle/123456789/681.

สุรชาติ บำรุงสุข. (2541). สงคราม : จากยุคบุพกาลสู่ศตวรรษที่ 21. วิถีวรรณ.

สุรพงษ์ ลือทองจักร. (2552). หลักมานุษยวิทยาและหลักสังคมวิทยา. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

หาญณรงค์ เรืองรักษ์. (2562). ปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติการอำนาจตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีอาญา พ.ศ. 2550 [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม]. Knowledge Bank at Sripatum University. <http://dspace.spu.ac.th/handle/123456789/6420>.

อนันต์ วิริยะพินิจ. (2521). การศึกษาวิเคราะห์การทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า พ.ศ. 2081-2310 [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/27654>.

อรสุดา แสงกำ. (2550). "การนำวิธีการต่อรองคำรับสารภาพมาใช้กับองค์กรอาชญากรรม". [วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/42272>.

อรรถพร ชูบำรุง. (2556). หน่วยที่ 1 การป้องกันและการควบคุมอาชญากรรม. ใน อรรถพร ชูบำรุง และคณะ การบริหารงานยุติธรรม หน่วยที่ 1 – 7 ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

ผู้สัมภาษณ์เริ่มต้นด้วยการแนะนำตัว ที่มา ความสำคัญ และวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมถึงระเบียบการวิจัยและขอบเขตของการศึกษา อธิบายหลักการรักษาความลับ ปกป้องสิทธิส่วนบุคคลและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชื่อหน่วยงานและสถานที่ตั้งแต่แต่ละแห่งจะถูกยกเลิการระบุตัวตนเพื่อรักษาความลับ ใช้ข้อมูลแบบนิรนามหรือใช้นามสมมุติแทนชื่อจริง นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมเท่านั้น

แนวคำถามหลัก

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่รัฐของหน่วยงานที่มีบทบาทหรือภารกิจเกี่ยวกับสืบสวนปราบปรามยาเสพติด โดยใช้สายลับ

- ขอทราบชื่อ ตำแหน่ง ประสบการณ์ทำงานโดยสังเขปของท่านเป็นอย่างไร
- ขอให้ท่านเล่าถึง “สายลับ” ตามประสบการณ์ของท่าน
- ขอให้ท่านช่วยอธิบายว่า สายลับมีบทบาทอย่างไรต่อการทำงานสืบสวนปราบปรามยาเสพติดของท่าน มีคุณค่าหรือความสำคัญมากน้อยเพียงใด ขอให้ช่วยยกตัวอย่างให้ทราบ
- การปฏิบัติงานปราบปรามยาเสพติดของท่าน ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการสืบสวนโดยวิธีใช้สายลับหรือไม่
- ความสัมพันธ์ระหว่างตัวท่านกับสายลับของท่านเป็นอย่างไร การสร้างหรือการพัฒนาความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์หรือรูปแบบความสัมพันธ์เป็นอย่างไร
- หน่วยงานของท่านมีนโยบาย หลักการ ระเบียบกฎเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีใช้สายลับอย่างไร
- ขอให้ท่านช่วยเล่าให้ฟังว่า ความเป็นมาของใช้นาสายลับมาใช้ในการในการสืบสวนปราบปรามยาเสพติดของประเทศไทยเป็นอย่างไร ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร
- ขอให้ท่านสะท้อนแง่มุมด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นจริงจากประสบการณ์ของท่านเกี่ยวกับการใช้สายลับเป็นอย่างไร ขอให้ช่วยยกตัวอย่างให้ทราบ

กลุ่มที่ 2 สายลับของเจ้าหน้าที่รัฐ

- ขอให้ท่านเล่าประวัติชีวิตโดยสังเขปของท่าน
- อยากทราบถึงเหตุผลสำคัญหรือแรงจูงใจที่ทำให้ท่านมาร่วมงานเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐ
- บทบาทหน้าที่และภารกิจที่ท่านปฏิบัติในฐานะสายลับเป็นอย่างไร
- ขอให้ท่านเล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวท่านกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ร่วมงานกันเป็นอย่างไร
- ขอให้ท่านเล่าถึงประสบการณ์ในการทำงานเป็นสายลับจนนำไปสู่การจับกุมคดียาเสพติดเป็นอย่างไร
- ขอให้ท่านเล่าถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเป็นสายลับให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐเป็นอย่างไรบ้าง ทั้งในแง่ชีวิตส่วนตัว ความเสี่ยงอันตราย รายได้และค่าใช้จ่าย หรือแง่มุมอื่น ๆ
- ท่านมีข้อเสนอแนะการเป็นสายลับในการทำงานให้แก่เจ้าหน้าที่อย่างไรบ้าง

กลุ่มที่ 3 บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม

- ขอทราบชื่อ ตำแหน่ง ประสบการณ์ทำงานโดยสังเขปของท่านเป็นอย่างไร
- ขอทราบว่าในทางกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทย มีการกำหนด คำจำกัดความ คำนิยามหรือสถานะของสายลับในคดีอาญาไว้หรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น
- การพิจารณาคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดทั้งในชั้นศาลและพนักงานอัยการมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสายลับหรือข้อพิจารณาเกี่ยวกับตัวสายลับหรือไม่อย่างไร เป็นต้นว่า การเปิดเผยตัวตนของสายลับ การตรวจสอบหรือการชั่งน้ำหนักความน่าเชื่อถือของตัวสายลับ หรือข้อมูลที่ได้จากสายลับ
- ดังที่ทราบกันว่า สายลับในคดียาเสพติดมักจะเป็นบุคคลที่เป็นผู้กระทำความผิด ท่านคิดว่า การใช้สายลับที่เป็นผู้กระทำความผิดมาทำงานให้เช่นนั้น ส่งผลกระทบอย่างไรในทางกฎหมาย สังคม จริยธรรม และกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
- อยากทราบว่า ส่วนตัวของท่านเองมีทัศนคติอย่างไรต่อการสืบสวนปราบปรามยาเสพติด โดยวิธีใช้สายลับ เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	กิตติภพ บัวคลี่
วัน เดือน ปี เกิด	25 มกราคม 2523
สถานที่เกิด	สุราษฎร์ธานี
วุฒิการศึกษา	นิติศาสตร์บัณฑิต
ที่อยู่ปัจจุบัน	44/25 ซอยรามอินทรา 34 ถนนรามอินทรา แขวงท่าแร้ง เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY